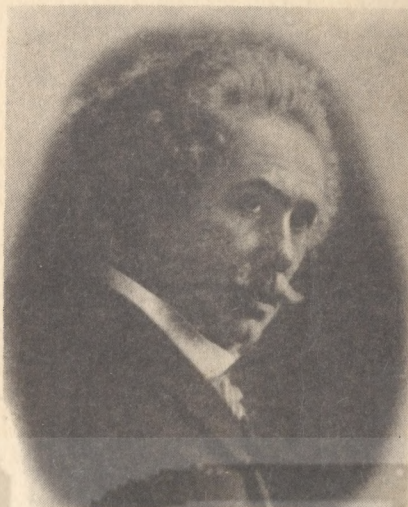

delavrancea

1099

delavrancea
paraziții

editura minerva

«Barbu Delavrancea reprezintă un important capitol din istoria literaturii contemporane; legat de generația lui Vlahuță și Caragiale, în opera lui se oglindesc tendințele contradictorii ale epocii; (...) din linia lirică a prozei noastre, a reluat, pe noi motive, dispoziția dezadaptatului, înecată în slrguința descriptivă din *Paraziții*, iar în procedeele realismului dominant atunci a împrumutat tehnica de aglomerare a episodului; (...) dacă din atmosfera vremii a înregistrat o undă sensibilă, prin temperament Delavrancea a fost un romantic...»

POMPILIU CONSTANTINESCU

delavrancea

Ilustrația copertei : Doina Botez

barbu delavrancea

paraziții

NUVELE ȘI POVESTIRI

PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC
DE ION BUDUCĂ

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1982
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

NOTĂ

Textele din volumul de față sînt reproduse după ediția Barbu Delavrancea, *Opere I*, „Scriitori români“, Editura pentru literatură, București, 1965, îngrijită de Emilia Șt. Milicescu. Orînduirea materialului din volumul de față a avut în vedere criteriul cronologic, respectîndu-se data primei apariții (în periodic sau în volum), a fiecărei bucăți.

PREFAȚĂ

Cum îl citim azi pe Delavrancea ? Iată o întrebare deja **prea** pretențioasă. Până la ea, conștiința critică a unui cititor contemporan are de răspuns la o alta, elementară, cu atât mai necesară însă. Îl mai citim azi pe Delavrancea ? Să ne referim numai la prozator, cel care face obiectul acestei ediții. Îl citim, desigur, la vârsta descoperirii literaturii noastre, vîrstă care coincide adesea cu etapa școlară a lecturilor obligatorii. La început stă obligativitatea, așadar. Am putea da vina pe ea pentru precaritatea spiritului critic care ne însoțește lectura ? Este o fatalitate a vîrstei înainte de toate ? Să presupunem însă că noi cunoaștem doar experiența noastră de viață și de lectură. Elevul de azi poate fi mult mai pretențios decît noi, spiritul său critic mult mai puțin inhibat de obligativitatea bibliografiilor școlare, mult mai puțin închis între limitele firești ale vîrstei. Și nu am abuza de prea multă fantezie dacă ne-am imagina un astfel de elev. Sigur că lecturile fundamentale ale vîrstelor adolescenței sînt altele. Mereu aceleași în varietatea lor. Dar să nu uităm că nici adolescența nu este o vîrstă în absolut ci în context istoric. Pe adolescentul de azi ar trebui să ni-l imaginăm (fără fantezie, în cel mai plat realism al cunoașterii) citind în egală măsură *Cel mai iubit dintre pămînteni*, obligatoriul *Hagi-Tudose* dar și neobligatoriul *Incognito* ? Și atunci cine este elevul care îl citește azi pe Delavrancea ? Ce reacție are spiritul său critic ?

Iată întrebări la care dacă nu voi putea răspunde cu argumentele mele nu înseamnă că nu le putem intui. Delavrancea este, desigur, o lectură obligatorie a culturii generale, o valoare a fondului pasiv al literaturii noastre. Să nu cădem în cursa criticului care alegîndu-și un obiect inactual al moștenirii culturale se străduiește mai presus de orice să-i dovedească actualitatea. Delavrancea este o valoare inactuală și pentru critic și pentru cititorul obișnuit, oricare ar fi el. Dar dacă spiritele exaltării protocroniste s-ar putea supăra pe o asemenea afirmație, să le întîmpinăm cu o alta, moderatoare : inactualitatea unui scriitor nu poate avea nicidecum un sens peiorativ, numai inactualitatea unui veleitar are de-a face cu raftul uitat al bibliotecii noastre personale. Pe prozatorul Vlahuță îl citim, îi descoperim veleitarismul și îl memorăm ca să-l putem uita. Cum îl citim atunci pe Delavrancea ? Am revenit, așadar, la prima întrebare, fără să ne fi lămurit dacă îl citim sau nu pe autorul *Sultănicăi* ? Scriem această prefață pentru cei care, citindu-l, oricare le-ar fi motivele, o vor face cu sentimentul unei datorii de conștiință culturală, mai puțin pentru cei supuși presiunilor unor obligații sau pentru cei care citesc ca să-și omoare timpul. Singura noastră prejudecată, întemeiată desigur pe cunoașterea textelor, este că Delavrancea ne obligă azi la reconstituirea autenticei sale actualități, aceea a timpului cînd a apărut. Nu am dori însă să reconstituim păcatele unei critici îngust-sociologizante, care dealtfel nici nu era departe de intenționalitatea însăși a prozelor pe care le discutăm : ele se constituiau, în primul rînd, ca retorică a unei atitudini sociale și mai puțin ca retorică a unui spirit literar conștient de contradicția dintre actualism și actualitate. O comparație între Delavrancea și Caragiale este în defavoarea primului dacă am folosi o unitate de măsură comună : preeminența intenției artistice față de cea socială. Delavrancea cade sub incidența actualismului și a conjuncturilor sale sociale. Caragiale transcede epoca întru actualitatea autentică, mai presus de conjunctural. Dar atunci măcar ni-l vom apropia pe Delavrancea și-l vom transforma într-un pretext al unei dezbateri pe cît de actualiste pe atît de permanente și-l vom putea gîndi prin raportare la literatura socialului de azi, prin Dinu Săraru, prin Ion Lăncrănjan sau prin Ni-

colae Țic (ca să alegem niște nume nu tocmai la întâmplare). O dezbatere despre istoricizarea prozei de preeminență a intenției sociale. Dar, surpriză ! Dacă am duce la capăt această dezbatere am descoperi că nu absența intenției artistice este pricina ieșirii din actualitate a prozelor lui Delavrancea ci lipsa de radicalitate artistică a observației sale sociale. Temele sale au ieșit din sfera interesului nostru. *Inadaptabilul* său se dovedește un clișeu de gândire socială precară, o modă a vremii literare, contrazis, dacă vrem să nu mergem mai departe, de destinul politic și social al unui perfect adaptat : Delavrancea însuși. O gândire incapabilă să meargă la rădăcina unui fenomen (în acest caz relația, de tradiție balzaciană, a tipului apt sau inapt să cucerească viața cu societatea înconjurătoare), face din proza delavranciană un caz de istorie literară lipsind-o de șansa ca această proză să facă ea însăși istorie literară, așa cum face azi gândirea unui prozator ca Marin Preda, dealtfel scriitorul care în *Delirul* polemizează cu tradiția acestui *inadaptabil* : „Acesta nu mai e un roman al problematicii adaptării, ci ne înfățișează situația unui tânăr de aceeași extracție rurală «cucerind viața» în Bucureștii primilor ani din cel de-al doilea război mondial — o victorie însă fără oponenti și fără luptă“ (Alexandru George, *La sfârșitul lecturii*, III, p. 247). O gândire liberă de clișee și de prejudecăți nu avea nevoie de prea multă observație ca să realizeze inautenticitatea problemei sămănătoriste a inadaptării. Orașul românesc este, generație după generație, parisul cucerit de restignaci de origine rurală. Problematika învinșilor este mult mai puțin o problemă socială decât una psihologică. Scriitorul o ratează însă atunci când își orientează observația inadecvat. Socialitatea astfel supusă investigației va acoperi cu un văl de aparențe problematica individual-psihologică, singura ce ar fi adecvat interesul scriitorului față de social. Accentul cade greșit și deschide calea istoricizării temei. Nici psihologia autentică a învinșilor, nici relația autentică a acestora cu socialul nu vor rămâne să întemeieze o viziune ulterioară a unei alte radicalități literare. Delavrancea va rămâne ca document al unei inadecvări mai degrabă decât un moment istoric al adecvării literaturii la social. Problema este însă de implicație mai largă. Se va putea scrie o istorie a devenirii reale

a societății prin prisma doar a documentelor consemnate de ficțiunile cu pretenția realismului ? Greu de presupus. O istorie astfel scrisă prin materialul realismului literar ar fi lipsită nu de înțelegerea sensului mișcării sociale, cum cereau proletcultiștii, ci de mai elementara poziție adecvată a spiritului față de social. Marii noștri scriitori sînt spiritele cele mai radicale ale acestei adecvări : Caragiale, Rebreanu, Marin Preda (ca să ne referim doar la linia cea mai puțin artistică a literaturii, cea a realismului). Sigur că și inadecvările unor spirite conservator-lirice ca Eminescu sau Matei Caragiale sînt apte de mari viziuni literare, dar aici discutăm doar linia realismului social direct implicat în problematica zilei prin pretenția observației lucide iar nu cea a proiecției fantastice. Istoria acelei deveniri istorice reale nu-și va recupera continuitatea reală prin apelarea la documentul de formulă literară. Va fi fragmentară, va avea pete albe, va recunoaște false adecvări ale realismului la realitate. Valoarea ficțiunii realiste este desigur în primul rînd literară, dar literalitatea sa va consta în primul rînd în radicalitatea adecvării la rădăcina autentică a lucrurilor. Acuzațiile proletcultiste sînt întemeiate uneori atunci cînd recunosc limitele unor scriitori de tip Delavrancea. Dar criteriul întemeierii lor este altul : nu adecvarea la sensul istoric pe care îl reconstituim noi aposteriori le lipsește ci chiar realismul plat al observației lucide. Pe platitudinea fundamentală a unei asemenea lucidități demistificatoare în raport cu falsele proiecții ale unui spirit liric-intelectualist, fantezist-utopic și în fond lipsit de bunul-simț paradoxal își întemeiază Caragiale forța artistică. El descoperă chiar acest spirit fals-radical, inadecvat, leneș, prejudecătorec, lipsit de verticalitate morală și de profunzime intelectuală, în exercițiul funcțiunii sale. Caricatura sa are abisalitate pentru că are adecvare. Naturalismul rebrenian are măreție pentru că are autenticitate morală. Profunzimea prozei lui Marin Preda rezidă în bunul-simț paradoxal (pe care îl numim cu tot cu definiția lui Al. Paleologu, precum și cu practica sa intelectuală de bun-simț) al observației sale sociale și morale. Descoperim cu surprindere definiția cercului ? Se pare că da. Labilitatea realismului contemporan, curajos în a descoperi victime ale socialului dintr-un „obsedant deceniu“ ce devine mai lung decît un

secol medieval, labilitate care este totuna cu șansa să de a se istoriciza, poate să vină tocmai dintr-o proiecție aposteriorică, construită, pe o realitate reală, dintr-o sumă de judecăți intelectuale de apoi asupra unei realități trăite în clipă, clipă de clipă. O labilitate care vine, pe scurt, din chiar pseudodetașarea de realitatea vie a socialului politizat al acelui deceniu, detașare ce nu urmează nici unei tragice asumări radicale a realului (trăit fie în confuzie, fie de la început în detașare). Absența acestei interiorizări radicale a unui mecanism politic și a vieții determinate de el seamănă foarte bine cu luciditatea prejudecătorească a lui Delavrancea pe care trebuie să-l fi simțit actual și realist doar spiritele, ele însele confuze, neradicale, incapabile de luciditate și cruzime autodemistificatoare. În fond, ca să reluăm o teză în spiritul lui Teodor Mazilu, cîți nu ne credem învinșii unui mecanism impersonal și impersonalizant cînd de fapt nu sîntem decît victimele propriei noastre inaptitudini de a cunoaște viața și de a o cuceri, de a cunoaște socialul și de a-l determina de jos în sus, cum spunem azi. O mentalitate a apatiei nu avea cum să nu se recunoască în prozele lui Delavrancea dar nu în adevărul infirmității sale reale ci doar în idiosincraziile sale refulate. Iată de ce în loc să fie creatoare de istorie literară, aceste proze sînt doar documente de istorie a mentalităților. După Caragiale nu ți-e ușor să delirezi la berărie sau la frizerie pe teme de zilei (deși nimic nu ne împiedică să o facem, arta nefiind o pedagogie eficientă). Delavrancea nu-ți dă nici măcar conștiința grea a mediocrității, dimpotrivă, îți apără mediocritatea de revelația conștientizării sale amare. Dar am căzut deja în dogmatismul proletcultist al sociologismului vulgar ? Dacă literatura ar fi o gratuitate ludică, aveți dreptate. Sîntem niște dogmatici care vrem ca scriitorul să fie o conștiință, un demon al conștiinței clare și distincte. În fapt, pornisem doar să dezbatem o problemă actuală : istoricizarea unei anume literaturi a socialului. Și uite unde am ajuns ! Dar dacă nu lipsa de adevărate, de radicalitate a adevărului este pricina istoricizării acestui tip de literatură ? Contemporanul lui Delavrancea, Caragiale să fie mai viu astăzi doar pentru că avea mai mult talent ? Să fim serioși ! Talent avea Delavrancea, un orator desăvîrșit, o personalitate care știa folosi cu-

chinuit de remuşcările conştiinţei, par ticipă Iorgu Cosmin, aduce în scenă o galerie de intelectuali cinici şi parazitari (gazetari, revizori şcolari, fii de bani gata, doamne din înalta societate...); este „simbolică” şi pentru sensul realism ului critic al întregii nuvele (acolo se joacă cu cărţile măsluite, tot aşa cum îşi construieşte naraţiunea şi Delavrancea). A doua zi, Iorgu Cosmin află de moartea lui Paul Malorian. După înmormântarea acestuia, Gelina îi mărturiseşte sentimentele. Îi iubea dar ştia totul. Unul dintre ei trebuie să plece din casă. O va face Iorgu Cosmin cu sentimentul că va redeveni cinstit şi-şi va răscumpăra păcatele tinereţii printr-o viaţă virtuoasă. Orice rezumat, acesta nefăcînd excepţie, este o caricatură a operei. Materia unei proze este indiferentă faţă de valoarea estetică. Caragiale dă o capodoperă din dialogul unor amici, acelaşi dialog în mîinile lui Delavrancea nu spune nimic. Acest rezumat, putea fi la fel de bine al *Paraziţilor* de Delavrancea sau al unei ipotetice capodopere cu acelaşi titlu de Dostoievski. Spuneam că Delavrancea reteză realizarea artistică pentru că măsluieşte „cărţile”. Naraţiunea se dezvoltă mai ales prin monologul conştiinţei lui Iorgu Cosmin, tulburate de revelaţia viciului, şi prin cîteva scene, în relatare directă, de realizare a atmosferei şi de prezentare a mediilor. Dar tocmai conştiinţa lui Iorgu Cosmin şi revelaţia viciului sînt incredibile artistic, neconvingătoare, superficiale, ca o spălare pe mîini după un îndelung chin al săpunului. Rolul săpunului îl joacă aici conştiinţa faptului că Paul Malorian ştie şi infernul mediului decăzut al lui Candiano care îi prefigurează lui Cosmin ipostaza finală a aventurii sale. Credibilă trezire la realitate? Viciosul inocent este un personaj demonstrativ nu o realitate vie, o schemă a unei demonstraţii şi mai ambiţioase decît simpla descriere a unei conştiinţe păcătoase: societatea intelectuală şi burgheză orăşenească este coruptă pînă în măduva oaselor, pericolul ei fiind cu atît mai grav în cazul sufletelor inocente care vin în contact cu ea. Demonstraţia reuşeşte dar schematismul ei sufocă autenticitatea unei analize profunde a conştiinţei inocente căzută în viciu. În locul unei reale proze de cunoaştere a resorturilor adînci ale inocenţei şi păcatului avem cărţile măsluite ale unui joc de-a societatea. Nu este nici o îndoială că realismul este

al tezei sociale, nu al autenticității umane. Radicalitatea delavranceiană se rezumă la o acuzație a corupției, nu se dezvoltă într-o investigație reală a sa. Același subiect, în mâinile unui scriitor de azi, ar putea da o capodoperă sau o demonstrație etică. Marin Preda, avem convingerea, nu s-ar fi oprit la enunțarea faptelor, fie ele și de conștiință, ci le-ar fi înconjurat de toată problematica de natură morală prin care un personaj devine individualitate psihică ireductibilă, prezentă vie, lăsînd sensul polemic să se realizeze de la sine, chiar dacă ar fi încorporat un întreg eseu despre corupția socială. Nu ar fi manevrat personajul ci l-ar fi interiorizat și concretizat cu fapte de viață și de conștiință pînă ce prezența sa literară ar fi devenit memorabilă ca atare. Nu avem nici o justificare autentică a gesturilor lui Iorgu Cosmin, în narațiunea lui Delavrancea. El este purtat din ipoteză în ipoteză pînă la *quod erat demonstrandum*. Sărăcia l-a îndemnat la primul gest, inocența la al doilea, conștiința la cel final. Prea schematic ! O psihologie autentică este înainte de orice o psihologie mai puțin lineară, mai puțin expusă arătării cu degetul. Conștiința își are justificări diabolice pe care o narațiune schematică nu le va intui niciodată.

Mizînd totul pe realismul relatării scenelor de viață, Delavrancea nu este lipsit de talentul literar necesar : viziunea realistă îi lipsește. Viața narațiunilor sale este prea vizibil acoperită de ideile scriitorului despre ea. Viața personajelor sale este mult mai puțin vie decît ideile autorului. Ce idee avea Caragiale despre Lache și Mache ? Ar fi greu de spus ! Cel mai sigur este că îi erau simpatici. Dar se vede acest lucru în schița sa ?

Delavrancea reprezintă un moment al mișcării literare către realismul autentic, pe care nu-l putem ignora. Cu atît mai mult cu cît inactualitatea sa este mereu actuală. Romanul de azi are de meditat în marginea prozelor sale despre istoricizarea actualismului, despre insuficiența demonstrativismului. Radicalitatea realismului de care am tot pomenit nu este, în fond, decît dificila menire a literaturii de a crea viață autentică, de a sonda la rădăcina lucrurilor, în solidaritate cu fundamentele umanului iar nu cu ale tezelor prejudecătorești. În solidaritate cu literatura înainte de a fi într-una față de o anume viziune gazetărească a realității.

chinuit de remuşcările conştiinţei, par ticipă Iorgu Cosmin, aduce în scenă o galerie de intelectuali cinici şi parazitari (gazetari, revizori şcolari, fii de bani gata, doamne din înalta societate...); este „simbolică” şi pentru sensul realism ului critic al întregii nuvele (acolo se joacă cu cărţile măsluite, tot aşa cum îşi construieşte naraţiunea şi Delavrancea). A doua zi, Iorgu Cosmin află de moartea lui Paul Malorian. După înmormântarea acestuia, Gelina îi mărturiseşte sentimentele. Îi iubea dar ştia totul. Unul dintre ei trebuie să plece din casă. O va face Iorgu Cosmin cu sentimentul că va redeveni cinstit şi-şi va răscumpăra păcatele tinereţii printr-o viaţă virtuoasă. Orice rezumat, acesta nefăcînd excepţie, este o caricatură a operei. Materia unei proze este indiferentă faţă de valoarea estetică. Caragiale dă o capodoperă din dialogul unor amici, acelaşi dialog în minile lui Delavrancea nu spune nimic. Acest rezumat, putea fi la fel de bine al *Paraziţilor* de Delavrancea sau al unei ipotetice capodopere cu acelaşi titlu de Dostoievski. Spuneam că Delavrancea reteză realizarea artistică pentru că măsluieşte „cărţile”. *Naraţiunea* se dezvoltă mai ales prin monologul conştiinţei lui Iorgu Cosmin, tulburate de revelaţia viciului, şi prin cîteva scene, în relatare directă, de realizare a atmosferei şi de prezentare a mediilor. Dar tocmai conştiinţa lui Iorgu Cosmin şi revelaţia viciului sînt incredibile artistic, neconvingătoare, superficiale, ca o spălare pe mîini după un îndelung chin al săpunului. Rolul săpunului îl joacă aici conştiinţa faptului că Paul Malorian ştie şi infernul mediului decăzut al lui Candiano care îi prefigurează lui Cosmin ipostaza finală a aventurii sale. Credibilă trezire la realitate? Viciosul inocent este un personaj demonstrativ nu o realitate vie, o schemă a unei demonstraţii şi mai ambiţioase decît simpla descriere a unei conştiinţe păcătoase: societatea intelectuală şi burgheză orăşenească este coruptă pînă în măduva oaselor, pericolul ei fiind cu atît mai grav în cazul sufletelor inocente care vin în contact cu ea. Demonstraţia reuşeşte dar schematismul ei sufocă autenticitatea unei analize profunde a conştiinţei inocente căzută în viciu. În locul unei reale proze de cunoaştere a resorturilor adînci ale inocenţei şi păcatului avem cărţile măsluite ale unui joc de-a societatea. Nu este nici o îndoială că realismul este

al tezei sociale, nu al autenticității umane. Radicalitatea delavranceiană se rezumă la o acuzație a corupției, nu se dezvoltă într-o investigație reală a sa. Același subiect, în mâinile unui scriitor de azi, ar putea da o capodoperă sau o demonstrație etică. Marin Preda, avem convingerea, nu s-ar fi oprit la enunțarea faptelor, fie ele și de conștiință, ci le-ar fi înconjurat de toată problematica de natură morală prin care un personaj devine individualitate psihică ireductibilă, prezentă vie, lăsînd sensul polemic să se realizeze de la sine, chiar dacă ar fi încorporat un întreg eseu despre corupția socială. Nu ar fi manevrat personajul ci l-ar fi interiorizat și concretizat cu fapte de viață și de conștiință pînă ce prezența sa literară ar fi devenit memorabilă ca atare. Nu avem nici o justificare autentică a gesturilor lui Iorgu Cosmin, în narațiunea lui Delavrancea. El este purtat din ipoteză în ipoteză pînă la *quod erat demonstrandum*. Sărăcia l-a îndemnat la primul gest, inocența la al doilea, conștiința la cel final. Prea schematic ! O psihologie autentică este înainte de orice o psihologie mai puțin lineară, mai puțin expusă arătării cu degetul. Conștiința își are justificări diabolice pe care o narațiune schematică nu le va intui niciodată.

Mizînd totul pe realismul relatării scenelor de viață, Delavrancea nu este lipsit de talentul literar necesar : viziunea realistă îi lipsește. Viața narațiunilor sale este prea vizibil acoperită de ideile scriitorului despre ea. Viața personajelor sale este mult mai puțin vie decît ideile autorului. Ce idee avea Caragiale despre Lache și Mache ? Ar fi greu de spus ! Cel mai sigur este că îi erau simpatici. Dar se vede acest lucru în schița sa ?

Delavrancea reprezintă un moment al mișcării literare către realismul autentic, pe care nu-l putem ignora. Cu atît mai mult cu cît inactualitatea sa este mereu actuală. Romanul de azi are de meditat în marginea prozelor sale despre istoricizarea actualismului, despre insuficiența demonstrativismului. Radicalitatea realismului de care am tot pomenit nu este, în fond, decît dificila menire a literaturii de a crea viață autentică, de a sonda la rădăcina lucrurilor, în solidaritate cu fundamentele umanului iar nu cu ale tezelor prejudecătorești. În solidaritate cu literatura înainte de a fi într-una față de o anume viziune gazetărească a realității.

Am încercat o lectură prin ochelarii actualității a lui Delavrancea și am descoperit un scriitor de mîna a doua. Dar în fond lecturile noastre obligatorii fuseseră făcute cu plăcere. Nu-i ceream atît de mult unui scriitor care nici nu și-a propus atîta. Dar ce ne mai spun azi personajele sale, totuși? Nu atît cazuistica învinșilor vieții ne este convingătoare cît o radiografie pe orizontală a sufletelor slabe. Acolo unde scriitorul a crezut că povestește soarta inocenței față de o societate coruptă, nu mai simțim forța și virulența unui critic al societății. Ni se pare tocmai că societatea reală lipsește în prozele sale, înlocuită de teze. Sufletele slabe ce-i populează nuvelele și povestirile nu sînt personaje în înțelesul realist (fie el chiar naturalist) al cuvîntului. Sînt intenții de personaje, nedezvoltate literar, schițate și exemplificate sumar. Semnul personajului este esențial unei narațiuni de acest fel. Zisul romantism al prozelor delavranceiene nu este unul adevărat. Nu schematismul romantic ne supără, ci schematizarea vieții reale pe care se mută accentul. Delavrancea este departe și de fiziologiile secolului al XIX-lea și de metafizica sentimentală a romantismului.

ION BUDUCA

TABEL CRONOLOGIC

1858 11 aprilie În familia căruțașului Ștefan Tudorică Albu din mahalaua Delea Nouă a Bucureștilor se naște Barbu Ștefănescu Delavrancea.

5 septembrie Se naște Alexandru Vlahuță.

30 octombrie Se naște Duiliu Zamfirescu.

1864 Împroprietărirea clăcașilor, urmare a legii rurale date de Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu. Ștefan Tudorică Albu este împroprietărit și el. „Eu nu pot să uit că sunt copilul țăranului clăcaș împroprietărit la '64... Străbunii mei se pierd în haosul iobagilor, suferind cu ceilalți țărani deopotrivă și lipsa, și foamea, și năvălirile...”

1866 Elev în clasa a doua a Școlii sucursale de băieți nr. 4 din „Culoarea de negru“, după ce învățase cu Ion Pestreanu de la biserica Sf. Gheorghe Nou slovele chirilice și alfabetul de tranziție. Institutatorul Spiridon Danielescu adaugă la prenumele tatălui sufixul „escu“.

8 septembrie Se naște George Coșbuc.

1867 Urmează clasa a treia la Școala domnească de la Maidanul Dulapului. Dascălul din clasa a patra este Ion Vuciteșcu, prototipul personajului din *Domnul Vucea*.

1870—1877 Este elev în clasa întâia la Gimnaziul Gheorghe Lazăr. După un trimestru se transferă la Liceul Sf. Sava ca intern. Începe să colaboreze la *România liberă* cu informații culturale și versuri.

1878 Tipărește o plachetă de versuri, *Poiana-Lungă — Amintiri*, pe care o va retrage din circulație. Student la Facultatea de Drept ; ține prelegeri cu tematică diversă la pensionul Elenei Miller-Verghi.

1879 18 ianuarie Premiera cu *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale.

1880 Publică în *România liberă* foiletoane intitulate *Zigzag*, sub pseudonimul *Argus*.

1881 Apare revista *Contemporanul*. Mihai Eminescu publică *Scrisorile*. Apare volumul *Novele din popor* de Ioan Slavici.

1882 Teza de licență în drept, *Pedeapsa, natura și însușirile ei*. Este trimis la Paris de către fratele său Nicu Ștefănescu și familia Verghi, spre a-și desăvârși studiile juridice.

1883 Trimite ziarului *România liberă* corespondențe de la Paris. Debutează ca nuvelist cu *Sultânica*, în același ziar.

Apare prima ediție a poeziilor lui Mihai Eminescu.

1884 Este redactor la ziarul *România liberă*. Își reia activitatea de profesor la pensionul Elenei Miller-Verghi.

Conferințe la Ateneul Român. Prieten cu I. L. Caragiale și Alexandru Vlahuță.

14 noiembrie Are loc premiera cu *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale.

1885 Apare volumul de nuvele *Sultânica*. Colaborează la ziarul socialist *Drepturile omului*.

1886 Colaborează la ziarul *Epoca*.

Premiera dramei istorice *Despot-Vodă* de Vasile Alecsandri.

1887 Publică volumele *Trubadurul* și *Liniste*. Colaborează la ziarul *Lupta* al lui Gh. Panu. Înființează *Lupta literară* în care publică prima variantă a nuvelei *Hagi Tudose* și studiul polemic *O familie de poeți*.

1888 Redactor la *Revista nouă*, condusă de B. P. Hasdeu; colaborator al ziarelor *Voința națională* și *Democrația*, de orientare liberală.

Au loc răscoalele țărănești înăbușite sîngeros de conservatori.

1889 Ciclul de articole *Salonul Ateneului*. Elogiază pe Nicolae Grigorescu. Ion Andreescu îi trezește de asemenea entuziasmul.

Moare Mihai Eminescu.

1890 3 februarie Premiera cu *Năpasta* de I. L. Caragiale.

1891 Publică foiletonul *Carmen-Sylva, Neagoe Basarab și Meșterul Manole* în care denunță lipsa de competență a reginei în prelucrarea folclorului românesc.

1892 Conferențiază despre *Țăranul român și țăranul mizeriei*. Apare volumul *Paraziții*.

1892—1893 Profesor suplinitor la catedra de literatură română în cadrul Facultății de Litere din București, numit de V. A. Urechia. Prelegeri despre folclorul românesc.

1893 Publică volumul de nuvele și povestiri *Între vis și viață*. Colaborează la revista *Literatură și știință*, condusă de C. Dobrogeanu-Gherea.

Apare volumul *Balade și idile* de G. Coșbuc.

1894 Este ales deputat liberal. Activitate literară din ce în ce mai redusă.

Apare *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu.

1899—1901 Primar al Capitalei, numit de partidul conservator în care intrase de curînd.

1901 Apare volumul *Momente* de I. L. Caragiale.

1902 Procesul Caion-Caragiale. Este avocatul apărării, rostind în contra lui Caion o pledoarie rămasă celebră.

1903 Publică volumul *Hagi Tudose*.

1905 Apare nuvela *Paraziții*.

1907 Răscoalele țărănești. Delavrancea îi scrie lui Caragiale, după lectura pamfletului acestuia *1907 din primăvară pînă în toamnă* : „1907 al tău e o minune ca adevăr, ca artă, ca sentiment, ca judecată“.

1909 Publică volumul *Stăpînea odată* ; i se joacă piesa *Apus de soare*, cu un succes enorm, urmată curînd de *Vîforul și Luceafărul*.

1910—1911 Este ministru al lucrărilor publice.

1912—1913 Membru activ al Academiei Române. Discursul de recepție : *Din estetica poeziei populare*. I se joacă dramatizarea nuvelor *Irinel* și *Hagi Tudose*, fără un deosebit succes.

1914 Scrie piesa *A doua conștiință*, nici pînă azi reprezentată pe scenă. Academicianul Barbu Delavrancea propune spre premieră volumele tinerilor scriitori M. Sădoveanu și Gala Galaction.

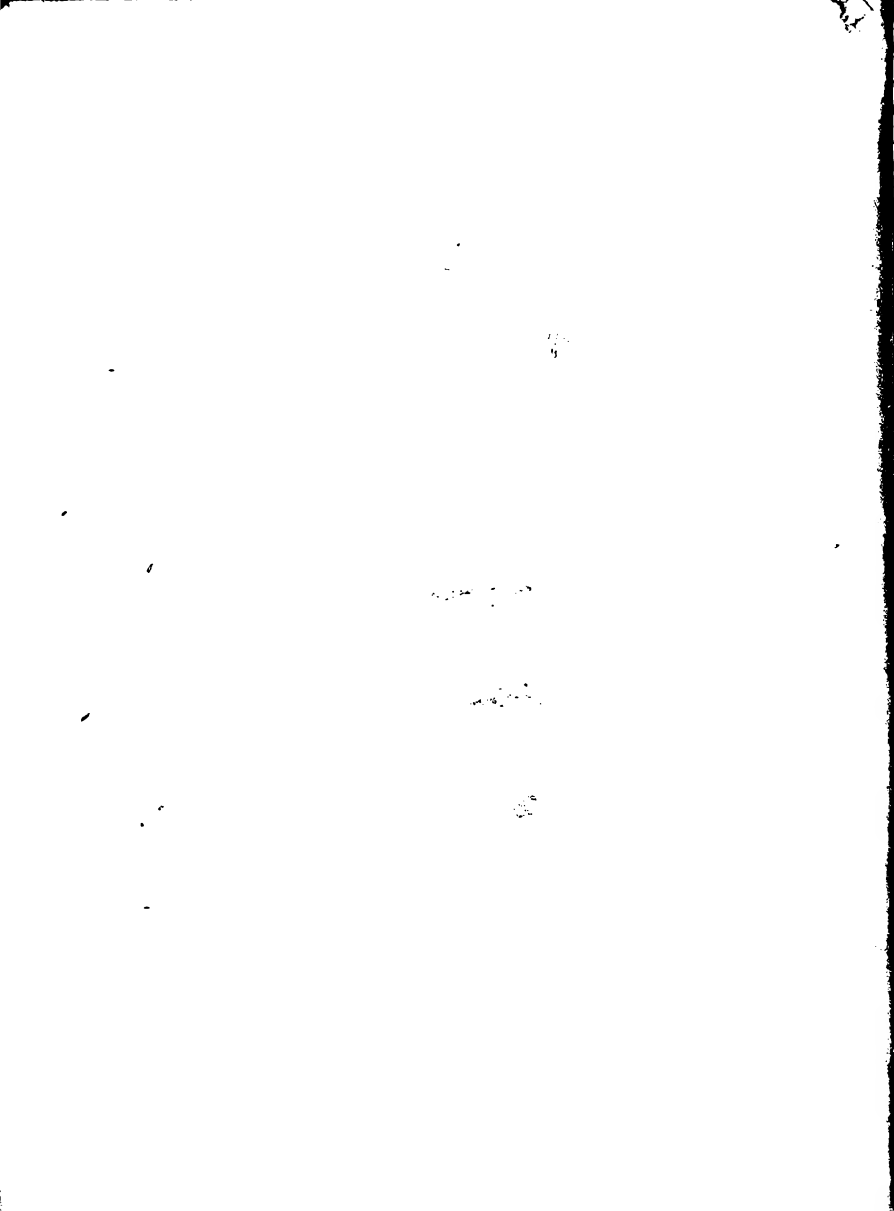
1914—1916 Se pronunță pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei.

1917 Ministru al comerțului.

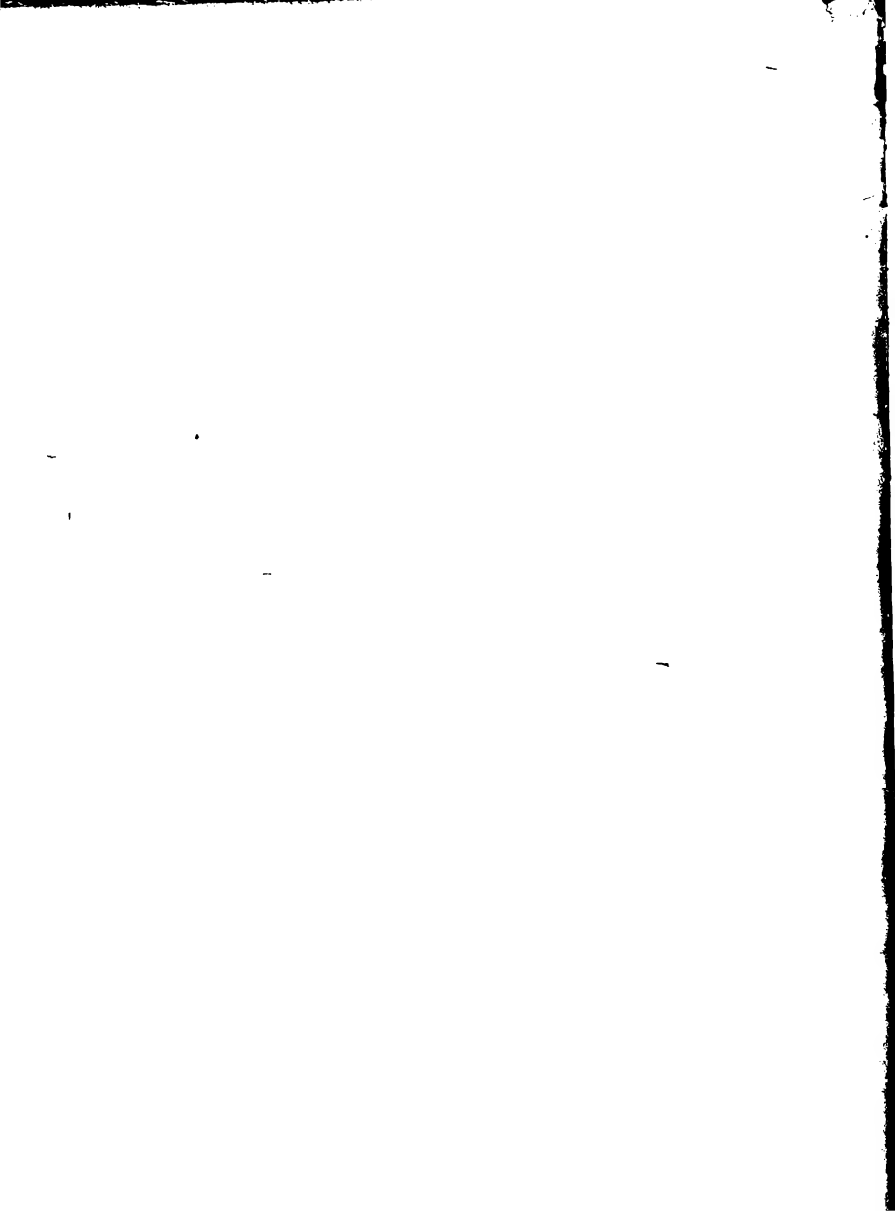
1918 29 aprilie Moare la Iași, în refugiu.

În aceeași zi moare, în Bucureștiul ocupat, George Coșbuc.

I. B.

NUVELE ȘI POVESTIRI

SULTÂNICA

lui *Dinu Radu Golescu*^{*}

I

D-a stînga Rîului Doamnei, razna de satul Domnești, să vede o casă, albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roșu și albastru. Pervazurile ușei — curate ca un pahar ; prispa din față — lipită cu pămînt galben ; pe creasta casei, d-o parte și de alta, scîrție, la fitece bătaie de vînt, două limbi de tinichea, așezate pe două goange cît gîgilicea. Curtea, îngrămădită cu nuiiele de alun ; hambar de fag, obor de vite și grajd pus la pămînt pe patru tălpoaie groase.

Ăst cămin fusese odinioară cu rost pe cînd trăia jupîn Kivu. Fusese chiabur răposatul, dar biata Kivu-leasă, rămasă singură, ca femeia, a luptat cu inima, iar nu cu gîndul. S-a prăpădit cu firea, că Sultânica ajunsese fată mare.

Dar cînd e să-i meargă rău omului, pe orice-o pune mîna să sparge.

^{*} Coleg de liceu cu care Delavrancea a locuit în aceeași casă la Paris. Dinu Golescu este fiul lui Radu Golescu-Catană — la rîndul său, fiul lui Iordache Golescu, fratele lui Dinicu Golescu. Iordache Golescu are meritul de a fi contribuit la întemeierea școlii lui Gh. Lazăr de la Sf. Sava.

De cîte ori n-o podideau lacrămile pe biata bătrînă, privind acareturile mari, dar pline de sărăcie și de pustiu... Nu cerea de pomană... da' și viața de azi pînă mîine viață e, or foc ?

Doi juncănași, o vacă, doi cîrlani, zece oi ș-un berbec e sărăcie lucie la o vatră de care alt'dată țineau opt perechi de boi ungurești, șase vaci cu ugerul cît căldărea, nouă cai iuți ș-o turmă de oi, ce umplea valea rîului de behăit cînd coborau dinspre munte.

II

E începutul lui decemvrie.

A dat Dumnezeu zăpadă nemiluită ; și cade, cade puzderie măruntă și deasă, ca făina la cernut, vînturată de un crivăț care te orbește. Mușcelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile, în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. Vuiet surd să încovoae pe după dealuri și să pierde în văi adînci. Cerul e ca leșia. Cîrduri de corbi, prididite de vînt, croncăie, căutînd spre păduri. Viscolul să întestește. Vîrtejele trec dintr-un colnic într-altul. Și amurgul sărei se întinde ca un zăbranic sur.

Rîul Doamnei, umflat, curge repede, cu un vîjiit minios înecat în glasul vîntului, și izbește sloiuri mari de gheață și butuci groși de meterezele podului.

Arar se vede pui de om trecînd prin sat. Pîrtia e acoperită. Abia se zăresc poteci ca de lățimea unei lopeți.

Cea mai îngrijită leagă cîrciuma de primărie.

Lumini gălbui de văpaită joacă prin geamurile cîtorva case. Vremea rea a amorțit satul, îndeobște zgomotos. Numai în bătătura Hanului Roșu hămăie răgușit doi dulăi de ciîni.

În cîrciumă e arababură mare. Firitiseală nepomenită ține nea Nicola Grecul, cu fruntașii satului, de ziua sa.

O dată pe an e Sf. Niculae.

În ușa prăvăliei stă un țăran nalt, spătos, cu fața conabie ca sfecla ; uneori scutură din cap, rîde și îndrugă singur.

— Așa e omul... un ciocan, încă unul ș-al treilea, pînă ajungi la tinichea... d-acolo-ncolo... Dumnezeu cu mila... torni, parcă torni într-o pîrnaie... Dar Sanda ce-o să zică... că mi-a dat Sfîntul muiere harnică, dar rea, topenia pămîntului !...

Înlăuntru s-aud ciocneli de pahare, bușeli de călcîie și zbirnîitul otova al cînzarului. Trăgeau chindia de curgea țărina din pod. Apoi, cînd să mai muia jocul, numai ce-i auzeai pe toți, care mai de care :

— Hai să ne fie de bine, nea Nicola... La mulți ani cu spor și sănătate... Cîstit socru mare...

— Suge, sugă, că doar nu te-a îmbătrînit calea bisericii...

— Mai trage-i, părințele, o leturghie...

— Să te văz, logofete, care pe care...

Fitecine cu ale lui. La nea Nicola veselie, la alții obide. Unii abia așteaptă Ignatul să-și taie grăsunul cît malul, alții abia au mălai de gură. Că cine a făcut lumea, cu deșertăciunile ei, la unii tună și fulgeră, iar pe alții îi înbuibă cu norocul, ca pe curcani cu nuci.

III

Așa înțelenise, de pustia de vreme, mai tot satul ; și așa, hangiul venetic, bogat putred, să rășfoia în duhoarea de țuică și vin, pe cînd mama Stanca Kivuleasa sta mîhnită la gura sobei, mîngîindu-și odorul pe obraji. Sultănica ațipise cu capul în poala mă-sei.

Odaia e deretecată de ți-e drag să te uiți la ea. Pe pat o scoartă aleasă în fel de fel de migălituri. Pernele, cu fețe de cuădrilat. Pe lacra de sub icoane, două plapămi groase.

Spre răzărît, trei icoane muscălești, roșii ca para focului. Toți sfinții se aseamănă ca două picături de apă. Toți au ochii din trei linii, nasul dintr-una și gura din două. Cît despre sf. Gheorghe, călare p-un cal cu gîtul de cocostîrc, tot omoară și nu mai omoară un balaur de pe tărîmul celîlalt. Mai jos de icoane arde candela.

Toate cele sfinte sînt înconjurate cu mănunchi de busuioc și siminoc, din Vinerea Patimelor, strîns legate în vlăstar de salcie de la Florii.

Focul pîlpiie. Cîteodată pocnește de-aruncă spuza în sus.

Și Sultânica dăschide repede niște ochi ca pruna de mari. Și mama Stanca, ferind-o de scînteii, îi zice încetinel : „Dormi, puiul mamii, dormi !“

Sultânica strecură, printre genele ei de catifea, două lacrimi. Una se întinse pe obraz, iar alta îi măceși gura.

Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit : alb și cu două răsuri pe obraji. Ochi negri ca mura, frumoși de pică, dar cînd îi încruntă, te sperie ca-ntunericul. Părul lîns, cu unde albăstrui. Să poartă cu tîmple. Așa a apucat de la mă-sa, și mă-sa de la mă-sa, obicei adus de pe obîrșia Ialomiței, unde nu se știa de crețuri și colțișori.

Sultânichii îi este dragă curătenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprincenile trase ca din condei și buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foiță și cu muc de luminare.

Cînd merge, saltă puțin și se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi, s-ar frînge.

Multe capete a sucit. Mulți ochi au jinduit-o.

În horă fură toate privirile, și ea s-aprinde d-ai crede că se topește.

Și ce vîlnic, și ce naframă, și ce cămașe de borangic, galbenă ca spicul și subțire ca pînza păiajenului, încît i se simte tot sînul, pietros ca poama pîrguită, cum se bate cînd abia răsuflă de osteneală.

Să crape de căldură, nu-și sumete mînicuțele în fața flăcăilor. Să se îmbrebenească ea cu gîlbenele și bujori, cu creițe și cu ochiu-boului ? Nu scrie la dînsa așa țigănie. He, arareori, numai ce-o vezi cu cîte-o brîndușe în păr, ori cu doi-trei didiței între betele ce-i încolăcesc mijlocul de patru ori.

La șezători s-a dus o singură dată de cînd e fată mare, dar de atunci să nu-i mai pomeniști : „Cui îi arde de zbeguit e săritoare pentru așa treabă“. Că pînă se coace dovleacul în sobă, cîțiva flăcăi dau iama prin fete. Le mai ciupesc, le mai sărută de le scot ruji în obraz. Ba unora le ia or betele, or spilca, or năframa, și duminica, la horă, pînă să li se dea, le snopesc o toană pe după șura din spatele hanului. Unii mai învelițați numai ce-i auzi : „Sări, cutăriță, de suflă în ăl foc !“ Și cînd biata fată stă-n genunchi, suflînd din băirile inimii, odată îi dă brînci și cade pe spate.

Sultănica e leită-poleită răposatului. Cînd se aprinde, nu te poți apropia cale d-o poștie. Cînd vrea ceva, vrea, nu se încurcă. De să mînie, nu mai vede înaintea ochilor.

Într-o zi, la sapa porumbului, cine știe ce i-a năzărit, că cu toate rugăciunile mă-sei, n-a voit să mănînce din zori pînă la amurg și n-a lăsat sapa din mîină pînă n-a căzut ruptă de osteneală. A dus-o biata bătrînă mai mult moartă decît vie acasă. A doua zi, cînd s-a desmeticit și-a văzut pe mama Stanca la capul ei, galbenă ca turta de ceară, cu părul alb și ciufulit, cu ochii trași de durere, a sărit la gîtul ei și, fără să zică nici pis, a început s-o sărute și p-o parte și pe alta, pîn-a podidit-o un plîns d-a muiat un ștergar întreg-întreguleț.

Unele mai istețe din sat au împrăștiat zvonul că ar cam suferi de vrun farmec.

De harnică, harnică, n-are cum mai fi ! Unde pune mîna, Dumnezeu cu mila ! Sare din vîrful stogului și cade ca un fulg. În argea nu i se văd mîinile. Cînd toarce, mănîncă caierul. De cînstită, nu e obraz mai curat. Cînd

Ioniță Rotarul, om chipeș și hazliu, s-a încercat s-o sărute, a sărit parc-ar fi călcat pe coadă de șarpe și, în mijlocul flăcăimii, i-a strigat :

— Mi-aș tăia obrazul, dar ți-aș tăia buzele !

IV

Ce punea satul în nedumirire, și mai virtos p-ale ce cată nod în papură, e cînd apucă lumea în cap și trece nouă hotare.

Numai ce-o vezi, la răvărsatul zorilor, că o ia rarara, prin fineață. Galbenă, cu cearcăne vinete în jurul ochilor. Merge ce merge, și să oprește la vrun deal, la vrun pârîu. Ascultă neclintită un ceas, două. Vîntul bate holdele. Izvoarele dau d-a dura petricelele din matcă și le sună ca pe niște zurgălii auzite din depărtare.

Apoi culege flori și le azvîrlă, pînă ce i să aprind obraji și să treșezte ca dintr-un somn adînc. Ochii îi scli-pesc ca oțelul învîrtit la soare.

Joița Baciului ar fi văzut-o la un apus de soare cu capul rezemat de crucea din creștetul mușcelului ce desparte apa Vîlsanii de Rîul Doamnei, privind, ca dusă de pe lume, la roșeața apusului.

Obosită de gînduri, se întorcea spre casă cu căută-tura-n jos, cu un nod în gît, cu gura friptă de sete. Și de întîlnea vrun izvor, bea pînă i se oprea răsufarea. Apoi, făcînd mîinile căldărușe, le umplea cu apă rece ca gheața și limpede ca diamantul, pe care ș-o arunca în obraji.

Da' să te ferească Cel-de-sus de gura satului și de pizma celor vinovați și răi !

N-avea să scoată capul în lume Sultânica, ea, care, de bună ce era, ș-ar fi dat și dumaticatul din gură, că începeau șusuitul și ponoasele.

Cîte-n lună ¹ și-n soare-i scorneau.

¹ În textul de bază : *lume* : corectat cf. ed. anterioare.

— Sultânica, frumoasă ? Aida-de !

Mai bine își pune gîtul pe tăietor Ilinca, ciupita de vărsat.

— E o fudulă, o luată din Iele, n-are toate simbetele. Cînd umblă, calcă-n străchini. Numai nevastă ca toate nevestele n-o să fie Sultana aia, zicea la fîntînă, la horă, la șezători fata Cîaușului. Ce are neica de nu i-a primit pețitul ? Au nu e voinic ? Or e bețiv, stricător de case, zurbagiu ? Au n-are de pe ce bea apă ? He, he, fata proastă și ținuoasă dă norocului cu piciorul. Da' de, om sărac și cu nasul în sus... Știe Dumnezeu ce face !

Și flăcăii, mai toți, o luaseră în nume de rău. Nu, că de ce să fie așa de mută ? De ce să fugă de toți parc-ar fi rîioși ? O fată mare se mai lasă ba la un sărutat — că d-aia are gură dulce — ba la un giugiulit — că d-aia are sîn cu drăgănele. Și știi, cum e omul, din una într-alta, se îngroașe gluma, și căpătuiala vine, că moș popa ce-așteaptă ? Să dezlege dorul după pofta inimii. Altfel¹ cîntă cucul pe fată bătrînă și rămîne moșoroi fără soboli.

V

S-auzea, în depărtare, chiuit de danț și pocnête de pistol la nea Nicola Grecul.

Vîntul vuia de te lua groaza. Măzărichea răpăia în fereastra mamei Stanchii.

Sultânica ridică capul din poala mă-sei. Se alipi de bătrînă. O cuprinse pe după gît cu brațele rumenite de dogoarea focului și privi lung în chipul ofilit al bătrînii.

Buzele mamei Stanchii tremurau. Multe îi treceau prin cap și multe prin inimă cînd grecoteiul se desfăta.

— Mamă, mamă, grăi bătrîna, moș popa, cînd spune din *Vanghelie*, cică să rabzi și iar să rabzi... Așa e, părin-

¹ În textul de bază : *astfel* ; corectat cf. ed. 1885.

tele... așa e... că Mielușelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie și răsticnire... Dar cînd mă gîndesc la răposatul ș-auz chiuitul cațaonului, mă podidesc lacrămile, Sultănica mamii, și blestem din suflet, doară de l-o ajunge mînia Domnului !

Sultănica strînse vătraiul de-i zbîrnîi în mînă.

— Nu mai pot, grăi iar bătrîna, nu mai pot să-mi tîrăsc zilele, cînd mă uit la tine și nu știu pe ce mîni o să cazi... Aveam și noi, pe vremea Kivului, rod și vite cu duiumul ; pătulele gemeau de pline ; bătătura nu mai încăpea de vite și lighioi. Mugeau de zguduiau casa vacile. Și ce te pomeneai că să aruncau pe răsfaț. Bupeau pămîntul cu fuga, de la un gard la altul, cu coada în sus, cletănată ca o măciucă. Șase argați nu le da de cap pînă nu se potoleau de bunăvoie și nu cătau spre obor, dînd din cap și băgînd limba și p-o nare, și pe alta. Bietul tat-tău se uita mîndru la bogăția lui cinstită. Parcă-l văz, c-o mînă în șerparu-i civit, alergînd de colo-colo. Ce hărnicie de om ! Tot satul nu-i ținea piept. Cînd punea mîna pe plug, trosneau coarnele. Cînd da cu sapa, intra cu muchie cu tot. Coasa în mînele lui rădea ca briciul. Tu erai mică și nebunatică. Cum te zărea că-i ieși înainte, cu mînușitele pline de noroi, creștea inima în el și se topea d-a-n picioarele.

— Bietul tata !...

Focul pîlpîia în gura sobei. Mușcelele alburii abia se mai zăreau prin geamuri.

— În toiul verii, îndată ce venea rupt de osteneală, ne ospătam bine, apoi ne odihneam pe prispă. Pe tine te-ăseza ca p-o laiță pe genuchi, și te juca, și spunea, și rîdea, și tu-i băgai mîna în barbă. Uite așa ne-apuca miezul nopții. Îl luam cu d-a sila la culcare. Auz ș-acum glasul lui : „Să mai stăm, fă Stancă, fă, că parcă mă-ngraș cînd mă uit la voi !“ Era rai, nu viață, pînă să pripăși, ca pomojnic, pe plaiurile noastre, iuda de cațaon. Și-a

sosit într-un ceas rău. Lăcuste erau, secetă era, vitele boleană și mureau p-un capăt. Dar ce să mai îndrug, Sultănica mării... Într-un an, a făcut ce-a făcut, lipitoare, l-a băgat în judecăți și l-a lăsat sărac lipit. Kivu era iute și avea și-un betesug de tuse. S-a luat la contră și, de mîhnire, s-a năbolnăvit. Cînd și-a dat sufletul, mă strîngea de mîni ca c-un clește și te chema, ars d-un foc nestins. „Încă doi ani... Să nu vă las pe drumuri“... a zis și i-am închis ochii.

Pe mama Stanca o podidire lacrimile ; curgeau picături mari pe vatra de cărămizi calde, și de unde cădeau să ridica aburi înghițiți de gura sobei.

— Nu mai plînge, mamă, zise Sultănica sărind în sus. Îi dau foc... să arză ca șoarecii... Doar nu s-au stins toți ai Kivului !

Mama Stanca îngheță văzînd pe Sultănica năprasnică la corp și cu ochii ca doi cărbuni aprinși. După cîteva clipiri dese, zise cu mare evlavie :

— Fă-ți cruce, fata mea, fă-ți cruce, avuseși un gînd rău... Necuratul a trecut pe lîngă noi...

Bătrîna șopti de trei ori, plecînd fruntea în jos : „Numele Tatălui, și-al Fiului, și-al Sfîntului Duh, amin“.

Se liniștiră. Sultănica aruncă o buturugă în sobă. Bătrîna turnă untdelemn în candelă și-și șterse pe frunte deștile atinse de paharul ce ardea la sfintele icoane.

— Am să-ți fac o rugăciune, mamă. Iacă, astăzi fuse S-tul Niculae, vreau și eu să-ncerc mila cerului. Să stau la privighere pînă la cîntatul cocoșilor d-a treia oară. Poate să ne arunce cuviosul Niculae vro pungă cu bani, că văduva din carte avea trei fete, și pe cîtetrele le-a căpătuit...

Mama Stanca, cu tot amarul de care era covîrșită, zîmbi.

— De, maică, s-a cam umplut lumea de rele, d-aia și Milostivul nu mai face minuni. Ei, odinioară a fost

cun a fost, dar acum e prea de tot... O să ne apuce judecata d-apoi... O să plouă foc și pucioasă... Și îngerii Atotțiitorului vor buciurma : „Sculați, morți, din mor-minte !...” Domnul ș-a întors fața de la noi, păcătoșii...

— Să-mi încerc și eu norocul...

— Bine, Sultânico, fie ș-așa, răspunse Kivuleasa și, făcînd trei cruci căpătiului, să vîrî în plapămă.

Mama Stanca sforăia dusă. Din vreme în vreme ofta, înghițind în sec.

VI

Fitece oftare, năbușită în plapămă, sugruma pe Sultânica. Gîndul ei era neîndurat. Amestecase cele sfinte cu cele lumești.

Cine pe lume a scăpat de chinul din care izvorăște omenirea cu bunele și relele ei ? Toți trec p-acolo, orcît s-ar rușina.

Sultânica rătăcea ca o umbră, nu de vrun farmec ; ci, cînd e să te biruie dragostea, să te pui în cruciș și-n curmeziș, să te tai și să presari sare pe creștături, spuză să pui pe pept, tot degeaba. Toate durerile trupului le uiți pe lingă focul dragostii, de este foc cu adevărat. Și așa fusese să fie cu Sultânica, că nu era d-alea ce pun pe ele carnea cu lopata și trece prin toate și buture de rovină rămîne : bîzîie fără să ia foc.

Că după cum simțea Sultânica... de s-ar fi vîrît în gaură de șarpe și s-ar fi dat vîntului turbat... era ceva din altul în ea... un chip... niște ochi... un sărutat ce-o tot săruta în același loc... și o fura, și o ducea, legată-ferecată, acolo unde numai focșorul ei știa... Se prăpădea după Drăgan Căprarul.

Căprarul, scăpat de militărie, cu una, cu alta, mai cu ce avea de la părinți, scoase apă din piatră și ajunsese a fi jinduit de multe fete în sat. Unii îl făceau, nu e vorbă, pișicher, papugiu de București, dar cum ziceau alții din prietenii lui : „Așa e moara trîndavilor. Cățiae, că nu ține parale. Pînă o pune Căprarul mîna în chica vrunuia, să-i facă morișcă de vînt.“

Cirdășia lui era din flăcăi de muncă ca Voicu Cîaușului (ce nu se prea uita cu ochi buni l-alde Kivu¹), ca Ioniță Rotarul și alții. Nu-l vedea umblînd pe două cărări. Rămînea p-oricine la prinsori. Prindea armăsarul din herghelie cu dinții de nările nasului.

Frumos, chipeș, avea o uitătură vie și cam ascunsă, de nu-l ghiceai ce-ar vrea și ce n-ar vrea. Mustăți negre și dese. De le netezea, pleca puțin capul și p-o mîna, și pe alta. Cămașa pe el, ca floarea. Căciula țurcănească, trîntită p-o ureche, îl prindea ca p-un haiduc.

Era vesel și glumeț.

Dar de prin priar se schimbă Drăgan al nostru.

Începu să dea tîrcoale Sultănichii. Cînd îl cătai, de era și Sultănica la horă, el sta doparte mîhnit, privea galeș, răsucind vrun pai în mîna.

D-o întîlnea la adăpatul vitelor, i-ajuta cu dragă inimă, apoi întreba încetinel de mama Stanca. Și cînd zicea „mama“, i se lipeau buzele, ca unse cu miere. De-i ajuta să puie în spinare cobilița cu cofele, să n-o fi atins de mîna, că pleca ochii în jos rușinat.

Azi așa, mine așa, că Sultănica, cînd prinse de veste, i se păru așa de veche treabă, că d-ar fi fost de cînd lumea ar fi fost mai de curînd.

I se făcu frică.

Ba să hotări să nu mai dea ochii cu dînsul.

Trei săptămîni îl ocoli, și fură trei veacuri.

¹ În textul de bază : *Kiva* ; corectat cf. contextului.

Într-o zi o luă razna p-un piept de mușcel, fără să știe încotro. Fînul îi trecea de mijloc. Arșița începuse de dimineață. Cîntau păsările de te slăveau. Lăcustele zbîrniiau și tot a bine ș-a duios spuneau și ele. Florile îi luau ochii și te-adormeau cu mirosul.

Sultănica căta alinare, și, în deșert, alinare nu găsea. Toate o munceau s-o răpuie. Că d-o supunea frămîntarea, d-o muia dorul și sîngele de-i năvălea în colcote la cap, să trîntea cu fața la pămînt și săruta florile, pînă ce o piroteală plăcută o făcea nici s-adoarmă, nici deșteaptă să fie.

Și simțea în astă zi de pribegie o nedomirire, că suia către culmea dealului, fără să-i pese de ciulinii și rugii ce-i tăiau picioarele ca un herăstrău. Plaiul, cu podoaba lui, o amețea într-un vîrtej de întristare.

Cînd, ajunsese în vîrf, pămîntul i se învîrți supt tălpi; mintea i se clătina de spaima ce te cuprinde cînd te prăbușești într-o vultoare... La umbra unui păducel, Drăgan sta p-un buture de stejar.

Drăgan aruncă ghioaca cu care bătea pămîntul, răsturnă o tîgvă cu lapte bătut și strigă ca scos din fire: „Sultânico, mă prăpădești!”

Cum, ce fel, de ce... să treziră strîngîndu-se în brațe, că brațele le curma trupul.

Din acest ceas se întîlneau pe ascuns de lume.

Sultănica bolea. Nu adormea decît despre ziuă. Vise urite îi tulburau odihna.

VIII

Ș-acum, în noaptea de S-tul Niculae, era vorba să se vază.

Mama Stanca dormea.

Sultănica suflă în vâpaită și căzu la icoane. Galbenă ca turta de ceară, dă să se roage, și nu poate să-și adune

gîndurile risipite. O sudoare rece îi brobonă fruntea. Își acoperi fața cu amîndouă minile. Socotise că icoanele s-au cletinat, voind să se întoarcă de la dînsa.

Încet-încet, ca o stafie, să tîrî pînă la gura sobei. La lumina focului parcă murise și înviase.

„Înșel pe mama, necinstesc curatele sale bătrîneți, înșel cele sfinte !“ Dodată, lumina ochilor îi scăpără. Gura sobei se lărgeste, buzele-i de pămînt se roșesc, rînjesc, se întind ca un gîtlej de balaur ; flăcările sînt limbi de foc ce să răsucesc și se desfăc ; duduital dinlăuntru să pornește ca un potop de jale

Sultănichii, privind la vîlvătaile din sobă, i să păruse c-a văzut gura și muncile Iadului

Speriată, se repezi din nou la icoane și dădu-n genunchi. Să rugă, mormăi : „Împărate ceresc, mîngîitorule...“ Îndurarea să coborî pe chipul ei. Vedeniile o părăsiră. Fața i să lumineze și căzu cu fruntea la pămînt.

Și de ce mila de sus să n-o ajute ? Nu s-a grijit la Paște și la Crăciun ? Cine, ca dînsa, a mai atins Sfîntul Potir cu atîta evlavie ? Și dacă dragostea curată e păcat neiertat, cum de atîtea fete mari fug cu flăcăii, și unele neveste să dau afund cu tîrgoveții, și tot bine, tot vesele, tot zile albe duc ?

Ispita ei e mai afară din cale ? Un sărutat o arde trei zile și fitece bălărie o amenință s-o dea de gol satului.

După ce vede pe Drăgan, vestmintele o doboară ca niște piei de plumb. Îndată ce scapă din brațele lui, e ceva care o încinge și-i zdrobește oasele. N-o să-i mai vie minte la cap. D-ar fi de țîță, și tot n-ar fi așa de proastă și de capie. Vezî bine... nu se poate... Ce e de la ea nu e... nu e după cum vrea, ci după cum îi e scris să vrea... Cine ne-a dat inima să nu ne fi înfipt dorul și dragostea în ea...

Sultănica strînse pumnii de-i trosniră deștele.

În ușa tinzii să auzi ciocănind încetișor.

Sultânica abia-și stăpîni răsuflarea. Își netezi părul. Își așază fusta înaintea icoanelor. Vru să meargă și se cletenă. Îi amărîse un picior. Apoi ieși în virful degetelor, aruncînd o căutătură speriată. Trăsese zăvorul prea repede.

Mama Stanca doarme învîrtindu-se și p-o parte, și pe alta. Chipul ei, zbîrcit, uscat și luminat de candelă, parc-ar fi chip de moaște. Visează... Ar voi să scape de vro primejdie... Se-ntunecă...

IX

Se crapă de ziuă. O fâșie de lumină, ca un briu de argint, se întinde spre soare-răsare. Codrii fumurii parcă plutesc în depărtare și ogrăzile sînt albe de zăpadă.

Sultânica gîfuie, scoțînd, pe gură și pe nas, aburi groși ce-i cărunțesc părul și genele. Picioarele i să scofundă pînă la glezne. Nasul ei e roșu-vînat. Lacrămile i-au înghețat pe obraz. Se luminează. Ea vrea să meargă mai iute și cade. Să scoală repede și iarăși cade.

Speriată, privește în toate părțile. Să tăiasse în gheață. Cîteva picături de sînge căzură pe zăpada albă.

Un vînt ușor scutură, din rămurile pomilor, o puzderie de ninsoare.

Sultânica apucă o pîrtie acoperită cu zăpadă mărunță, ce sare ca praful sub pașii ei pripiti. În dreptul molarului, pune capu-n pămînt, furișînd o uitătură numai cu coada ochilor.

Un mîrîit de ciine o face să tresară ș-un țipăt de gîscan i-aruncă inima din loc. Își încordează puterile ș-o rupe la fugă. Case, plute bătrîne, troieni cît dealurile, ogrăzi de pruni, toate fug și s-afundă în urma ei. Într-o clipă trece podul de peste Rîul Doamnei. Nu s-ar mai uita înapoi s-o poleiești cu aur.

A ajuns acasă. Lăbuș, cîinele curței, cu păr ca de lup, începe a lătra ș-a se gudura pe lîngă dînsa.

Sultânica pune mîna pe clanță¹, dar nu îndrăznește nici să deschiză, nici s-o tragă înapoi, arsă de ger.

Pielea degetelor i se prinse de clanță.

— O nălucă, mamă, a sfîntului Niculae m-a făcut să alerg, să caz, țiindu-mă într-una după acel moș cu barba albă, în sfintele odăjdii...

Bătrîna, cu frica Domnului în sîn, crezu. Să sperie văzîndu-și fata sîngerată. Îi legă mîna în cîrpe curate. Nu știa ce să mai facă ca s-o oprească din plîns.

Atît odor mai are Stanca. Atîta nădejde. În fața ei vede pe Kivu, vede belșugul d-odinioară, zilele senine și nopțile petrecute pe prispă afară. În fața ei vede căminu-i cum era cînd era. O durere d-a Sultânichii îi curmă viața ce abea să mai țină într-o ată. Un dor, o înduioșare, cînd se zugrăvește în chipul fetei, face pe bătrîna, deși veștejită și uscată ca o frunză de brumar, să-și învieze în adîncul ei ceea ce a simțit cînd a dat ochii cu Kivu pentru întîiași dată.

D-ar fi după gîndul ei, Sultânica, „plăpîndă și frumoașă ca o cocoană“, ar trebui să fie și mai și decît nevasta arendașului. I-ar da calești cu telegari, poștalioane cu opt cai bidivii și cîte-n lună și-n soare. Da' s-ar robi turcilor, numai s-o știe bine. Și cînd să gîndește că nu poate nici pe sfert de sfert din ce ar dori, îi vine să se dea cu capul de pereți, să intre în pămînt de vie.

— Odorul mamei, odorul mamei! Îngîină mama Stanca, legănînd capul fetei pe peptul ei măluros și mort.

Sultânica sughiță. Pe umerii obrazilor îi joacă și se schimbă două pete ca niște nisfele de rumeneală. Privirile-i ascuțite, scăpate din umezeala ochilor, trec prin geamuri și să îneacă în zarea zilei. Gura-i pare mai mare ca de obicei, mai răsfrîntă. Buzele, aprinse, le simte calde

¹ În textul de bază : *clafă* ; corectat cf. ed. 1885.

de sărutări. Sfîrcurile urechilor îi ard. Părul e mototolit supt marama ce cade pe spate. Rochia, sucită pe trup. Năjițele opincelor, dezlegate. Se pipăie. Își încheie cămașa la gît. Clipește zorit. Ș-ascunde ochii în umărul osos al mamei Stanchii.

Dacă ar putea să se arunce la picioarele mă-sei ! Să-i sărute tălpile și să mărturisească tot... ! Dacă s-ar arunca în rîu... ? Dacă ar lua lumea în cap și ș-ar perde de urmă... ?

— Odorul mamei, odorul mamei ! Îngină mama Stanca, legănînd capul fetei pe peptul ei măluros și mort.

Pe Sultânica o tăie această mîngîiere curată. Sări din brațele mă-sei și s-aruncă în pat, cu fața într-o pernă, coprinsă d-o jale cu lacrimi cari ard pe unde pică.

X

Drăgan Căprarul cîștigase rămășagul cu Ion al Ciaușului că va veni de hac Sultănichii. Un junc mai mult și fala flăcăilor. Cum o să-și răsucescă mustața de grozav printre tineret ! O să calce din pod. Cîtă-i curtea hanului de mare, ca p-o beizadea n-o să-l mai încapă locul ! Leicuței i-a făcut răvaș de drum. Bărbați sînt și pentru ale sărace. Fiecare cu norocul ei. Dacă i-a plăcut, a vrut. Și ce, nu e tot ea ? Multe a văzut, multe a prefirat el prin ăl București ! Doară n-a tăiat cîinilor frunză ! Sporăvăia, la cazarmă, Negoțoi, vistavoiul, și de cocoana d-lui maior. Că n-o să cază el, Căprarul, în patarama d-lui sublocotenent. Doamne, ce bătaie i-a tras țîitoarea ! A doua zi, la „rivizie“, era cu ochii ca fundul căldării.

Olio-lio ! greu i-a fost lui să facă ce-a făcut, că d-aci încolo merge găitan. Pentru o cotoroanță ș-o pitpalacă, un pumn, și le-a luat mirul !...

XI

Mitrana Tălugă a Tuțuenilor are șezătoare, nu glumă ! Două lumînări de seu ard p-o masă rotundă cu trei picioare. Nu e nici un flăcău. Altfel, nu e chip să ai la șezătoare nici pe fata popei, nici pe fata primarului.

Fitece nevastă tinerică, fitece fată mare ș-au făcut poala maldăr de fuioare. Da' mai încurcă lumea cîteva fetișcane ce nu s-au prins în horă și li se scurg ochii să fie și ele printre cele mari.

Fusele zbîrnăie alene într-un rîs cu hohote. Un pisoi, cu cercei roșii, cu ochii ca două scînteii, sare de la un fus la altul și parcă le cîntărește în labele lui neastîmpărate. Doi copilași, cu chica ciuf, așteaptă să scoată daica Mitrana cartofii din spuză și dovleacul din căldare. Și să tot șterg la nas cînd le vin aburi dulci cu miros de godină.

— Așa, soro, zise Ciaușanca, a început să cîrcîie fata Kivului. Vezi unde au dus-o gîndurile, c-o s-o ia Drăgan... E împelițat Căprarul, nu-i dai de fund. Cu rămășagul i-a păpat neichii juncul cel mai gras.

— Iată colo, strigă Mitrana, de umplu casa, fitece pasăre măiastră își găsește vînătorul. Măcar de ș-ar clădi cuibul în cloponiță ori sub streășina primăriei, tot o să cînte, că nu se poate :

Dar un hoț de vînător
Smulse trei fire de păr,
Le făcu un lățișor
Și mi-l puse de picior.

— De, dadă Mitrană, grăi Marica, fata primarului, dînd ghies fetei popii, cică și vînătorul îi zice măiestrei :

Cîntă-ți, puică, cîntecul
Că mi-e drag ca sufletul.

Toată pasărea pe glasul ei piere. D-ta spui una, eu alta, cum o taie capul pe fiecare...

Marica e un boboc de fată. Cam puțintică, dar ce să-i faci, cînd omul e nurliu, duce ziua după el. Marica, de rîde, ți-arată două șirulețe de mărgăritar. E prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii, și să strecoară printre surate ca un prichindel. Și gluma cu glumă bate și spune basmele și snoavele bătrînești cu atîta limbuție, că parc-ar citi pe slove.

Mitrana simți cuvintele Maričhii ca și cum o piersicase cu urzici. Tuși, cîntă ceva pe nas, apoi se duse să ia aminte de mezelic, cum se cuvenea după bunele datini.

Safta lui nea Ghiță aduse iar vorba :

— O să se ducă vestea ca de popă tuns. Ce mai cînte și pe Sultânica ! **Obraz smerit**, suflet ascuns...

Nu sfîrși cuvîntul, și Catrina Pîrvuleasa șopti la urechea Mirei, mai la o parte de celelalte :

— Uite, soro, ce ți-e cu omul ! Auzi colo la Safta... Și ea are un copil ce să face măricel. Ăst copil l-a născut patru luni în urma mărișului cu nea Ghiță. În curînd o să aibă doi, și, de, se cam zic multe... Altfel, nea Ghiță e omul lui Dumnezeu, ce-are el cu gura lumei ?... Pînă nu vede, nu crede... dacă o crede ș-atunci...

— Și eu, lele Saftă, grăi Ilincă Ciupita, și eu dam cu gîndul că Sultânica n-o să sfîrșească cu bine. Acum să-și mute gîndul la moșii ai verzi, că nimeni n-o s-o ridice din gunoi. Mai bine să-și lege o piatră de moară de gît și să s-arunce în rîu decît să-și tîrască zilele încărcate de așa păcat...

— Nu spui eu, Miră, șopti iar Pîrvuleasa, pe cînd celelalte dau prin ciur și prin dîrmon pe Sultânica, nu-ți spui eu că naiba cînd n-are de ce rîde face pe hoț judecător...

— Ai gură de aur, surată Catrină, răspunse încet Mira. Auzi d-ta cum sporovăiește Ilinca Ciupita, și ea a înbătrînit fată mare. Se dă ea pe lîngă mulți, și mulți se dau pe lîngă ea, c-ar avea bune părălute. Da' ce face, ce

drege, că n-are lipici. Cînd merge, să zici curat c-ar fi
butuc cu picioare. Încăi cînd rîde, sparge țiple.

Pînă au început, atît le-au fost mult, c-apoi cădeau
claie peste grămadă ponoase, cîrtiri, zavistii, învălmășite
într-un hohot gras și spart.

— O să-i semene Căprarului.

— D-o fi fată, o s-alerge d-a-ncitelea pe la soare-ră-
sare pîn-o vedea pe dracu la soare-apune.

— Frumoasă zestre dăruiește sfîntul! Niculae!

— Zestre cu mîni și cu picioare.

— Ei, ei, guri rele, și voi ați amețit în brațele flă-
căilor! Ziceți mai bine Doamne ferește...

— O să vă placă...

— Da' nu ca Sultănichii...

— Pentru că inima cere, nu-și pune fata poalele
în cap.

— Vijelia le ridică.

— Nu se îngroașe gluma... dacă nu ți le ridici singu-
rică, fetica mea.

Și țipete, și ris, și frămîntare.

Fusele dormea somnul mătușii. Fetele fierbeau de un
neastimpăr cald și puternic. Sudoarea curgea în cîrîie pe
obrajii lor grași și aprinși. Unele-și sumeseră minciile
chenăruite în stacojiu și azvîrliră coadele pe spetele
largi. Altele-și desfăcură sinul pietros, care țipa sub că-
mășile întinse.

Soba dogorea.

Fetișcanele jinduiau farmecul fetelor mari. Nu în-
drăzneau, cu tot zăduful, să s-arate în bună voie : abia
aveau ca două mere crețești.

Zbeguiala ridica casa-n sus, iar Mitrana, roșie ca
coaja de rac, sosi cu duvleacul într-o tavă, spart în bu-
căți mari și galbene. Aburii, groși și dulcegi, se încolăcea
din tavă pînă la grinzi. Lelea Safta, lăsîndu-i gura apă,

aruncă marama pe spate și, de veselie, începui să cînte c-un glas prelung :

— Pentr-un măr de fată mare
Naiba aleargă călare.
Pentr-o mură ș-o răsură
De trei ori se șterg la gură.
Și răzași cu răzășie,
Și ciocoi cu căftănie...

XII

Sultânica nu mai băga nimic în gură. Se topea pe picioare. Îngălbenise, se uscaser ca iasca și-i scoteai vorba cu cleștele. Ochii ei, drăgălași odinioară, în fiecare dimineață erau roșii. Noaptea, cum simțea pe mama Stanca înșelată de somn, plîngea năbușit pînă ce pleoapele îi zgîriau luminele.

Unde o apuca gîndurile, acolo rămînea, fără a clipi, cu mînele înțepenite ca niște bețe. Și după ce se întunecă, pe buzele ei, crăpate și acoperite cu pielițe pîrlite, trecea cîte un suris trist și plin de amărăciune.

Nu mai știa de lume, nici de rugăciunea obișnuită. Să mișca ca o vîrtelniță, fără să știe, fără să vrea. Cînd umbla, aluneca ușor, ca umbra ce însoțește pașii omului.

Așa se văd, în codrii mușcelor, mestecării bălăi, cu frunzișul mărunț prin care tremură cerul vioriu, și dodată, ca arși de var la rădăcină, se scutură de frunză, se cojesc de teaca lustruită, se ncovoae, se usucă și pier pe nesimțite.

Sultânica, de n-ar peptăna-o mă-sa, nu s-ar mai peptăna. Și cînd mama Stanca îi desfășură valurile de păr, negru și des, peptinele îi scapă din mînă ca la o ciolacă, gîtul nu-i mai ține capul fără pic de carne și, cu un glas ce abia se aude, îi zice : „Spune maichii focul tău“...

Ce nu făcuse bătrîna ?... Colindase, pe furiș, prin satetele dinprejur după meștere și cărturărese. Unei țigănci dase trîmbă de nouă cămeși [pentru] ghicirea soartei pe

stele, pe bobi și pe furtuni... Dar nici leturghiile, nici des-cîntecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de veștejire.

Din zvon aflate că ai scăpa ce ți-e drag dacă te-ai da în munca lelelor. Nu c-a crezut, dar a încercat.

Într-o noapte de marți, zărind un cearcăn în jurul lunei, s-a strecurat ca o nălucă pînă la biserică. Apoi s-a întors sub streășina casei. Și s-a presărat în creștet pămînt din trei morminte. A adăstat toată noaptea, dar lelele n-au venit. În altă zi a înșirat toate rugăciunile, de la moși, de la strămoși, pînă a căzut jos de ameteală.

Trecu Nașterea Domnului cu sărbătorile mari, trecu cîșlegiul și cei patruzeci și patru de mucenici. Vremea dădu în cal. Primăvara mugură și încolți podoaba plaiului. Și nici-o înbunare l-alde mama Stanca.

În dimineața Floriilor, bătrîna plecă la biserică, mînată spre locașul mîntuirii d-o fărîmă de nădejde. Se dete cu inima toată cîntărilor și evangheliei. La ieșire, cîteva muieri din sat făcură roată în jurul ei și începu vorba despre cele spuse în Duminica Floriilor.

Soarele și un vîntuleț zbiceau văile. Copii desculți goneau veseli, încinși cu ramuri de salcie slujită de moș popa. Bătrînele, pășia-pășia, țineau drumul casei, meste-cînd anafura sfințită.

Viața se deștepta. Mugurii crăpau. Vrăbiile, stoluri pe moliftul din-fața bisericei, ciripeau cearta lor obișnuită. Și zoriți la trai de aerul căldicel, cocoșii s-auzeau cîntînd să-și rupă bergeata.

Mușcelele, acoperite d-o pojghiță verzurie, abureau un fum ce să-nălța alene, clătinat de adiere.

— Jupîneasă Stancă, grăi Tălugianca a mare — nerăbdătoare d-a sfîrșit cu cele sfinte — se vorbește pîn sat că Sultânica merge rău cu sănătatea. Bat-o norocul de fată, prea e inimoasă ! Iacă, n-are cuvînt să se prăpădească. E tînără, curățică, harnică, ce mai vrea ? Pentr-o dragoste nu-și răpune cineva capul. Ce să-i mai faci ? Că d-ta știi, nu e ea pentru întîia oară. S-a încrezut pe

mină rea, da' și lui Drăgan n-o să-i meargă strună. Azi pîngărește pe una, mine p-alta, pînă ș-o găsi stăpînul.

Mama Stanca, apucată ca de alte alea, fără să deschiză gura, o rupse la picior, aruncînd mirul sfînt în noroi.

— Prefăcătorii de vulpe bătrînă, îngînă Voiculeasa, plecă ca o vijelie, parcă n-ar fi știut de patarama Sultănichii. Tăndăra nu sare departe de buștean. Așa a încurcat și ea în tinerețe pe Kivu, numai că fetei nu i-a fost d-a bună.

Mama Stanca intră în casă, trîntind ușa de perete. Chipul ei era ca mustul de bozii. Auzul îi vijia ca scocul morei. La încheietura fălcilor simțea două ghiulele de plumb. Capul îi era greu. Picioarele-i înghețaseră pînă la glezne... Și, învîrtind ochii în cap, aruncă un fulger de privire asupra Sultănichii...

— Ai pierdut tot... ai pierdut cîntecul casei! Atît ne mai rămăsese! strigă Kivuleasa, și căzu mototol la pămînt, bolborosînd și zvîcnînd din picioare.

Sultănica începu să țipe. Se plecă asupra mă-sei, ce în deșert se-ncerca a mai vorbi. Bătrîna o apucă de gît. „Tot... tot... tot!” mai izbuti să zică... ș-o sărută cu focul cel din urmă...

Satul întreg îi trecea pe dinaintea ochilor ei orbi ș-o arăta cu degetul. În urechile-i surde auzi strigîndu-i: „Unde ți-e fala?... Credeai c-o să ție cît lumea belșugul fără căpătăi?... N-a fost curată starea d-odinioară... Sărăcia te-a pedepsit o jumătate de viață și necîntecul te cotropește la moarte.”

XIII

La trei duminici după Sîn-Petru, soarele poleia lumea în aur cald și tremurător. Zăpușeala, în loc d-a da lenei viețuitoarele, le zorea, le ferbea într-o mișcare ve-

selă de sărbătoare. Belșugul înprăștia cheful pretutindenea.

Porumbiștile primăvăratice erau o podoabă. Iarba se strecura și pe potecile bătătorite. Ogrăzile de pruni și mere se îndoiu sub greutatea pomului. Vrejurile de dovleci se încolăciseră unu peste altu, acoperind gardurile cu foi țepoase și mai late ca foile de lipan. Era un an cît cincii. Săturase orce rîvnă. Că din vreme veche nu se pomenise atîta prisos de bucate. Ai fi zis că fitece bob se însutise.

În fața Hanului Roșu se încinsese o horă strașnică, de săreau scînteii de supt călcîie. În vârtejul jocului, salbele de galbeni împărătești și icosari turcești zornăiau la gîtul celor avute. Vîlnecele, cu fluturi sclipitori, zburau cînd la dreapta, cînd la stînga. Suratele, împodobite cu floridomnești, rîdeau izbind pămîntul după hihăitul flăcăilor pletosi, rumeni de zăduf și de sînurile durdulii. Se mlădiau rotund trupurile, dîrdîind pe picioarele lor sprintene, parcă naiba gîdila astă tinerime plină de foc, și-o arunca în sus ca p-o minge.

Trei țigani — două cobze și-o lăută — trăgeau „mărunțica craiului“, înșirînd, din cînd în cînd, chiote întocmite din senin. Lăutarul se prăpădea cu firea, trîntind capul și p-un umăr, și pe celalt, mai ales cînd zărea ulcica, plină pînă-n buze cu vin roșu, subțire și înspumat.

Fruntea horii era Drăgan Căprarul. Cu mijlocul încolăcit în bete, c-un maldăr de ciucuri pe șoldul drept, cu pălăria pe ceafă, și-ascundea mîndria sub niște sprincene imbinat. Se simțea în lauda lumei. Se răsfața în atîtea priviri dragăstoase.

Femeile în vîrstă nu se mai săturau privindu-și mîndrețele, îndrugînd mai una, mai alta, să le treacă vremea, lipite pămîntului.

— Numai biata Stanca se stinse așa cum cu gîndul n-ai fi gîndit... șopti morăreasa. Odinioară, cînd sosea în toiul horei, amuțea zarva...

... Doamne ferește, grăi moașa Safta, cu Sultânica lăsată pe drumuri, n-a avut parte nici de parastasul de trei zile... Și pe dasupra mai va parastase la nouă zile, la trei și șase săptămîni; la trei, la șase, la nouă luni: la anu, la anu și jumătate, la doi ani, apoi la doi ani și patru luni. Cine să i le facă? Astea-s capetele creștinești pentru mîntuirea sufletului. Și cine poate, la șapte ani, scoate oasele din sînul pămîntului pentru sfînta moliftă. După șapte ani omul e curat, că e țărîină. Și țărîina cu oasele binecuvîntate să vor întrupa în ziua d-apoi, mai curate cã lacrima, în fața tronului de lumină veșnică.

— Iată la Drăgan, zise morăreasa, ce proțăpit e! Da, și joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel! O să ne nuntească satul cu fata primarului. Da' nu ca zărpălatecîl de fi-meu: în loc să puie și el ochii pe vrana, d-o vreme încoace umblă craun. Sărbătorile, cînd îl cauți, cu hîrzobul în mîină. Pe cine i-o fi cășunat nu știu, că nu spune să-l tai...

— Lasă, cuscră, grăi Dumitra, femeie de cinci copii, cu ochii căprui, ce-i juca la fitece cuvînt. Țsta să-ți fie necazul ăl mare, că n-ai mai avea fir alb...

Briul răpăia pe-ntrecute, că flăcăii ceruseră ceva bărbătesc. Puține fete-l învîrteau, da-l învîrteau să se ducă pomena.

XIV

Pe pieptul mușcelului dintre Domnești și Berivoești, Sultânica suia, mîinînd o vacă bălaie c-un vițel, ce să da pe furiș la uger și scăpa, în mers, țița rumenă și asudată de lapte. Miercana mugea, întorcînd capul cu niște ochi negri, blînzi și genoși. Bătrînul Lăbuș își urma stăpîna cu credință.

Sultănica, afundată pînă la briu în fineață, mergea privind neclintit în depărtare. Slabă, galbenă, cu pielea de pe față așa de subțire că-i numărai vinele albastrei urzite în curmezișul țințurilor. Ochii ei, mari din fire, păreau mai prelungi decît sprincenele, și nu spuneau nici dragoste, nici ură, uitîndu-se, fără pic de credință, la cerul întins ca un zăbranic nepăsător și vioriu.

Părăsind vatra părintească, pustie de farmecile de odinioară, tot i să înfățișa ca o minciună deșartă. Luase lumea în cap, căutînd drumul muntelui Popău, unde tatăl său își ținuse la pășune turmele de oi și cirezile de vite mari.

Voia să-și pearză urma și să-și adoarmă inima ostenită.

Fînul, de leandă, de mărgărintă, de trifoi cu vlăstare învalte, de mazărice vîrtojită, să mișca în valuri ușoare, ca o pînă înbrebenată cu flori. Scînteioarele se ridicau cu vîrful roșu. Drăgaica stufoasă răspîdea, pripită de soare, un miros ca floarea de tei. Lumînărelele, drepte și bătoase, întreceau fînul și stau de streaje, din pas în pas, cu flori galbene și bătute p-același picior.

Arii de fețe să împreunau în toată întinderea plaiului, desfășurat în colnice și văi, închis, în depărtare, de înălțimi încovoiate ca niște brîie verzi.

Peste toată această mîndrețe plutea cîte un vultur, alunecînd în largi rotocoale pe aripele întinse ale căror sfircuri abia se mișcau din vreme în vreme.

Sultănica ajunsese în vîrful mușcelului... Privi lung la turla bisericii din sat... Și pieri la vale, înecată în fineața ce cobora...

Miercana mugi, și mugetul ei se perdu, ca un glas de jale, în adîncimea văilor.

IANCU MOROI

Iui *Alexandru Economu*¹

I

Nu se auzea, în întunericul unei nopți de toamnă, decît lătratul cîinilor din mahala. Pe ulițele strîmte și dosnice de pe lîngă Grădina Icoanei, noroiul și bolovanii de piatră se împeștriau cu băltoacele întinse d-a curmezișul drumurilor. Felinarele, înfipite din răs_pîntie în răs_pîntie, nu luminau mai mult decît stîlpîii telegrafului. Norii posomorîți burnițau, înecînd casele într-o atmosferă fumurie și împufată asemuită² cu aburii ce plutesc alene pe dasupra bălților.

În fața unui maidan, îngrădit cu lațe, o casă mai ră-sărită decît celelalte. Pridvorul ei, de scinduri noi, rînjea în întuneric, ca un șir de dinți uriași.

Înlăuntru, răsturnat în lungul pătului, cu capul virît într-o pernă, ș-ascundea fața în mîini domnul Moroi. Slab și dășirat, îmbrăcat în haine negre, părea gata de plecare, cu toate că ș-afunda capul din ce în ce în pernă cu sfortărea unui om slab care, voind să scape de pericol, închide ochii și strînge cît poate pleoapele.

¹ Coleg de liceu cu Delavrancea în 1875—1876 ; a făcut parte din grupul „Trubadurului“ ; nepotul scriitorului Ciru Oeconomu.

² În textul de bază asemuită lipsește ; introdus cf. ed. 1885.

În fața unei oglinzi mari, cu pervazuri poleite, d-na Moroi se peaptănă. Părul negru, azvîrlit pe spate, face ape-ape la lumina a două feșnice cu trei ramuri. Rotundă la obraji, albă, cu ochii negri și mînioși, se-ntoarce cînd p-o parte cînd pe alta, nemulțumită de cum își potrivește peptănătura.

Cu o fustă scurtă, cu corsetul pus, cu mîinele goale pînă în umeri, cu ghetete descehiate, cu o talie rotundă și mlădioasă, cu peptul plin... femeie bine zidită... tînără încă... frumoasă... mai mult plăcută decît frumoasă.

Bate din piciorul drept. Strînge peptenele. Își mușcă buza de jos. Închide ochii și strecoară, printre dinții albi, cite un „ah !” care-i mișcă repede pieptul.

După o răsufare, grea ca de oșîndit, d-l Moroi ridică capul din pernă și, cu un glas slab și umilit, îi zise, privind-o lung :

— Pentru ce, Sofi ?... Pentru ce vrei cu orice preț să mergem ? Vremea e urîță... Mie nu prea mi-e bine...

D-na Moroi trînti peptenele pe scînduri, de se sparse în două. Se încordă în lungul trupului și îngheță rigid, ca o pîrghie, în dreptul oglinzii.

Figura prelungită și galbenă, barba rară și cărunță, ochii albaștri și stinși ai d-lui Moroi îmbătrîniră într-o secundă. Acest cap blajin și trist, abia susținut de un gît scofilcît, păru că se descompune. În locul ochilor și gurii se adînciră două umbre profunde.

— Vreau să mergem ! răspunse apăsător d-na Moroi. Vreau fiindcă vreau... Trebuie să înțelegi odată că nu pot trăi ca o pusnică. Ne-au invitat oamenii. Și e superiorul d-tale. Ai dori să te privesc ca p-o icoană, să trăiesc numai cu tusea, cu junghiurile și cu palpațiile d-tale ? Cine strică dac-ai îmbătrînit șef de birou ? Lipsa ta de tact și amorțeala în care trăiești. Dacă nu te-ai mai scoate în lume, nu știu, zău, de n-ai perde și acei 300 de lei... Și taci ?... N-auzi ?... Nu vezi ?... Taci ?... Trebuie să mergem... Le-am scris că viu !

— Dar nu știi cât ne costă seratele directorului ? Cu ce să mai fac față... Dumnezeu știe !

În vorbele lui Moroi era atîta durere și dezgust laș, încît ar fi mișcat pe cel mai împietrit om. Minia Sofiei amorți o clipă, se prefăcu în milă, dar într-o milă rea, care înveninează fiindcă împiedică d-a vorbi. Și sfîrși în revoltă :

— Nu care cumva ai socotit că răpindu-mi tinerețele din închisoarea de la *Centrală*¹, să le închizi, ca într-o ocnă, în aceste patru ziduri... În familia d-tale de căruțași și precupeți, de șase ani de cînd îmi mănînci zilele. În fiecare zi socoteli și catastișe. Împrumuturi la fiecare păcătoasă de rochie. Spaimă la fitece pereche de ghete... Dar ce am eu ca lumea ?... viața din casă ?... relațiile cu oamenii civilizați ?... balurile ?... băile ?... Minciună și cîrpeală toate !... Ah ! dacă nu mi-ai fi ieșit înainte !... Ah ! dacă n-aș avea pe Fiți, îngerașul mamei !... Mă înțelege ?... Trebuie să mergem... Le-am scris că viu !

Ochii ei, plini de lumini vinete, zguduiau, mai mult decît orice cuvînt, șubreda ființă a lui Moroi, care nu trăia, în aceste scene de supunere oarbă, decît pentru umilnă și decepție.

— Sofi, îngînă șeful de masă, am pus și lanțul, și cea-sornicul la ovrei, atît ne mai rămăsese în casă. Am scontat leafa numai ca să-ți fac 200 de lei... Te-am ascultat... Dar gîndește-te și tu... Pînă cînd ?... Ce-o să mai amăneta_m dacă perdem și-n astă seară ?

— Destul ! Aceeași comedie de la nuntă și pînă azi!... Aceeași nesimțire... Același egoism ! Vreau să vorbesc directorului de înaintarea ta. Mi-a făgăduit mie... mie ! Nu putem să stăm la o parte, ca niște cerșetori... Oamenii cu educație fac ce fac și ceilalți... Mă mir că nu simți aroganța oamenilor cu maniere cînd te vād lihnit, tremurînd

¹ Școală de fete cu internat, în București ; localul a fost construit după planurile arhitectului Ioan Mincu. Azi — Școala medie nr. 10.

la fiecă leu pierdut... Și au dreptate... Așa e lumea... Așa e viața... Tu nu ai nici inimă, nici cap !

D-na Moroi se trînti pe o veche canapea damaschinată și începu să plîngă, strîngîndu-și obrazii în mîinile încărcate cu inele. Suspinele ei sugrumate și repezi izbeau adînc, ca niște alice, în inima lui Moroi, care bătea din ce în ce mai violent.

Se sculă în picioare.

Slab, aiurit, pași ușor, de teamă d-a nu se frînge de la închișturi, și îngenuche la picioarele soției sale. Răsuflarea se opri ca la un om ce se prăbușește într-o groapă fără fund. Pînă cînd genuchii îi ajunseră la covor, i se păru o eternitate de rușine maladivă. Cîteva pete rumene îi răsăriră în obraji.

Întinse încetinel mîinile pe genuchii d-nei Moroi, care se scîncea zadarnic, fără nici o lacrimă în ochi. Și, cu înfățișarea unui cîine obișnuit să fie bătut, șopti, mîngîind-o:

— Dacă vrei tu... Dacă zici tu... Dacă nu se poate altfel... Îmbracă-te, dragă Sofi, să mergem... Cum poțestești... Nu mai plînge... Știi că-ți face rău...

Și mîngîierile lui monotone îndrăzniră a i se apropia de umeri. Cînd își plecă buzele, uscate și pîrlite, pe mîna ei mică și parfumată, un surîs licări în ochii lui tăiați de munca registrelor.

Plecă fruntea pe genuchii ei. Sărută de mai multe ori în același loc, și de plăcere, și de greutatea d-a-și mai ridica capul, și de frică d-a o privi drept în față.

Neștiind cum să sfîrșească și nemaiputînd lupta cu tăcerea, îngîmă :

— Dacă vrei tu... dacă zici tu... Poate în astăseară să avem mai mult noroc... Scoală, Sofi... Mă duc îndată după trăsura...

D-na Moroi, ștergîndu-și ochii ei uscați, îi răspunse restit, nevoind să-și trădeze mulțumirea :

— Cum, tu ?... tu ?... Dar slujnica unde e ?

— Stanei... n-am putut să-i plătesc pe două luni... N-aveam decît cei 200 de lei... A plecat lăudîndu-se cu judeca...

Sofi se sculă repede. Se duse la oglindă. Începu din nou să se peptene. Își desfăcu cîteva codițe, strîns împletite din frunte pînă la urechi, ținînd între dinți un ac de cap.

Moroi, jinduind zadarnic o vorbă din partea ei, un surîs, o căutătură cu coada ochiului măcar, își puse jobenul țuguiat. Îmbracă un pardisiu, castaniu de felul lui, dar înverzit de soare, și, tresărind la sunetul clantei, se strecură pe ușe, abia îndrăznind să-și descarce toată inima într-un suspin. Vîntul fluiera prin ștreșini. Pînă la Sofi erau trei uși închise, totuși, Moroi furișă prin geamuri în privire. I se păruse că revolta lui, atît de tainică, descu-lase rînd pe rînd fiece ușă, spărsese geamurile și-l dăduse de gol.

II

E ora 11. Ploaia răpăie pe acoperișele de șindrilă pîrîie pe cele de tinichea, parcă ar bate tobele. O trăsură cu coșul ridicat lupta cu noroaiele mahalalei. Caii, mișcîndu-se în ham de opintire, nu răsufiau decît în lapovii aruncînd șipote întregi de supt picioare, cari se spărgeau de capră, de roatele și de scările trăsorei, pînă pe dasupra coșului. Birjarul înjura. Ajunse în Podul Mogoșoaiei. Ținu înainte pînă la Biserica Albă și apucă pe Strada Fîntinii. Lăncu Moroi făcu semn cu vîrfurile umbrelor să oprească în dreptul unor case cu două caturi, luminate de sus pînă jos *ajurnu*¹, cum observă Sofi Moroi.

Birjarul învîrți un leu în mîna lui udă și scortocă caii... Numai un franc ?

¹ Corect : *a giorno* — ~~ca~~ ziua (it.).

Apoi, văzînd pe cocoană că-și întinde boierul spre ganșul caselor, ridică glasul :

— M-ai luat de la teatru... nu plec d-aici !..:

— Dă-i dracului ce i-oi da, șopti Sofi, și-și imbrînci bărbatul din loc.

— Sofi, n-am nici un gologan... rămîn 198..:

— Dă-i ce i-oi da... ne-aude de sus... ce nesimțire ! N-ai nici de birje !... Începi de la poartă să rupi din 200... Tu ești *devena*¹ de vom perde...

Moroi să cutremură. Întinse birjarului încă un leu. Nădușelele îi brobonară fruntea.

El e de vină.. Cum nu s-a gîndit să împrumute doi franci de la copist ?...

Și, suind scările directorului, urechile îi vîjiiu de țipetele nevastei d-a doua zi, care îi dovedea, apucată de nevricale, că el e de vină.

Pînă ce suiră scară, să împedică de cîteva trepte și-și trecu batista prin toate buzunarele. Vroi să-și scoată ceasornicul și se sperie că l-a pierdut, pînă ș-aduse aminte de „Solomon Berștein & fiu“ din fața Bisericii Crețulescu.

Sfîrșise prin a se convinge că el o să fie de vină dacă or pierde și-acum, ca de obicei.

Pînă la ușa suise în urma Sofiei. Apropiindu-se de intrare, Sofi îi dăde brațul, îi lăsă 50 de lei, iar restul îl luă pentru *combinațiile* sale. Cînd puse mina pe clanță, îi furișă în ureche, cu o asprime sugrumată :

— Iancule, bagă de seamă !... Nu te ambala² !... Deschide-ți ochii... Nu-ți urmări miza !

Deschiseră ușa salonului. D-l director le ieși înainte. Vesel, legănîndu-și pîntecele, învîrtindu-și un deget prin anțul de aur de la brîu. Sărută curtenitor mîna d-nei Moroi. Întinse vîrfurile degetelor șefului de masă. Moroi le întinse cu tot respectul convenit unui superior.

¹ De la *déveine* — ghinion, nenoroc (fr.).

² A-și lua avînt ; a miza sume mari (din fr. *emballer*).

Directorul, după ce-și netezi favoritele roșcate și clipdes din niște ochi mici cu pupilele vărgate, dote brațu d-nei Moroi, lăsînd în urmă pe subalternul său, care abia îndrăznea să calce covorul șefului.

În mijlocul salonului, două mese lungi, înțesate de mosafiri. La una domnii, la cealaltă doamnele. Directorul se opri și, în surîsul tuturilor, introduse pe noii-veniți.

— Mi se pare că vă cunoașteți cu toții... D-l și d-na Moroi...

Candelabru plutea în mijlocul salonului, mișcînd ușor flacărele a trei rînduri de luminări. Oglinzile, paralele înmulțeau nesfîrșit, d-o parte și de alta, mesele, scaunele cu mătase roșie și întreaga adunare cu aspectul și gesturile ei. În oglinzi predomina mișcarea, în salon zgomotul.

Pe pereții căptușiți cu hîrtie cu buchete de liliac trandafiri, cîteva tablouri și trei-patru heliografii. E niște măsute ovale, chesele de tutun și de dulceață, pahare subțiri, albe, tăiate la vîrf c-un cerc mat, linguri de argint, farfuriuțe și cești de porțelan.

Salonul avea aerul unei cafenele, din cauza fumului de tutun, gros și trezit, al cărui miros pătrunsese în mîncările și începuse a îngălbeni hîrtia de pe pereți.

Pe cele două mese cu postav verde, cîte-o lampă mare de bronz.

Și doamnele, și domnii jucau cu o plăcere nespuse.

Zarva se încrucișa, apoi se potolea pentru cîteva momente și reîncepea cu aceeași ameteală de fraze, de cuvinte și glume, și vesele, și necăjite.

Cocoanele vorbeau toate dodată și trînteau furibund cărțile.

Și peste toată această zarvă, s-auzeă regulat, ca bătăile unui ceasornic :

- Carte.
- Da.
- Nu.

— Șapte.

— Opt.

— Cinci.

— Bac !

Pachetele de cărți treceau din mână în mână, trântite pe masă de cel care perdea și așezate delicat de cel care avusese o mână norocoasă.

În mijlocul mesei la care jucau bărbații, departe sta directorul Ministerului de Finanțe, în fața lui, un avocat renumit, galben, cărunț, ras și cu o mustață groasă, flutera o polcă și zuruia o pilă de napoleoni, supărînd, prin nepăsarea lui, pe căpitanul Delescu.

Căpitanul mototolea necăjit cîteva hîrtii de 20 și scîrția scaunul la fiecă mișcare. Gras, gros și rumen, cu vîrful nasului roșu, cu un barbișon negru și lung ; fălcile îi șteau din linia tîmplelor ; capul i se țuguia în con ; ceafa ată se resfrîngea într-un val de carne unsuroasă peste tulerul strîns al mondirului. Lîngă dînsul, tînărul Palis, feciorul bancherului cu același nume, urmărea jocul, și fuma țigarea, repezea pe nas coloane de fum și arunca a distanță cercuri cari se lărgeau și se spîrgeau în părul nui bătrîn din față.

La un cap al mesei, printre mai mulți tineri, d. Chrisodor, fost birtaș, acum proprietar a trei moșii, mestecă teva cărți, și-așteaptă rîndul și nu slăbește din ochi ru-la aruncată pe masă.

După un ceas de joc, orice urmă de cuviință încetă. ecare stă pe scaun cum îi vine mai bine. Cei grași, în-erbîntați mai ales de frica pierderii și de rîvna cîștigu-ii, se descheie la veste.

Numai căpitanul stă cu mondirul încheiat reglemen- r, ba chiar cu mantaua în jurul șoldurilor enorme, ca puă burdufe de ciriviș.

— Căpitane, îi zise avocatul, dogorești ca un cop- f, de ce nu-ți pui mantaua în cuier ? Ne-ai îndatora amîndoi.

Căpitanul tocmai se gîndea la o mină ce-l ținuse de trei ori... 130 de lei în bancă... Întinse de cîteva ori pachetul cu cărți, făcu semn că trece mîna, apoi și-o retrasă.

— Dai or nu dai ? Trece mîna dacă ți-e frică ! Joacă cărți de cînd erai sergent-furier, și tot n-ai mai învățat cum se joacă ! îi zise necăjit tînărul Palidis.

Căpitanul se scărpină pe gușe. Parcă ar fi ras o burză de șalău. Ridică capul spre cocoane și strigă cu o voce groasă :

— Lino dragă, m-a ținut de trei ori, să dau a patra oară ?

În rîsul tuturor se auzi glasul ascuțit al unei cocoane slabe : „Mai dă o dată !“

Dădu și perdu.

Căpitanul se sculă furios și, adresîndu-se brutal căpitanului avocat :

— Mai lasă-mă, nene, în pace ! Ce-ți pasă de mantaua mea ?

Cheful adunării acoperi vocea de taur a militarului. Minia lui, sinceră și idioată, era ridiculă.

— Mantaua e de vină.

— Dă-o dracului, căpitane !

— Nu vezi că-i lipsește doi nasturi ?

— Îi cade epoletul.

— Trimite-o acasă, Delescule, că perzi tot !

Căpitanul plecă cu niște pași de elefant. În întreaga sală se auzi :

— Măi... soldat... pune mantaua în cuier... Dă-o afară. Du-o acasă, numaidecît, și adu-mi pe cea nouă...

Cînd se întoarse, se așeză cu spatele la avocat, care zărise vesel un purcoi de napoleoni.

Moroi pierdute treizeci de lei. Trist, slab, cu capul zăcuit într-o mină, căuta în întunericul creierului ceea ce să-l răpească din mijlocul sunetului de bani, din răsunetul

¹ Vestibul (fr.).

și din cearta tuturor. Puținul sînge ce mai avea i se strîngea la inimă. Un frig de gheață îi șerpuia prin șira spinării, împrăștiindu-se, ca prin niște țevi, în tot trupul, din creștet pînă la tălpi. În fîndul urechilor, un vuiet ca o apă ce se aude noaptea în depărtare. Uneori, aiurit, își simțea creierul stingîndu-i-se încetul cu încetul, ca un cărbune care se înfașe în stratele sale de cenușe. Casa i se întorcea împrejur. Masa de joc se depărta cu restul paralelor. Conștiința se întrerupea din slaba ei veghere. Se simțea în aer. O greutate în stomah și-o greață i se ridica pînă la gît.

— Domnule Moroi, ți-a venit mîna, îi zise bătrînul Christodor.

Șeful de masă tresări, ca un om care moțăie și se izbește cu barba în pept.

Un sublocotenent de roșiori, făcînd un „clanc” din limbă, trecu pe lîngă directorul Ministerului de Finanțe și, trăgîndu-l de mîneacă, îi făcu cu ochiul spre șeful de masă, îngînînd pe nas: „Deșteaptă-te, romîne, din somnul cel de moaaoarte...”

Directorul zîmbi, regretînd, foarte sincer, că „bietul om nu are o leafă mai mare”.

Ofițerul plecă spre masa cocoanelor, legănîndu-se în mers, țîrșîind picioarele ca să-și asculte zornăitul pîntecilor. Ocoli masa, privind și surîzînd c-o politeță forțată la fiecare cocoană, tînără și bătrînă, și nu se opri decît la spatele d-nei directoare. Se apropie de dînsa și, profitînd de o neînțelegere ivită între doamne — cum foarte des li se întîmplă la *chemin-de-fer*¹ — o atinse ușurel.

Directoarea se făcu că-i cade jos un bilet și, plecîndu-se să-l caute, îi șopti :

— Nicule, ai dat tot ?

Ofițerul se plecă repede, ca un cavaler, să ajute pe d-na directoare și, pe cînd bijbîia, cu ochii în sus, îi netezi piciorul și-i răspunse într-un fel de tuse-imitație :

¹ Numele unui joc de cărți (fr.).

— *Devenă*, puiule ! tot ! și ce mai aveam al meu...
Bine-bine nu-și aducea aminte să mai fi avut ceva al lui. În tot cazul, nu mințea. Perduse trei sute de lei cu acea galantomie cu care se perd banii picați din cer.

Cînd tînărul ofițer auzi la masa domnilor „250 în bancă !” se repezi, strigînd cu ifos : „50 ți u eu !” și vîrî mototol în buzunarul pantalonilor patru hîrtii de cîte douăzeci.

— D-le director, continuă el, închipuiește-ți noroc, ieri cu trei napoleoni am cîștigat la „Clubul Progresului” o mie de lei. Ș-aș fi cîștigat și mai mult dacă doi dintre cei mai căutați în saloanele Bucureștilor, unul deputat și altul avocat, n-ar fi stricat jocul, ajungînd la scaune. Se bănuiau de... afaceri politice...

— Protestez, zise jurisconsultul, aseară am fost și eu la club (era membru) și nu s-a întîmplat nimic. Dar privind roșeața din obrazul tînărului sublocotenent, adaogă : Adică, cînd zic nimic, înțeleg mai nimic. Chestie de aprețiere...

— Da, chestie de... de aprețiere, încurcă cavalerul, și nu-și mai găsea locul.

— Nicule, ai cîștigat, îi zise directorul, uitîndu-se cam lung la el.

— *Merci, mon directeur !*¹ îi răspunse pripit, dînd puțin la o parte colțul părului sclivisit ce-i lucca pe fruntea sa îngustă.

— Căpitane, zise avocatul, pentru Dumnezeu, m-ai scăpat de dogoarea mantalei, fii așa de bun și alege-ți alt portmoneu în locul acestui fund de sticlă... te asigur că nu e parfumat de loc !

Veselia reînvie, înprăștiind în chipurile obosite cîteva licăriri de viață. Toți priviră pe bietul căpitan amețit de pierdere și de rușine.

— Dar unde-ai găsit, căpitan, acel fund de sticlă ?

— Spune drept... între noi să rămiie...

¹ Mulțumesc, director ! (fr.).

— Mă prind pe trei *patace* că nu bei *chiuraso*¹ din el !
— Nu-l mai lăsați să iasă afară...
— Aruncă-l, căpitane, că nu e de trăit... Nici cu el nu faci parale...

— Domnilor ! strigă directorul, abia stăpînindu-și risul (văzuse pe căpitan cum își vîra ciobul de sticlă în buzunarul mondirului), domnilor, e mîna la d-l Moroi !

Șeful de masă puse mîna pe cărți. Întinse c-o mișcare zgîrcită și desperată cea din urmă patacă. Începu să dea cărți adversarului. Își apropie moneda de dînsul. Semn rău. Prea o depărtase întîiași dată. Răsuflarea i se opri.

— Nouă ! strigă repede Christodor — moșierul, fostul birtaș — și trase repede cele două mize.

D-l Moroi scăpă cărțile din mîna. Scăpă mînele pe masă. Închise ochii. Îl înecă o tuse seacă.

N-avea decît o carte.

— Trage cartea, nene Moroi... de unde știi ? Trage cartea ! îi zise Palidis, revoltat de bucuria bătrînului moșier.

Și, luînd cărțile, azvîrli pe față a doua carte a bancherului, zicînd satisfăcut :

— Fantele de treflă cu nouă de caro, fac tot nouă !

„Bravo !“ repetară de mai multe ori cei cari pariaseră, pe d-alături, pe mîna bancherului.

Moșierul, palid de mînie, așează rublele în dreptul bancherului.

O bucurie sinistră, ca a bolnavului care, cu o zi înainte d-a muri, visează că s-a însănătoșit, tresări în d-l Moroi și-i încremeni cîtăva vreme în chipul său stors, pe sub a cărui² piele subțiată albeau dunga nasului și pometele obrazilor.

Dădu din nou cărți.

De astă dată perdu.

¹ Corect : *curaçao* ; numele unui lichior franțuzesc.

² În textul de bază : *căreia*.

Trecu pachetul moșierului și-și sprijini în pumni greutatea capului.

— Ai pierdut tot, d-le Moroi ? întrebă avocatul.

— Psîiii ! întrerupse directorul Ministerului de Finanțe, făcînd cu ochiul jurisconsultului spre d-na Moroi.

— Mai bine că te lefteriși¹, mormăi căpitanul Delescu, întinzîndu-se de barbișon, tot n-aveai noroc... Apoi își îngropă în gușe cîteva cuvinte : De cîte ori punea în contra mea cîte-o sărăcie de patru-lei, îmi spărgea toate băncile... Mai bine !... Parcă fuse pe gîndul meu !...

III

— *Mesdames et messieurs*², ceaiul ! zise directorul, sculîndu-se de la joc. Și, după ce-și frecă repede mînele, vîri, fără zgomot, în buzunarul pantalonilor un pumn de poli imperiali.

Bărbații se sculară, unii triști, alții nepăsători, veseli, glumeți. Se apropiară de masa cocoanelor învrăjbite la joc.

Sofi nu mai avea cu ce să-și ție mîna. Se sculă furioasă de pe scaun.

— A pierdut tot ! dobitocul !... a pierdut tot ! zise ea vîzînd pe Moroi singur la masa verde.

Moroi, prins de friguri, cu ochii pe jumătate închiși, amețea la fiecare mișcare a capului. O spaimă vagă îl necăjea ca un vis urît.

Cînd chiar conștiința suferinței îi adormi și mînele îi căzură de pe masa verde, se pomeni făr' de veste zguduit. Sări în picioare. Se trezi din nou în mijlocul societății pe care o ura cu toată mînia omului slab, bolnav, exploatat și învins.

Cînd își întoarse capul... căzu moale pe scaun. Era Sofi. Din ochii ei două lumini, ascuțite și reci.

¹ În textul de bază : *lefteriști*.

² Doamnelor și domnilor (fr.).

— Ai dat tot ! zise Sofi, apucându-l de umăr. (Buzele vinete îi tremurau de mînie.) Răspunde... tot ? Nici patru lei nu ți-a mai rămas ?

— Da... Sofi... îngînă Iancu Moroi.

— Ți-am spus or ba, dinainte, că tot tu ai să fii în astăseară, ca întotdeauna, *devena* și rușinea mea ?

— Da... Sofi... eu sunt fără noroc. Iartă-mă... Eu sunt *devena*...

Și lumea îi dispăru. Conștiința propriei sale existențe încetă la răspunsul ce Sofi se pregătea a-i azvîrli. Picioarele începură a-i tremura. Așteptarea îi sugrumă glasul. Cîteva lacrimi, pe zbîrciturile chipului.

— Ieși !... Ieși !... ~~să nu~~ să nu te vază lumea...

Și îi arătă cu mîna întinsă — ai fi zis, o statuie — ușa ce da în coridor.

Cînd Moroi dispăru împleticindu-se, ea îi scui pă în urmă și îi dădu cu tîfla.

— Bolnav... prost... fără noroc !

IV

Cocoanele abia se învoiră să întrerupă jocul.

Aburi groși și parfumați se înalță din paharele cu ceai fierbinte și risipesc un miros de sulfînă în aerul trezit al salonului.

Lumea se împarte în grupuri. Unii se plimbă, vorbesc și rîd în silă. Alții se tolănesc pe canapele, legu-mind ceaiul linguriță cu linguriță.

Ploaia izbește în geamuri ca și cum ar da cineva cu pumni de mazăre. Vîntul se umflă cu vuiet de toamnă.

Mai la o parte, căpitanul de linie, căpităneasa și surora ei, d-ra Mimi, o ochesică destul de frumoasă și durdulie, sorb alene, mestecă pesmeți de Brașov, urmărindu-și fiecare gîndurile și planurile cari ar fi putut

izbuti, fără cutare greșală, și de nu s-ar fi pus la spatele lor cutare neghiob ca un par de gard.

De acest grup se apropie tânărul Palidis, zîmbind către d-ra Mimi.

— Ah ! ce posomorîță e vremea afară, ce melancolic e vîntul, domnișoară...

Se așează pe canapea lîngă dînsa.

— Ai dreptate. Ce melancolic e să perzi la cărți... răspunse Mimi, muindu-și surîsul în paharul cu ceai.

— Lino dragă, mormăi ca un urs¹ căpitanul, și cu patru aș fi cîștigat. *Pontul* avea : opt peste cinci. Închipuiește-ți, dragă, bătrînul Christodor, el, care nu trage nici-odată la *cinci*... S-ar fi făcut 250 în bancă. Mîna se schimba. Mai treceam de două ori... O mie de lei.

— Dar eu, Delescule ! Și numai tu ești de vină. Acum. în urmă, cînd nu vruseși să-mi dai cinci lei. Aș fi jumulit pe directoarea. Am urmărit *pasa* în gînd. Tocmai de cinci ori ținea. Făceam 180 de lei. Și iacă, pe ochii mei, tocmai la a cincea oară mă opream. Ce să-ți fac ? Nu mă-nțelegi. Aveam o inspirație, dar-știi, cum te văz și mă vezi...

Delescu închise ochii, se plăcă la urechea nevastei sale și îi șopti, așa de încet, cîteva cuvinte, încît Lina nu auzi decît : „...mîne... bani... rivizie“. Cu toate acestea, ea îi răspunse, necăjită, foarte convinsă :

— Mai încet ! Ce dracu ! îmi spargi urechile...

V

La un colț al salonului, sublocotenentul de roșiori, Nicu, vorbește și rîde cu d-na directoare. Nicu, din cînd în cînd, ridică glasul și-i spune, ca să auză toată lumea, lucruri indifferente. Îi vorbește de noua trupă a operei,

¹ În textul de bază : *mormăi ca urs* ; corectat cf. ed. 1885.

de o *primadonă* celebră care vine într-adins, numai de dragul nostru, al românilor. Altfel... „nu e decît un an, mai puțin, cînd e la adică, de cînd a auzit-o el făcînd *marți* pe m-me Krauss de la opera din Paris...” Apoi, vocea îi scade din ce în ce, pînă la un fel de șopăială tainică. Directoarea, animată, vie, veselă, își pipăie buclele din frunte. Fără voie, ar vrea să caute mîna lui Nicu. Aruncă ochii în toate părțile. Clipește des. Prin niște oftări, puse cu meșteșug la locul lor, îngînă mîngietor : „Nu... zău nu... Nu crez că e *posibel*... Să vedem... Înțelegi tu... Vai ! Nicule ! ce copil ești !... Stai să se așeze lumea la cărți... Și să nu te vază el... Prin coridor... La stînga... A doua ușe...”

Ceaiul e pe sfîrșit.

Aproape d-o fereastră, directorul Ministerului de Finanțe vorbește cu d-na Moroi de afaceri, de îndatoriri, de înaintări și primeniri în personalul său, ba încă subliniază cuvintele or de cîte ori se învîrtește cineva pe lingă ei. Mulțumirea îi năpădește în ochii aprinși și vîrgați ca melcul. Sîngele tot i s-a strîns în obraji. Să pleacă într-una. Aruncă cîte-o vorbă vicleană, pe care o sugă ca p-o acadea. Se învîrtește. Își reia șirul și îl părăsește, ca să alerge după un zîmbet al d-nei Moroi. Sub draperia perdelei să simt mai liberi. Ceilalți s-au pus la joc. Nimeni nu-i vede. Nimeni n-are interes de a-i observa, nici chiar directoarea, deoarece a ieșit puțin din salon.

— Sofi, orce mi-ai cere... orce... șopti directorul, și-i sărută mînele, ce-i mîngîiau favoritele roșcate și lungi.

— Ce ?... Eu îți spui că nu mă iubești... Sunt sigură... Ai dreptate... Cînd o femeie e femeia unui Moroi... Degeaba, femeia lui Moroi rămîne...

Sofi își retrase mîna melancolic din mînele directorului, plecă ochii în jos și se rumeni. Era într-adevăr frumoasă. Strînse ochii. Se ridică puțin pe călcîie. Se întoarse spre fereastră. Și oftă apăsător.

— Ah !... Nu mă poți iubi !...

Directorul — fermecat de acea îndoială care-i întindea o melancolie pe chipul ei rotund, de acel dor care o ridica mai presus de restul celorlalte de la masa verde, încins de talia ei, care să mlădia (revărsându-și dragălaș peptul, ce se zărea mișcînd pe sub zăbranicul unei dantele năutii), — îi sărută amîndouă minele, atrăgînd-o spre el.

Sofi răspunse, dusă pe gânduri :

— Nu mă iubești...

Și lui (care nu știuse niciodată ce e iubirea), printr-un caprițiu al nervilor, i se păru că Sofi nu e aceeași din toate serile, că inima i se umflă cu mai multă îndîrjire... I se păru că acel minut începuse cu tinerețea lui și să prelungea în viitor pentru tot restul zilelor.

— Sofi, ești un copil. Te mai îndoiești ?

Și, rezemîndu-și obrazul de umărul ei, o atinse cu buzele pe gîtul cald și rumen.

D-na Moroi se depărtă puțin. Privi prin geam în întinericul nopții și îi răspunse galeș, trecîndu-și mîna pe frunte :

— Da... mă îndoiesc... Tu nu-mi vorbești niciodată de planurile noastre... Am așteptat să-mi mai spui un cuvînt... Nu știi cît sufer !

Plecă capul între mîini, își acoperi ochii și tăcu cîtva timp, ridicînd des și nervos din umeri.

— Sofi, cere-mi ce vrei... Cu ce să-ți dovedesc ?... Aidem dincolo... să vorbim...

— Nu merg, nu merg ! (Privirea îi scînteia.) Nu merg. Mi-ai spus c-o să te desparți. Copil n-ai... Zestre n-ai luat... Nu merg !

— Tot, tot ce vrei... răspunse directorul. Dar tu cu Moroi ?

— Eu ? eu ? răspunse Sofi încrucișînd brațele pe pept. Care alta ar fi făcut mai mult ca mine ? Nu vezi în ce hal a ajuns ? Dacă e umbră sau om mi se datorește mie...

Dragostei mele... amorului ce-ți păstrez și cruzimei cu care mă port cu el... Bietul Moroi ! Ce pot să fac mai mult ? Orice caprițiu mi-l satisface... Ce-aș putea pretinde în fața justiției ?... Te desparți ?... Altfel... Răspunde-mi, sau nu mă mai vezi în ochi...

Mișcarea minelor și văpaia privirii, încordarea trupului și glasul ei dovedeau o hotărâre așa de mare, încât directorul se cutremură, el, care începuse a i se părea că iubește, el, care se simțea înțeleștat de corpul ei voinic și mlădios.

— Bine, Sofi... Să vorbim dincolo... Pe lângă tine e și proastă, și urită... Aidem... E târziu... Lumea o să înceapă să se ducă... Sofi...

Era cît p-aci să dea în genuchi dacă ea nu l-ar fi oprit la vreme.

— Vino pe cealaltă ușe, eu mă duc prin coridor, zise Sofi c-un glas răgușit și plecă.

Boierii și cocoanele dinprejurul meselor verzi învîrteau cărțile. Din chipul lor perise viața. Din creierul lor perise gîndirea. Pe aceste schelete, înfășate într-o piele galbenă și moartă, nu se zăreau decît scîrba, amorțea, uitarea, într-o mișcare instinctivă de trup și de suflet.

Nenea Christodor adormise și sforăia pe un fotoliu cu minele în buzunar și cu capul proptit în pept. Palidis arunca cercuri de fum. Căpitanul mormăia ca un urs. Cocoanele zărvăiau. De la o masă și de la cealaltă s-auzea :

— Opt !

— Cinci.

— Carte.

— Nouă !

— Bac !

— Dai or nu ?

- *Ce devenă !*
- Toată seara m-ai prigonit ! Ori de câte ori ajung pînă la d-ta, caz. Parcă e un făcut...
- Unde-o fi directorul ?
- Ne umflă cîteva parale !
- Regulat cîştigă...
- Trebuie să vie...

VI

Cînd bietul Moroi, prigonit de soartă, de oameni şi de ai săi, ieşise din salon, ploaia cădea în puhoai, deasă, repede, cu băşici, împrăştiind un ropot trist şi prelung. Fulgerile se zvîrcoleau în întuneric ca nişte bice de foc.

Cum dete în coridor, răcoarea, lumina fulgerilor şi uruitul tunetelor îi aţîţară slaba rămăşiţă de viaţă.

În imaginaţia sa, împietrită pînă adineauri, societatea care-l aruncase pe uşe afară i-apăru neşimţitoare, neruşinată, neîndurată. Nevasta sa, la care se închina, fără să ştie de ce, i se păru ca un şarpe ce-şi vîrîse capul drept în inima lui.

Moroi făcu cîţiva paşi prin geamlîcul care da-n curţi. Singele începu a-i alerga mai repede. Ameţeala îl părăsi puţin cîte puţin. Gîndul i se limpezi şi puterea care zugrăveşte în întuneric ceea ce vede la lumină se ivi în creierul său. Viaţa amortită de şase ani de zile îi reînvie toată în momentul acela. Un regret dureros de risipa puterilor¹ sale măcinate în nedormiri, în certe, în registre, în muncă şi în griji.

Mînele şi picioarele îi tremurară. Inima îi zvîcni, apoi bătu încet-încet. Pe gît simţi un gust de rugină, amăriu şi coclit. În toată gura lui arsă o umezeală crudă şi să-

¹ În textul de bază : *de puterilor* ; corectat cf. ed. 1885.

rată¹. Atunci, în întunericul adânc al nopții ș-al dezgustului, tresări.

Își înțeleștă amindouă minele în gît. Sugrumîndu-se, simți că-și oprește viața în loc. Frica de a-și părăsi, pentru totdeauna, cancelaria (cu acel miros învechit de castișe și monitoare)... casa cu pridvorul cel nou... patul în care se lungea mai mult ca să zacă... societatea, pe care, deși o ura, avea farmecul nespus de a i se mișca împrejur... durerea d-a închide ochii ș-a nu mai vede pe Sofi, care-l chinuia... spaima d-a se așterne într-o cutie de scînduri... și acei bulgări care va suna a veșnicie ș-a întuneric cînd vor cădea pe pleoapa de brad uscat... zguduiră pe Iancu Moroi și îl făcură să geamă, sugrumat, în zgomotul vîntului, care se umfla trist și sălbatic în geamlicul coridorului.

Cînd oticni, într-o tuse scorboroșită, un clăbuc sărat și coclit îi umplu gura. Minele i se înfipseră în beregată. Degetele i se încordară ca niște arcuri de oțel. Năbuși.

Se sugruma, voind să trăiască. Într-o clipă îi trecu prin minte viața cu chinurile ei și moartea cu frigul acelei liniști fără înțeles. O sudoare-i scăldă trupul și-i îngheță, ca un strat de zăpadă, din creștet pînă în tălpi. Spăimîntat, bijbii în întuneric pîrăa dete de prima ușe din coridor.

Din creștetul cerului se sparse un trăsnet teribil. Moroi sări din loc. Minele îi căzură de la gît. La lumina care aprinse întunericul, răsuflarea lui înecată năvăli afară cu un sul roșu de sînge. Noaptea înghiți din nou acei ochi școși afară din orbite și gura așa de căscată, încît trosnise din încheieturile falcilor.

Picioarele i se îndoi sub dînsul. Se rezemă de ușe. Ușa se deschise. Se repezi în întunericul acelei cameri. Se trînti pe marginea unui scaun. Scaunul se răsturnă. Și el căzu cu capul pe scînduri.

¹ În textul de bază : *sărată* ; *tresări* ; corectat cf. ed. 1885.

D-na Moroi, la brațul directorului. Se opriră în dreptul acelei uși date de perete.

— Vîntul a deschis-o, zise directorul. Să intrăm... Suntem singuri... Ah ! ce fericit mă simț lângă tine...

În întineric nu se zări decît rochia fumurie a d-nei Moroi. Directorul o îmbrățișă în pragul ușii. O sărută, apăsă și des, îngîinînd pătimaș :

— Și pe ochi !... Pe amîndoi !... Și pe celilalt !...

— Ah ! ce nebun ești !... Parc-ai fi de 15 ani...

Intrară în odaie, trăgînd binișor ușa după dîșii.

Innemeriră patul, Sofi se așeză pe genuchii lui, coprinzîndu-i gîtul cu amîndouă mînele.

— Nu e așa c-o să te desparți ?... Dar îndată, îndată ! Ce bine o să trăim amîndoi... Nu e așa ?...

Directorul, descheind-o la pept, îi șopti tremurînd :

— Da, Sofi, voi fi al tău... Te iubesc atît de mult cît urăsc pe nevasta mea... E urîtă, bătrînă și proastă... Iar tu... Sofi, fără tine nu pot trăi !...

— Aprinde lumînarea, îi răspunse ea, înghițînd un oftat fericit.

Își scoase tunică, se descheie la cordon și repezi rochia în jos, mototolind-o în picioare.

O rîciitură de chibrit se auzi, și scînteia, prinsă de feștila unei lumînări, umplu odaia c-o lumină gălbuie.

Sofi, numai într-o fustă scurtă, c-o cămașă fără mînecei și decoltată, c-o umezeală de plăcere în ochi, întinse brațele goale spre el.

— Vino !... Vino mai iute !...

Directorul înmărmurise. Chibritul arse pînă la degete, fără să-l simță.

Alb ca varul, cu privirea năucă, ațintită în colțul dinspre ușe, încercă să spuie ceva, și glasul îi amuți pe buze.

— Vino ! Vin' degrab ! îi repetă ea scoțindu-și ghetete.
El vroi din nou să vorbească, dar abia izbuti să-i arate cu degetul spre ușe.

Sofi se uită. Și-acoperi ochii cu amîndouă mînele, scoase un țipăt desperat și căzu d-a curmezișul patului.

Moroi se ridicase în coate. Îi fulgera cu niște priviri înfiorătoare. Parcă era un mort ce își aruncase pleoapa coșciugului și își sfîșiase pînza de pe obraz.

Gura — sîngerată, cămașa — albă cu pete roșii. Fruntea — spartă de piciorul unei mese.

După cîteva eforturi¹ se săltă pe brînci. Rezemîndu-se de un scaun răsturnat, se ridică în genuchi. Ochii i se rotiră în orbite. Un cadavru galvanizat.

— N-am murit încă !...

Ce glas ! Sofi se repezi dezbrăcată pe ușe afară. Zăpăcită, se împedică de prag, căzu lat în lungul coridorului și țipă de zgudui casele. I se păruse că Moroi a apucat-o de picioare.

Lumea din salon, boieri și cocoane, năvăliră în coridor cu cîteva feșnice în mîni. Advocatul luă în brațe pe Sofi, care leșinase. Ceilalți se grămădiră în praful acelei uși deschise. Cocoanele se retraseră tremurînd. Cîțiva bărbați se întrebă ră speriați :

— Ce e asta ?

— Ce s-a întîmplat, d-le director ?

Moroi se sculase în picioare, apucase pe director de gulerul redingotei și, zguduindu-l cu cea din urmă efortare a vieții lui, îi repeta, înecat în sîngele ce i-l arunca în față :

— N-am murit încă !... Vreau să trăiesc !

Sîngele îi izbucni pe gură ca dintr-un șipot. Se clătină și căzu la picioarele directorului, sfîșiindu-i pulpanele hainei de sus pînă jos.

¹ În textul de bază : *sforți* ; corectat cf. ed. 1885.

Spăimîntată, sosi și d-na directoare, galbenă ca turtă de ceară, cu rochia descheiată la pept, însoțită de sublocotenentul de roșiori.

În urma tuturor, căpitanul Delescu, c-un pachet de cărți în mînă...

VIII

A doua zi se răspîndise zgomotul în cancelaria șefului de masă și în mahalaua Icoanei, că „d. Moroi, în vîrstă de 42 de ani, a murit din cauza unei ruperi de vînă și, ciudat lucru, mai în același ceas, directorul Ministerului de Finanțe a fost izbit de epilepsie“.

RĂZMIRIȚA

lui *Alexandru Vlahuță*

I

Scăpătase soarele.

Bogăția de grâu, orz, ovăz și mei se pleca la adierile încropite ale vîntului de miazăzi. Spicile răskoapte și țepoase, încărcate cu bob mare și greu, se clătenau alene, încovăindu-se în văi și dealuri de aur ruginit, în jurul colnicelor, supt cari s-afunda satul Măgura. O parte din bucate erau secerate, legate în snopi și movilite în clăi.

Dar, înainte de vreme, secerătorii mînau năvală spre bordeiele lor, iuțind boii cu coada ascuțită a furcilor. Bătrîni, însurăței cu nevestele cari își tîrăsc copiii de mîină, luptîndu-se cu cei din brațe, flăcăi cari pocnesc din bice, gonind înaintea lor vitele speriate, țin răzoarele și se îndeasă la drumul mare, care duce la vatra satului.

Mulți ies din porumbiști și se revarsă în mulțimea ce să întreabă, în graba fugei, arătînd cu degetul spre soare-răsare :

- Ce să fie acolo, nea Strujane ?
- Ce veste, bădiță ?
- Ce pîrjol, vere Dinule ?

— Ce e nu e d-a bună, răspunse moș popa, îndesindu-și în briu pulpana giubelei. Mînă, preoteasă, dă zor, parcă ești ciolacă, pîrjolul se apropie și tu tremuri ca un cățel bolnav de jigodie.

— O, păcatele noastre, Doamne, ce-o mai fi și asta ! mormăi baba Uța, care își încurcase vaca în carele omenești.

Desculță, cu picioarele cojite și arse, nu mai căta la bolovani și mărăcini, dînd cu tînjeala să ia nouă piei de pe juncană.

În urma tutulor, lipiți unul de altul, într-o cărucioară tîrîtă de doi mînzați, Miu și Cobila.

— Scăpai de beilic, Cobilo, de arnăuți și de muscali, ținîndu-mi zilele în fundul codrilor cu porumbe¹ sălbatice și cu pere pădurețe. Trecui prin toate, gîndindu-mă la tine. Și nu trecu decît cinci zile de cînd ne cununarăm, și iacă ce ne-așteaptă.

— Ce-ți pasă, Miule... îi răspunse ea. Să mergem în ceata lui Dinu Potop. Noaptea la răspîntii, ziua în vizuini, voi fi cu tine. Nu mai e de răbdat. Eu sînt muiere, dar nu mă înșeală mintea. Vine răzmirița, și de ea nu scăpăm nici noi, nici copiii noștri.

— Vine, veni-i-ar numele !... grăi Miu, și-și potoli necăzul sărutînd-o pe obraji ei bălai, ca niște pajure roșiatice ca niște răsuri de măceșe.

Praful răscolit îneca, ca în fum gălbui, norodul speriat. Uruitura și gălăgia speriau păsările cîringurilor. Stourile de grauri zburau amețite, ciripind ca de spaima șoimilor. Lăstunii s-afundau glonț în nemărginirea zarei. Mugetul s-amesteca în ninchezarea cailor. Cumpenile liniștite ale fîntinelor de pe vilceaua satului își arătau vîrfurile în șir, atingînd cerul în depărtare.

¹ În textul de bază : *borumbe* ; corectat cf. ed. 1885.

Cînd să apropie de sat, lighioile bătăturilor filfîră, speriate, în frunzișul pomilor. Cîinii începură a lătra, ca și cînd hoții călcau satul. Pînă și porcii trîndavi se iuțiră, pornind-o anapoda, guițînd ca de cuțit.

Cu toții năpădiră la biserică, să vadă ce era de făcut.

Cerul dinspre soare-răsare, roșu cit prindea ochiul, se încingea dogorînd pînă în cătunul Măgura. De la o vreme, pălălăi de fum și de flacări se ridicară, amestecîndu-se între ele și scăpărînd scînteii răsucite în sulurile uriașe de negură posomorită.

— Să dăm foc satului și să luăm calea pădurilor, strigă un flăcău din mijlocul lumii înmărmurite.

— Ci ca ho, voinice, prea o iei repede ! răspunse părintele Știubei. Ce dai gurei să mănînce la întoarcere ? Minunile Domnului sînt mari. Să fugim cu toții în ascunzătorile codrilor. Ș-o trece ș-asta. Că nu una am văzut eu de cînd am albit...

— Faceți copiii și nevestele grămadă, și noi, roată în jurul lor. S-o pornim cu ce-om apuca, încotro ne-o duce norocul, grăi un bătrîn.

— Înghățați topoare și coase. Ce ni s-o întîmpla întîmple-ni-se tuturora.

— Așa ! Așa ! strigară cu toții.

Iar copiii, tremurînd de spaimă, goi pușcă, agățîndu-se de bielele femeii, îngînau înecați de plîns, ștergîndu-și nasul cu mînele slabe :

— Mamă, vin turcii ? Vin capcăunii cu două guri, mamă ?

Un ropot de cai, fără de veste. Picioarele li se tăiară de la încheieturi. Popa își făcu cruce, și după dînsul toți bănănăiră semnul mîntuirii.

III

Într-o goană nebună, pe deșelate, bătînd gonacii cu iataganele, un polc de călăreți s-arată în capul Măgurei.

Cît te-ai șterge la ochi, ceata sosi în fața mulțimii.

— Sînt d-ai noștri, sînt creștini, strigară toți în toate părțile. Bine-ai venit, Potoape ! Ce mai veste, haiduce ?

Caii deliilor erau în spume. În loc de frîie, ștreanguri și curmeie. Cuțite late la brîu. Căciuli țurcănești date pe ochi. Priviri de fiare.

În fruntea lor, Dinu Potop, cu iataganul de mîna dreaptă, răspîndind răcoare în jurul său de cotropitor, nalt cît un brad, cu fața crestată de luptă și de nedormire.

— Veste rea, creștini de Dumnezeu, zise Potop, a flămînzit omida. Vin turcii mînați de arnăuții stăpînirii. Ard satele. Robesc copiii și femeile. Scrum în urma și vâl-vătăi înaintea lor. Mîna pe topor și să luăm calea pădurilor. La strîmtoare să-i apucăm. Jur că voi mîncă unul de viu cu carne și cu oase.

Unii peste alții, porniră.

O vîlmășeală de care, de cai și de boi, de moșnegi, de femei, de bărbați și de copii, cu traiste de mălai, cu tîngiri, cu tigăi și căldări. Unii se roagă, alții înjură. Zgomotul sec al roatelor, bălăngăitul arămurilor, ca niște clopote dogite, împrăstie spaima în lungul ținuturilor. Se duc, ducîndu-și sărăcia și plînsul.

Unde-și zidiseră bordeiul vor găsi tăciuni și, răscolind cenușa satului mistuit, vor da peste petice de velințe, peste crîmpeie de icoane, la care s-au închinat o viață întreagă. Și poate n-or cunoaște vatra în jurul căreia ș-au cîrpit zi cu zi traiul, îndrugînd povești și basme.

Droaie netrebnică, ce nu mai crede în mîntuire, se repede încurcată, ca fulgii unui viscol în lungul drumului, fără să știe ce s-o întîmpla pe ziua de mîine.

E noapte. Cerul în urma lor s-aprinde, cătrănind văzduhul.

Dinu Potop, înaintea tuturor, își sîngeră armăsarul, jucînd pe spinarea lui ca un stîlp negru. El îndeamnă poporul la viață și la goană.

IV

Rătăcit de ceilalți, Miu s-a aruncat pe calul din cetlău, retezînd-o d-a curmezișul holdelor. Se duce de zor. Cobila, în căruță, p-un maldăr de fîn, se gîndește la desîșul unei păduri și la creasta de peatră a vreunui munte, departe de răzmirița care cotopește temeiul omului.

— Vremuri grele, Miule, mormăi ea săltată în sus pe maldăr. Nu e de trai. Mai bine cu lupii pîrloagelor decît cu stăpînirea de azi. N-apucă să se încălzească locul sub tine, și bir cu fugiții, că răzmirița bate la ușe.

Nu sfîrșise bine cuvîntul, și-i apropie din spate un ropot de cai și-un zăngănit de arme.

— Ne-au dat de urmă, strigă Miul, nu e scăpare, Cobilo, dar să încercăm ceva.

Degradă el își opri caii. Ridică finul din căruță. Își lungi nevasta cu fața în jos d-a lungul dricului și-o acôperi cu maldărul de fîn și îi zise, pornind-o la drum :

— Te chinuiesc, Cobilo, dar poate c-așa ne-o ajuta soarta să trecem și d-astă primejdie.

Încălecă. Își făcu cruce. Apucă hăturile. Și începu să bată mînzații cu codirișca, de le plesneau pielea pe coaste.

— Mai încet, grăi năbușit Cobila, mă îneacă răsufierea...

Miu, fără s-audă, fără să vadă înaintea ochilor, gonește în pustiul întunericului. Căciula îi cade din cap. Cămașa i se umflă în vînt. Codia biciului i s-a spart în hășchii, și sar din ea puzderii cînd dă în șoldurile uscate ale cailor numai apă și pume.

Degeaba însă. I-a sosit. Cu șalvarii roșii și creți, găitanați și strinși pe fluierul piciorului, cu iatagane lucioase, ei prind pe Miu de ceafă, oprind căruța în loc, înjurînd, beți morți, să te cutremuri : „*Bre ! Ghiaur ! Ana sina sictir !*“¹

Îl croiră cu latul iataganelor. Unul din ei, de-abia se mai ținea pe șea, îl izbi cu pumnul în față și-i zise pe românește :

— N-ai nimic în căr, păcătosule ?

— Jupîn ciauș, răspunse Miu, — mai mult mort decît viu — așa să-ți ajute Dumnezeu, nimic. Îndură-te de mine ! Lăsați-mă cu zile !

Ceaușul bolborosi cîteva cuvinte tovarășilor săi, iară ei începură a băga iataganele în finul din căruță, pînă la mîner, da' d-or găsi ceva pitulat.

În acea gălăgie de oări și urlete de fiare, la fiecare împunsătură de iatagan, parcă s-aud vaiete năbușite, și maldărul tresare. E viu. Îl doare acele limbi ascuțite care-l spintecă.

Miu, smulgîndu-și părul din cap, sărută iminiîi ceaușului și răcnește :

— Stăpîne, n-am nimic, nu mă mai chinuiți, îmi mor copiii de foame, lăsați-mă !... Stăpinul cerului să v-asculte cum vă îndurați și voi de mine...

Îl iertară. Întoarseră caii. O tuliră ca vîntul.

Miu se repezi la fîn. Înghăță din el cît putu și, după ce-l aruncă tot la pămînt, se ridică pe inima căruței. Fără să vadă, fără să-și dea seamă de ce face, strigă ca și cum l-ar fi hărtănit o fiară sălbatecă :

— Scoală, Cobilo !... Nu te mai face !... Sînt eu... Deșteaptă-te !...

O luă în brațe. O așternu pe iarbă. Trupul îi era moale și cald încă. Spinarea ei, scăldată în sînge, era ciuruită

¹ Cuvinte injurioase la adresa creștinilor (turc.).

de iatagane. În gură avea hășchii din scîndura dricului, în care-și înfipsese dinții, ca să nu strige.

Miu începu să țipe, simțind în adîncul inimei toate găurile din spinarea ei.

Se sculă năuc. Plesni cu biciul caii, cari fugiră.

— Duceți-vă, altul să vă fie stăpîn, eu n-am ce mai face cu voi !

Sărută pe Cobila de mai multe ori. Se sculă din nou în picioare. Strînse biciul în mînă. Apoi se izbi cu palma în față.

— Jelesc ca o babă...

Își potrive codirișca în gură și-o înfipse toată pe beregată. Horcăi și căzu la pămînt.

A trecut o săptămînă, și răzmirița s-a dus. Măgurenii, pocîlțiți de foame, să apropiară de vatra satului.

Ș-au găsit bordeiele pustiite, biserica arsă, sfintele icoane pîngărite.

Iar unii din copii, după ce s-au întremat cu cîteva îmbucături, alergînd după un stol de corbi, au dat peste Miu și Cobila, lungiți unul lîngă altul, cu ochii scoși, cu coșurile peptului scobite, și caii lor, tîrînd căruța, le da tîrcoale, păsînd de jur împrejur.

ZOBIE

D-a lungul tufăriilor dese și verzi, printre plute bătrâne, sălcii tunse și scorboroase, Rîul Tîrgului își răsfirea apele pe minunata sa albie, în fășii șerpuite, reci și străvezii, că îi numeri petricelele rotunde rostogolite la vale.

Morile vuiesc pe malul stîng, învălmășind în spițele roatelor talazurile albite de spuma ce fierbe și se sparge de bolovanii de piatră.

Peste hălăciuga de verdeață, copacii de la moara lui Crasan. Mai sus decît clădirile orașului, așezată în lungul șoselii, stă neclintită turla lui Negru-vodă ¹.

D-o parte și de alta, dealurile smărdii se încovoiaie și, depărtîndu-se, se prefac în muscele, muscelele se azvîrlă în munți năprasnici cu creștetile brăzdate de puhoiaie și pîrlite de arșița soarelui.

Și munții, încălecînd unul peste altul, ceafă pe ceafă, se amestecă la hotarele țării în albăstrimea cerului.

Acolo, pe creștetile Craiului, Cetățuii și Păpușii, vulturii cuibeză puii și-i reped la vînat. Și cînd cad țintă la pămînt, par niște gloanțe trimise din senin.

Firea viețuitoare se mișcă ca o secătură în așa mîndrețe, minunea minunelor, podoabă răsărită din pămînt,

¹ Cetate și schit în satul Băbeni-Muscel.

din iarbă verde, care trezește și întunecă mintea, înalță și sugrumă orice licărire a gândului.

Dacă frumusețea naturii deșteaptă închipuirea, bogăția ei năbușește orice tresărire a omului. Când ea nu-și mai stăpânește uriașele minuni, omului îi răpește mintea, îi fură măreția inimii... Deschizându-i belșugul sînului, îi răpește bogăția minții.

Peste ce-a făcut natura de prăpăstios, numai geniul și prostia stăpînesc.

Aici numai ¹ pătrunderea fără seamăn și neghiobia fără pic de înțeles pot pridi. A stăpîni sau a nu înțelege e singurul mijloc d-a nu suferi. A pricepe tot sau a nu te sinchisi de nimic, aceasta e singura taină a vieții.

★

Pe zăblăul verde al platoului Bughea, bubat de mușoroaie și întins ca o velință zbîrcită, merge de-a-n-boulea Zobie gușatul, ticălosul și batjocora orașului.

Capul lui mare ca o baniță se reazămă p-un gît înfundat în umeri. Picioarele și mîinele-i cată anapoda. Fața, lată și scofilcită, la fitece pas se strîmbă. Iar gușele, înflorite ca la un curcan, și le-aruncă pe spete, și le mișcă moale și gras în mersul lui șontîciit pe piciorul drept.

Ochii adormiți nu spun nimic. Buza de jos se răsfrînge pe bărbie. Pieptul dezvelit e blănit cu păr roșcat, ca de vulpe. Zdrențos, murdar, desculț, cu părul capului vîțioane, sărac, idiot și liniștit, Zobie își deapănă alene picioarele, fără a ști încotro.

Zorile și-au desfășurat apele lor portocalii. Orașul doarme sub poalele platoului.

Zobie, rezemat în ciomagul său neted și galben, își ține drumul întovărășit de un copil, ca de vro opt ani,

¹ În textul de bază : *aici pătrunderea...* ; corectat cf. textului din *Epoca*, 1886.

bălai, cîrlionțat, îmbrăcat într-o cămașe petec de petec. Copilul ține în brațe un pîsoi cenușiu cu cercei roșii în urechi.

Mirea, sărac de tată, n-are altă mîngăiere decît pe nea Zobie. Cu el se-nțelege. Cu el și cu pîsoiul. Și cînd mă-sa îi caută, adesea îi găsește ghemuiți unul peste altul. Gușatul orcăie cu fața în sus. Pîsoiul, lipit de fruntea lui îngustă, toarce caierul său neisprăvit. Copilul stă lingă acest sîn zbîrcit și negru ca pămîntul.

— Nea Zobie, îi zise copilul apucîndu-l de braț, nea Zobie, ei, ce frumos e cerul de S-tul Ilie ! O să avem cîștig !

— Aba-abu ! aba-abu ! îi răspunse gușatul, netezîndu-l ușurel pe frunte, și-i arată pîsoiul din brațe, care dormea cu picioarele împletite și cu gîtul răsfrînt în sus.

— Nea Zobie, azi n-o să plouă ca ieri. Și să cerem la cocoanele cu betele de argint. Ele mă mîngîie și au mînele ca puful. Știi că mie-mi plac ? Sunt frumoase și să poartă ca noi. Ai, nea Zobie ? Ai ?

Gușatul dădu din cap. Să uită la Mirea, și fața i se deschise. Își aruncă ochii spre răsărit. Și cerul, subțîindu-și aurul, părea ca o peliță de argint cald. Iar șirul muscelor, din Nămăești pînă la Mățău, ca un talaz cernit, acoperit cu păduri mărunte, crețe și pitulate la pămînt.

Ochii să mici să crăpară. Zbîrciturile feții plecară spre tîmple. Nările nasului i se deschiseră și, înviorîndu-se în obraji, începu să alălăie un cîntec înfiorător.

— A, la, la, la, lu, la, lu, la, lu !

Mirea începu să țipe ascuțit, vesel de cu ziua de ce-o să cîștige de la cocoanele lui cu mînele moi ca puful, cu ochii blajini, cu zîmbetul pe buze.

Și juca în jurul gușatului, tremurînd de răcoarea dimineții. Și Zobie cînta mereu, arătînd cu ciomagul spre soarele care se aprinsese în vîrfurile munților.

În toată liniștea surdă a platoului nu s-auzeau decît glasul ascuțit al copilului și jalea veselă a lui Zobie.

Era un fel de înfrățire ciudată între scâlâmbăierea gușatului și cîntecul dezmetec al lui Mirea.

— Nea Zobie, ș-o să bei rachiu cînd ne-om întoarce pe înserate la Bugheă, că o să-mi dea de cheltuială fata aia blîndă, blîndă, care mă-ntreabă mereu cum mă cheamă?... și pe mama cum o cheamă?... și tata cînd a murit?... și unde dorm eu?... și cu cine mă culc?

Gușatul îi morfoli obrazii, vroind să-l sărute. PISOIUL să deșteptă și se întinse lung în picioarele de dîndărăt.

— Bade Bie, o să-mi dea gologani fata aia, că-mi dă în toate zilele. Că e cu părul ca fumul și cu ochii albaștri. Și e mititică și bună. Și mă întreabă dacă plîng, dacă o să mai vie tata, dacă mi-e dor de el și dacă-l visez noaptea...

— Bu, a! ba! îngîină Zobie, împleticindu-se pe picioare.

Era vesel. Erau numai ei trei. Așa înțelegea viața gușatul. Obrazii săi întunecați i se luminară. Soarele, revărsîndu-și întreaga sa lumină și căldură, le îndulci viața. Mirea începu să întinză de ciomagul lui Zobie, iară el, clețănăt pe picioare, zîmbi. Și cîteva lacrimi, cotind după scofilciturile feții, îi alunecară la vale.

Cînd ajunseră în muchia Gruifului, se așezară jos ca să se odihnească.

Negustorii începură a zărvăi ducîndu-se spre tîrg. Cîțiva copii sunau din fluiere. Cocoșii s-auzeau la întrecere dintr-un cap pînă la celalt al orașului. Rîul Tîrgului șopotea în matca sa, și morile vuiiau parcă le-ar fi luat cineva la bătaie.

Gușatul își luase copilul în poală. Mirea vîrîse pISOIUL în sin. Și basmele începură, ca la fiece popas obișnuit.

— A-ba, a-ba, a-bu, a-ba...

Așa știa Zobie să povestească ce-i trecea prin minte.

Și privirea i se încrunta parc-ar fi văzut sînge înaintea ochilor. Mîinile uscate se înfîgeau în cămașa copilului, care asculta înmărmurit.

— Și l-a sorbit Mama-Pădurii, nea Zobie, nu e așa ?
îngîna Mirea.

— U ! u ! răspunse gușatul.

Veselia îi străluci în limitele ochilor. Îl înțelesese cineva pe pămînt, și el numai atîta vroia.

Apoi ridică pumnii înțeleștați în sus, îi trînti jos, scrișni din dinți, strigînd îndesat : „He ! he !“

Copilul, cu ochii căscați, în loc să se sperie, îi răspunse liniștit :

— Și pe Mama-Pădurii... Făt-Frumos a ucis-o cu paloșul... Zobie-și sfîrși povestea și-și mîngîie prietenul. Buza de jos se frîngea pe bărbie. Scurpatul i-aluneca în creștetul copilului.

La urmă se sculară de jos mulțumiți și-o porniră spre tîrg.

Mirea-și netezea pisioul, îndrăgînd :

— Și era o fată de împărat, frumoasă-frumoasă...

★

Și mergea Zobie bombănind o limbă pe care nimeni nu o înțelegea. Capul, greu și mare, i se cletina pe umeri. Obrajii scofilciți atîrnau în jos. Ochii i să duseseră în fundul capului. Nasul său, turtit și lat, cu nări răsfrînte și adînci, îi răpea orice asemănare de om. Rezemîndu-se de ciomag, tirîndu-și piciorul drept, moale de la gleznă, se ducea cu sacul gol la spinare și se întorcea greoi, să-și vază, pe Mirea ce-i pășea în urmă cu pisioul în cîrcă.

Cum ajunseră în dreptul Bărății, copiii de pe drumuri își făcură cu ochiu, asmuțîndu-se asupra gușatului.

— Ho ! Ho ! uite și Zobie, frumușelul maichii !

— Miau ! Miau !

— Huidu-ho ! potca pămîntului !

— Hîr, ho ! pe el, mă !

Și unii azvîrliră asupra-i cu coceni, alții cu cartofi și cu paie leorcă de apă, adunate din canalul orașului. Ia

Viezure, cel mai nebunatic, îi apucă, în fugă, ciomagul și îl smîci, dînd un chiot. Ciomagul îi căzu cu zgomot și se rostogoli pe pietre¹. Zobie se cletenă pe picioare. Se plecă binișor. Și cînd se ridică amenințător, orăcîind ca o fiară rănită, copiii se împrăștiară.

— Blă ! ablă ! na, na, ablă !

Așa înjura Zobie. Ochii i se zăreau, sub sprincenele de carne, galbeni, umezi și acoperiți cu firisoare de sînge. Scrișnea din dinți și mesteca, ducînd mîna stîngă la gură, parc-ar fi vroit să-și mănînce dușmanii care îl necăjeau în fiecă dimineață. Scutură din cap. Vițioanele de păr ca de capră i-acoperiră fața. Și porni înainte, luînd pe Mirea de mînă. După dinșii iar să adunase droaia de copii. Și-i amenințau care cu vorba, care cu bulgări, ba cîte unul mai sprinten să repezea ca un șoim pînă supt zdrențele lui Zobie și-l înhăța de hartanele zăbunului, opintindu-se să-l dea pe spate.

Gușatul se învîrți în loc, ridică ciomagul și căscă gura, încît i se văzu omușorul. Dar nu putu bilbii nimic. Se umflă în gît. Gușa sa roșie îngălbeni, și tot sîngele îi năvăli în obrajii veștejiți, Se împletici, oftă și plecă plîngînd.

— Ce au ei cu noi, nea Zobie ? zise Mirea, sfiindu-se de bulgării ștregarilor.

Și în jalea gușatului se amesteca mînia cu un fel de rînjat. Jelea a milă, a mîngîiere, ridicînd din umeri. Aci semăna unui cîine care visează și latră, aci unei bătrîne care leagănă un copil mic și ululuie ca să-l adoarmă.

Cercă să fugă, strîngînd pe Mirea de mînă, dar se opri, temîndu-se să nu cază. Și începu a-și bate piciorul drept.

— Lasă-l, nea Zobie, îngînă Mirea, ce-ai cu el ?

Ajunseră, în sfîrșit, cu chiu, cu vai, în tîrg. Negustorii începuseră a zărvăi și a-și rîndui marfa. Lumea bucureșteană, leneșe, ca de obicei, nu se sculase încă. Soarele se

¹ În textul de bază : *de pietre* ; corectat cf. textului din *Epoca*, 1986.

ridicase ca la două sulite și scînteia pe cerul fără pic de nori, amenințînd să zăpușească orașul cu arșița sa. Carele cu stambă, cu zeghii, cu cioareci, cu flori de tîrg, cu lăzi și tronuri, și cîte și mai cîte, descărcau în pripă, căci S-tul Ilie, în anul acesta, făgăduia minunea minunelor. Cîțiva ovrei, veniți din Pitești, grași și rumeni, vorbeau repede, încurcat, și-și spuneau, mulțumiți, „gheșefturile” din preziuă.

Cînd Zobie și Mirea intrară supt șirul umbrarelor, încre-
dințați că se vor odihni de gălăgia nebunilor cari le ațineau
drumul, negustorii se uitară urît la dinșii.

— Ați venit cu noaptea în cap, cerșetorilor !

— Toată ziua, bună ziua, milogilor !

— Ai, cărăbăniți-vă ! N-are omul să se miște de voi !

— La o parte, că v-arunc troaca asta în spinare !

Așa-i primiră și negustorii. Bietul Zobie nu-și mai găsea loc. Și gonit de un ceaprazar, înjurat de un toptangiu, huiduit de un pantofar, înbrîncit de un grec care vindea coase și secure, căzu pe brînci. Se sculă bombănind. Luă pe Mirea de mîină și ieși din tîrg, vroind să aștepte, pe podul dinspre Flămînda, sosirea cocoanelor și fetelor mari, cari, oricît, sînt mai frumoase și mai cu milă de sîrmani.

Acolo, rezemat de lațele-podului, se uită c-o privire
tîmpită la apa limpede din Rîul Tîrgului, ce curgea li-
niștită, zuruind pietricele în matcă și ocolînd în șuvițe
argintii burțile de petriș.

Dar aci îi incolți din nou ștregarii de copii. Se așe-
zară pe două rînduri, la cele două capete ale podului, și
începură a-i ochi cu pietre. Înaintînd ca două armate —
comandate de cîte un căpitan cu chivără de hîrtie — îi
strîngeau la mijlocul podului.

Zobie începu a striga. Mirea se virî în el, ținîndu-și
cu amîndouă mînele sînul în care se frămînta pisioul
speriat.

Dodată s-auzi glasul unuia din cei doi căpitani strigînd „Iureș !“ Și se năpustiră cu toți asupra lui **Zobie**. Îl întinseră de zăbun, îl îmbrînciră, rîzînd să se prăpădească de spaima idiotului. Unul îi răpi sacul din spinare. Altul îi puse piedică. Altul îi dete cu nuiaua peste obraz.

Zobie urla, învîrtind ciomagul pe **dasupra capului**. Ochii săi erau ca două picături de sînge. Fălcile îi tremurau și buza de jos i se lungea din ce în ce. **Mirea** începuse să plîngă.

— Ce aveți cu el ! Ce aveți cu noi ! Nu v-am furat nimica ! **Cătați-vă de drum !**

În învălmășala aceea gușatul izbise pe vro cîtiva cu ciomagul. Lupta se învîrșunase. Cel mai în vîrstă dintre copii îl apucă, pe la spate, de mijloc, și-l trînti cu fața în sus. **Mirea** căzuse lîngă el. Iar ceilalți să porniseră droaie asupra lor. Pisoiul miorlăia în sînul lui **Mirea** Un copil îl înhăță de coadă și, învîrtindu-l de cîteva ori, îl azvîrli în rîu.

Zobie se zvîrcoli. Aruncă cu mîinele și cu piciorul sting în sus. Fața i se învineți. Cu gura căscată, căută să muște, și, cînd văzu pe unul din ei trei azvîrlit în rîu, își ieși din fire. Închise ochii și izbi în toate părțile cu pumnii încheștați. Urletul i se înăbuși de copiii cari veniră val-virtej asupră-i. Răsuflarea lui era o orcăială care se stingea din ce în ce.

Dar dodată, de sub acel morman ce colcăia, s-auzi un țipăt ascuțit. Copiii, de spaimă, se rostogoliră unii după alții și într-o clipă o rupseră la fugă.

Gușatul se sculă de jos. În mîna dreaptă strîngea cît putea gîtul lui **Mirea**, care înțepenise, cu limba scoasă afară, cu ochii albi în cap și cu două șiroaie de sînge de la nas pînă la poalele cămășii.

Cînd **Zobie** se dezmetici și deschise ochii asupra copilului, începu să tremure. Căzu jos. Se tăvăli pe grinzile

podului. Își rupse cămașa după el și, vîrîndu-și deștel sîngerate în gură, își mușcă pielea uscată de pe ele

★

Procurorul însoțit de polițaiul orașului îl găsiră într-o văgăună adîncă de supt poalele Mățăului. Lungise trupu mort și alb al copilului, îl împodobise cu flori și-i jelea la cap, fără strop de lacrimă în ochi. Era un fel de cîntec o legendă tristă, o poveste de nebun și de părinte.

Și gîngîia mereu : „U, lu, lu ! ah ! lu, lu !“, fără a se îngriji de cei cari veniseră să-l ridice.

A trebuit să-l lege ca să-i poată lua trupul copilului.

„TRUBADURUL“

Prieteni din liceu, sfârșeam anul al doilea de facultate. Ceata noastră era un amestec de la Drept, de la Științe și de la Litere. Unii, trecînd examenele de Drept, urmau cursurile de la Științele fizice; alții, distingîndu-se la Matematici, răsfoiau tomurile lui Mourlon¹, ca să susție, cu mai multă înverșunare, că Dreptul nu este o știință.

„Trubadurul“ — cum îl porecliserăm noi — trecuse examenele de latinește și de grecește. Dezgustat de literatura veche, aruncînd pe Leopardi supt cuvînt că prea e trist, purta în buzunarul unei haine măslinii poeziile lui Giusti² și urma la anatomie și fiziologie cu o patimă ne-firească și cu o scîrbă ascunsă.

De cum începea luna lui mai, pentru noi încetau cursurile academice.

De la rontul al doilea înainte, ogoarele se întind verzi, îmbrăcate în orz aspru, trifoi creț și ovăz orbotat cu grăunțe

¹ Claude Etienne-Frédéric Mourlon (1811—1866), jurisconsult, avocat și profesor de drept.

² Giusti Giuseppe (1809—1850), poet italian. A scris mai ales satire, printre care *Dies irae*, împotriva lui Francisc I, regele celor două Sicilii, între 1825—1830.

cari se clatină pe firișoare la fitece adiere. Ne-ar fi fost peste poate să mai ascultăm acțiunea pauliană¹, sărurilor cuprului, funcțiile ficatului și perechile de pîrghii.

Ne înțelegeam instinctiv. O pornire vagă ne prevestea dis-de-dimineață, călătorie.

Soarele cald de pe cerul limpede, biziitul albinelor și tolăneala căteilor de supt streșinile caselor însemnau golire, buzunarelor de hîrtie și de creioane, lipsă de dreptul roman odihnă descriptive, pace determinanților și să ne vedem sănătoși înfiniților mari și mici.

Fiecare din noi înfășura în batiste și ziare d-ale gurii pe o zi. Și astfel, unii cu brînză și pîine, alții cu ouă fierte și smochine, alții cu portocale și sardele, iar Trubadurul cu o năstrapă, moștenită de la bunică-sa, ne întilneam pe treptele Academiei, în fața statuii lui Mihai Viteazul.

Destul era să zică unul din noi „Haidem !“, și cîteșicind o porneam spre Șosea, tăcuți, cu capul în jos, sfioși, pe Podul Mogoșoaiei, și abia așteptînd să ieșim o dată la cîmp, căci bănuiam noi că în capul vreunuia se ascunde vro problemă socială, literară ori politică ; sau ne așteptam ca, de la rontul al doilea încolo, Trubadurul să ne cînte ceva nou, pe cuvinte și melodii improvizate, triste, fără șir, dar profunde și ciudate.

Dacă eu n-aveam alt merit decît dragostea de ceilalți și prietenia tuturor pentru mine, acest merit ar fi prea mic cînd e vorba de tovarășii mei.

Revoltați contra școalelor, cîrtind contra profesorilor nesățioși de studii, cercetînd împreună toate greutățile științei, răsfoind ultimele descoperiri, veghind nopțile de iarnă pe formule algebrice și pe operele criticismului modern, acești frați de studii și de viață deveniseră, înaintea de vreme, niște capete culte și severe, pentru cari nimeni nu era străin cu desăvîrșire.

¹ Acțiunea pauliană — dreptul creditorilor de a ataca pe debitorul care, prin înșelăciune, a sustras și înstrăinat bunurile, fără să-și achite datoriile.

Cel mai tânăr, era de douăzeci și unu de ani. Slab, palid, cu capul mare și tuns mărunț; ochi negri și vii, gene lungi și lucioase. Nervos și totuși stăpîn pe mișcările lui sufletești. Cel mai neîndurat analist în viața de toate zilele și în daraverile științei. Despiciînd și clasînd orice problemă, pentru el, orice corp, ca și orice adevăr științific era un tot a unor părțițele de viață și de valori. Vrajmaș al paradoxelor, în el se încarnase metoda d-ă izbi mai întîi în forma dinafară supt care se înfățișa o controversă; odată cîntărite cuvintele dintr-o cugetare și problema redusă la subiect și predicat, începea a dumica ideea în sine. Ceilalți, pe vrute, pe nevrute, erau tîrîți pe această cale „pozitivistă“, cum îi ziceau unii, „sigură și omenească“, cum îi zicea el. Școlile, în știință? Niște gogorițe. Sistemele? Basmе. Iar arta, mîngîiere pentru săraci și modă pentru bogați. Vecinic nemulțumit cu formulele sale, ar fi dorit să aibă vreme ca să studieze „societatea noastră egoistă, săracă, leneșe, fudulă, sceptică, incultă și nemiloasă“. Pentru cei mici și umiliți, un adevărat amic, neîmpăcat contra „utopiștilor nebuni“, cari, vroind să le dea prea mult, s-au ridicat pe umerii lor și nu le-au dat nimic.

Dintre noi, cel pe care îl iubea mai mult era tocmai vrăjmașul metodei său. Pentru acesta analiza era un mijloc, adesea fără nici o importanță. Vederile generale, dragostea sintezei ș-a sistemului erau puterea și mulțumirea lui. Puternic și violent, o discuție de mai multe ore o închidea într-o frază largă și vîrtos așternută.

Cît pentru neînțelegerile sociale — deosebiri de stare, de naștere, de inteligență și de trepte — erau o greutate închipuită, căci toate pe lume sunt bine și armonice; tot ce poartă pe umeri un popor e drept să poarte; formele sociale și legale, dacă nu le dărimă, le merită.

Al treilea era blînd și îndurător, în toate neînțelegerile zgomotoase, din cauza limpezii sale convingeri că nimic nu e sigur. Tot e „probabil“. Chiar dovezile mate-

matice țin adesea de niște valori virtuale ce par valori reale, căci satisfac anume serii de probleme.

De câte ori nu ne zicea surizînd :

— Dacă argumentele voastre ar avea vro greutate reală și hotărîtoare, ar trebui ca ele, turnate în oricare creier și pe deplin înțelese, să nască aceeași convingere ca și în voi. Eu înțeleg, rînd pe rînd, tot ce-mi spuneți despre Auguste Comte ; am citit cu voi aceleași comentarii, nu schimb nimic din toate argumentele — aș putea să le repet chiar cu aceleași cuvinte, ce dovezi pot să vă dau că le înțeleg ? — și cu toate acestea mi se pare falsă calea pozitivismului. Se vede că un mare adevăr, la trecerea sa din natură în noi, nu se supune la aceeași lege generală. Și nu e adevăr care să fie perfect identic în toate capetele ; dovadă despre aceasta e că în vreme ce acest adevăr rămîne în stare de abstracție, oamenii se înțeleg, iar cînd e vorba să-l aplice, același adevăr se prefăce în fapte deosebite în parte, ba chiar pe d-a întregul deosebite.

La asemenea cuvinte, ironia celorlalți sfîrșea prin a-l întreba :

— Duminica trecută ai fost la biserică ? Ce evanghelie se citea ? Ce cazanie ? Tu ai fi în stare să zici „poate“ cînd ar veni vorba despre sf. Ștefan, care a înverzit nucul uscat al văduvei.

El, fără a se sinchisi, rîzînd voios de glumele noastre, ne răspundea :

— Și de ce ne m-aș duce ? Fiecare om poartă într-însul copilăria sa, micșorată, ce e drept, înghesuită de atîtea impresii și idei noi. Pentru ce — cînd nici mie, nici altora, nu fac nici un rău — să nu-i fac ei plăcere ascultînd o parabolă ? Care din noi înțelege ce simte cînd ascultă o elegie de Chopin sau de Heine ? Și ascultați ; și vă face plăcere. Afară numai dacă n-ați amesteca ce simțiți cu ce înțelegeți și socotiți că în om tot e conștient, că tot se poate pune în formule algebrice. Sunt sigur că voi, dacă ați descompus un acord în *do*, *mi*, *sol*, credeți că ați înțeles

ce ați simțit cînd ați auzit acordul. Discutați dacă o linie dreaptă la infinit este o curbă închisă și nu vă dați seama cum omul a ajuns la ideea de unul și de mai mulți.

Cu asemenea început de discuție, într-o zi, ajunseserăm în șoseaua care duce la Băneasa. „Scepticul“ ducea la braț pe Trubadur.

— Să cînte Trubadurul ! Altfel, burduful cu paradoxo o să ne amețească.

— Ba nu, mai bine să ne spuie cîte ape de colori vede el în pielița albăstrie a cerului.

— Să mai zică o dată legenda de alaltăieri cu *Fata gîndului*, „de care cînd te-ai fi apropiat ai fi înghețat sloi“.

— Nu, nu, răspunse Trubadurul, cătați în ochii mei și veți vedea dacă-mi arde de basme.

Pe supt pielea lustruită a obrazilor lui se resfirau, ca o rețea vînată, firele vinelor. Gura mică, cu niște buze subțiate, ca un arc tras cu creionul pe hîrtie albă. Ochii verzi dormitau supt pleoapele moleșite, și părul negru i-atîrna în talaji cu lumini argintii pe spetele înguste.

— Iar ai visat.

— Iar n-ai dormit ast-noapte.

— Așa e. Era o lună, către miezul nopții, că ai fi citit la lumina ei. Și cu firea lui, p-așa lună...

— Ei, nu știți nimic, răspunse Trubadurul. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morții : rece, rînced, ceva de melc fiert, și n-am izbutit să-l gonesc nici cu cel mai delicat miros, nici cu cel mai tare. Mă încercă frigurile. Cînt cu vioara, și ea răsună în coșul pieptului. Mi s-a rupt o coardă... am crezut că a plesnit ceva de lîngă inimă. De trei zile dorm cîte zece ore. Mă deștept și mi se pare că odaia cu cărțile e în vis. Mi-e frică să mă mișc. Numai cînd mă spăl cu apă rece, încet-încet, se trezește în mine știrea de viață, de mișcare, de lumină. Sunt obosit. Aș vrea să ne odihnim.

Sărirăm un șanț plin cu buruieni înflorite, tăiarăm o pădurice de stejar, plecîndu-ne supt rămurile cu frunze

late și crește. La umbra unui carpen voi Trubadurul s poposim.

Ne îngrijea soarta Trubadurului. Totdeauna fusese plă pînd și chinuit de vise, dar nu așa de slab și de deznă dăduit. Îl cocoloșeam cît puteam. Nici de bani, nici d casă, nici de cărți el nu trebuia să se îngrijească. Ne er drag peste măsură. Durerea, ca și veselia lui erau desfrîate Nici tragedian, nici comedian n-ar fi putut să-l întrea în mișcarea feței, în privire, în mlădierea vocii și în răgu șeala în care își îneca glasul cînd vroia să-și arate dezgustul

Fiecare din noi îl întrebărăm, cu un fel de ceart în glas :

— Ce e, ce ți s-a întîmplat ?

— Ești copil. N-ar trebui să te lăsăm în voia d-tale

— Ți-am zis să te muți cu mine. Se vede că nu ți la nimeni pe pămînt.

— Ba da, ba da, răspunse Trubadurul, ba ți u prea mult dar mă iubește mai mult pămîntul decît voi toți. Uh ! s rece și greu trebuie să fie ! Voi nu știți nimic. Nu puteți înțelege pe deplin, bombăni el, plecîndu-și capul pe ge nuchiul meu. Ar trebui să uitați tot ce ați învățat din cărți, să nu mai fi văzut nimic pe pămînt, și acum, primul glas pentru voi să vă fie al meu, prima față să vă fie a mea cea dintîi idee de viață să v-o pot da eu. Numai astfe m-ați putea înțelege. Altfel, orice v-aș spune se va izbi d cine știe ce credință a voastră dobîndită cu multă stră duință. E greu să mă înțelegeți fără să vă sfărîmați me toda voastră d-a judeca, d-a înțelege și d-a simți. Nu știți nimic... Nu știți că de trei zile...

— Ei, ce e ? ce ți s-a întîmplat ? ți s-a înecat coră biile pe Marea Neagră ? Ți-ai tăiat capul și nu-l mai poți lipi la loc ? Ce e ? Ce primejdie ? se răsti unul dintre noi cu un fel de necaz prefăcut.

— Mai rău, răspunse Trubadurul, stringîndu-și obrazii în mîini. Să nu rîdeți. De trei zile mi-a rămas în nas mirosu

morții ; rece, rînced, ceva de melc fiert... Și-mi scorbo-roșește nările și se duce adînc-adînc, pînă în fundul creierului. Eu, care vă spuneam cu ochii închiși toate ier-burile ; eu, care vă spuneam tot ce șopteați din depărtări de necrezut ; eu, care vă ghiceam la doi kilometri, ori strîns legat la ochi vă deosibeam numai printr-o atingere de de-get, acum, acest miros îmi omoară simțurile. Auz un sunet uscat, văz un trup alb și întins p-o masă de marmură și parcă buricele degetelor mi se lipesc d-o mînă uscată și teapănă.

Închise repede ochii, zgîrci mîinile, strînse pumnii, se îndesă în mine, și un fior îl cutremură din tălpi pînă la creștet.

— Dar unde ai fost, omule ? În veci n-o să-ți vii în fire. Iar ai visat.

— La disecție ! răspunse Trubadurul, tresărind. Am văzut pe masa de marmoră o fată tînără, mai frumoasă ca toate poveștile mele... I-am deschis pleoapele... Ochii verzi... Semăna cu ele...

— Cu cine ?

Ne privirăm lung, îndoindu-ne de mintea amicului nostru. De mult se furișase în noi o temere.

— Semăna cu ele... șopti apăsător Trubadurul. De astă dată, numărul două m-a înșelat ! Să vă spui. Nu mai pot ascunde. Să nu rîdeți.

Vocea i se stinse. Începu să povestească :

„Era un timp cînd viața pentru mine n-avea nici formă, nici culoare, nici înțeles. Mi-aduc foarte bine aminte că sugeam încă și deschideam ochii mari fără a primi vro impresie statornică. Auzeam vorbe pe care le prindeam numai ca sunete. Pasările cari se certau în desișul grădinii, străchinile cari odorogeau pe masa rotundă, papucii cari se tîrșiau prin casa lipită cu pămînt galben, ca și cu-vintele omeneshi mi-erău deopotrivă.

Cîteodată, speriat fără să știu de ce, scăpam țîța din gură cu un fel de țocnet gras și dulce.

Numai atunci am fost gras, nesimțitor și fericit. Mîncarea o găseam la nas, leagănul în brațele mamei și o căldură de blană la sînul ei.

Eram cel din urmă copil. Adormeam totdeauna, ca pe puf, într-o troacă așternută cu scutece vechi și arse de alțiia copii cari se odihniseră pe ele.

Voi, cari ați supt lapte strein și v-ați legănat pe brațe plătite, aveți dreptate să nu înțelegeți.

Cînd m-am săltat și alergam prin grădină și prin viile din apropiere, odihna și somnul periseră cu cele dintîi cuvinte, cu cele dintîi dorinți conștiente, cu prima vrere înțeleasă și voită.

Îmi plăceau basmele, zisele din bătrîni și mai ales întîmplările apucate de neamul meu. Nu m-ai fi luat pe o împărăție din poala bunicii ; și, în serile cînd fetele mari cosînd la gherghef, spuneau cîte istorii toate, de m-ai fi bătut nu m-aș fi vîrît în plapomă.

Încetul, pe nesimțite, creierul meu se turbura, se aprindea ; în fitece noapte tresăream din somn, speriat, cu pumnii încheștați și cu răsufllarea năbușită. Muma-Pădurii Zmeoaica cea bătrînă, Strigoiul și Ielele cari ferbeau într-un cazan, roșiu ca para focului, mintea fetei de împărăti-mi-apăreau în vis. Le vedeam mai limpede de cum vedeam troscotul și nalba din bătătură ; mai real mi-apăreau ca dudul din fundul grădinii în vîrfurile căruia mă suiam. Glasul lor de dihanii, ascuțimea ghearelor și vîpăile de pe beregată îmi spărgeau urechile, mi-amețeau vederea și-mi dogoreau obraji. Biată mama, lîngă care dormeam să trezea din somn și în zadar aprindea vîpăița și mă mîngîia, dîndu-mi să beau o cană cu apă. Eu, cu ochii deschiși, nu vedeam nimic, n-auzeam nimic, și obraji mi-erău aprinși încît mă usturau, parc-ar fi fost pîrpăliți pe spuză.

Rar deșteptam pe mama cu rîsul meu, la miez de noapte, căci rar mi-apăreau Fata din dafin, fericitul Cheleş, fata

cea mai mică de împărat și Zîna cea bună care trecea pe Făt-Frumos prin valea lacrimelor.

Și, ciudat, din toate aceste basme și vise — de grijă și de frică — mă deprinsei să ascult cuvintele pînă în fundul lor, să răspund la vorbă cu înțeles nevinovat, dar mai adînc decît s-ar fi căzut la un copil. Vorba la mine era icoană : o vedeam cu ochii.

Atît de mult basmele și visele îmi sorbeau viața, că chiar lăcomia copilărească dispăruse. Trebuia cu d-a sila să mă puie la masă.

Galbăn și uscat ca niște moaște, de capul meu nu rămăsese decît părul vulvoi și îmbîcsit de praf.

Că mă iubeau toți ceilalți... Dar la ce-mi slujea dragostea lor ? Ei mă credeau bolnav și-mi dădeau foi de leandru și țîntaură, pe cînd eu zăceam, aprins, nemulțumit cu ale vieții. Zadarnic îmi descîntau și-mi puneau în mînă cîte un ou proaspăt și rece ; și degeaba tata îmi răsturna punga lui cu sfanți, căci eu mă stingeam de dorul basmelor, cari jucau și se prefăceau neconținut pe geamurile feres-trelor. Numai cîntecile tărăgănate și haiducești mă odih-neau o clipă, apoi vroiam să fiu singur și să-mi închipuiesc țările, cu munți, cu ape, cu soare, pe unde toate juvinele vorbesc și cocorii să înșiruie și cîntă același cîntec jalnic.

Cînd sor-mea mă lua în cîrcă și fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii, tremuram și mi se părea că zbor spre tărîmul de care nu pomenisem nimănui.

Nu știu dacă înțelegeți că la mine nervii și visele îmi mistuiau viața. Și totuși, nimic nu-mi scăpau din cîte se petreceau în juru-mi. Vorbele, șoptele, miclele răutăți, mișcările, dorințele, temerile, plăcerile, nevoile și adesea chiar gîndurile le înțelegeam, pe toate, de minune. Dar cu cît le înțelegeam mai bine, cu atît mă scîrbeam de toate cîte se petreceau în creierul meu.

Într-o zi eram bolnav, după cum auzisem, de «cuțit», și mama veni voioasă, la umbra corcodușului, unde zăceam întins, și-mi zise vesel :

— Știi c-o să te faci bine, sănătoșel ș-o s-ajungi om mare ? Așa mi-a dat în bobi...

— Om mare ? Și unde s-ajung om mare ?

— În lume, cu aga și cu boierii țării...

— Și aga și boierii țării sunt oameni ca toți oamenii

— Păi ce să fie, mamă, vezi bine, ce vrei să fie ?

— Atunci mai bine cu voi ; nu vreau s-ajung om mare cu oamenii ; mai bine singur ; mai bine cum știu eu și nu știe nimeni !

Trubadurul se ridică în genuchi. Închise Ochii. Pleoapele, când i s-atingeau una de alta, tremurau. Era un semn la el că inima îi bătea prea repede.

— Destul, îi zise vecinul meu, iar o să începi cu acea părere de rău de copilăria ta smintită, cu acel dor de neștiință și de neștiință desăvârșită. Iar o să-ți plîngi zilele pentru că ai învățat să citești. Parcă te văz căzînd de oboseală, muncindu-te să dovedești că tipografia este nefericită cirea omenirii.

— Să mîncăm, că iar o să înceapă cu izbîndirea viselor. El, care visează în toate serile de cîte zece ori, să sperie că i se izbîndește un vis. Pe el, copii !

Unul îl apucă de mîni, altul de picioare. Și, pe cînd îl legănam, din buzunarele hainelor îi căzură pe iarbă cîteva cărți și un vraf de hîrtii.

— Lăsați-mă, strigă Trubadurul, lăsați-mă, simț în nas acea duhoare de moarte ! Lăsați-mă să isprăvesc...

Îl întinsăram pe iarbă. Dacă el vroia ceva, era cu neputință să-l întorcem. Să odihni puțin cu fața în sus, să ridice în genuchi și începu :

„Viața era prea lungă. Trăiam deștept și-n somn. Sufeream la lumină și pe întuneric. Îmbătrîneam în loc să cresc. Visele să înmulțeau și mai toate se sfîrșeau cu o babă bătrînă, spaimă de urîtă, numai cu doi dinți în gingia de sus. Astă babă mă lua la goană, și eu fugeam de-mi răpăiau tălpile ; sfărîmam bolovanii, săream șanțurile, treceam prin mărăcini ; oasele călcîielor mă înjunghiau și mă

se oprea răsuflarea. Și baba, după mine, în spatele meu, cu mîna aproape de umerii mei ; îi simțeam suflarea ei de gheață și îi vedeam, fără să mă uit înapoi, vîpăile ochilor.

Așa mă gonea poștii întregi și, cînd simțeam cum și-a înfipt ghearele în spinarea mea, deodată sîngele îmi îngheta în vine, pămîntul se despica în două și mă cufundam într-o prăpastie. Mă deșteptam cu țipătul sugrumat și spuzit peste tot trupul. De multe ori ai mei au crezut că am pojar. Numai eu știam ce am. Nimeni n-ar fi putut crede.

Începui să am vedenii.

Într-o noapte vroiam să ies afară. Sora cea mai mare, care mă iubea ca pe luminile ochilor, sări din pat, mă luă în brațe și mă duse în fundul grădinii.

Era o lună nepomenit de frumoasă. Lumina ei poleia în argint vișinii înfloriți. În capătul cărării soră-mea, subțire și dreaptă, părea o stană de marmură albă. Lumina lunii să schimbă în rumeniu, în violet, și înecă lumea într-un aer albastru. Încremenii. Vroiam să mă mișc și nu puteam. Înaintea mea, d-a curmezișul cărării înguste, văzui, cum vă văz pe voi acum, două ghemuri de tort învîrtindu-se pe loc și ce să deșira de pe unul se înșira pe celălalt. Cercai să fug și nu izbutii, de frică ca nu cumva firul să m-apuce de picioare. Vroii să strig. Fălcile mi se ncleștaseră. Numai cînd mi-apărură niște broaște, buboase și moi, și începură a sări spre mine, căzînd pe pămînt ca un plesnet umed, făcui cîțiva pași și căzui la pămînt cu mîinile întinse. Firul ghemelor mi se încolăcise de picioare.

Cînd sor-mea mă luă în brațe și mă sărută apăsător, îmi venii în fire. Suspinam. Luna, ca o sinie de argint, răvârșa lumina ei obișnuită. M-am uitat îndărăt. Ghebele și broaștele dispăruseră.

Într-o zi cădea o ploaie caldă. Fulgerile să frîngeau aprinse în norii rostogoliți de vînt. Streșinile giureau în căldări parcă s-ar fi jucat cineva pe o coardă de chitară.

Eu aveam ceva ; nu puteam sta în casă ; fulgerile mă așteptau ; cîntecul streșinilor deșteptau în mine dor de poezii.

Virii cățelul Corbii în sin și, de pe uluci, pe creasta casei. Nici nu știu cum m-am trezit în pod. Acolo, lanțuri, bleauri și leoci vechi, virtelnițe rupte, țevi de pușcă, dărace, piepturi de lînă, melițe și sculuri de in și de borangic agățate de șitele învelitorii. Le cercetai pe rînd. Lanțurile mai alese îmi făceau o deosebită plăcere cum le zăgăneam în rotul potolii.

Apoi pusei mîinile căpătîi și mă lungii cu fața în sus. Cățelul mi se încolăci pe piept, își viri botul supt picioarele de dîndărăt și adormi tremurînd. Eu spuneam *Fata nebună de împărat* :

Fata, una singură la părinți, boala într-un geamlîc de cleștar. Și era așa lumină, parcă s-ar fi aprins cerul. Și fata ceru să se ducă la fîntîna cu colac de peatră ca să bea apă. I se făcu pe plac și se duse. La fîntînă, o babă, zbircită și uscată, turna apă într-un ulcior.

— Mamă, fă bine și pleacă-mi țîțina urciorului să suie și eu puținică apă rece că mult mă arde un foc nestins.

Cum îi luă Dumnezeu mîinele, nu știu, că fata scăpă urciorul de pe ghizduri și îl făcu numai cioburi.

Atunci bătrîna, oftînd, o blestemă :

— Măiculiță, lua-ți-ar strigoiul mințile cum mi-ai luat tu potolirea setii...

Și parcă văzui... da, îl văzui... pe strigoi, șontîcîind din la cap pînă la picioarele fetii ce zăcea întinsă, și îi picura dintr-o chitară veche, un cîntec amețitor ca o apă liniștită și adîncă. Coardele groase zbîrnieau izbite de lemnul uscat al chitării, iar cele subțiri să răsfățau într-o piuală mărunță și întoarsă pe loc.

Strigoiul rînji și puse mîna pe fata de împărat. Ea se lăsă molesită s-o puie în cîrcă. Înghetai de spaimă și răcnii făcîndu-mi cruce :

— Piei, procleste !... Oh ! cât e de frumoasă ! Unde vrei s-o duci ?

Privii împrejur. Să făcuse întuneric. Mă aruncau pe gura podului. De pe acoperiş mă rostogolii în putina cu apă“.

— Fleacuri, nervi ! zise unul dintre noi, tăind şirul Trubadurului, galben ca ceara ; fleacuri, cântau şiroaiele de apă ce cădeau în fundul căldărilor goale. Iacă chitara strigoiului.

— Ai dreptate şi eşti prost, răspunse Trubadurul necăjit, ştiu şi eu că fundul căldărilor bombăneau acel farmec de sunete, dar dacă închipuirea creează o viaţă de chinuri, crezi tu că suferi mai puţin decît dacă aceeaşi viaţă ar avea şi brutalitatea realităţii ? Şi dacă o veste mincinoasă ţi-ar veni la urechi, că iubita te înşeală, crezi că n-ai suferi ca şi cum te-ar înşela în realitate ? Şi chiar de te-ai încredinţa de eroare, îţi va rămînea îndoiala, un început de nefericire. Un om poate muri dacă asemenea temeri îl vor covîrşi. Cauza e uşor de înţeles. Poţi să rîzi tu de ea, poţi s-o numeşti iluzie, vedenie, nervi. Eu o numesc „jumătatea cealaltă a vieţii pipăite“. La unii pridideşte sîngele, la alţii nervii. D-aci cele două vieţi : viaţa reală şi viaţa închipuită.

— Dacă înţelegi aceste lucruri, amice, îi zise cel mai voinic dintre noi, pentru ce nu păstrezi o cumpănă mai potrivită între cele două vieţi ?

Trubadurul îşi şterse sudoarea de pe frunte şi răspunse :

— Oh ! dar nici voi... Nimeni pe lume nu va înţelege că o idee adînc înfiptă în mintea ta împreună cu un sentiment al ei este forţa fatală care te poate duce la peire sau te poate face om mare. Şi o idee în așa condiţii este o realitate pentru om mai brutală decît un bolovan pe care l-ar pipăi cu d-amăruntul. Eu poate să pier, prada unor iluzii triste, după voi, a unei realităţi nedrepte, după mine. Deosebirea între noi e că eu vă înţeleg toate cuvintele vieţii voastre, iar vouă vi se pare că le înţelegeţi pe ale mele. Vă făliţi cu pozitivismul vostru... Ştiinţa care studiază un

creier mort este știința morții. Și nu tăgăduiesc, știința a înțeles pe deplin de ce moare un om și toate prefacerile prin care trece un cadavru, dar n-a înțeles nici pe sfera viața și schimbările ei. „Cauza unică și inițială“ este o taină pe care nu cu algebra voastră o veți înțelege.

— Să mîncăm, că te-ai obosit.

Credeam că l-om întoarce din povestirea sa.

— Nu, răspunse Trubadurul, vreau să isprăvesc. Nu înțeleg... Și dacă nu înțelegi, de ce să trăiești?... Dați-mi un pahar cu vin... Mi-e frig... Dați-mi să beau...

Luă un pahar ; îl aduse la gură. Mina îi tremură așa de tare, încît îl scăpă și îl vărsă pe iarbă. Luminele ochilor i se măriră fără pic de scînteie, ca niște ținte bătute în doi nasturi de sidef.

— Dar visele începură a mi se izbîndi ; vorbesc de cele urite...

Și începu să povestească c-o voce așa de puțin ome-nească, că pe noi, prietenii lui d-atîția ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea bisericii.

„Eram de zece ani... Deschiseseam ochii pe o copilă cam de vîrsta mea, cu care colindam viile. Bălaia îi ziceam eu, căci era albă, slăbuță, cu părul ca un caier de lînă moale și învoaltă. Ochi verzi... verzi și blînzi... nu mă înșelau niciodată... Un glas dulce, ca după somn. Semăna cu ochii așa de mult, că, de vorbea, mi se părea că-i văz ochii, și de mă privea, lung și blajîn, mi se părea că în fundul urechilor auzeam glasul ei mîngîietor. Semăna cu sor-mea. Pe amîndouă le iubeam deopotrivă. Și le iubeam din cale-afară, căci numai ele se apropiau de lumea basmelor mele, după care aș fi alergat pînă să nu mai rămîie piele pe tălpile picioarelor.

Într-o seară, înainte de a ne despărți, o gătii cu flori de păpădie și cu mlădițe de măzăriche și îi zisei, trist, fără să pricep de ce :

— Bălaio, de cîine ți-e dor ție cînd ești singură ?

— De tine, de lună și de flori... Cu ele mi-e dor de tine... Cu tine nu mi-e dor de ele...

— Dar tu o să mergi cu mine dacă m-oi duce departe-departede ?

— Departe... nu e ca aici... departe e pustiu... Mai bine cu ai noștri...

— Dar dacă oi săpa o groapă adâncă-adâncă, o să te cobori cu mine, să vedem ce-ar fi pe alt tărâm ?

— Adânc... e frig !... Adânc... e întuneric !... Mai bine la soare.

Adormii în noaptea aceea încet-încetșor ; mi-auzeam răsuflarea. Vroiam să nu adorm, dar, închizînd ochii, de frica întunericului, mă fură un somn în care numai trupul și ochii adormiseră. Dam să mișc mîinile și să deschiz ochii. Mîinile — grele, ca niște drugî de fer, cu neputință de mutat din loc. Pleoapele — ca turnate în plumb și topite una într-alta.

După un vînt, pe care-l auzii o clipă ca și cum ar fi suflat peste lumea toată, mi se păru că deschiz ochii, că mă scol în picioare, deși îmi ziceam : «Cum, deschisei ochii și sunt cu ochii închiși ? Cum, mă sculai în picioare, și stau lungit în pat, supt plapimă, lîngă mama ?»

Se făcea o cîmpie întinsă. Eram cu tata, cu soră-mea și cu Bălaia. Trei cai, înhămați la o căruță, pășteau, sforăind.

Din senin, auzii : «Destul ați odihnit pe drum !... să nu vă mai opriți!...» Ne suirăm în căruță. Caii sorbeau depărtarea gonind ; iarba se uscaseră ; un nor de praf ne învăluia... Caii plesniră. Căruța se sfărîmă. Pe noi ne arzvirli unul peste altul. Eram deasupra lor, amețit de zguduire. Pămîntul se deschise. Întii înghiți pe sor-mea, apoi pe Bălaia și la urmă pe tata, care mă înhățase de cămașe și mă tira după dînsul. Pămîntul îi acoperi și se închise între ei și mine. Și din fundul lui auzii o jale năbușită : «Ah ! e pustiu... e frig... e greu... întuneric !»

A doua zi sor-mea se bolnăvi. Visul meu mi se deșteptă în minte. De spaimă, nu mai vorbii nimăru. Toată viața

mea se mărginea la micile servicii ce făceam bieteii bolnave. I-aduceam apă, îi țineam de urît, îi mîngîiam mînele slabe și reci. Eram sigur c-o pierd. Visul meu o răpunea. Durerea mea era un fel de nesimțire. Cîteodată mă mușcam de mîină, ca să mă încredințez dacă trăiesc, și nu simțeam nimic. În sfîrșit, ea muri fără să se plîngă, închise ochii uitîndu-se în ochii mei, cu părerea de rău că m-a întristat.

Ce noapte posomorită ! La capul ei ardea o lumîinare de ceară. Mîinile — încrucișate pe piept. Tata era pe drumuri, pentru pîinea de toate zilele, fără nici o știre. Ceilalți adormiseră plîngînd.

Eu mă sculai încetîșor, ca o pisică, și îngenucheai la patul ei. Încremenisem gîndindu-mă că dacă cineva mi-a trimis acea veste în vis, acel cineva trebuie să fie undeva și, de mă voi grăbi, voi întîlni pe sor-mea... Gîndurile mele se rupseră d-un uluit care ieșea de supt cerceaful moartei. Sării în picioare. Mă plecai spre dînsa. Un zgomot de scînduri. Tresării. Iubita mea se îndoi puțin de mijloc, și mîna dreaptă a ei rupse panglica care o lega de cea stîngă și-i alunecă pe coaste. Vrusei să strig : «Mamă, scoală-te, e vie !» Imposibil.

În spatele meu auzii niște hîrjiituri de geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca d-a lungul geamurilor, cădea și iarăși se ridica. Casa mi se învîrtea supt picioare. O amețeață îmi luă vederea și căzui mototol la pămînt...

Nu știi peste cîte zile m-am deșteptat. Sor-mea, care mă purta în cîrcă, care îmi dădea cele dintîi vișini pîrguite, care nu mă lăsa să plîng niciodată, pierise dintre noi. Zadarnic îmi spuneau ceilalți că în noaptea aceea cățelul intrase supat, că o scîndură rău așezată căzuse, că pisica, cu pisoi mici, dase să intre în casă cu un șoarice. Acel alai jalnic, de hîrjiituri, de zgomote și ululuieli în jurul moartei, care mișcase mîna dreaptă, nu-mi ieșea din minte.

Căzu și tata bolnav de junghi. Zăcea în patul de lângă sobă, și eu tremuram de friguri în patul cel mare. Ceilalți stropoleau p-afară triști, și vai de mîncarea și odihna lor !...

Tata începu să sufle greu. Îmi făcu semn să m-apropii de el. Eu ieșii de supt cojoacă și mă lungii lângă dînsul. Mă îmbrățișă și, cînd eu îi zisei : «Tată, mă doare», el mă sărută pe frunte și tîrziu își dezlipi buzele de pe fruntea mea. Mă încinse căldura. Ochii mă usturau. Picioarele nu mi se astîmpărau, căutînd răcoarea. Degetele m-ar fi fript dacă s-ar fi alăturat. Și tocmai cînd ațipii simții o mîna rece care mi se înfinge în spinare. Auzii bine un «ah !» năbușit. Cercai să fug din pat și rămăsei spînzurat în mîna tatii, țeapănă și încheștată în spatele cămășii mele.

În acea zvîrcolire, un fulger îmi trecu prin minte : «Desigur, și tata a murit, și Bălaia va muri. Mi s-a izbîndit visul... întocmai !»

Cu sor-mea se dusesse mîngîierea, cu tata cîntecele, cu Bălaia dragostea.

Mă întremasem.

Luna lui iulie era caldă și veselă. Singura soră ce-mi mai rămăsese, ai cărei ochi nu erau verzi, mi-aduse căpșune și dude albe. Mă trezeam ca dintr-un somn lung. Nu-mi rămăsese din toate nefericirile decît un fel de amintire pierdută în mintea mea ca într-o negură adîncă.

— De ce nu mai cîntă tata ?

— A murit, răspunse ea, ridicîndu-mi părul de pe ochi și netezindu-mă pe obraji.

— Dar Colia ? Mi-e dor de dînsa.

— S-a dus Colia, biată Colie !

— Dar Bălaia ?... N-am văzut-o de-atîta vreme !

— Bălaia ?... Nu se știe nimic de dînsa. Trăia din ușe în ușe... Unii spun că a murit și-a îngropat-o popa pe seama bisericii.

Atunci mi se păru că mă aflu în pustie locuri : nemărginire, muțenie, cer albastru. Și mi-era dor, și n-aveam

cui să spui dorul. Începui să plîng. Viața mi se stinsese cîzbindirea visului de care mi-adusei aminte."

Trubadurul stătu neclintit în picioare. Buza de jos tremura. Clipea des, ca și cum ar fi voit să alunge niște vedenii.

— Dăstul, îi zise unul din noi. Ne-ai obosit. Culcă-te jos. Odihnește-te. Ce te uiți așa ? Nu e nimic. Nu vezi nimic decît cerul limpede.

— Ba văz ! răspunse Trubadurul.

Ochii i se desfăcură mari și turburi, gura i se deschise larg. Pieptul i se umflă.

— Ba văz ! Văz bine ceea ce voi nu puteți vedea ! Fata de la disecție era Bălaia... albă și rece... pe masa de marmură...

— Nu putea fi ea. Ți s-a spus de mult că a murit.

— Nu, nu, se făcuse nevăzută... O fi înșelat-o cineva... a furat-o... era sărmană de părinți... Numărul *două* nu m-a înșelat. Visasem că murise trei... au murit numai doi. E un număr fatal. Cînd întîlnesc un chip ciudat, pentru întîia dată, or pe ce uliță m-aș duce, pînă seara, trebuie să-l întîlnesc a doua oară. Cînd oi rîde într-o zi, e cu neputință, în aceeași zi, să nu rîd a doua oară, deși foarte rar mi s-a întîmplă să rîz. Odată mi s-a spus de un domn cu dinți frumoși că are dinți falși ; de altul, că înșeală la cărți ; de un știu cine, că se însoară a treia oară ; de un ministru, că se îmbată, și de un avocat, că face testamentele muribunzilor așa ca să le moștenească întreaga avere. Pînă seara, în aceeași zi, mi s-a vorbit despre alții întocmai ca de cei dinții. Credeam — adăogă Trubadurul — că la disecție am întîlnit o a treia ființă care să semene cu sor-mea și cu Bălaia. M-am înșelat. Și de astă dată *două* a bătut pe *trei*. Bălaia era pe masa de marmură. Am cercetat în catastrivele bisericii, am citit pe toate-crucile. Numele ei lipsea. A răpit-o cineva, și nimeni nu s-a îngrijit de dînsa : o belea mai puțin la ușe, o îmbucătură de pîne cîștigată !... Oamenii

sunt fără inimă... Cîini !... Hoți !... Stîrvuri !... Nu mai sunt oameni !... Cultura i-a ucis !...

— Nu ai destule dovezi... De unde știi ?

— Era ea... era ea ! răspunse Trubadurul, amestecîndu-și vorbele cu rîsul... Era ea !... I-am dăschis ochii... erau verzi ca ai ei... în cel drept avea o pată galbenă pe iris... ca și dînsa... În stînga sînului, desfăcut la vederea tuturor elevilor, avea o mură neagră... ca și ea... Nu puteau fi trei în lume ca ele !... Sor-mea avea aceleași semne...

— Trebuia să afli de unde fusese adus cadavrul...

— Oh, am aflat ! răcni Trubadurul parcă l-ar fi înjunghiat cineva ! Ah, tăceți ! Am aflat !... Nu mai există oameni !... Lumea s-a prefăcut într-o mocirlă în care numai porcii se răsfață !... Mă înecă acel miros al morții, rînced, greu... Și odinioară mirosea a flori de cîmp...

Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genuchi. Îl luarăm de subțiori. Mîinile îi căzură moi, legănîndu-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate, cletănîndu-se ca și cum ar fi fost un ghem legat c-o sfoară cu care te-ai juca.

Îl întinsăram pe iarbă. Îl dezbrăcărăm și începurăm a-l freca pe mîini și pe picioare cu rom amestecat cu vin.

Cînd se deșteptă, fața-i era albă-vineție, ochii stinși și degetele mîinilor îi tremurau. Sughiță. Își trecu mîna pe frunte. Ceru un pahar cu apă. Privi împrejur. Și, ca și cum și-ar fi adus aminte, din fundul unui veac, ne zise liniștit :

— Nu e nimic, dragii mei, nu face nimic... Știința voastră va dezlega toate. Aș vrea să mă culc. Crez că acum voi dormi bine.

Cum își plecă capul, adormi.

Înainte noastră stau merindele risipite. Ne ajunsese foamea, dar nimeni nu îndrăzni să ia vro îmbucătură.

Priveam, tăceam, ne gîndeam. Analistul clipea des ; scepticul ridica din umeri ; al treilea să uitase c-o mîna pe frunte ; eu închisesem ochii și pîfaiam dintr-o țigaretă stinsă.

Se deșteaptă tocmai cînd soarele aluneca pe după frunzul pădurii.

Ceru să mănînce. Îi păru rău că din cauza lui noi răbdaserăm de foame. O privighetoare își piruia povestea ei neisprăvită. Prin pădurea deasă străbăteau săgeți de lumină.

— Să ne întoarcem, zise Trubadurul liniștit. Voi credeți în viața viitoare ?

— Aș !... fleacuri...

— Va veni o viață eternă și perfectă peste cîteva miliarde de ani.

— Altă prostie ! Cînd se va stinge soarele, așteaptă tu mult și bine o viață eternă și perfectă...

— Soarele nu arde ca să se mistuie yreodată. E o nerozie științifică că soarele ar fi un colos înflăcărat. Căldura și lumina e rezultatul sferei de eter care îl înconjoară. Eterul condensat a produs tot ce există, materie, plante, animale, și tot din el, vibrînd veșnic, va izvorî o viață veșnică și perfectă.

— Eu, zise Trubadurul, n-aș dori o altă viață, chiar dacă ar fi eternă și perfectă, decît numai o clipă... Ce mult doresc să le mai văz o dată !

— De unde știi că n-ai să le vezi ? Lumea este un șir nesfîrșit de fenomene, și oamenii, descoperind legile la care ele se supun imediat și vremelnice, cred că au isprăvit cu misterele naturii. Cine știe dacă n-o să vă întîlniți !

— Să poate ; dar aș dori să am conștiință că ne-am întîlnit. Să știu cine au fost ele și cine am fost eu. Altfel, la ce mi-ar folosi reînvierea cu o conștiință¹ străină de cea de azi ?

Așa, lăsîndu-se în voia vorbei, ajunserăm la capul podului.

¹ În textul de bază : *cunoștință* ; corectat cf. ed. 1987.

După părerea tuturor, eu trebuia să dorm cu Trubadurul, acasă la el, căci cu nici un preț n-ar fi vroit să se culce aiurea. Toți îmi șoptiră că n-ar fi bine să-l las singur.

Se înserase cînd ajunserăm acasă. Luna se ridica la orizont cît o baniță și așa de roșie, că parcă ieșea dintr-un ocean de sînge. O cărăruie îngustă tăia grădina pînă-n fund.

Cum ne simți, cîinele începu să hămăie, apoi se plecă la picioarele Trubadurului și, dînd din coadă, chefni de bucurie. Cîteva găini, culcate în corcodușul din fața casei, trezite din somn, se mutară pe picioare, ploconind capetele în sus și în jos.

Intrarăm în casă.

Aprinse două lumînări. Cărțile erau răvășite pe scaune, pe masă și pe patul de lîngă sobă. Păiajeni își întinseseră pînzele, ca niște dantele străvezii și prăfuite, în unghiurile tavanului de scinduri. De grinda groasă din mijlocul tavanului atîrna un crîmpei de ață, pătat de muște, de care odinioară atîrnau halvița la lăsatul-secului.

— Am rămas singur, îngîmă încet Trubadurul, aruncîndu-și pălăria în firida sobei. Am rămas singur, și am fost mulți. Toate lucrurile din casă îmi fac rău, și totuși, nu m-aș muta nici într-un palat. Dacă n-aș fi mîhnit și torturat, ce aș putea fi eu pe lume ?

Dăschisei gura ca să-l întorc din aceste gînduri, dar, mai înainte d-a slozni vrun cuvînt, el îmi zise repede :

— Ai dreptate !... Ai dreptate !... Ce-a fost s-a dus, ce va mai fi o să se ducă. Fii pe pace. N-ai venit degeaba. Am să-ți cînt o romanță pe care am scris-o ieri noapte.

Își desprinse vioara din cui. Încercă coardele și începu să cînte.

Atacînd repede coarda subțire cu o migală de sunete ascuțite, trecu printr-o gamă pripită pe cea din urmă coardă. Arcușul lui scotea niște vaiete cari se asemănau cu jalea omenească. Începu un *duo* pe coarda a treia ș-a patra, prelung, naiv, sfîrșind cu o vijelie pătimașe, ca să-și reia iarăși ideea sa pe prima coardă într-un șir de note tre-

murătoare, calde, aci vesele, aci triste, neconținut puternice și sigure.

De după sobă scoaseră capetele trei pisoi mici, cari se cletănau pe picioare. Cu ochii țintă, albaștri și sticloși, priviră fermecași și se retraseră în fund, și iarăși apărură, ca și cum capetele lor rotunde erau legate împreună. Unul din ei pîhăi și începu să miște capul după arcușul care aluneca pe coardele viorii.

Deodată s-auzi un plesnet sec. Căzuse călușul, prididit de brațul nervos al Trubadurului. Pisoi se ascunseră în culcușul lor.

— Nu mai cînt, zise trist Trubadurul, mi-e frică să nu căză călușul a doua oară. Ah ! numărul *două* !

.

Dormiserăm un somn. Pe la miezul nopții, mă trezi o tîrșiitură de pași.

Dăschisei ochii și înghețai văzînd pe Trubadur. Se furișase de lîngă mine și să încerca a-și potrivi călușul la vioară. Luna lumina odaia așa de bine, parcă s-ar fi răvărsat de ziuă. Trubadurul era în cămașa de noapte. Cu ochii închiși, își potrivi călușul. Luă arcușul din cui ; dăschise o cutioară mică ; își frecă arcușul cu saciz ; trase zăvorul ușii și ieși liniștit cu picioarele goale.

— E somnambul, bietul Trubadur !

Îmi auzii ticlîitul inimii.

Sării din pat și-l urmării, neîndrăznind să-l dăștept, de teamă să nu moară de spaimă.

El, după ce trecu pragul tinzii, se îndreptă spre fundul grădinii, încercînd coardele cu degetul. Ocoli tăietorul din bătătură ; pășii peste niște ostrețe, ușurel, ca să nu se taie, și apucă pe cărăriua îngustă. Cînd ajunse la dudul bătrîn, își acordă vioara. M-apropiai de dînsul... Era cu ochii închiși...

Fața — albă ca varul.

Tremuram de frică. Nu știam ce să fac. El își atîrnă vioara și arcușul de degetul cel mic și, cu o ușurință

nemaipomenită, se agăță de primele ramuri, se îndoi de mijloc, rezemîndu-se în picioare, și începu să se suie printre crăcile groase ale dudului. Voi să strig : „Dăstul ! o să cazi ! dă-te jos !“ Frica îmi luase limba.

Cînd se apropie de vîrf, încercă cu mîinile cele din urmă ramuri, ceva mai groase ca degetul, și, punînd piciorul pe ele, să înălță deasupra dudului ca o statuă alburie cle-tănată de mlădierea ramurilor. Ridică capul spre luna care strălucea deasupra lumii. Era tot cu ochii închiși. Înmar-murisem, cu gura căscată și cu brațele întinse spre el.

Trubadurul aduse vioara supt bărbie și începu o furie de sunete în tăcerea adîncă a nopții. Eram hotărît să-i strig : „Dăstul ! dăstul !“ Două coarde îi plesniră una după alta și călușul trosni sinistru. Trubadurul trăsări și ridică vioara în sus. O fantomă se încerca a pluti în văzduh. Dăschise ochii ; se trezi, se clătenă pe picioare, își perdu cum-pătul și, țipînd desperat, să prăvăli din vîrfurile dudului.

Răbufni de pămînt, la picioarele mele, scădat în sînge, cu capul zdrobit.

Mă plecai... Mi se păruse că dîndu-și sufletul șoptise... „Ah ! numărul două“...

În învălmășeala de cărți și de note, i-am găsit testamen-tul olograf, scris și subscris cît se poate de deslușit. Ne ruga :

„Să se vînză toate lucrurile din casă, între altele, o pereche de paftale turnate în argint și un chilim vechi și frumos ales. Să se dărîme casa.

Să se răsădească pomi peste tot locul, păstrîndu-se poteca care duce la dudul bătrîn din fundul grădinii.

Pe mine să mă îngroape în stufăria de vișini, la rădă-cina unui persic rătăcit printre ei ; florile de persic sunt cele mai frumoase, iar fructele au cel mai răco-ritor gust. Acolo se află un mormînt adînc săpat. E mormîntul Bălaiei.

Veți săpa pînă veți da de un coșciug larg, căptușit cu plumb ; să mă lungiți binișor lîngă dînsa, ochi în ochi, gură în gură, să pară că suntem vii, ca odinioară.

Veți țintui în piroane groase pleoapa coșciugului, ca nu cumva broaștele să ne turbure liniștea și să ne păteze trupurile.

Viermii cari se vor naște din noi se vor iubi.

Pe mormînt veți răsădi merișor.

Prima fată cu ochii verzi a oricărui dintre amicii mei E... A... A... și B... va moșteni grădina mea.

Amicii mei de mai sus, pe care totdeauna i-am iubit, vor fi executorii acestui testament și vor publica, cînd vor voi ei, memoriile mele, scrise de mîna mea. Aceste memorii se găsesc în chichița lăzii de supt icoane.

P.S. Vioara să mi se puie supt căpătii.“

Executorii testamentari au împlinit o parte din dorințele bietului Trubadur. Grădina în care se odihnește el este cea mai frumoasă din Olteni¹. Pe mormînt i-am ridicat un bloc de marmură în formă de piramidă.

Pînă acum n-a avut nici o moștenitoare. Pozitivistul are un copil mic cu ochii verzi, căruia îi zicem „micul inginer“, dar e băiat, nu e fată.

Ne-a făgăduit însă că în curînd ne va răpi scumpă noastră grădină.

1886

¹Mahála în București, în stînga Dîmboviței, de la Podul Șerban-vodă în sus.

DIN MEMORIILE TRUBADURULUI

: : : : : : : : : : : : :
S-a dus greutatea întunericului, care învăluia toată încăperea lumii. Parcă vîntul a desfășurat ș-a risipit negura din rețeaua copacilor.

Soarele ș-a dăschis la răsărit apărătoarea sa năprasnică, roșie ca para focului, aurie, violetă, albastru și, pe la mijlocul cerului, ca o jumătate de roată verzuie.

Desfășurați pe cer, cu închipuirea, o coadă de păun, înfiptă cu rădăcina în pămînt, și prelungiți-i penele cu lumini metalice pînă la înălțimea amiezului, și totuși n-o să simțiți acea frumusețe fără de pereche a unui răsărit de soare. Nu vă rămîne decît să vă scuturați trupul de trîndăvia încropită a pătului, să crăpați ochii voștri cîrpiți de somn și, deșteptîndu-vă simțurile greoaie cu apă proaspătă și rece, să priviți fără a vă sătura ceea ce omul nu poate nici descri, nici zugrăvi cu fețe mincinoase pe o pînză moartă.

Artă înpuținează natura. Artă e născocită pentru cei ce aud și văd pe sfert din cîte natura le dăsfășură înaintea lor. Tot ce creează omul e o sărăcie vicleană a realității. Cîteva însușiri mari ale unei pajiști, ale unui

suflet, ale unui trup scos din marmură, câteva însușiri cari domnesc pe deasupra celorlalte și pe cari artiștii le schilodesc mărindu-le și le morfolesc potrivindu-le cu puterea simțurilor oricărui nesimțitor. Iacă arta. Marile genii au simțit în toată viața lor o durere fără repaus în fața naturii. Ei, cari pătrund adînc tainele colorilor, ale sunetelor, ale formelor și ale simțirilor și rămîn departe de ceea ce vor să se apropie, de cîte ori n-au reînceput iarăși și iarăși același subiect, aceeași inimă muncită, aceeași ochi vii, feluriți în clipire, în lumină, în umbră și în expresie, același trup perfect ale cărui linii, moi și pătimașe, să împletesc cu atîta noroc și cumpănire, că marmura nu le poate fura decît pe sfert de sfert din adevărata lor căldură ! De cîte ori n-au rupt volume întregi, n-au spart pînză enormă și n-au aruncat cu dalta în fața Venerii lor, albă, netedă și moartă !

Cine-ar putea să puie pe pînză toată gama verde-lui care începe cu nota sură a spicului cînd bate în galben, apoi se schimbă în curatul verde de smarald al creșului proaspăt de ștejar și sfîrșește cu verdele sever și sănătos al nădușii ? Cine poate să păteze, norocos ca natura, o priveliște, cu umbrile norilor, cu apele închise pe cari le aruncă foaie pe foaie ? Cine poate da toată adîncimea unei perspective ? Cine poate să-și scalde un copaci măcar în atîta aer în care îl crește, îl înverzește, îl înfloarește și-l încarcă cu rod nevăzutele puteri ale naturii ? Cine poate să puie supt pielea străvezie a unui trup tînăr acel rumen al sîngelui, care tremură, licărește, aleargă și se schimbă după cum vei ridica perdeaua de la geamurile camerei tale ? Cine poate săpa în peatră un mușchi încît să vezi într-însul o forță care se odihnește ? Ferice de acela care se îmbată de mărimea și frumusețea acelor ce vecinic trăiesc și se răsfață în aplauzele mulțimii, fără a simți dăpărtarea de la ceea ce a făcut pînă la ceea ce vroia și trebuia să facă.

Ah ! dar ce nenorocire blîndă pentru mine, care, înfierat de soartă d-a nu fi înțeles de lume, mai găsesc prieteni buni și drepti ca să mă smulgă din lumina îngustă, zgomotoasă și spălăcită a orașelor ! Acele case mari, greoaie, încărcate și schiloade care împeticează albastrul cerului, acele uliți strîmte, glodoroase și murdare cari îți împuie urechile cu uruiala și-ți îngreșează nasul cu duhoarea, acele cîrduri de oameni ce-ți amețesc capul și-ți scîrbesc sufletul cu același spirit trezit, cu aceeași goliciune de minte, au perit în afundișul poștilor. Capitala mi-apare ca un tablou prost, pe care-l pot întoarce, după plac, cu fața la perete.

Aici cerul e limpede, străveziu, cald : o jumătate de sferă, fără pic de nori, pe a cărei rază poți să-ți plimbi gîndul o eternitate. Soarele, din creștetul cerului, își revarsă pulberea strălucitoare ; inundă văzduhul cu o lumină care își rotește fâșiile în jurul unei tipsii de foc, și se albește, și se îmbunează cînd se împrăstie pe netezișul cîmpiilor.

Cît de bine e să mergi în neștirea pasului ! Într-o fineață ca aceasta, moale, înaltă și cernută pe deasupra cu flori de nenumărate fețe, aș colinda o viață întreagă, fără a mai odihni. Ce miros plăcut, care îți umple pieptul ! Ai voi să-l sorbi, și te îmbată, te farmecă, te pătrunde, te atrage, și dăslușit nu știu cu ce se aseamănă aceste miresme cari îți fericesc creierul pînă în fundul lui. Un miros sănătos, un amestec de faguri de miere, de oțet de trandafiri, de smirna, de chihlibar, de azimă caldă ; un vârtej de aburi, aromatici și nevăzuți, plutește, se leagănă, se amestecă și se împrăstie pe deasupra acestui covor înflorit. Culeg buchete și le arunc. Din ce în ce, mai colo, mai colo, mai departe, florile îmi par și mai frumoase.

Floarea-Păstelui strălucește ca o pajeră de alamă lustruită. Bursuceii fumurii și înpufați, graminelele orbotate pe firișoare ca acele, lăpușul, ochi rotund cu genele

galbene, singele-voinicului, roșu-foc, se amestecă cu sulfina naltă, fragedă și mirositoare, cu pupezelele mărunte și conabii, cu ochiul-șarpelui ca o pîlnie civită cu măselarii năutii, cu jaleșul aspru¹ și stînjiniu, și cu drăgaica stufoasă, fără foaie, parc-ar fi un pămătuf muia în gălbenuș de ou.

Nesfîrșita simfonie a vietăților pe cine n-ar descînta bine, cu glasurile ei, aci glumețe, aci triste, cînd repeze cînd prelungi, și piuitoare, și grave, și migălite, și otova. Acum, o clipă, au tăcut cu toatele. Un maestru nevăzuține deasupra lor vergeau neclintită. O pitpalacă ș-repezeit glasul de două ori. Un vuiet a mii de instrumente dezleagă somnul tăcerii. Deasupra bîzîiului întins — ceartă veselă, o ciripeală ascuțită, dedesubtul lui — bombăneală melancolică, și în acest „trio“, plin și stărnitornic, privighetoriile, ca niște piculine, își piruie, la timp melodia lor întreită de fluieratul gros al filomelelor și de chirîitul uscat al greierilor de cîmp.

Ce felurimi de glasuri și de fraze, ce deosebiri de simțire și de expresie, ce veselie și ce jale, ce instrumente vii și bizare, și totuși, în acest haos simfonic, o frumoasă și ce profundă legendă nu-și cîntă veșnică natură!

Această simfonie, blindă și măreață, s-a speriat de un țipăt dureros, ascuțit, desperat: țipătul vieții care se stinge. Desigur, șearpele, lacom și nemilos, sugă din vro nefericită de broască moale și motoloagă. Păsările zboară încotro apucă. Doar surdele lăcuste mai bîzîie.

În adevăr, visele mele ș-aici sunt chinuite.

Nicăieri nu pot să-mi adorm dezgustul. Pretutindeni e aceeași luptă vicleană, neîndurată, singeroasă, în care numai forța oarbă a fălcilor izbutește.

În pletele acestui fin mătăsos, să muncesc aceleași patime, mici și crude ca și în omenire, aceleași viții,

¹ În textul de bază : *asupra* ; corectat cf. ed. 1887.

aceeași dobitocie nesimțitoare, aceleași virtuți înfrinte, aceeași dragoste și ură, aceeași necinste triumfătoare, aceeași sărăcie artistică, aceeași burghezie grasă, voinică și bogată. Mari și mici, cinstiți și necinstiți, răi și buni, pasionați și indiferenți, voinici și plăpînzi, dărnici și zgîrciți, tîrîtori și mîndri, înșelători și sinceri, de tot felul, de toată mîna, se găsesc în acest paradis amăgitor.

Turturica și privighetoarea, patimă caldă și artă rece, curată, pompoasă și divină ; furnicele strîng, economisesc ca băcanii, bob cu bob, firimitură cu firimitură ; greierii, lăutari făr' de talent, îngheață de frig și de sărăcie ; brotăceii se sparg la cîntec ca niște poeți zgomoțoși și fără minte ; lăcustele, cobzari de cîrciumă ; pitpalacul, hoinar cosmopolit ; broasca se reazămă pe picioarele-i strimbe și-și răsfrînge gușa și burta cleioasă și, privind dobitocește, cu ochii pe jumătate închiși, seamănă cu un moșier gros, cu ceafa și cu pîntecele revărsate ; șoaricii sunt niște hoți fricoși ; boii-popii, popor tihnit, peste care toată lumea calcă ; sobolul, dobitoc liniștit, nu vrea să știe de ce să petrece dincolo de moșoroiul lui ; șerpii să tîrăsc, farmecă cu privirea și sug cu o sete nepotolită sîngele altora ; fluturii, niște secături cochete cari, fără a iubi pe nimenea, zboară cotiș din floare în floare ; găinușile și licuricii, craidoni de noapte, își colindă felinarele și serenadele lor vechi și nevinovate.

Și în aceste popoare — atît de fericite după aparență — cîte lupte, cîte nedreptăți, cîtă durere și cîte pungașii, ziua, la lumina soarelui, supt ochii tuturor, nu se întîmplă, fără ca vreo ființă vecinică și sfîntă să puie capăt răului care izbutește ! Se fură îmbucătura din gura celui slab, se strică cuiburile, se mănîncă oule și puii, se bat pînă la sînge, se robesc, și nelegiurile și crimele se petrec fără frică de lege și de Dumnezeu. Un gușter face douăzeci de omoruri pe zi ; o furnică fură și robește pe bieții purici de iarbă ; o vulpe strivește la fiece pas trei-patru gînganii. Și cîte soții nu sunt părăsite într-un

chip rușinos ! Cîți nevinovați înșelați ! Cîte zavistii ! Cîți ură ! Cîte talente ucise ! Și cîți neghiobi în fruntea bucatelor !

Aceste partide, ori aceste noroade, se mișcă, se ațîțesc, se-nșeală, seucid și-și duc viața într-o luptă egoistă, înțestată. Și cînd șarpele, aprins de focul soarelui, se repeze fișiiind și culcînd la pămînt palele de fin, viețile se împrăstie ca puii de potîrnichie, și multe din ele își dau sufletul de spaimă. Trece cel mare, cel brutal, cel prost, dar cel mai tare... Cum n-o să înspăimîntăm, p-ațiția lași, slăbănogi și fără de caracter ?

Cîtă asemănare între oameni și miclele dobitoace. Și cît de ipocrit nu-și ascunde natura, supt velințele de flori, nemerniciile și crimele ei !

Aceste gînduri mă obosesc. Colorile vii și fermecătoare, mirosurile fără de seamă de plăcute sunt niște nerușinate momeli cu care natura atrage și azvîrlă în luptă turmele de vietăți pătimașe și proaste.

Să caut liniștea supt pluta bătrînă. La umbra acestor nămile, asurzit de orăcăitul broaștelor, din mlaștină, să-mi auz numai gîndul, să uit această poftă nestăpînită de bine și de armonie universală. Nebunii pe cari cel sătul le găsește fără a le căuta, iar cel flămînd le caută fără a le găsi.

Așa e. E atît de bine și de aromitor pe iarbă verde, la umbră deasă. Vîntul care fișie, basm vechi și lung, prin frunzișul tremurător al plutii, te pune pe gînduri și te desmiardă, parcă ar fi o bătrînă care te leagănă și-ți cîntă, și-ți șterge broboanele de pe frunte, și te apără de zăduf și de singurătate.

Lungit cu fața la cer, cuprins de liniștea senină de sus, gîndurile încep să-mi tresară în creier și să înmulțesc, se înșiruie ca un cîrd înalt de cocori și se duc, pe alte tărîmuri, peste nouă mări și nouă țări.

De unde-or fi venind toate cîte au venit ? Și unde ori fi curgînd ca să se întoarcă iarăși cu alte chipuri, dar cu

aceeași materie ? Puterea nevăzută, care seamănă dragoste și ură printre firimiturile ce se unesc și se prigonesc pentru a face și a desface viața, o fi știind ea de ea, cine e și cât poate ?

Ideile sunt copilărești, zadarnice și urite. De câte ori nu rîd de mine cei doi frați, bunii mei prieteni, și mai ales surora lor, cînd mă prind cu asemenea gînduri ! Și-apoi de ce atîta minie ? Cîte jucării frumoase nu face natura ; cîte lupte nobile nu ațîță ; ba uneori pregătește izbîndă și triumf chiar și binelui. Pentru ce i-aș cere mai mult ? Urît și murdar e pămîntul cînd plouă ; și natura e atît de meșteră, încît cerne, frămîntă, dospește și plămădește și toarnă ce era urît și murdar într-un calp frumos și curat. Din noroi — floare.

Cînd, văzînd o adevărată femeie, frumoasă, blîndă, caldă în mîngîieri și care să nu crează că un obraz frumos și un creier timpit fac mai mult decît o minte înaltă și-o față urîtă... cine a văzut o astfel de minune și n-a iertat tot oarbei naturi ?

Ah ! dacă eu aș fi întîlnit în calea mea pustie pe aceea care să nu rîză cînd eu oftez, care să nu se strîmbe cînd eu visez, care să mă întrebe ce am cînd lacrimile mi se rostogolesc pe obraji... cine știe, poate că și eu aș fi izbutit să am o viață mai omenească, să fiu un om mai cu dorință și înțeles de viață.

Dacă ea, al cărei păr ar cădea în inele de fum pe umerii săi plăpînzi și albi, ai cărei ochi ar fi ca cicoarea de albaștri și de mirați, a cărei mînă mică și moale mi-ar mîngîia mîna mea aspră, al cărei glas mi-ar răsuna în fundul creierului ca o muzică cîntată numai mie, dacă ea, a cărei ființă n-o cunosc și al cărei nume nu-l știu, ar fi aci, lîngă mine, aș uita poate toată durerea, aș înfrînge toată revolta și ascuțimea nervilor mei și aș adormi fără alt vis decît chipul ei, fără alt dor decît, curînd, curînd, curînd, să mă deștept ca iarăși s-o văz, și iarăși s-o mîngîi, și iarăși s-o îmbrățișez... Ar sta aci pe iarbă... m-ar

privi și, fără să mă uit la dînsa, aș simți pe mine de
mărgelile albastre și calde cari mi-ar furnica tot trupul.
Și cînd aș pleca capul pe genuchiul ei cu miros de m
șetel, ce bine i-aș vorbi și ce ciudat și dulce mi-ar n
punde...

Vîntul șuieră, și ea parcă-mi vorbește.

— Iubita mea, tu ești lîngă mine.

— Te leagăn, ca s-adormi.

— Iubita mea, a ta e mîna pe care o sărut și nu
satur ?

— Te mîngîi, ca să nu visezi de rău.

— Iubita mea, fînul și-a plecat florile cu mirosul
lor pe fața mea, ori vîntul ți-a adiat inelele ușurele
părului tău ?

— Mă plecai spre tine ; credeam că dormi ; voia
să te sărut.

— Iubita mea, tu, cînd vorbești, îmi cînti ; cînd m
atingi, tresar, și cînd tresar, simț o căldură fericită ca
se revarsă în minte ; tu, cînd mă privești, îmi lumine
mintea și-mi aprinzi inima ; tu, cînd mă cerți, mă mî
gii ; tu, cînd mă săruți, mă faci să crez în vise. Iubi
mea, vorbește-mi, dă-mi mîna, privește-mă, ceartă-mă
sărută-mă totdeauna.

— Adormi, adormi, căci pînă ce voi avea singe ca
în buzele mele și lumini vii în ochii mei, ochii și buze
sunt ale tale.

Așa de puternică fu această închipuire și eu așa de l
com și de prost ! Pentru ce dorii să-i strîng mîna moa
și să-i sorb buzele ei atît de bune ? De ce mi să stîng
închipuirea de o clipă ?

Și m-am trezit cu iarbă-n miini și cu pămînt pe buze.

O clipă de fericire mincinoasă, stinsă într-o clipă, e o
nefericire cu mult mai mare și mai adîncă ca toate dur
rile văicărite în gura mare pe la răsîpîntii.

Vai ! cît pierde omul într-o iluzie ! Pentru ce atîtea
intrigi, atîtea scrisori pierdute, atîtea taine dezvelite, atîte

gimnastică de fâlci, cînd adevărata tragedie, sufletul cel mare o poartă în el, deștept și dormind, și pe care cu cît o poartă mai liniștit în pustiul lumii, cu atît se ucide mai încet, mai dureros și mai sigur.

M-am deșteptat.

Auz iarăși marele concert al naturii. Cîmpul ei, cu pinze urzite în verde și plouate cu flori albe, galbene, roșii și albastre, iarăși mi se desfășură în valuri mișcătoare. Dar mi-e silă de această natură, care nu se primește decît prin lupte și prin crime. Dacă aș adormi, m-aș întrema.

Ziua, închizînd ochii, te afunzi într-o noapte roșie, care joacă împrejurul tău și își scînteiază buchetele de artificii violete și albastre. Cîteodată te înspăimînți vîzîndu-ți ochii afară din tine, ca două cercuri vinete în două inele galbene.

Dacă învîrtești ochii pe subt pleoape, către rădăcina nasului, simți un fel de apăsare supt frunte, o greutate între sprincene și un curent amețitor în tot capul. Obrajii și se liniștesc a somn. Mîinile amorteșc; trupul cade în piroteală. Gîndurile se înpuținează; se reduc la cîteva noțiuni; dau să se limpezească iarăși, și mai rău se turbură. Negura care a îmbrobodit vederea să varsă în creier. Cel din urmă gînd e ca flacăra unei feștile fără untdelemn: zvîcnește, se ridică, se îneacă și se stinge...

Unde-oi fi? Mi se pare că dorm la umbra plutei. Mi-e frică să mă deștept. Mi-e frică să crăp ochii. Mi se pare că cineva mă ține de mînă. Inima mi se bate. Cine e lîngă mine? Mîna aceasta care m-atinge e caldă, moale și parfumată. Nu pot să mai rabd această nouă glumă, pe care n-o văz, dar o simț cu mult mai bine decît pe cea dintîi.

— Cine ești?

Mă deșteptai; sărisem în genuchi; și obrajii mi-ardeau de rușine. Surora amicilor mei era lîngă mine. Mi-era ciudă ca să mă vază speriat, așa, în neștire, mie, căruia de nimic nu-mi este frică cu adevărat.

— Îmi pare rău că n-am putut să te deștept mai nișor. Te-ai speriat? Mi-era milă de tine. Desigur, visai ceva trist, căci plîngeai în somn și buzele îți tremurau.

— Nu vișam nimic.

— Nu se poate. De ce plîngeai?

— Mă mir și eu.

— Nu se poate...

Era o fată bună, dintr-o familie mare. Era brună, părul lustruit și creț ca o piele de astrahan, cu ochii mari și pătrunzători, parcă înfigea în tine două vergele aprinse cînd te privea. Ne certam neconștient, și totuși, neconștient rămîneau buni și adevărați prieteni.

— Nu se poate, repetă ea, te-ai gîndit la ceva înainte d-a adormi.

— La nimic, îngînai eu, aruncîndu-mi privirea obișnuită pe deasupra clădării de flori.

— Nu se poate. Te-am căutat cu toții în toate părțile. Te-ai făcut nevăzută din revărsatul zorilor. Nici apă, nici mîncare pînă acum, la patru ceasuri. Și dormeai avîrlit pe iarbă. Ești un „trubadur” nesuferit. Spune-mi ce ai? Mi-ai fîgăduit...

— Cînd n-oi mai fi și-o spune.

— Eu vreau acum.

— Și eu nu vreau.

— Uf!

— Uf!

Cînd o văzui că pleacă mîniată, o strigai, căindu-mă de răutatea mea, căci era violentă generoasă și buna mea prietenă.

— Stai, c-am să-ți spui tot, deși bine nu știu ce... Și e mult, mult, nîsfîrșit de mult...

— Spune-mi răspuns ea, întorcîndu-se mulțumită.

— Nu acum; mi-e foame și mi-e sete.

Mă luă de braț și, fără a-mi spune vreo vorbă, mă duse acasă. Ea îmi puse masa. Ea îmi turnă vin și apă.

într-un pahar mare și subțire. Ea îmi dădese cafeaua. Ea mi-aduse o țigare. Îmi venea să rîd. Cu cîtă bunătate mă servea ea, căreia i s-ar fi cuvenit zece servitori ca mine. Îmi venea să rîd cu hohote, gîndindu-mă că cine știe la ce destăinuirii se aștepta, pe cînd eu nu aveam să-i spui aproape nimic.

Ne-am așezat pe treptele pridvorului din curte. Soarele scăpăta, întinzînd pe cer brîul roșu al apusului. Cîinii se goneau. Puii de curcă piuiau a culcare. Și în depărtare s-auzeau clopotele vitelor, cari porniseră spre vatra satului.

— Acum trebuie să-mi spui ce ai. Ți s-a urît cu noi ? Ți-e dor de București ?

— Nu mi-e dor de nimeni. Nu pot suferi orașele. N-am nimic. Sunt trist.

— Dacă n-ai nimic, cum de ești trist ?

— Cînd ți-ar tăia cineva un deget, cînd ți-ar frînge un picior, te-ar dura și ai ști unde te doare ; cînd ai pierde punga cu bani, ți-ar fi necaz ; cînd nici nu te doare, nici ți-e necaz, dar te părăsește vreun gînd plăcut, ori te înșală vreo credință ascunsă de pînă mai ieri, atunci ești trist ; cînd o durere se învechește și își pierde tăișul material, rămînînd din ea numai un sentiment de amintire, atunci ești trist ; cînd părăsești vatra unde ai crescut, și din ea nu-ți mai rămîne decît imaginea ei, atunci ești trist ; cînd ai iubit pe cineva, demult, demult, și ți se reîntoarce în minte numai un chip șters cu obraji, și gură, și ochi, și păr în aceeași culoare fumurie, atunci ești trist ; cînd, după ce ți-ai îngropat iluziile, rînd pe rînd, una după alta, și vremea ți-a îngroșat inima, ți-amintești cum era de frumos înainte de primul doliu, iarăși ești trist ; cînd, fără să ai nimic, deodată, o mișcare melancolică din natură îți deșteaptă umbrele trecutului, întocmai cum un copil care plînge face să zbîrnie coardele unui clavier, atunci ești trist. Nu trebuie să ți se întîmple nimic în prezent ca să fii trist, e de ajuns să-ți reamintești cele

din trecut. Numai dobitoacele suferă, le doare, se întristează acum, acum, cînd văd carne ori fîn și vor să mănînce, fără a se mai gîndi la bătaia și nedreptățile de ieri. Și unii oameni simt tocmai ca dobitoacele ; sunt astăzi triști nu pentru că le-au murit muma lor ieri, ci pentru că n-au ce bea astăzi.

— Nu pricep. Ești un copil răsfățat.

— Da, sunt. M-a răsfățat durerea ; m-au răsfățat lacrimile. Întristarea se duce, și rămîne îndoiala.

— Trebuia să mai găsești ceva.

— Îndoiala e o luptă neîmpăcată și nesfîrșită a omului cu el însuși. Lumea minte. Să minți și tu ? Lumea înșală. Să înșeli ori nu ? Dacă înșeli, ești o bestie necinstită, dacă nu înșeli, mori sărac și nebăgat în seamă. Ce-o fi mai bine : să fii necinstit, încărcat de onoruri, ori să mori sărac și curat ? Lumea fură, lumea e rea, lumea e intrigantă, lumea e indiferentă. Ce-o fi mai bine : cum s-ar cădea omului să fie, ori cum sunt ceilalți ? Cînd la fiecă pas te-ai mîhnit, te-ai scîrbit, te-ai înșelat, cînd în toate părțile vezi un obraz ș-o inimă prefăcută, un prost ridicat la ceruri, un hoț vînturînd banii publici, o secătură înșelînd mulțimea, un dascăl care nu știe să citească, și măgarii schimbați în lei, și cărbunele în luceafăr, și tonții în cugetători, și copiii în bătrîni, și bătrîinii în nebuni, și cartofoarii în miniștri, și cînd de toate îți dai seama bine, bine, pînă în fundul lor, îndoiala te coprinde în brațele ei cu solzi reci, și sfîrșești prin a nu ști ce-ar fi mai bine : măgar cu samarul în spinare, ori om cu creierul în stomac ? Dacă ții prea mult la viață, nu poți dori să simți și să înțelegi lumea pe deplin.

— Ce-ți pasă de lume ?

— Îi pasă ei de tine. Nu e om cît de mic, cît de necunoscut, care, dacă ar cerca să-și trăiască zilele mai altfel decît ea, să nu fie arătat cu degetul și clevetit de toți nerozii.

— De oraş eşti departe, nici fumul lui nu te atinge; în mijlocul naturii, pe care o admiri așa de mult cînd n-o vezi, pentru ce te gîndești la atîtea prostii ?

— Și natura e rea. M-a dezgustat cu fățarnicia ei. Aceleași viții și crime în sînul ei ca și printre oameni. La rădăcina unei sulfine un furt, supt o cicoare un omor, și pretutindeni, supt velințele ei înflorite, ură neîmpăcată pe veci. După îndoială, dezgustul vine fără să-l cauți. Și e veninul cel mai amar din cîte-ți rod inima. Să vezi pe alții lăcomind să ajungă mari și tu să rămii rece la toate boldurile vanității, rece la toate plăcerile și slăbiciunile vieții, și să nu sfișii giulgiul dezgustului decît numai pentru plăceri sălbatice : pentru o călărie în goană întinsă, pentru călătorii nesfîrșite și primejdioase, pentru nopți de vegheri... Oh ! dezgustul te înmormîntează de viu ! Nimic nu vezi înaintea ochilor decît întunericul care te înghite.

Stelele și-aprindeau clipirile lor strălucitoare. Calea-robilor alburea pe cerul liniștit. Vîntul adia ușurel. În-mărmurisem, fără a mă gîndi la nimic. Mi se părea că plutesc pe deasupra unei prăpăstii. Răsuflarea mi-o simțeam caldă, și în spate îmi șerpuiau firicele reci, cari mă făceau să mă scutur din cînd în cînd.

— Ție nu ți-e bine, îmi zise blînd prietena mea. Îmi pare rău că nu părăsești acele închipuiri torturate, cari ți-au răpit sîngele din obraji și viața din ochi.

— Nu sunt închipuiri. Văz, simț, înțeleg micimile lumii mai bine decît aş vedea, simți și înțelege un fir de iarbă.

— Păcat...

— Omul nu mai e decît un instrument orb al uritului și al răului.

— Păcat, păcat de tine !...

Și așa de adînc simții aceste cuvinte din urmă, încît, pe neașteptate, vederea mi se întunecă și boabe mari de lacrimi mi se rostogoliră de-a lungul obrazilor.

Toate nemulțumirile și impresiunile dezgustătoare ale unui om trist, descurajat și sceptic colcăiră în creierul meu necumpănit. Buna mea prietenă mă privea și, în privirea și tăcerea ei, ascundea bunătatea limpede și genială a străbunilor săi.

Mi-era frig și picam de oboseală și de somn. Ce n-aș fi dat să fiu lungit în pat ! Ochii mi se închiseră. Simțurile mi se topiră, învălmășindu-se într-o piroteală aiurită. Mînele îmi căzură pe treptele de piatră ale scării. Capul mi se plecă pe genuchi. Realitatea mi se stinse ca un ochi de mort care se închide.

A doua zi, moleșit, ca și cum atunci mă născusem eram întins în pat.

Lîngă pat, pe trei scaune, ei ședeau de vorbă și se uitau la mine îngrijați.

— Boala e un bine, căci micșorează dezgustul, le zisei eu, și mă cutremurai cînd apropiai mîinele de trup. Multe zile am să fiu vesel pînă mi s-o întrema creierul meu, slăbit de friguri.

— Ai putea să sfîrșești cu chinurile tale dacă nu te hotărăști să fii om ca toți oamenii, îmi răspunse unul din ei cu un glas supărat, dar mîngîietor.

— Ce bine ar fi ca omul să fie liber, cel puțin să aibă libertatea d-a trăi ori nu. Credeți voi că în mine nu e robia speții ? Acea lășitate, acel dor de trai, de care natura are trebuință în jocurile ei și pe care le-a semănat în toate spețiile de vietăți, le-a împlîntat în fitece individ. Dacă oricine ar putea să își puie capăt zilelor, lumea, cu toate dobitociile ei, s-ar duce pe copcă. Dar nu, în fața morții simțim suma lășității semenilor noștri. Voința ta nu mai e nimic pe lîngă o voință inconștientă și stupidă și care, desigur, e în noi și nu e a noastră, este a tuturilor, a lumii întregi, a naturii, care te leagă de viață cît timp are nevoie de tine în planurile ei. Eu nu minț cînd vă spui că mi s-a urît cu viața, dar nu i s-a urît ei cu mine, marei canalii, naturii !

— Incepi o nouă viață... Uită toate mihnirile...

— Natura uită, eu nu pot să uit. În țară la noi cartea pentru un om sărac este o nefericire, afară numai dacă nu ești prost, șiret și lingușitor, o bestie care a înșelat pe tată-său furându-i chipul de om. V-am spus... voi, crescuți într-o familie mare, cinstită și glorioasă, aveți la ce ține și de ce trăi ; un țăran necunoscut, nebăgat în seamă, aruncat într-o lume proastă și vicleană, sosind la băncetul vieții cu inima deschisă și fără nici o apărare, trebuie să fie de oțel ca să nu cază. Și apoi, chiar lumea voastră, mare și frumoasă, s-a imputinat, s-a stricat, v-a trădat ș-a uitat limba și legea pământului. Și voi, cei rari, cei generoși, cei drepți, cei nobili, o să fiți sugrumați, ca mine, chiar de ai voștri. Viitorul este al faliților.

— Și datoria ta este să cazi în luptă, iar nu afară din luptă.

— În adevăr, sunt unii răniți ușor, care mai pot pune mina pe armă, dar alții sunt așa de adânc răniți, încât nu se mai pot ridica de la pământ. Nu-mi rămâne decît o singură nădejde : ceea ce nu poate lașitatea mea va putea gluma și veselia naturii. Ea își bate joc de durerea noastră. Toate dramele, pentru ea, sunt niște comedii, niște farse. Nu simțiți cu cîtă plăcere își zice ea :

— Acest copil e frumos de pică și deștept cît zece : va muri la zece ani.

— Acest om e de geniu : va muri la treizeci de ani.

— Acest om e prost și grosolan : va ajunge ministru.

— Acest om, care-mi aude toate tainele sunetelor mele, va muri de surzenie și de dezgust.

— Acesta va muri de bucurie.

— Acestuia, rumen și voinic, i se va rupe o vînă.

Și Eschyle marele tragedian al antichității, retras la casa sa din Sicilia, într-o zi se culcă într-o cîmpie ca să se odihnească. Era chel. Pe deasupra lui trecu un vultur c-o broască țestoasă în gheare și, socotindu-i țeasta capului drept o piatră, dădu drumul broaștei să-și spargă

testurile, ca apoi s-o poată mânca. Broasca căzu drept pe frunte poetului. Și Eschyle, care dormea, adormi de vece. Astfel, glumele naturii fac ceea ce lașitatea noastră ne împiedică d-a face. Dar sunt obosit. Aș vrea să dorm.

Am rămas singur. Am adormit. A treia zi am plecat la vânătoare...

. . . : : : : . . .

Atît de răvășite sunt cărțile, scaunele, caietele de note și hainele vechi în odaia mea, încît ai crede că toate s-au îmbătat și-au dăntuit pînă au căzut leșinate, unele pe masă, altele pe pat, altele spînzurate în piroanele cuierului și cîteva în mijlocul casei. Numai praful galben și gros înfășurînd odaia c-o pojghiță, dovedește în ce liniște de cimitir se odihnesc toate lucrurile între tavanul cu grinzi negre și cărămizile reci de pe jos.

E moină. Streșinile picură sfredelind încet și adînc zăpada albă și lucioasă. În depărtare abia s-aud cocoșii vestind miezul nopții. Zgomot trecător și trist. Povestea streșinilor se mai aude îndrugînd atîta melancolie, în același cîntec monoton, în același „pic, pic, pic“ lipicios, moale și metalic. În gura sobei cîte lemne au pîlpiit, și n-au mai rămas decît o grămăjuie de jeratic, pe deasupra căreia tresare cîte o văpaie albăstrie. Cărbunii se închid și se deschid, ca niște ochi de aur, supt cămașa lor de scrum gălbiniu.

Noaptea soarbe zgomotul nesuferit al trăsurilor, ocările dobitocești ale oamenilor, convorbirile lor copilărești și veninoase, și adoarme sufletele chinuite ale ambițioșilor, amuțește gura flecarilor și-a atîtor oratori, cari se așază mână, unii, cu coțofenele ce-ți împuie urechile, alții, mai serioși la glas, cu morile odorogite, alții, mai artiști, cu un studiu fără căpătii cîntat pe un clarinet vechi.

Noaptea nu mai vezi salutările înțepate ale oamenilor mari, nici moțăitul prefăcut al cocoanelor ; nu mai simți nici acele strîngerii de mînă cari te-ar vinde pe doi lei ; nu mai auzi nici acele banale :

- Ce mai faci ?
- Un'te duci ?
- De cînd nu te-am văzut !
- Da', ai slăbit.
- Cu ce te mai ocupi ?

Ș-apoi încep nesfîrșitele povețe că „omul trebuie să fie mai altfel“. „Să nu puie tot la inimă.“ „Fiecare trăiește pentru sine.“ „Așa e lumea, cine poate s-o întoarcă din cale ? Tu or eu ?“

Și să ai răbdare s-asculți : cei coptoroșiți de viții îți vorbesc de cînte ; cei cu șira spinării din belciuge îți declamă despre meritul caracterelor. Și teorii, citite pe coperta cărților expuse pe la librării, îți fac tocmai cei cari, de n-ar citi varietățile și știrile zilii de prin gazete, ar uita, desigur, să citească.

Stomahul a rîșnit o zi întreagă, gura a clevetit, picioarele au purtat greutatea trupului, mîinile au bănănit, luîndu-se după gură, creierul a ars pentru niște idei vagi, ușurele, neguroase, ca o lampă cu gaz prost, care face fum mult și puțină lumină. Vezi bine dar că după lupta zadarnică a zilii, noaptea e o binefacere, o odihnă pentru furnicarul lumii. Noaptea, în dreptatea ei neîndurată, adoarme viața și, coborînd-o mai jos de bestie, o reduce în starea liniștită a pietrelor.

Întreaga lume e colțorată, aspră, mărginită în contururile ei limpezi, ca în niște linii de oțel, de care adeseori ți-e frică să te apropii de teamă de-a nu te răni. Cînd soarele se scoboară și cade la apus, oamenii și dobitoacele parcă sunt nehotărîte în pielea și-n vestmintele lor. Turla bisericii se apropie de cer, se face una cu cenușul coviltirului nemărginit și adînc. În jurul lucrurilor se întinde o apă închisă. Cînd biruie întunericul, colțurile și liniile bătoase ale formelor se topesc. Întreaga fire ți se deșteaptă în minte în stare de închipuire, și ideile sunt armonioase și plutesc, limpezi, fără zgomot, într-un haos neturburat al minții. Da, pentru că închipuirea a smuls

naturii, în aceste idei, numai masca lucrurilor, numai conturul și culoarea, iar nu și ceea ce este turnat în acest contur și supt această culoare.

Acum, la gura sobii, în mijlocul nopții, la slabele clipe ale cărbunilor somnoroși, îmi trăiesc adevărata mea viață. La lumina soarelui, lașitatea, cruzimea și prostia oamenilor mă fac să crez că-mi mistui viața într-un viitor nefericit. Acum, în întuneric, mi-apare o realitate vie, închipuirii, cu mult mai frumoasă și mai blândă. Grădini înflorite, aleele verzi și stufoase, apele cari se mlădie și curg în albiile lor, pasărilor cari se ceartă voios și în felurite glasuri, oamenii cari se mișcă fără zgomot plutesc într-o muzică nepomenit de dulce și se rotesc într-o mișcare atîta de moale, încît străzile parcă sunt așternute cu catifea.

Am lungit pe masa mea două păpuși cu rochițele în voalțe. Mîine e Anul nou. Ce bine o să le pară fetițelor pentru cari sunt pregătite ! Ce ușor și ce ieftin poți să împrăștii bucuria în capetele acestor păpuși vii și nebnătice...

Mîine, parcă le văz, cînd le-oi striga, arătîndu-le păpușile, cum o să sară de bucurie în jurul meu, cum o să bată din micile lor palme. Cu ce ochi vii și nesățioși n-or să privească aceste păpuși cu ochii rotunzi și sticloși ca de mort. S-apropie de mine, cu părul lor creț, blond, ușurel, ca un fum revărsat pe spetele lor fragede. Întind mîinile cu degetele resfirate ; înghit încetinel. Ochii nu le sunt de ajuns, ar vroi să înghiță porțelanul sticlos care a furat forma omului. Și eu le sărut pe fiecare. Își pleacă așa de draguț obrajii rumeni, și-mi spun atîtea mîngîieri, și se răsfață în atîta veselie, încît doresc ca acest sărutat să rămîie vecinic pe fruntea nevinovății și a frumuseții. Mai presus de un copil frumos, care privește cu ochi veseli, care se mlădie la mîngîierile noastre, care te simte fără a te înțelege, nici un geniu n-a putut crea nimic, fie pe pînză, fie-n piatră, fie-n cuvinte.

E așa de cald în casă, așa de liniștit în adîncul nopții, și așa de bine sunt turnat pe scăunelul de la gura sobei. Mi-e cald. Mă simț prea mult. Ochii, cînd mi se învîrtesc în orbita lor, îi văz : nemulțumiți și turburi.

Tresar dacă mă ating, și nu e nimeni în casă. Dacă ar cădea vreo carte de pe masă, mi-ar face rău. Răsuflarea, deasă și neliniștită, prea o auz : e tare, e zgomotoasă, parcă vuieste apa la scocul morii. Prea m-am gîndit. Mi se pare că văz păpușile mișcînd. E o părere. Am închis ochii. Mi-e silă să mă scol de pe scaun. Atîtea închipuiri, ca niște ape ce-ar îngheța pe loc, s-au oprit din mers. Sulul care se învîrtea și îmi desfășura nenumăratele aparențe a adormit în osia sa. Ce delicat și fără de veste liniștea dinprejur mi se strecoară în creier, parc-ar fi un fum care-mi înfașe ideile... S-a dus coloarea aspectelor... Toate mi-apar în minte : cenușii, alburii... Nu sunt decît forme de aer cu linii geometrice împrejur, dar niște linii subțiri, ideale, cari se clatină, se amestecă, se duc și se sting într-un nimic fără hotar...

— Oh ! lăsați-mă ! nu vă mișcați ! Sunteți atît de frumoase ! atît de blînde ! atît de asemenea vouă înșivă ! Două raze n-ar semăna mai mult între ele ! Nu vă mișcați ! Mi-e frică ca voi să nu dispăreți și eu să nu mă deștept ! Tu, care ești atît de albă la chip și la vestminte, ai cărei ochi sunt atît de senini și de albaștri, și pe care te văz, te simț și nu te pot apropia de atîtea ori în visele mele, spune-mi cine sunteți și cîtă vreme a trecut d-adi-neauri pînă acum ?

— O veșnicie într-o clipă. Tot atîta vreme cît trebuie să treacă de la un nimic fără formă pînă la un nimic cu formă.

Și, îngenunchind înaintea mea, mă cuprinse în brațele ei calde.

— Ochii tăi mă sorb, îmi fac rău și bine ; gura ta subțire, ca un arc de mărgean, mi-aprinde atîta poftă d-a te săruta ; părul tău, ca un fum de aur, mi-atrage capul ;

aş voi să plîng de plăcere în buclele tale curate şi strălucitoare. Acum n-aş mai voi ca lumea să fie o idee. Unde-ţi-e trupul, pe care îl văz şi nu-l pot simţi ? El e alb ca marmura şi moale ca puful, dar numai pentru ochi. Cine eşti ? Şi de ce nu te simţ ? Eşti în braţele mele, şi totuşi eşti departe...

Oh ! şi se scoală de lingă mine ! Eu am sărutat aerul şi tot aerul am strîns în braţele mele. Şi ce trup rotund, mlădios şi perfect nu s-ascunde supt cutele vestmîntului ei alb !

— Tu pari o iluzie care mă ameteşte cu farmecele ei şi mă seacă la inimă cu depărtarea ei ! Şi surîzi aşa de cîstit, aşa de puţin omenesc la cuvintele mele ! Îţi pare bine că ţi-am zis pe numele care ţi se cuvine. Iar tu, ceailaltă, aproape tot atît de frumoasă, pari cu mult mai bună decît surora ta. Mîngîie-mă tu, căci iluzia e rece şi se depărtează. Tu simţi poate mai bine cît gol mi-a deschis în inima mea. Toate comorile lumii nu l-ar putea umplea...

Şi cea de-a doua se mişcă uşurel în vestmîntul ei mai albastru şi mai străveziu ca cerul. Căldura acesteia e mai omenească şi mai pătrunzătoare. Ce nobil şi-a rezemat coatele de genuchii mei ! Îi simţ inima ; sunt fericit că-i bate...

— Ochii tăi au o faţă pe care am mai văzut-o în lumea în care trăiesc ; gura ta dulce e de carne, şi vecinic o pot săruta fără să mă satur ; braţele tale mă strîng mai apăsător ; te simţ în mine ; mă pătrunzi ; mă farmeci fără a mă obosi ; tu desigur că eşti a mea ! Şi simţ că de la începutul lumii m-am închinat ție...

— Da, da, pe umerii mei te poţi rezema ; mîna mea o poţi strînge ; glasul meu îl vei înţelege ; şi, dacă lumea nu ţi-o turbura visul, vei trăi şi te vei stinge legănat pe braţele mele. Lacrămile tale vor fi şterse cu buzele mele, cari usucă ; grijile tale vor fi risipite cu privirile mele, cari înseninează...

Cine, Doamne, s-ar fi putut opri d-a nu o săruta o veșnicie întreagă ? Și buzele mele au tresărit la căldura vie a obrazilor ei rumeni, și toată ființa mea s-a îmbătat de o fericire neînchipuită cînd mi-am trecut mîinile pe după gîtul ei rotund, alb și rumen ca o floare de măr, dulce și mirositor ca un fagure de miere albă.

— N-o să mă părăsești tu niciodată ?

— Niciodată !

— N-o să mă uiți ?

— Niciodată.

— N-o să mă înșeli ?

— Niciodată.

— N-o să mă urăști ?

— Cînd m-oi părăsi.

— Cine va peri întîi ?

— Amîndoi odată...

— Și morți cum vom dormi ?

— În același coșciug.

— Și cine ne va plînge ?

— Nimeni, afară de greieri.

— Și ce monument ne vor ridica potrivit cu frumusețea și bunătatea ta ?

— O cruce fără nume, înjurată de pietrarul care își va zdreli degetele între dalta și ciocanul cu care va ciopli-o.

— Și nimic n-o să mai auzim din lumea în care am trăit o viață atît de sfîntă ?

— Nimic.

Mă sculai în picioare. Eram încins de mijlocul ei. Și ea era mai mare și mai voinică ca mine. M-am lăsat pe pieptul ei. Bătea încă. Îmi era spaimă să nu înceteze. Ah ! ce căldură blajină ! Ce mlădieră dumnezeiască ! Ce mîngîieri copilărești și norocite ! Ce glas pașnic și armonios !

— Aș vrea să mor, iubita mea, fără să știu, în brațele tale.

Și ea îmi netezi delicat părul. Cîteva lacrimi fierbinți îmi picurară pe obraji și mă arseră ca niște cărbuni.

Își deschise puținel gura își topi toată căldura și ducea buzelor ei în ale mele.

Cînd își ridică capul, ochii ei erau podidiți de lacrimi. Fața ei era galbenă ca ceara. Trupul îi tremura și uitîndu-se lung și adînc la mine, se depărtă... Cînd se apropie de ușă, luă pe sora ei de mînă, înmărmurită, cu ochii în sus...

— Și tu te duci, strigai eu, și tu mă înșeli, și tu vrei să mă lași singur, exilat printre oameni? Și tu mi-ai descoperit fericirea o singură clipă numai ca s-o plîng întreaga viață?

— Vino cu mine, îmi răspunse ea, eu sunt nădejdea ta.

Cu cîtă lăcomie m-am repezit, tot cu atîta durere m-am trezit întins pe cărămizile reci și tari. Zăpada albă se vedea prin geamuri pierzîndu-se în depărtare. Streșinile picurau într-una. Visasem.

M-am sculat de jos. Eram cu cele două păpuși în mînă. Una cu rochie albă, cealaltă cu rochie albastră.

Pășii peste pragul tinzii, îngînînd cu o amărăciune liniștită:

— Atunci nădejdea și iluziile mele s-or izbîndi cînd vor învia aceste două păpuși!

. . . : . : : : : : : : : :

Într-o zi, bine nu știu în ce zi, cerul era albastru-închis, soarele intrase într-un nor argintiu, și mie, făcîndu-mi-se dor de cîmp, cum deseori mi se întîmplă, plecai singur spre Șosea. Eram bolnav. Capul greu, ochii mă usturau — dormisem puțin — și gleznele îmi tremurau parcă aș fi gonit poștii întregi.

Pe la 10 ore dimineța nu se pomenea pui de om prin aleea teilor. Eram singur. Atît mai bine. Fără a urî pe oameni, or de cîte ori îi auz spunînd cîte-o prostie, îmi fac rău: or mi-e scîrbă, or mi-e milă; și cînd îi simț că vor să înșele, îmi fac rău, căci îi văz

cit de grosolani sunt în neghioabele lor uneltiri. În sfîrșit, eram singur.

Scosei un album și un creion. Cercai să desemnez un salcîm la rădăcina căruia înfloreau un liliac alb. Mîna îmi tremura ; ochiul nu era sigur ; impresiile formelor cînd își trimeteau din creier pornirile lor în vîrfurile degetelor, pe drum, se schimbau, se învălmășeau ; liniile n-aveau limpezimea cuvenită naturii. Nu izbuteam să aștern pe hîrtie valorile umbrelor cu siguranță. Nu eram în stare să desemnez.

În adevăr, nu mă simțeam tocmai bine, deși lumina și căldura soarelui, singurele cauze cari-mi lungesc viața, mă întremau parcă cineva îmi turna c-o pîlnie pe gît o înviorare materială.

Scurt : orcum mă sucii, îmi fu peste putință să întinz pe carton măcar o linie de omenie.

Cercai să scriu.

Versurile îmi sunt nesuferite cînd le fac eu, deși amicii mei m-au poreclit „Trubadurul“. Mai ales cu rima nu mă învoiesc.

O idee. Să cerc o novelă. Am subiect pe care îl tot plimb cu mine pe la băi, pe la țară, pe Podul Mogoșoaii ; și uneori îl transform într-o melancolie care mi-acopere fața, alteori într-o melodie care se deșiră, fără a se mai isprăvi, notă după notă, măsură după măsură, iar cînd mă culc și luna prea e vie și prea bate în geamuri ca să mai adorm, se preface într-un basm care mă ține deștept pînă la alba zilii.

Să scriu. Începutul ar fi cam așa :

„Îmi place o femeie cînd, după ce s-a supărat, din nou se întoarce spre mine împăcată ; atunci în ochii ei se vede atîta bunătate, copilărie, dulceață și farmec, că mă pune pe gînduri să nascocesc o nouă glumă care s-o supere și-o nouă rugăminte care s-o împace.

Îmi place să întreb p-o fată tînă, ce oră e ? Cine n-a văzut cu cîtă delicateță și pripeală nu caută să-și

încheie nasturile de la pept, supt care se încălzise ceasornicul ? În așa moment nu-mi pare rău că ceasornicul meu, moștenit din familie, mi s-a vîndut la ovrei d-un prieten, și caut un nou prilej ca s-o ntreb a doua-oară : «Cîte ceasuri sunt ?»

Unii susțin că întîia oară este adevărata iubire, alții cred că a doua oară. Cei dintîi n-au iubit a doua oară, cei de-ai doilea n-au iubit întîia oară. Musset a iubit de la una pînă la a zecea oară inclusiv și, murind de dezgust, nu se îndoia că ar fi iubit și a unsprezecea oară.

Cîți, dincolo de poftă, nu mai zăriți nimic nu vă înșelați să credeți că puteți iubi.“

Dar subiectul novej mele se risipi cînd mă apropiail de dînsul. Personajele ce caut să descriu n-au viață cu adevărat, n-au trăit, n-au pătîmi și n-au nici de bune, nici de rele. Și mie întotdeauna mi-a trebuit să știu de ce iubește cineva, de ce moare, de ce trăiește, de ce înșeală, de ce e rău și de ce e bun, căci nimeni nu poate fi nimic, și nimic nu face fără anume cauze. Apoi țesătura subiectului mi se pare dezlinată și fără noimă. Să las novela. Sunt bolnav. Trebuie să fac ceva. Dacă în mine nu văz nimic, desigur că voi vedea mai ușor în ceilalți.

Meseria cea mai ușoară din lume este d-a minți or d-a filosofa. Să minț mi-e silă. Ca să nu-mi pierz vremea, nu-mi rămîne decît să filosofez. S-aleg forma aforistică ; e și la modă, și cea mai ușoară. Adesea supt o figură măiestrită izbutești a spune un lucru vechi de cînd lumea, o observație făcută de toți, un gînd de nimic, și totuși, oamenii se impresionează, căci d-aiia sunt ei oameni. Meșteșugul unei aforisme e simplu : o figură retorică, de obicei o comparație, și aforisma e gata. Prostia e nu că ai făcut un lucru ușor, ci adevărata prostie e cînd zbîrcești fruntea, ridici nasul în sus, socotind că ai înne-merit o idee extraordinară.

Voi filosofa, fiindcă nimic alt nu pot să fac pe ziua de azi.

Bunioară :

Sunt oameni deștepți. Deșteptăciunea nu e decît o frămîntare mai vie, mai continuă a creierului ; o ardere mai puternică a lui ; o consumare și-o primenire mai repede a materiei nervoase. Un om deștept e tot atît de deștept chiar cînd ar fi incult. Dar, fiind incult, multe din gusturile frumoase, cum e citirea, dragostea picturii, patina muzicii, nu-i ocupă acea ardere continuă a creierului ; și creierul lui frămîntat are nevoie de acțiune, de luptă. Iacă de ce un asemenea creier, neștiind ce să facă, alunecă ușor la rele. De aci creierul lui născocoște intriga, ura, pofta de a înșela și de a rîde subțire de vecinul lui, și multe altele tot de soiul acesta. În natură, pe toată scara ei, acest adevăr se observă. Într-un pămînt gras, gunoios, unde plugul n-a trecut și sapa nu s-a înfipt, năpădesc plantele rele, grase, cu miros greu, și cu greu e pe un asemenea pămînt să-l mai îndrepti, căci buruienile și-au înfipt rădăcinile adînc și și-au scuturat sămînța cea rea.

Aforisma este gata.

— Pămîntul bogat și părăginit nu-l vezi coliliu de flori, ci mai întotdeauna odrăslește rugi, ciulini și bălării cari înțeapă și orbesc pe călători ; astfel, adeseaori în oamenii cu o fire distinsă, dar necultivată, încolțesc patimele brutale și-i fac primejdioși societății. Mai folositori sunt cei cu o fire sărmană și cu năzuinți modeste : pămîntul uscat și nisipos nu dă nici flori, nici rugi, și tot e bun de-o potecă, răbdînd pe orișicine fără a-i sîngera gleznele. [...]

Pe acest drum și cu acest metod, pornii în aforisme. Unele spun ceva, altele nu spun nimic. Și totuși, înșir înainte, căci, după cum am spus, omul, cînd nu poate face ceva mai bun, filosofează.

— A izbi pe oameni, în genere, și îndeosebi pe vrăjmașii noștri, în ce au mai de respectat, este o patimă pornită

din egoism și dobitocie. Este o iluzie sufletească netrebnică a socoti că noi cîntăm, vorbim ori scrim mai frumos decît ne este dat, morfolind, fără cuvînt și convingere, roadele unui muzicant, orator sau scriitor. Vorbiți de rău cît vă ia gura zborul vulturului și al rîndunelii, stîrpiți chiar dacă puteți aceste pasări, și nu veți izbuti a face pe cocoș să zboare mai sus de streășină și de gard. Dar mărimea slăbiciunilor este atîta de nemărginită, încît dacă pietrele ar avea simț și grai : grăuntele de nisip ar critica înălțimea munților.

— N-aș voi să mă înțelegeți rău cînd zic că toți oamenii sunt răi ; aș dori o bună înțelegere cînd zic că arare om e bun.

— De multe ori un om, dus pe gînduri, îți face impresia unui ocean liniștit și întins, al cărui fund e pururea ascuns de cerul vioriu, oglindindu-se în apele lui. Dar ce de stînci, ce de nomol, ce de animale cari furnică pentru existență nu se ascund cu prisosință supt acea velință nemărginită ! Sfișiati aparența, și veți vedea dacă liniștea omului nu se aseamănă cu liniștea oceanului.

— Animalele nu invidiază ; invidia este o deșertă-tăciune omenească ce pedepsește instantaneu pe cel care o simte : ea este cea mai neîndoioasă conștiință a inferiorității.

— Cei cari într-o societate desmățată sunt pentru paliative fac tocmai ca acei grădinari nepricepuți cari, vîind a vindeca răul de la rădăcina unui arbore, îi taie cîteva crăci uscate.

— Voiți să știți cît de fățarnici sunt oamenii de azi ? Dacă ați izbuti a pune în talerul unei balanțe toate jură-

mintele lor, iar în celălalt o minciună, pe loc ați vedea balanța intrînd în echilibru.

— Limba celui viclean e mai fină ca pînza păianjenului : și adesea oamenii sunt mai proști ca muștele.

— Voiți glorie ? Munciți, dar munciți mult : nu umblați s-o prindeți în cursă. Gloria e ceva mai mult ca un șoarice.

— Politețea este primul element al hipocrisiei ; hipocrisia este cea mai cochetă expresie a corupției.

— Libertatea pentru demagogi este un soi de balon : îi ridică, după cum îl și umflă. Dar balonul lor e captiv ; demagogii nu sunt nici cavaleri, nici pricepuți : nici-odată nu-i vor găsi cîrma.

— Pe adversar, cu cît îl dai mai zdravăn de pămînt, cu atîta ești mai sigur că nu se mai scoală. Patima însă de multe ori e ca o minge : cu cît o trîntești mai tare, cu atît sare mai sus.

: . . . : ! : : ! : : : ! ! !

MILOGUL

Vîntul de toamnă, rece și umed, țiuie în rămășița frunzelor risipite în crăcile copacilor din lunca Vîntului.

În albia sa încovoiată, Dîmbovița își mină liniștit apa turbure, galbenă și p-alocurea pătată cu șuvițe de sînge închegat, supte din talpa zalhanalii. Duhoare grasă năbușește aerul îngreuiat d-o bură rece și deasă.

Stolurile de ciori să răsfiră, să amestecă, să gonesc croncăie și s-abat păcură pe hircile albe de bivoli și de boi, împrăștiate pe netăzișul ruginiu din fața zalhanalii.

D-a stînga apii, cam cît prinde ochiul, dincolo de hanul din răscruci, stă casa lui Căliman potcovarul, mai mult fășii și petece de pămînt galben decît văruială. Pornită pe spate, cu olanele de pe acoperiș zobite și mucedate, împănate cu mușchi, și mai sus îi cresc două urechelnițe cu solzi groși și verzi. Pe prispa ferită de streășina lată, plină cu scule, cu troace, șade în colacul picioarelor Căliman potcovarul. Negru, uscat și ars în obraji, cu ochii mari și albi, cu luleaua stinsă și pleoștită într-o parte a gurii, cînd pifăie aruncă scrumul în sus și-și dezvelește, din buzele mari și din barba și mustățile cărunte și înbîcsite de ce-

nușe, dinții lați și petrecuți pe din două c-o largă strungă-reață. Părul, muiat în untdelemn, cîrlionțează pe grumajii soioși. Cămașa, petec de petec, strînsă la mijloc într-o curea împodobită cu nasturi, îi cade pe umărul drept.

Raluca, țiganka lui, stă ghemuită într-un colț al prispiei. Goală pușcă, își cocoloșește gleznele supt o pătură murdară. Sînul, slab și moale, i-atîrnă în gura unui copil, ce sugă cu sete, umflindu-și bucle galbene.

Căliman, înfigîndu-și pipa în brîu, scoase din poala cămășii un clondir cu rachiu și-l aduse la gură.

— Iar gîlgii, Călimane, zise Raluca, și iarna vine, și copiii-s goi...

— Eh, las' să vie, las' să fie... răspunse Căliman, și-și scutură pletele și începu să rîză.

— O să-ți bei cămașa din spate, o să-ți bei pielea de pe oase, o să-ți bei mințile, mormăi Raluca, și-și zgudui copilul, rupîndu-i țîța din gură.

— Ale mele sînt toate, las' s' le beau...

— O să ajungi rîsul țiganilor.

— Fă Ralucă, te rup în două bucăți, azi, de duminică! răspunse mîniat Căliman, și scoase din mînica largă o mînă numai mușchi, vine și păr.

Apoi o aduse cu binișorul pe clondir, mai înghiți zdrăvăn de două ori și-l întinse Răluchii, zicîndu-i blajin:

— Na și ție, bea și tu, cătea, bea și tu, scorpie cu pui, că eu te bat și tu mă sorbi.

Raluca apucă clondirul și, după ce bău, iar bombăni:

— De n-ar fi ologul ca să cînte din mahala în mahala și să-ți milogască mămăliga și saramura, ai piei, ticăloșia lumii.

— Eh, să milogască, că eu l-am găsit, eu l-am crescut.

— L-ai crescut, da, dar i-ai luat picioarele, răspunse Raluca închinîndu-se.

— Să taci, Ralucă, strigă Căliman, sărînd în sus.

Dar cît era de mare să clătină pe picioare, să răze de zid, supse cea din urmă înghițitură de rachiu, și, uitîndu-se lung în ochii țigăncii, îi zise repede : Uite-măcar să crăpi, o să-ți zic p-a lu' Sotir :

Nelăută, nespălată,
bat-o Dumnezeu s-o bată,
dă nu doarme, să înbată,
și e groasă și umflată,

bat-o Dumnezeu s-o bată ;
ziua zace, noaptea fată,
mai bine rămînea fată,
bat-o Dumnezeu s-o bată.

Ochii lui Căliman se turburară. Ca o pieleță gălbie se poșghi pe albul lor. Să lăsă moale și, după ce bolzi rosi citeva cuvinte, izbi cu piciorul clondirul gol făcu cioburi. Și deodată începu să dîrdîie pe picioare chip de joc și de veselie. Și-și pleca capul în jos, aduc capul într-o parte. Ș-o învîrtea mărunț, apăsînd mai mult pe un călcîi. Să pleca de mijloc. Bănănaia cu mînele în jurul trupului, turuindu-i gura într-un cîntec mărunț parc-ar fi fost o tobă care bate în depărtare.

Dar glasul îi scăzu. Cîntecul își micșoră repeziciun. Răsuflarea îi pufui greoaie. Picioarele îi depănă zăpăci un soi de joc fără nici-o noimă.

Raluca-și privea țiganul înmărmurit. Îl apucase băutură. Și era rău de nu vedea înaintea ochilor, dar ce apuca, spărgea pe orice pune a mîna. Într-o zi a d-a azvîrlita cu copilul. Într-altă beție a înghițit doi copii buni aprinși și-a vrut să s-arunce în puț, strigînd că lua gura că i s-a „aprinș burta“.

— Hai, măi Călimane, și te culcă, nu mai zobi pămîntul de pomană... îi zise Raluca cu sfială.

— Să dorm, ai ? ! să dorm ? răspunse el. Să te socotească, și s-aprinzi jarul în vatra foalelor ! Ai să muncă cu mine, că te zvînt !

— Poi, e păcat, Călimane, că e sfînta duminică. Te trăsnește Al-de-sus, îngîină Raluca, punînd cîteva borfe peste copilul ei, care adormise cu un deșt în gură.

— Nu e păcat ! Și să te scoli, mamornîto, că te ia „iaca-cine“, strigă Căliman, inhățînd un baros, pe care abia-l ridică în sus. Nu e păcat ; ar fi păcat dacă rachiul și mămăliga ni le-ar da Sînt-Ilie și Dumnezeu.

Și-și petrecu mîna pe după mijlocul Raluchii și, neizbutind s-o ridice în brațe, o ciupi de cîteva ori și, cu ea de mijloc, jucînd într-una, să afunda în întunericul fără fund al fierării.

Fumul de bură să dezlegă într-un cernut de ploaie mărunță și deasă. De la pămînt la cer întunecimea era una, adîncă, neagră, că n-ai fi zărit la doi pași, că nu ți-ai fi găsit ochii și gura. Numai către miazănoapte scăpăra tremurător cîte un fulger liliachiu, și copacii, în șiruri negre, se zăreau jucînd o clipă acolo unde lunca roto-colită a Vitanului părea că se împreună cu bolta cerului. Întreg pămîntul, după aceste slabe licăriri cari desfăceau perdelele întunecimii, se cufunda în nemărginirea neagră și mută.

Pe așa vreme, foalele din șatră pufuiră în grămăjuia de cărbuni cari rînjiră roșu și începură să joace, aruncați de suflarea greoaie, regulată și somnoroasă ce ieșea pe țevile de fier. Scînteiele, în cîrduri de steluțe, trosneau și, plutind în neștirea întunericului, se stingeau una după alta.

Ai fi crezut că întreaga lume s-a dus pe copcă dacă, în ropotul ploii ce cădea de astă dată nemiluit, nu s-ar fi auzit ocările lui Căliman și scrîșnitul ascuțit al unui cărucior ce se apropie de pragul potcovării.

— Vine, săracul de el, ș-o fi rebegit de ploaie, că e gol ca un deșt...

Așa îngîină în fundul întunericului Raluca, atîrîndu-se de lanțurile foalelor.

— Deh ! mai bine să vie mort decît cu mîna goală, răspunse răgușit Căliman, botezînd cu praftorița cărbunii cari își ațîtau din ce în ce flacărele lor albastrii.

Ș-atunci s-auzi lîngă prag o jale de vioară ș-un glas de cerșetor. Parcă ar fi fost un om care cînta în vis. Ai fi zis că e vîntul, care-și colinda vuietul. Aci se întuneca glasul, ce tremura ca de fiori, și vioara s-auzea limpede și puternic, aci glasul se deștepta și încurca cuvinte ciudate, iar vioara-și zbirnîia coardele ciupite.

Cînd căruciorul se opri în pragul fierării, tîrît de o fată ca de 12 ani, cîntecul se stinse. La flăcările cărbunilor ce se încinseseră să zări în dricul căruciorului, înfășat în scutece de zăblău, o frîntură de om, un om de la mijloc în sus, ținînd într-o mîna uscată gîtul lung al unei viori.

Și într-o clipă Căliman se repezi în prag și îl întrebă pripit, și rău, și vesel, de nenumărate ¹ ori :

— Ehi ? hai ? Ce-ați adus ? Cum v-a fost ziua ? V-a mers în tîrg ? Ați dat de oameni ? V-a luat gura ? Ce mormăiți ? Deh ! Vă țineți mari cu banii în pungă ! Umpleți mîna, coala, la bîcu ! Orbul Olănitii a adus de la tîrg trei sfanți, și e cu fluierul, nu cu vioara, și nu știe decît două cîntece !...

Iar după aste vorbe, Căliman, împleticindu-se pe picioare, își încordă mînele, luă pe sus căruciorul și-l trînti jos, în șatră, în dreptul cărbunilor din cari ieșea o pară țuguiată și argintie.

Raluca încremenise. Nu i se vedea decît jumătate fața, poleită de lumina jerăgaiului. Căliman sări în groapa din care bătea la nicovală drept în ochii milogului și, ștergîndu-și nădușeala neagră de pe frunte, înhăță coada unui baros, bolovăni ochii săi roșii și să resti, aruncîndu-și un pumn în peptul său păros :

¹ În ambele ediții antume : *numărate*.

— Ce bani ai căpătat, spune, că-ți bat limba pe ni-covală !

Capul milogului atârna într-o parte a căruțului. Tot trupul lui e o mină de carne galbenă-vineție. De la coșul peptului la vale îi înnumeri coastele. Picioarele îi sînt tăiate de sus, iar în locul lor, două răni cîrpite petec de petec. Niște bețe subțiri îi sînt mînele cu degetele ascuțite, lungi și murdare. În tot acest monstru nu trăia decît capul. Și ochii săi mari, negri și plîși, cu genele sumese pînă la frunte, priveau adînc și blînd. Pe fruntea sa ca sideful i se rotocoleau inelele părului, negru ca păcura. Pe buze îi încremenise un surîs îndurător.

— Spune — strigă Căliman aprins de beție, de do-goare și de o ură ce-l ardea d-a lungul peptului — cum ți-a fost cîntecul ăl nou ? Cum ți-a mers tîrgul ?

Spida, fetița care se înhăma la cărucior, văzînd pe tat-său ridicîndu-se din groapă, o șterse la fugă. Milogul oftă, închise ochii și întinse mîinile pe dricul căruciorului. Lăcrămile i se rostogoliră pe obrajii săi albi-gălbenui. Un chip turnat în ceară. Părea un Christos oacheș în niște zdrențe murdare.

— Oh ! tîrgul e rău ! zise blajin Milogul. E rău de tot, că oamenii sînt bine îmbrăcați. Trebuie să fii frumos, voinic, întreg și bine, ca să-ți dea de pomană cei bogați. Și deschizînd ochii mari și bășicați de lacrimi, își rezemă vioara de pept și urmă cu un glas bun : Oamenii din tîrg trec repede. Au treburi multe. N-au vreme să-și des-facă punga. D-a surda le cînți. Am cîntat, am plîns, am întins mîna, și oamenii au trecut. Cari nu te vād se duc, cari te vād spun cîte ceva, ș-acoper ochii, s-abat în lături, dau din umeri și se duc — cîrduri vesele pe două pi-cioare. Am milogit pînă mi s-a stins glasul. Am răbdat zgîrcenia și vorbele pînă n-am mai putut. Treceau doi inși, unul din ei șopti : „Să nu-l crezi. Are picioarele în paie.“ Și i-am spus cu amarul în gît : „Vino de rosco-

lește, vino de caută". Trecea o cocoană. A băgat mîna în buzunar și a scos-o goală : „Ah ! ce murdar !" I-am răspuns, cu lacrămile în ochi : „Cine n-ar vrea să fie curat ?" Un tînar spunea cu scîrbă tovarășului : „Uh ! cum cere !" „Cer fiin'că n-am. Dacă aș avea, aș da !" O fetiță, gătită ca o sorcovă, a șoptit mă-sei : „Ce ochi negri ! ce ochi mari !" „Ți-i vînd p-un ban". Și un domn voinic rumen, jucîndu-se cu un lanț de aur, mi-a zis în față : „Ce urît e !" „Închide ochii și dă-mi."

În Căliman s-aprinseseră mînia și rachiul. Fața sa arsă îngălbeni. Scrișni dinții. Aduse barosul cu amîndouă mînele și, învîrtindu-l pe dasupra Milogului, strigă năuc :

— Mai bine-ți zdrobeam capul decît gionatele !

Raluca lăsă foalele, cari pufuiră lung cea din urmă răsufare, se repezi asupra lui Căliman, îl înhăță d-o mîină, pe cînd el, cu cealaltă, repezi barosul în dricul căruciorului, strigînd :

— Ce-mi folosește stîrvul ăsta !...

Căruciorul se răsturnă, și Milogul se rostogoli cu fața în jos.

Raluca se lupta cu Căliman.

— Se ceartă cu oamenii... Nu știe să ceară... Lasă-mă uite, lasă-mă, să-mi murez inima... Măcar o dată... măcar o dată să dau...

După cîteva îmbrînceli, Raluca izbuti să îl dea pe ușe afară. Țiganul se împletici în noroi, ajunsese la talpa prispei, se împiedică și căzu lat, cu fața în sus. Bolborosi de cîteva ori : „Măcar o dată să dau", apoi, pîrîndu-i-se că cade casa pe el, de frică, închise ochii și adormi.

Raluca lungise iarăși pe bietul Milog în căruciorul său și plecase repede să-și vază de copil, căci se speriasse din somn și țipa cît îl lua gura.

Milogul era singur, pe roatele cari-i călcau inima cînd se învîrteau, în adăpostul său obișnuit în care-și trudea mintea și-și plîngea chinul. Capul lui mare, slab și frumos se învîrtea, ca prins de friguri, în fusul subțire al

gitului. Și cât de sfînt și de frumos pare la lumina galbenă a jarului care se stinge ! Cu ochii închiși, cu nasul subțire și cu nările curmate de durere, cu buzele mici și strînse una într-alta, cu cele două șiroaie de lacrimi curgînd de sub pleoape pînă pe pept, ai jura că e un cap de moaște care plînge. În mintea lui de nefericit toate s-amestecă, s-afundă, se sting, pe lîngă dorul d-a putea umbla. Ah ! cum ar pleca de cum ar miji ziua ! Cum ar fugi ! Cum s-ar duce ca vîntul, fără a se mai uita îndărăt. Ș-ar sui munți, ș-ar coborî văi. Și n-ar mai cînta cu vioara. Mîini nu i-ar trebui. Cu mîinile nu umbli. În goana lui de nebun, ar închide ochii. Ochi nu i-ar trebui. Cu ochii nu umbli !

Și așa de vie-i fu închipuirea, că surfise, deschise ochii repede, se zbuciumă pe loc și bănănai mîinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi. Apoi se pipăi grabnic la șolduri și, năbușindu-și o adîncă și caldă oftare, își trînti cu dezgust mîinile în lături și sparse între ploapele ochilor lacrămile, care începuseră iarăși, înghițindu-și durerea, simțită ca un nod în gîtlejul său.

Ah ! dar fie și niște picioare strîmbe. Și schiop. Un singur picior și altul de lemn. Niște picioare zgîrcite și să poată să-și legene trupul în două cîrji, numai să scape odată de cele patru roate ! S-ar mulțumi să sară ca o broască, să se tîrîie ca o șopîrlă.

Mîinile și rămășița de trup îi înghețară. Se rumeni în obraji. Toată viața, la cap. Buzele îi tremurară și strînse așa de tare din ochi, încît îi fulgerară scînteii și se stingeau într-o negură fără fund. O minie de foc, închisă într-o țeastă de os. Cui poartă Dumnezeu de grije ? De cine are milă dacă nu de nenorociți ? Cum de nu aude și nu vede ceea ce surzii și orbii ar auzi ș-ar vedea ? De ce să nu-l zidească din nou și pe el, ca pe ceilalți oameni ? Oh !

dacă ar fi întreg, n-ar mai întinde mîna la trecători. Ar scăpa de rușinea d-a cînta cu vioara și d-a boci :

Frați în Hristos, surioare,
nu treceți p-un biet olog,
făr' de trup, făr' de picioare...

Ar scăpa de rușinea d-a zice după vioară : „Bogdaproste ! bogdaproste !“

Ar scăpa de ticăloșii cari-l iau în rîs și-i pun pietricele în mînă. Ar scăpa de cei cari-i spun fără milă : „Ce urît e !“ „Ce murdar !“ „Ar trebui să-l culeagă comisia.“ „Ne sperie copiii.“ „Ne strică pofta de mîncare !“

Dacă ar fi întreg, ar scăpa de bătăile cari nu mai au în ce izbi și de scuipatul lui Căliman. Și vara n-ar mai privi cu jînd, din arșița soarelui, pe cei cari se veselesc la umbra deasă a nucilor. Cui, cui, cui poartă de grijă stăpînul lumii ? E mai rău ca un om, căci poate și nu vrea...

O amintire îi licări ca dintr-un vis dureros și depărtat. Parcă auzi două lovituri de ciocan căzînd pe nicovală, și-și simți carnea picioarelor ruptă și oasele trosnind. A fost dar și el, copilul găsit la răspîntii, om ca toți oamenii. Ba chiar a umblat d-a bușile. Ar fi trebuit să aibă și el picioare, să meargă fără roate, să alerge, să fugă, să muncească, să nu ceară, să nu-l scuipe, să nu-l bată, să nu-i fie rușine, să nu întinză talerul, să nu cînte cu vioara...

Milogul se zgudui. Roatele scîrțîiră și, înhățînd vioara de lîngă dînsul, o trînti cu mînie și o făcu țandări. Întinse repede mîinile și să agăță de nicovala care lucea în ochii săi turburați.

În întunericul fierării nu s-auzi decît un oftat și o izbire îndesată, scurtă, fără răsunset.

Cărbunii măcinați de foc s-au stins în gura foalelor.

A doua zi, cînd Căliman, trezit din somn și din beție, se duse alene ca să lucreze, văzu pe bietul Milog odih-

ninu de veci, c-o tîmplă înfiptă în colțul ascuțit al nicovălii. Un lac de sînge închegase pe cioburile viorii.

Căliman, spăimîntat, fugi bătîndu-se cu pumnii în cap. În pragul ușii întîlni pe Raluca și se opri văitîndu-se :

— Fă, fă, s-a omorît Milogul... Cine o să mai cerșească... Unde-o să mai găsim altul ?...

Și privi lung la copilul slăbănog și galben, care sugea cu bucele umflate din sînul moleșit al Raluchei.

Raluca își strînse copilul la sîn și-i zise, scuipîndu-l în obraz :

— Aș ! ăsta e-al meu, Călimane !... Te mănîncă viermii în fundul ocnii... Eu sunt țigancă, nu-mi lepăd copiii...

HAGI-TUDOSE

I

Dincolo de „Crucea de peatră“, d-a stînga Șoselei Vitanului, se ridică biserica „Sfînta Troița“. Mîndrețe de biserică. Ce zugrăveli, pe dinăuntru și pe dinafară, cum arar se mai pomenesc numai la bisericile din vechime. Dar de ascuți la troițeni, mai cu seamă la cei bătrîni, te apucă ametelele cînd încep ei să-și ridice biserica în slava cerului. Mă rog, nu au atîtea degete la amîndouă minele cîte minuni se află în sfîntul locaș. Și cînd se încurcă, se fac foc bătrînii troițeni ; ba își mușcă degetele la numărătoare, căci iată cum au apucat ei să numere minunile : ridică amîndouă minele în dreptul ochilor, ți le vîră sub nas cu degetele răsfirate, apoi la fiecă laudă zice „una la mînă“ și moaie cîte un deget în gură. La înfierbințeală, uită că degetele sînt ale lor, și le mușcă, și vorba se preface în supărare, supărarea în ceartă și cearta în gîlceavă. Cum să cază ei la învoială ?... Fiecare vrea să laude și să numere numai cum vrea el, iar nu cum laudă și numără ceilalți.

De cumva nu ești din partea locului, trei-patru bătrîni — cari de obicei ascultă, cu gurile căscate și cu șepcile pe ceafă, la cîntecele copiilor din școala vestitului

dascăl Nicuță — cum te-or zări, te simt, ca niște copoi, că ești străin, că n-ai mai văzut biserica lor. Își freacă minile ; tușesc ; își dreg glasul ; apoi, rara-rara, cu niște pași lungi și semeți, îți ies înainte, îți caută prilej de vorbă, toți cu aceleași cuvinte, cu aceeași tărăgănire de glas și cu capul dat pe spate :

— Ei, flăcăule, de pe unde ?... Ce vânturi ?... Pe la noi... ai ?... Și de ce ?... Ce zici de biserica noastră ?... Nu, mă rog, ce crezi d-ta, că n-o să-ți tăiem capul..

De te împinge păcatul să spui ceva de sfinții uscați și drepti — unii cu sulite, alții cu paloșe, unii călări, alții pe jos și cu mâinele așa de încrucișate pe piept, că palmele le ies afară din trup — pe loc bătrânii își ridică pulpa-nele giubelelor în cingătoarea de plisă roșie și-ți suflă cu-vîntul din vârful limbii :

— Ei, pușorule, mai sînt zugravi, grozavi de tot... Am văzut și noi... am prea văzut cum o dau în păgînește și-ți toarnă la sfinți cu ochi de om, cu mîni și picioare ca și ale noastre... Da' de, vezi d-ta, sfinții ăștia, așa cum i-am apucat noi, de cînd am deschis ochii, sînt adevărat sfinți. Voi, tinerii de astăzi, la legi umblați cu șoalda, la scris cu șoalda și la sfinți tot cu șoalda...

II

Așa m-au judecat și pe mine, și n-oi mai uita mai ales ochii mici și vărgați ai ctitorului, care-mi tălmăcea zugrăvelile, înfigînd degetul arătător asupra sfinților și oftînd parcă ar fi voit să plîngă vremile apuse și credin-tele de odinioară.

Erau patru. Trei — cu giubele lungi, cu șepci cu cozeroace de lac, crăpate și șterse de lustru. Jupîn Ha-giul purta pe umeri o scurteică de latic, galbenă, spălă-cită, pătată de untdelemn și picată cu ceară.

Ctitorul vorbea mereu, iar ceilalți trei îmi rideau în obraz, ca și cum mi-ar fi spus : „Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul nostru, c-a văzut multe ș-a pățit și mai multe“...

— Uite, îmi zicea ctitorul miniat, ce poțtești ? Nu-ți place Sfîntul Gheorghe ? Ce vitejește stă pe cal ! Și cum omoară balaurul spurcat, parcă ar ucide un verme, nici nu se sinchisește. Iacă și mucenicul Mina cum își bate joc de Necuratul. Dar capul archiereului Nicolae... ce mîndrețe, ce curățel și frumos bătrîn ! Ei, nenișorule, o să trăiți, și cu d-alde astea n-o să vă mai întîlniți ! În ziua de astăzi ?... vardie națională cu cozi de cocoș muiate în băcan... și barabance... și triu-liu-liu-triu-triu... la dreapta... la stînga... dreeeeepti !... Iar sfintele locașuri... rușine !

Ctitorul abia răsufila, roșu ca para focului. Mă hotărîsem să tac. În ușa amvonului : draci cu gheare de trei ori mai lungi ca degetele, oameni cu părul vulvoi, îngeri slabi și lungi și, mai presus de toți, bunul Dumnezeu, pe nori cenușii, rotocolit ca un curcubeu.

Ctitorul nu se mai putu stăpîni. Ridică mînele. Mînecele i s-adunară în umeri și începu, ascuțindu-și glasul :

— Nu vezi cum s-agață dimonii de talerul dreptilor, dar ei tot mai sus, tot mai sus la cîntar, căci o faptă bună ridică de la pămînt doi draci și mai bine... Nu vezi că ăștia-și apasă degetul pe un șir de oameni dezbrăcați și albi ca varul, cari o porniseră spre rai — au fost buni, milostivi, și n-au rîvnit la ale altuia, și n-au zavistiit, și n-au furat, și n-au luat numele Domnului în deșert, și n-au avut nouă băieri la pungă, ca în ziua de azi...

Hagiul plecă capul în jos, strîngîndu-și poalele scurteicii.

Doi din bătrîni iar zîmbiră și iar înțeleseră cu zîmbetul lor șiret : „Bine mai vorbește ctitorul ! Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul, că te face puzderie !“

— Iacă, urmă ctitorul, iacă și bogații nemilostivi cum se duc în focul ghenii cu sacii în spinare, deșelați de aur și de argint !

Hagiul tuși, trase cozorocul șepcii pe ochi și întoarse spatele „judecății d-apoi“.

— Strângeți-vă vouă comori în ceruri... strigă ctitorul, amenințînd cu pumnul pe bogații nemilostivi, cari să duceau liniștiți în iad... strângeți-vă vouă comori în ceruri, căci mai lesne va trece funia corăbii prin urechile acului decît bogatul în împărăția cerurilor !

Ctitorul rămăsese cu pumnul încheștat asupra zidului ; ceilalți doi își descoperiră capul, își făcură cruce, îngînînd : „Doamne, Doamne, mare și milostiv ești, Doamne !“

Jupîn Hagiul o șterse binișor-binișor și se făcu nevăzut.

— Fugi Hagiul... fugi... Nu-i vine la socoteală, — începu iar ctitorul — nu dă un sfanț la cutia bisericii (ctitorul ținea mult la cutia bisericii), și acasă — nomol de galbeni bătuți și ferecați ! Îngroapă mereu cazanele, și n-are decît o nepoată, pripășită pe lîngă dînsul de cînd a plecat la agialic, ca să-i păzească coștoroaba. Și nu mărită fată mare, nu sleiește un puț, nu dăruiește un crîmpei de salbă iconostasului unde se miruiește, caiafa de el !

Și vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiul ?... Hagiul să dea ?...

— Dar nu l-ați văzut cum mișună prin cîrciumi și băcănii ? zise ctitorul. Intră într-una, ia binișor o măs-lină, o aduce la gură și-o strecoară printre gingii. Fol, fol, fol, o mestecă... „E, cum dai măslinile, dragă cutare ?... „Atît“... „Scump, scump de tot la așa vremuri. Vremuri grele !“ Și pleacă... Intră peste drum. Șterpe-lește icrele de cosac. Rupe o bucățică, îi face vînt. Pleasc, pleasc... „Cum petreceți icrele ?“... „Atît“... „Scump. Scump. Vremuri grele !“ Și pleacă... Se duce la pastra-

magiul din colț. „Ia să vedem, vericule, cum ți-e marfa, că nu mai dau pe la cutare“... Ia o feliuță, îi face de petrecanie. „Cum o dați?“ „Pe parale și atît.“ „Aș, v-ați scumpit de tot! S-au dus vremurile alea... Vremuri grele!“ Și pleacă. Îi e sete. Intră într-o bragagirie. „Ei... să gust... ce bașibuzuc aveți?“ „Suge un fund de tinichea, ghiorț, ghiorț, ghiorț.“ „Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea? Cin' s-o plătească? Vremuri“... Și pleacă. Așa mănîncă și se răcorește, și pe el îl dau banii afară din casă.

Și bătrînii — hi-hi, ho-ho, lhi-hi — rîd cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, care mai de care mai șiret la cuvînt și mai subțire la coada ochilor, răsucindu-și stropii de mustăți, întorși ca niște colți albi împotriva nasului,

— Carîmbii cizmelor?... De cînd era flăcău.,,

— I se scîlcie tocurile?... Le bate singur cîteva fleacuri...

— Pe mine, de cîte ori mă vede: „Dă-mi o pustie de țigare, că-mi uitai păpușa acasă“.

— Aș! ce-a uitat acasă?... Bea peliniță. O adună vara, o usucă, o freacă în mîni și-o așează în lacră. Bea toată iarna și tușește să-și dea sufletul.

— Da' v-ați uitat pe sub scurteica Hagiului? zise ctitorul, rîzînd și ciupindu-și mustățile. Nu?... Bine... Să vă spui eu... Într-o zi, după slujbă, stam de vorbă... mai mulți inși și cîteva cocoane. Hagiul se uitase într-un jeț... Pîndea o prescură. Paracliserul, un drac și jumătate, îi arată, jos, înaintea noastră, o firfircă de paispre'ce și-i zise: „Jupîn Hagiule, mi se pare că dumitale ți-a căzut la miruială“. Hagiul sări în capul oaselor. Se apropie de firfircă. O țintui cu ochii, că să-i fi dat cu piciorul n-ai fi mutat-o din loc. Întinse mîna... Cînd se apleacă de jumătate, pe noi, din spatele lui, bărbați și cocoane, ne bufni un rîs strașnic, și rîzi, și rîzi... Hagiul își uitase acasă turul pantalonilor... De rîsul nostru, neîndrăznind să se aplece pînă la firfircă, se uită lung la dînsa și, cu lacrămile în ochi, ieși din biserică, mormăind: „A mea era!... era a mea!“

Paracliserul ştia de la nepoata Hagiului că Hagiul de zece ani taie din turul pantalonilor ca să-i cîrpească pe unde se cosesc. Scurteica fusese încă p-atît de lungă, dar o scurtase mereu din poale, ca să încâputeze mînele.

III

Fum pe coşul Hagiului nu s-a pomenit. Ridice viscolul nămeţii pînă la ştreşini. Apele să îngheţe tun. Treaba lor! Hagiul nu vrea să ştie de crapă pietrile la gerul Bobotezei, nici dacă în iulie turbează cîinii de căldură. Iarna tremură, vara gîfuie.

Toată viaţa lui, de cîte ori nepoată-sa — trăind acio-lată pe lîngă dînsul — îi pomenea, la Crăciun, să taie şi ei un porc, ca tot creştinul, bătrînul răspundea :

— Îmi face rău, nepoată, s-aud guiînd... Îmi face rău... c-asa sînt eu... milos...

— Cumpără-l, nene, tăiat gata.

Dacă așa îl aducea din cuvînt Leana, înghiţind în sec; cu gîndul la şorici, bătrînul răspundea liniştit :

— Un porc... carne multă... Se strică... Două guri sîntem...

Venea Paştele.

— Nene, să înroşim şi noi ouă...

— Ce prostie !... Ouă roşii ?... Nu e mai bine să le mănînci proaspete ?... Ouă roşii, ouă stătute...

— Să roşim puţintele.

— De roşim puţintele, ardem focul degeaba, cumpărăm d-a surda băcanul... Cheltuială zadarnică... Vremuri grele !

— Da... o ciosvîrtă de miel...

— Miel ?... Ce fel de miel ?... Cum miel ?... Miroase a oaie... Paştele prea e în vară...

— Ce pustia de vară, nene Tudose, nu vezi că plouă şi fulguieşte ? !...

— Ei, fulguiește, fulguiește... tu nu vezi că nu ține ? Unde ține ? Cum cade, se topește... Eu mor de căldură... Uf !... uf !...

— Și eu mor de frig...

— Mori de frig... crăpi !... Așa te-am pomenit... la-comă... nemulțumitoare !

Leana tace și inghite în sec. E săracă. N-are pe nimeni. Tace, că bătrînul, de se minie, strigă, trîntește ușile, apoi se aruncă în pat și se vaietă pînă la miezul nopții, uitînd să-i dea și de pîne.

De mic copil Hagiul fusese copil cuminte și așezat. Nu i s-auzea gurița, nici pașii. Nu rupea pantofii. Nu-și hărtănea rochița. Pe ce punea mîna pune bine.

Ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi.

— De cînd eram d-o șchioapă pricepusem lumea, le zicea el. Înțelesesem bine de tot că o cîrpă din gunoi este o muncă de om pe care te faci stăpîn dacă o pui doparte. Și dacă mama îmi dădea un ban de trei ca să-mi iau un simit, eu mă uitam în ghiozdan : de aveam felia de pîne, sănătate bună, aveam ce mînca. Nu te saturi cu pîne ? Ce-ți trebuie simiți ? Și puneam banul bine. Și un ban peste altul fac doi, peste doi dacă pui altul, fac trei... Rîdeți voi... rîdeți... Da', vînturați banii în mîni și veți simți ce răcoare ține cînd vă e cald, și ce cald cînd vă e frig. E destul să te gîndești ce poți face cu banii, ca să guști bucuria lucrului pe care nu l-ai cumpărat. Ai simțit bucuria ?... De ce să-l mai cumperi ?... Rîdeți voi, rîdeți... Ce lucru poate fi mai luminat ca un jeratic de galbeni întinși pe o masă ?... Voi rîdeți... rîdeți cu hohote... Niște risipitori... În viața voastră n-o să gustați adevărata bucurie...

Într-o zi, o calfă, văzîndu-l cum tremură și cum i s-aprind ochii cînd vorbește de bani, i-a zis în glumă :

— Strîngi tu, băiete, strîngi, și într-o zi... fiut... fiut... p-aci l-e drumul... și ia-i de unde nu-s...

Tudose, la așa nelegiuire, s-a ridicat în vârful picioarelor, a încheștat pumnii, i-a adus la gură și a strigat, închizînd ochii :

— Numai de veți vîrî tot pămîntul în buzunar... nu-mai atunci veți fura și banii mei !... Așa să știți !... Așa !... Că n-am bani... N-am chioară lăscăie... P-așa vremuri nu poți să ai...

În sfîrșit, Tudose muncea ; strîngea ; nu bea ; nu ochea prin mahala ; mîncea pîne cu bragă. După zece ani, ajuns la parte, după alți cinci, tovarăș pe din două cu stăpînul său.

În primii ani de tovarășie slăbise, îngălbenise, îmbătrînise la 30 de ani. De frică și de griji, boala pe picioare. Fostul său stăpîn îl luă la masă la el ca să-l mai îndrepte. Și ce frumos mîncea ! Oscior peste oscior și nimic pe oscior.

Se mai întremase. Erau cu toții pe iarbă verde, săr-bătorind și udînd cu pelin ziua de întii mai. Jupînul i-aduse vorba :

— Tudose, nu vrei tu să-ți găsesc o fată bună, de treabă, cu ceva zestre ? Ei, și știi, un copil, doi, ai pentru ce trăi.

— Nu se poate, jupîne, nu se poate ! Femeia, copiii cer demîncare, vestminte, învățătură... și n-am de unde... Ce bruma am sînt în negoț, și banul din negoț este al orcuai ar voi să te înșele.

— Tudose, băiete, nu vorbi cu păcat, să nu vorbești într-un ceas rău.

Ceas rău ? Își strînse fermeneaua la piept, apoi urmări pe gînduri :

— Nu se poate, jupîne... copiii cer pîne, îmbrăcăminte, învățătură, și femeia... rochii... plimbare... scurteică de tibet... fuste în gherghef... Nu se poate, jupîne... să mă crezi că nu !...

Oh ! ce fericire pe Hagiul cînd rămase singur stăpîn în prăvălie ! În prima zi l-apucă căldurile. Obrajii îi ardeau ; capul i se încinsese ; ochii îi usturau. La ceas, la ceas, ieşea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da tîrcoale. Îi cerceta încăperile şi zidurile cu d-amaruntul. Se ridica în vîrfurile picioarelor ca să-şi arunce privirile pînă peste acoperişul ei. Prăvălia ?... Era copilaşul rumen şi frumos. El ? Părintele fericit că are pe cine mîngîia. Prăvălia ? Femeia fermecătoare. El ? El, nebunul care-i da în genuchi, cu ochii închişi şi cu inima speriată.

I s-a izbîndit visul, singurul vis pe lume ! A rămas singur. Ale lui sînt sculurile, jurubiţele şi ghemurile de găietane ; ale lui războaiele, rodanele şi maldările de lînă ; numai el singur deschide teşgheaua ; numai el singur tocmeşte, face preţul şi primeşte, numai în mîna lui, banii frumoşi şi rotunzi.

În prima seară, zăvorînd uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile, muştrînd pe ucenici la fitece mişcare.

— Încet, încet, încetinel, că uşile nu sunt de fier !

— Ia seama. trîndavule, să nu spargi geamurile, că nu sînt de fier !

— Nu trînti obloanele, ponivosule, că nu sînt de fier !

— Încet, încet cu lacătele, motototule, că nu sînt... şi dacă sînt ?... au broască, au meşteşug, costă parale !

De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. La urmă o privi lung, îi surîse, i se umplu ochii de lacrimi şi plecă, mormăind :

— Mititica... tristă şi ea... cu obloanele în jos, cu uşa închisă... ca un om care a închis ochii !... Se crapă de ziuă ?... Face ochii mari, cît geamurile ei, şi parcă vorbeşte, momind pe trecători să intre, să-i dea o bună ziuă şi să-i tîrguiască cîte ceva... Linguşitoarea...

Cu capul în jos, ciulind mustățile, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte, iuțind și muind pașii, mestecînd și tușînd, se duce acasă. Vorbește. Se vede în luptă cu ceilalți : cu ucenicii, cu calfele, cu mușteriii¹ mărunți și cu toptangiii. La unii surîde, unora le strînge mîna, cu alții se ceartă, la urmă se împacă cu toți, îi atrage, îi momește, îi înșală.

Obosit, ajunge acasă.

La răspîntia din care se desface drumul înspre Calea Vergului, se pitulește căsuța Hagiului, în mijlocul unei grădini stufoase.

Deschide ușa tinzii ; o încuie grabnic ; intră într-o odaie mică și întunecoasă ; aprinde o luminare de seu ; se așează pe pat ; își ia capul în mîni și-și razemă coatele de genuchi.

Păreții sînt cojiți și galbeni ; grînzile tavanului, negre și prăfuite ; icoanele, cu sfinți ștersi ; patul de scînduri, acoperit cu o pătură lăptoasă, vîrgată cu alb și vișiniu. Două perne de paie la perete și una de lînă îmbrăcată într-o față soioasă. Pe jos, pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormînt pe ai cărui ochi de geam, ca un sfert de hîrtie, ț-ar fi frică să privești, de frică să nu vezi morții odihnîndu-se cu fețele în sus.

Hagiul tresări și suflă în luminare.

— Costă parale. Mă gîndesc eu și pe întuneric. Oh ! Doamne, Doamne, ce bun ești, ce înțelept ești ! De n-ar fi soare, cîte lumînări mi-ar trebui să arz ziua în prăvălie !... Ce cheltuială !...

Abia se lungi în pat, și gîndurile începură, întăi blinde, prietenoase, ș-apoi îndoielnice, posomorîte.

Bine că a rămas singur jupîn în prăvălie ! Jupînul era bun, era cinstit, da' de... două chei la o tejghea... două mîni în parale... douăzeci de degete în firfirici... patru buzunare și două socoteli... Cine știe !... Din greșeală... banii sînt mici... ușor îți scapă printre degete... ba în

¹ În textul de bază : *meșterii* : corectat cf. ed. 1892.

buzunar... în pungă... în căptușeala hainei... Stăpînu-său era bun, era cinstit, dar ierta de multe ori pe calfe, pe simbriași, pe ucenici, cînd rupeau și spărgeau prin prăvălie. Venea un cerșetor, doi, douăzeci : „Să le dăm, că avem copii“. Da, dar el n-avea copii. Da, dar jumătate din acei bani aruncați era munca lui, erau banii lui, erau mîngîierea și fericirea lui. Unde pui hainele pe cari i le cumpăra cu d-a sila, lumînările de Paște, discurile, miruiala, căci îl ducea de guler la biserică... dar cutia bisericii, de care îi era spaimă... Socoteală limpede : masa, creditul și numele stăpînului său produceau mai puțin ca mila stăpînului, hainele pentru masa stăpînului, evlavia stăpînului și nepriceperea stăpînului la vînzarea găitanului.

Hagiul se rostogolește în pat. Prea e fericit. Nu poate dormi. Rîde și oftează. E deștept și visează. Ce vis ! De nu s-ar sfîrși ! Dacă aci, în zăduf și întuneric, ar sta în picioare, și banii ar crește, ca o răvărsare de apă, de la tălpi în sus pînă peste creștetul capului... Oh ! ce fericit ar fi Hagiul ! Înainte să-și dea sufletul, ar vedea fața și vecinicia lui Dumnezeu. Moartea să aibă coasă de aur, el și-ar înfige amîndouă mînele în tăișul ei !

Picături de ploaie bat în geamurile Hagiului. Hagiul tresare. Nimeni. Se șterge pe frunte de nădușeală. Răsuflă greu, ca p-un suiș de deal c-o povară în spinare. Îi bate inima : visul unei morți fericite i s-a prefăcut într-o viață de spaimă. Picături grele izbesc în geamuri. Gîndul că ar putea să-l jăfuiască cineva îl face să sară din pat. Aprinde lumînarea. E galben ca ceara. Părul, nepieptănat și lung, i-atîrnă în vițioane pe ceafă și pe frunte. Se uită la icoane. Se închină. Și-aduce aminte de Dumnezeu. Firește că se gîndește la el ! Se gîndește că suferă pe pămînt din cauza leneșilor și a tilharilor. Lui nu i-ar fura o bășică cu zece mii de galbeni, îngropați sub cărămizile de supat, ci l-ar fura de zece mii de ori, i-ar fura sufletul turnat în fitece galben. El niciodată n-a

priceput ce este zece, o sută, o mie. Astea sînt vorbe, sînt numere de răboj ori pe hîrtie. În zece galbeni este inima lui de zece ori ; într-o sută, inima lui de o sută de ori ; într-o mie, inima lui de o mie de ori. În zece mii, el nu vede un purcoi de galbeni, ci zece mii de copii ai lui, fiecare cu chipul și cu viața lui. Iacă de ce se gîndește la Dumnezeu.

— S-aprind candelă, deși Milostivul ar trebui să vadă și pe întuneric ! zise Hagiul și se ridică, tremurînd, în dreptul icoanelor.

Scoase binișor paharul din candelă ; îl puse pe pat ; stoarse și îndreptă firul de iască ; turnă în păhărelul murdar untdelemn dintr-un urcior ; măsură cu ochii roata untdelemnului...

— Un deșt de untdelemn !... un deșt !... e prea mult... risipă... se răvarsă de ziuă.. Cum o să mai vadă Atot-țitorul o limbuță gălbuie cînd soarele o potopi lumea cu lumina lui ?...

Puse paharul pe un taler de pămînt și turnă apă. Untdelemnul se scurse în taler, rămîind în pahar un rotocol d-o muchie de cuțit.

Se vîrî în pătură. Candela sfîrîi și trosni. Hagiul, amețit, mormăi în mustăți :

— De ce-o fi trosnind ? Semn rău ! Am turnat dăstul untdelemn... De ce-o fi trosnind ?... De nu mi-ar arde prăvălia !...

V

Așa petrecu viața Hagiul pînă la bătrînețe. Un șir necurmat de chinuri fericite, nebăgînd nimic în el, nepunînd nimic pe el. Fără foc ; fără fiertură ; neubînd pe nimeni ; tresărind cînd umbra i se încurca în picioare ; închizîndu-se ziuă cu zăvorul în casă ; robotind nopțile în odaie cu o luminare de seu în mînă, ca o stafie uscată.

La bătrînețe, găitănăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia. Vindu tot.

— M-am ales și eu c-o pâine, dupe o muncă ciinească de la opt pînă la șaizeci de ani.

Dar în acest bătrîn, pentru care prietenii, copiii și nevasta erau banii agonisiți și ascunși, un singur gînd mai presus de orice, îi turbura fericirea :

— Dumnezeu vede toate... plătește toate. Vede toate !... Cum vede ?... N-am furat pe nimeni... N-am luat banul nimărui !

„Vede toate, plătește toate“. Icoanele și vorbele din biserică i se deșteptau în minte. Ce strică bogatul nemilostiv dacă nu fură și nu bate pe nimeni ? Dacă bogații ar da în fiecă zi la săraci, săracii s-ar îmbogăți și bogații ar săraci. În ce ar fi D-zeu mai cîștigat ? Trupul lui n-a vroit femeie ; buzele lui n-au avut copil de sărutat ; pîntecele lui n-au poftit la mîncări grase, și o vecinicie toată să nu vază fața luminoasă a idolului său ?

Într-o zi bătrînul, nemaiputînd răbda aceste gînduri, s-a hotărît :

— Da, da, am să mă iau bine cu Dum... Să văd locurile sfinte ! Ce jertfă ar putea întrece jertfa mea ?

Locurile sfinte... lemn sfînt... cei cari nu se duc... se poate vinde lemnul sfînt... p-acolo toate pădurile trebuie să fie sfinte...

Și bătrînul s-a dus la hagialic și s-a întors *aghios* — „hagiu“ — sfînt, dar mai solos de cum plecase.

Și tuturor, de cîte ori îl întrebau cum e p-acolo, strecura vorba de minunile lemnului sfînt. Văzuse el, cu ochii lui, leproși vindecați cu lemn sfînt. Le atingeau rănila cu o bucățică mică, mititiță, de lemn, și rănila se închideau, și pelea se netezea pe unde fusese carne vie. Un pusnic a trăit zece ani, fără să bage nimic în gura lui, mirosind lemn sfînt. Unui nebun i-a venit mințile la loc cum l-a atins cu lemn sfînt pe frunte.

Povestind așa minunile și închinându-se, Hagiul a vindut lemn sfânt bătrînilor, babelor și văduvelor.

De multe ori Hagiul, vesel că s-a pus bine cu Dumnezeu și fericit că și-a întors paralele cheltuite și hagiaticul — ba a mai și cîștigat —, bombănea, uitîndu-se în toate părțile :

— Ce negoț, ce daraveri, ce bănet s-ar face ! Lemnul sfînt merge găitan ! Acum patruzeci de ani o prăvălie cu lemn sfînt ar fi fost un potop de aur. Astăzi lumea începe să fie rea... credință puțină... Doamne ! Doamne !

Și Hagiul își făcu cruce că lumea se duce la peire. Pustiile de bătrîneți sînt grele. Tusea îl apucă mai des și-l ține mai mult ; sîngele nu mai rabdă gerul ; aduce-re-a-minte se împuținează. Deseori se ceartă el cu el :

— Ba sînt opt mii...

— Ba sînt zece !

— Ce fel zece ?

— Atunci, dincolo, sînt opt !

— Aș ! nu se poate, aseară i-am numărat.

Și auzul îl cam lasă. De vorbește mai tare, se aude, se sperie și se uită în toate părțile...

— Na, Hagiule, cap sec, strigi cît te ia gura, parcă cine știe ce-ai fi avînd ! Iaca, n-ai, n-ai, n-ai, ești sărac lipit !

Iar în mintea lui : „Am, am ceva, dar e mai bine să zic că n-am chioară para“.

VI

Pînă la optzeci de ani nu i s-a întîmplat nimic serios Hagiului. Nu l-a durut un dinte măcar. I-au căzut toți de bătrînețe, perzîndu-i pe unii în coaje, pe alții în miez de pîne.

Tocmai în ăst an se puse o iarnă grea. Trosneau pomii în grădină. Pe geamurile Hagiului înflorise gheața cu frunze mari și groase. Degeaba se încerca nepoată-sa să

facă ochiuri în geam. Rotunjea biata față gura, sufla din toată inima ; se croia câteun rotocol, dar se prindea la loc.

— Suflă mai cu inimă, Leano, strigă Hagiul, cocoloșii într-un colț al patului.

— Suflu, nene Hagiule, suflu, dar mă taie frigul și mi-a înghețat răsuflarea, răspunse nepoată-sa, tremurînd c-o cergă în spinare. Ar trebui să-mi dai de lemne, că înlemnim pînă mîne.

— Cum ?... lemne acum ?... pe frigul ăsta ? P-așa frig o cioaclă de lemne costă un galben... un galben !

Leana plecă bombănind în odaia d-alături. Hagiul rămase singur. Trist, întuneric și frig. Vîntul se repede pe coș, rece ca gheața, și nu găsește în vatră nici cărbuni, nici cenușe. Hagiul tremură și morfoleşte o bucățică de pine. Fiori reci îi trec prin șira spinării. Nu-și mai simte picioarele din tălpi pînă la genuchi.

Zăpada se ridică pînă la geamuri. În toată mahalaua nu s-aude nici om, nici cîine.

Hagiul adoarme, mîhnit că, dacă iarna va ține tot așa, n-o mai duce fără lemne. Și ce scumpe trebuie să fie lemnele. Așa e, o să iasă din iarnă sărac lipit. A adormit. Se mișcă. Se învîrtește. Toată noaptea visează că se prigorește la un foc mare.

A doua zi nepoată-sa îl găsi pe jumătate înghețat. Abia putu să zică : „Leano, foc, că mor“, și îi întinse un bănuț de aur, închizînd ochii. Îi fu rușine ca să nu-l vază acel ochi de aur cu cîtă ușurință îl aruncă în minile nemiloase ale lumii. Oftă dureros.

Focul pilpîie în vatră. Mormanul de jeratic dogorește și aruncă un polei cald și rumen, pe peretele din față. Tavanul trosnește și zidurile asudează. Leana, cu picioarele goale pînă la genuchi, se pîrpălește în gura sobei. Bătrînul a ieșit din pătură și-i e cald, și îl ia cu fiori. Picioarele îi tremură. E lihnit. Îi cere inima o ciorbă, ca niciodată în viața lui.

— Ce pui atâtea lemne ? Prea multe lemne ! Leano, n-auzi ? Și tot mi-e frig... Prea multe lemne !... Mi-e foame... O să dai foc casei !... Ah ! pînea nu mă mai satură... picioarele nu mă mai țin !

— Oi fi bolnav, răspunse Leana. Să chem pe cineva. Lîngă spițarie e un doftor...

— Să nu calce nimeni în casa mea ! strigă Hagiul. Cît scrie doftorul pe hîrtie nu plătești cu viața toată ! Sînt sănătos, voinic, mai bine ca oricînd !...

Dar, voind să umble, căzu pe pat, zicînd : „Oh ! da, niciodată n-am fost mai bine !“

Dupe trei zile de friguri Hagiul se sculă din pat, uscat și galben, cu ochii duși în fundul capului, cu părul lung și ciufulit. Leana îl întrebă încetișor dacă n-ar vrea ceva.

— Aș vrea, răspunse trist Hagiul, aș vrea o ciorbă de găină... cu nițică lămîie... lămîia e scumpă... cîteva boabe de sare de lămîie... Și, vezi, găina să nu fie prea mare... mică și grea.

Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ștergar. Pe ștergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O aripă galbenă iese din zeama presărată cu stelute de grăsime. Pe buzele străchinii, o lingură de cositor. Alături clondirul, cu două degete de vin. cu dop de hîrtie. Hagiul privi cu lăcomie, se șterse pe frunte și zise cu o nespusă părere de rău :

— Ce poftă de copil !...

Se văzu topind el, cu mîna lui, bulgări de aur, turîndu-i în strachină și sorbindu-i cu lingura.

Se apropie de pat. Începu să mănînce. Plescăi ; își supse gropile din obraji ; se încruntă ; și-acoperi ochii cu sprincenele ; se resti la Leana, aruncînd lingura :

— Una de lemn... asta e coclită !...

Leana, rîvnind la ciorbă și înghițind în sec, ieși afară și-i aduse una de lemn.

Hagiul începu iarăși a sorbi zgomotos. Se scutură și scuipă de mai multe ori.

— Ia ciorba d-aci ! M-am săturat... Simț pe gît o ccleală acră... sărată... un miros nesuferit... Ia-o... fugi cu ea... nu vezi ?... îmi sorb viața !

Leana luă strachina și ieși.

Hagiul își trînti capul pe o pernă de paie. Trupul lui o flacăără. Ce friguri ! Sub el se deschisese ca o mare fână fund. Și se ducea adînc, adînc, tot mai adînc. Și pe gît gustul aurului, singele viu al aurului ! Nefericit părinte gustase din carnea copiilor lui. Ciorba îi mirosise a aur !

Cînd Leana intră în odaie, el se ridică în coate și strigă :

— Stinge focul... să dai cărbunii și cenușa înapoi !... Aruncă ciorba... și să dai fulgii și bucățelele înapoi... Vreau banii pe jumătate, dacă nu toți !

Și începu să plîngă cu hohote.

— Ucigaș !... nebun !... nelegiuit !... în veci n-o să te sature !

Leana, înmărmurită, să uită la el. Tocmai atunci s-auzi miorlăind la ușe cotoiul, tovarășul ei de foame și de tremurat, singura ființă care o mîngîie și pe care o mîngîie.

Leana crăpă ușa. Hagiul se uită speriat și, văzînd cotoiul strecurîndu-se pe ușe, se resti :

— Să-i tai coada !... Să-i tai coada !... O coadă d-îmi stîngen !... pînă să intre, se răcește odaia !... Să cheltuiască și pentru el ?... Unde e toporul ?... Am să i-o tai eu !

Se ridică în picioare. Picioarele tremurără, se îndoiră, trosniră din încheieturi. Hagiul se curnă de mijloc ; deschise ochii, mari și roșii ; căscă gura și căzu pe spate.

Leana, speriată, fugi afară, închinîndu-se.

S-a înnoptat. Ea pîndește la ușe. Tremură și inima i se bate. Ar vrea să intre, și spaima că e mort or nebun o îngheață. Vîntul fluieră în strașina casei. Zăpada le-a troienit ușa pe dinafară. În tindă e frig și întuneric.

Pe la miezul nopții i se păru că în odaia Hagiului se tirăște cineva d-a bușile. Ascultă. Auzi deslușit un sunet de bani.

— El e. N-a murit, șopti Leana, banii îi prelungesc viața. Săracu nenea Hagiul !

Linistită puțin, dibui pe întuneric clanta de la odăița ei, deschise ușa binișor și se duse să se culce, tânguind încet pe nen-său Hagiul :

— Săracu, ce bogat este !

A doua zi, de dimineată, Leana, intrînd în odaia Hagiului, îi găsi numai în cămașe, în cămașa sa petec de petec, trîntit cu fața în jos, pe aur, îngropat în galbeni, cu fruntea p-un purcoi de lire, cu ochii închiși.

Cum îl văzu, începu să plîngă.

Dar, ca prin minune, trupul Hagiului se cutremură. Banii sunară d-a lungul, de la picioare pînă la frunte. Săltă capul ; deschise ochii stinși și-i îndreptă, ca niște sticle reci, asupra Leanii ; bolborosi cîteva cuvinte nedeslușite ; mușcă în vînt cu gingiile albe și izbuti să slomnească :

— Nu te uita... închide ochii... ochii fură... închide ochii !...

Căscă gura ; limba i se mototoli în gît ; capul îi căzu într-o parte ; picioarele i se lungiră ; mînele i se înfipseră în bani... și adormi pe veci, cu ochii deschiși și țintă asupra Leanii.

Cînd l-au scăldat, pe genuchi, pe piept și pe frunte se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus, și ochii lui spăimîntați nu s-au închis.

Leana l-a îngropat cu alai mare. Zece popi, archiereu, oranist, colivă, steagul Bisericii Troița flori, lumînări, zăbrance. Lumea, privind, zicea :

— Ce frumusețe ! Bine de el !

La capul lui mergea Leana ; după ea, cîțiva bătrîni, cu ctitorul în mijloc.

Unul din bătrîni întrebă pe ctitor :

— Ce bani a lăsat ?

— Un milion, răspunse ctitorul.

— Cît face un milion ?

— Un milion ? De zece ori cîte o sută de mii.

— Săracu Hagiu !

— Darcă ar vedea el cum se cheltuiește cu înmormîntarea lui...

— Ar muri ! răspunse unul din bătrîni.

Și oranistul, cletănîndu-și ceaprazurile de fir, intră în curtea bisericii. Mai multe glasuri s-auziră în depărtare : „Vecinica lui pomenire, vecinica lui pomenire“..

LINIȘTE

Mariei Delavrancea

I

De trei ori l-am văzut în viața mea și rămăsese neschimbat : aceeași față, aceeași barbă căruntă, același mers oblu și capul plecat tot pe umărul drept.

Acceași liniște adîncă.

Și l-am văzut în mijlocul unei naturi așa de mîndre, că s-ar fi mișcat sufletul celui din urmă ticălos. Pieptul uriaș al Ceahlăului și Dîmbovicioara, despicînd în două creierii munților, pentru ca să-și deșire trîmba apelor sale reci și albăstriei, au descreștit fruntea veștejită a atîtor cartofori, au scăpărat în inima a atîtor zgîrciți o veselie streină de sunetul banului ș-au desfătat ațiți nerozi de negustori cîți brazi și cîți mesteacani sunt pe ceafa de piatră a acestor ținuturi fericite.

Apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vultorile și sar peste stîncile lustruite ; șipotele țîșnesc și-și azvîrlă sulul apelor reci ca niște arcuri de sticlă străvezie ; munții să încalecă grumaz peste grumaz, pînă în slava cerului ; călătorii admiră, rîd, petrec, beau pe mușchiul moale și blînd ca o catifea verde. Numai el privește așa de risipit, că parcă nu vede ; ascultă zgomotul cascadeilor și glumele celorlalți așa de nepăsător, că parcă n-aude ;

și să mișcă așa de ușurel și de încet, că parcă ar sta pe loc.

De trei ori l-am văzut și de trei ori mi s-a părut că văd o mașină perfectă, alcătuită în chip de om, a cărei mișcare dinlăuntru ar fi taina vreunui mecanic de geniu, care ar fi voit să-și bată joc de oameni și de Dumnezeu; pe oameni înșelându-i și pe Dumnezeu imitându-l.

II

La ora mîncării m-am așezat la o masă din apropierea lui. Întotdeauna o liniște adîncă îl înghite ca într-un coșciug de plumb. Respirația nu i se simte. Privirea îi e pironită în farfurie. Mîinile i se mișcă c-o îndemînare și c-o precizie de spaimă. Furculița, cuțitul și lingura nu i se simt. Cînd poruncește servitorului, glasul nu i s-aude. Mănîncă și te îndoiești dacă mestică. E cald. Sudorea îi brobonează fruntea, îi picură pe ȳesmintे; el nu se șterge; vîntul răscolește praful și gunoaiete — cȳci lumea mȳnîncȳ în curtea birtului — virteȳul trece peste dînsul; lumea zȳrvȳie; mulȳi se supȳrȳ cȳ nu sunt bine serviȳi; el tace. Și d-o lunȳ de zile de cȳnd stȳ la bȳi n-a vorbit cu nimeni, n-a salutat pe nimeni, n-a intȳnȳ mȳna nimȳnui.

Dar o fi trist, o fi nefericit, o fi bolnav, o fi nebun... nimeni nu știe. E liniștit ca un obosit care doarme, nepȳsȳtor ca un mort și nepȳtruns ca o peșterȳ fȳrȳ fund. Ceilȳlȳi îl privesc nemulȳțumiȳi, cȳci liniștea lui le insultȳ zgomotul și ușurȳnȳa lor. Și mulȳi îl arȳtȳ cu deȳgetul, ȳopȳndu-șȳ :

— Cine o fi acest domn care trȳiește cu dușii de pe lume ?

— Nu știu... Mi se pare că e un strein.

— Ce limbă vorbește ?

— Aș ! nici una !

— Ia privește la el : o ~~țuică~~, o sticlă de vin, trei feluri de bucate, pe cari le ~~înghite~~ fără să le mestece... Încolo : nu vorbește, nu râde, nu se ~~supără~~... Ce ciudat om !

— Vezi, zicea o doamnă frumoasă către un căpitan de tunari, ce galbenă și ce întinsă piele are pe obraji mutul care mănincă singur, care tace fără a se gândi, care mănincă fără a mesteca, care mișcă buzele și nu i se aude glasul ? Nu-ți poți închipui, dragă Pol, cum îmi năprește nervii cu muțenia lui. L-aș săruta o dată dacă i-aș auzi glasul, i-aș da în genuchi dacă mi-ar spune cum îl cheamă și, dacă ar face o beție, aș fi în stare...

— Ce ? răspunse căpitanul, dînd ochii peste cap și rîzînd un ris guturăit și gros. Ce-ai face dacă s-ar îmbăta ? Spune-mi, Mimi, c-aș vrea să știe și maiorul cînd o veni. Maiorul o să rîză cînd și-o cunoaște bine giuvarul de nevastă.

Și înghițiră citeva pahare de vin. Doamna se scobi în dinți ; rîse pe nas ; deschise ochii mari și galeși și îl bătu pe picior. Căpitanul își rezemase capul în mîna dreaptă, privind alene la masa celui domn tăcut și liniștit.

— Vrei tu, Mimi, să-i auzi glasul ?

— Vreau, vreau, răspunse ea repede și trînti un pahar cu fundul pe masă.

— Ce-mi dai ?

— Ceva mai mult decît i-aș da mutului dacă ar vorbi.

— Bine, răspunse căpitanul.

Făcu semn unui chelner să vie și, cînd se apropie de dînsul, îi șopti ceva la ureche, îi bătu din picior, îi zîmbi și îi zise :

— Nu fi prost, mă, îți dau un bacșiș bun.

— Și eu, ingînă Mimi, fără să știe despre ce este vorba.

— Ce ți-a cerut acum ? întrebă căpitanul pe chelner.

— Tocană.

— Tocană ? Foarte bine... O să vorbească...

Chelnerul plecă, iar căpitanul făcu mîna copăiță și prinse o duzină de muște. La unele le rupse aripele, la altele le strivi capetele și, cînd chelnerul sosi cu tocana, le presără în sosul ei galben și cleios, șoptindu-i :

— Du-i-o ; e numa bună ; acum o să vorbească.

Doamna pufni de rîs, îngînînd :

— Ce nebun ești, Pol ! Ce haz ai cînd te cam chereleşti !

Eram mîhnit de această cruzime, și totuși, abia îmi stăpîneam risul privind la scîrboasa tocană, care începuse să alerge.

Necunoscutul privi lung în farfurie și nu arată nici scîrbă, nici supărare. Luă furculița, scoase liniștit, una după alta, toate muștile, tăcu și începu să mănînce, fără a se sinchisi de vecinii cari rîdeau cu hohote.

— Ce gugumănie rea ! mormăii eu, revoltat de veseliea căpitanului ș-a doamnei de lîngă dînsul, dar așa de încet, încît socotii că nimeni nu mă auzise.

Dar acel domn, singur și închis ca printr-un blestem la orice impresie tristă or veselă, ridică capul din farfurie, zîmbi o clipă ușurel și nepăsător. Se uită ținută la mine și tresării cînd îi auzii glasul :

— De ce te superi, domnule, ar trebui eu să mă supăr. Eu însă am un cîine cam hîrbar : de cîteva ori mi-a murdărit ghetetele și niciodată nu l-am bătut. Și oamenii, ca și dobitoacele, sunt mai adeseori murdari și proști, iar nu răi. Toată deosebirea e că oamenii, cînd sunt proști, murdari și răi, sunt mai proști, mai murdari și mai răi decît orice dobitoc.

Căpitanul îl auzi și tăcu. Vroi să fumeze și-și băgă țigareta cu focul în gură. Eu vrusei să răspund necunoscutului, dar el băuse cel din urmă pahar de vin, își luase pălăria și bastonul și, într-o clipă, să făcu nevăzut.

Fără voia mea, ca și cînd m-aș fi sculat în mijlocul nopții după un vis care te zăpăcește, mă sculai de la masă, fără să-mi plătesc mîncarea, și mă repezii după acel domn ciudat, fantastic, al cărui glas rece, desprețuitor și totuși blînd și bun îmi ațîțase atîta curiozitate, că nimeni și nimic nu m-ar mai fi stăpînit locului. Răsturnai scaunul, mă izbii de o cocoană bătrînă, care trînti în urma mea un „Hei ! ce, ești chior, domnule ?” și-o rupsei la fugă, simțindu-mă fatal atras de acel necunoscut bizar.

Cu toată graba mea și ticfiala inimii, îl vedeam lămurit în minte : galben, cîrunt, tăcut, desprețuitor, singur în mijlocul lumii ca într-un pustiu, și glasul lui, care mă tăia se adînci, ca o limbă de oțel rece, îl auzeam neconținut bănăindu-mi în creier. În acest om simțeam o fatalitate care te ametește. O prăpastie adîncă care te țintuiește pe buzele ei și-i privești fundul adînc și înecat în negură. O melancolie frumoasă și înfiorătoare, ce te înduioșează, te zguduie și îți risipește orice idee de viață, înfigînd în tine numai patima oarbă a necunoscutului.

L-am ajuns. Cu bastonul, cu mîinile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spete, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetinel, fără să i s-audă pașii și fără a arunca privirea în lături. Dar cum dete de șoseaua ce mîna, suind cotiș, către Nămăești și Rucăr, iuți pașii, scoțînd mînele din buzunarele bluzei. Ridică capul în sus, ca și cum ar fi fost furat de blînda frumusețe a caselor mici, albe, curate și înconjurate cu ogrăzii de pruni și cu porumbiști verzi și fișiitoare ; își plimbă în neștire privirea uimită din platoul Bughii în albia largă și pietroasă a Rîu-Tîrgului.

În dreptul unei case mici, pusă cam supt șosea, îngrădită cu lațe și ocolită cu măturică, cu creițe, cu fasolică și cu flori-domnești, abătu din drum, coborî p-o potecă, deschise poarta și, fără a se uita îndărăt, intră în curte, se urcă în pridvor și se făcu nevăzut în casă, trîntind ușa după el.

Firește, mă hotărîi să pîndesc în șosea.

Dădui tircoale în jurul casei, pînă cînd văzui ieșind din curte o țărancă voinică și frumoasă ; mă luai după ea ; intrai în vorbă : „Ba un' te duci, ba ce-ți pasă ; ba ce să iei de la cîrciumă ; ba o fărîmă de untdelemn, că mîine e sfința duminică“. La cîrciumă, mai dă-i o țuică, mai dă-i alta, mai dă-i și p-a treia, și vorba se dezleagă.

— Leliță, fi zisei eu, cum cheamă pe boierul găzduit de d-ta ?

— Că zău, să mă crezi, domnișorule, nici eu nu știu. Unde te-appropii de dînsul.. toată ziua tace ; noaptea doar ce-l mai auzi bolborosind, singur în odaie, cu perdelele lăsate și cu ușa încuiată. Da', de, n-am ce zice, e om bun și plătește bine. Ce nu mă împacă sunt niște cărți ale lui cu capete de oameni morți, cu picioare jupuite... Doamne ferește !

Țărancă veselă, vorbă lungă și hazlie, căzu la învoială că-mi închiriază odaia de alături de acel domn, pă „nu mai jos de doi poli, că la ea e curat, că e odihnă bună, că sunt foale să te îngropi în ele pînă în gît ; și, unde mai pui, umbră deasă și prune de tot felul ; mă rog, la cîte rămnește inima omului“.

A doua zi, pe vremea prînzului, luai geamantanul și mă așezai la noua gazdă.

III

În prima noapte nu putui dormi. Vecinul meu se plimbă în lungul odăii pînă la miezul nopții, apoi îl auzii cum se încerca să puie zăvorul încet-încet, și către unu-două din noapte oftă așa de lung ca și cum ar fi scăpat din mîinile cuiva care s-ar fi încercat să-l năbușească. Mărturisesc că frica m-a apucat cînd l-am auzit că începe să vorbească : la început cîte-o vorbă nedăslușită, apoi fraze întregi, la urmă mi s-a păru că citește și, în sfîrșit, această scenă tai-

nică se încheie cu un mare zgomot, făcîndu-mă să sar din plapîmă. Desigur trîntise niște cărți.

Mă lungii din nou în pat, cu ochii deschiși în întunericul odăii. Cîtva timp nu mai auzii nimic afară de șuietul jalnic al rîului.

Nu trecu mult, și zgomotul d-alături se auzi iarăși, dar de astă dată vecinul meu mi se păru apucat de furii. Se răstea, ofta, înșira cuvinte fără înțeles, rupea și mototolea la hîrtie, ca și cum ar fi smuls foi din vro carte. Îl auzii bine cum rîcăi de mai multe ori niște chibrituri și dăte foc la ceva care ardea repede. Se deslușea bine pălălăile supte de coșul sobei.

După acest foc, ce nu ținu decît cîteva minute, el începu să se plimbe în lungul odăii, zicînd cu nespusă mînie :

— Da, da, foarte bine ! încă unul ! încă unul ! încă un dobitoc care nu știe ce vorbește ! Așa le trebuie. Șarlatani ! Oamenii sunt proști !

Niciodată n-am înțeles ca în noaptea aceea cum un om poate muri de frică. Vecinul meu plîngea. Eu nu puteam închide ochii. Desigur, vecinul meu e nebun. Dacă zăvorul de la ușa lui ar fi crîcnit, în neștire, atins de el din greșeală, eu aș fi înghețat în acea clipă, așa cum mă aflam, c-un pumn încheștat și c-o mîină pe frunte. Toate lucrurile în casă, masa, perdelele, scaunele și soba se clătinau din loc, îmbrăcau forme de monștri, de cîte dihanii toate pot să treacă printr-o închipuire smintită de spaimă, și dănțuiau, și săreau, și se strîmbau la mine, ca și cum nebunia d-alături le-ar fi dat suflet și plan d-a mă cuprinde în vîrtejul ei fantastic.

Inima începu să mi se bată ; răsuflarea mi se împiedică de cîteva ori și, fără să știu de unde mai aveam putere, mă răsturnai cu fața în jos. La ziua albă, somnul, bunul somn, mă fură cu odihna lui mîngăietoare.

M-am deșteptat după amiază. Nu-mi mai era frică. Mă întremasem. Odată închipuirea liniștită, mă simțeam, ca și în ziua de mai înainte, legat de pașii celui necunoscut.

— Nu se poate, nu e nebun. Un nebun așa de cuminte e cu neputință... Mi-e rușine mie de mine... Ce laș am fost !

Nu sfârșisem bine de mormăit aceste cuvinte, și luai niște foarfeci de pe masa mea, intrai binișor în casă la vecin și, măsurându-mi depărtarea ochilor p-o perdea de la fereastra lui, tăiai două rotocoale prin care puteam privi d-afară înăuntru odăii ca prin două sticle de ochelari.

Toată ziua am umblat încotro m-au dus picioarele. Am jucat popice la Crasan, m-am suit pe platoul Bughii, m-am dus pînă la Mățau. Toate cîte le admiram cu două zile mai înainte nu mai însemnau nimica. Natura mi se părea o secătură și așteptam cu nerăbdare ca noaptea să înghită farmecele priveliștilor, absorbit de aceste întrebări :

„Cine o fi acest om ? De unde o fi venind ? Ce fel de viață duce ? Ziua liniștit și noaptea în prada atîtor chinuri... Ce om este acest nefericit ?“

Pe la miezul nopții, văzînd că și-a aprins lumînarea, am intrat binișor în curte.

Luna mi-era nesuferită, căci lumina din creștetul cerului să fi zis că este ziua.

În vîrfurile picioarelor m-am apropiat de fereastra odăii lui. Mă suii pe prispa care ocolea de jur împrejur casele și, abia respirînd de emoție, îmi potrivii ochii pe cele două rotocoale tăiate în perdeaua de la fereastră.

Vedeam bine în odaia lui.

Ca la un minut închisei ochii.

Era o crimă purtarea mea. Spionam un om atît de bun și de liniștit. Despecetluiam o scrisoare plină de taine, care nu-mi era adresată mie. Intram hoștește într-o conștiință închisă și nefericită.

Dar cînd deschisei ochii, toate grijile și gîndurile ome-nești, curate și înalte, să risipiră. O putere mai mare decît voința și cinstea mea mă țintui la fereastră.

El își lăpădase bluza și vesta.

Deschisese p-o masă mare de brad două volume groase, cu figuri negre și tablouri colorate. Deslușit nu vedeam cam ce reprezentau.

La gura sobii era un morman de scrum de hirtie.

Să uită puțin pe una din cărți. Citi liniștit o pagină, apoi începu să se plimbe în lungul odăii, cu niște pași din ce în ce mai largi, și mai apăsăți. Obrajii lui, galbeni și fără pic de viață, se deschiseră, se luminară, se rumeniră puțin, dar așa de repede, încît înțelesei că acea căldură nu le era firească, ci, ca și cum l-ar fi dogorit un foc străin de sîngele lui, o gură de sobă încinsă, o izbire de soare în creștetul capului. Ochii lui, stinși și adormiți în orbitele întunecoase de supt fruntea lată și albă, se deschiseră mari, aprinși, scînteietori și începură a-i juca în toate părțile. Buzele i se dezlipiră, tremurară, apoi îndrugară cîteva vorbe pe care nu le auzii.

Mersu-i închis între cele două ziduri era o goană furioasă ; și nu se întorcea din mers decît numai cînd era aproape să se izbească cu capul de pereți.

Se opri în mijlocul casei, se frecă pe frunte. Cînd ridică ochii în sus, erau încărcăți cu lacrimi. Dădu din mîini, ca și cum ar fi vorbit cu cineva, și zise cu dezgust și cu revoltă :

— Of ! of ! să nu crezi în Dumnezeu, bine, dar să nu crezi în noroc ? Idiot și ateu e acela care nu crede în soartă, în soarta care te încinge cu cercuri de fer de la naștere, în soarta pe care ți-o fată oamenii și împrejurările, lumea și moravurile ei. Viața nu e liberă ; viața e o sclavie și un joc de cărți ; o carte fatală te prigonește zece generații întregi, dacă vitalitatea bestiei dintr-un neam nu se curmă mai degrabă !

După aceste cuvinte făcu de cîteva ori pe nas „hî-hî“ și să așeză pe un scaun de lîngă masă, își coprinse tîmplele în mîini, plecîndu-se pe-o carte.

Înmărmurisem privind și ascultînd fără să înțeleg nimic din cîte vedeam și auzeam.

După ce întoarse câteva foi, o mină îi căzu moloșit și greu pe tomul de alături și începu să plîngă ca un copil. Lacrămile îi picurau una după alta, repede ca o ploaie caldă, pe foile cărții, pînă cînd, neamivăzînd, desigur, rîndurile, se sculă de la masă, oftă adînc, ca și în noaptea trecută, și îngîină cu ochii în sus, ca și cum ar fi fost o femeie care se roagă la icoană :

— Dar eu tocmai așa am făcut, tocmai... Tuburile n-au răsufliat. Singele a avut tocmai căldura unui om pe deplin sănătos... și singe mai curat ca al meu era cu greu de găsit... Nici-o boală n-am avut care să-și fi vărsat și plămădit în el elementele morții, acele milioane de atome vii care se revoltă și turbură și înfrîng tainica goană și primenire a vieții... Aș vrea să-mi dovedesc mie însumi că am greșit, numai astfel poate mi-aș birui lașitatea și mi-aș zdrobi viața ca p-un pahar din care ai băut pînă te-ai îmbătat și nu mai ai ce bea...

Și începu iarăși să se plimbe. De astă dată obrajii lui erau un amestec de galben, alb și vînat. Mi se păru că tremură. După câteva învîrtituri prin odaie, se repezi la cartea pe care citise, o zvîrli cu scîrbă de pe masă, o mototoli, îi smulse foile, răsufliînd pe nas așa de puternic încît îl auzii cum auzi din depărtare un cal speriat.

Adună toate foile, le îndesă în gura sobei, aprinse un chibrit și le dădu foc. Casa se luminează de vîlvătăi. El, după ce arseră cele din urmă petice, se întoarse la masa de lucru și zise cu mulțumire rea :

— Da, așa le trebuie ! Încă unul care nu știe ce spune ! Încă unul care nu se mulțumește pe ce știe și scrie volume întregi despre ce nu știe și nu-i este dat să știe !

Poate că erau trei ceasuri după miezul nopții. Luna scăpătase mult la vale. Mi-era răcoare, dar nu-mi venea să părăsesc locul de pîndă.

Era obosit ; sta adus de mijloc, întors cu spatele la mine și rezemat în mîini de masa albă. După câteva minute de gîndire se duse la un geamantan ; îl deschise ;

scoase o cutie ; se așeză pe un scaun ; aruncă un picior peste celălalt ; puse cutia pe masă ; o deschise ; luă din ea o lupă și un cuțitaș de oțel ; își sumese mîneca stîngă pînă-n cot ; își rezemă vîrfurile cuțitului de pulpa mîinii și zise liniștit :

— Desigur, sîngele meu n-a fost bun. O moștenire de la moși, de la strămoși, un faliment de sînge pe care l-am primit în vinele mele fără să știu, fără să vreau și fără ca ei să fi știut și să fi vrut.

Cum sfîrși aceste cuvinte, apăsă cu mîna dreaptă pe plăselele negre ale cuțitului, a cărui limbă subțire și scilpitoare îi pătrunse carnea. Cînd îl trase în sus, sîngele fișni, îi alunecă la vale înroșindu-i cămașa strînsă ca un covrig în jurul cotului.

Și privea liniștit.

Pe mine m-apucă niște fiori reci d-a lungul spinării. Văzînd cum picura sîngele de la cot la pămînt, îmi simții ochii calzi de lacrimi. De osteneală și de spaimă îmi veni ameteală. Închisei ochii și zgudui puțin cele două vergele de fier, de care mă înhățașem să nu caz.

Cînd mă desmeticii, dădui să privesc prin rotocoalele din perdea, dar nu mai văzui nimic. Clipii din ochi. Mă frecai bine pe frunte. În casă era lumină și totuși nu mai văzui nimic.

Deodată, începui să tremur. Două fășii de ger mi se strecurară prin amîndoi ochii. Tocmai în dreptul lor întîlnisem o altă pereche de ochi cari scînteiau ca doi ochi de pisică, uitîndu-se adînc într-ai mei. Eram prins. Mă simțise. Și îl auzii că rîde, zicîndu-mi :

— Nu e așa, vecine, că sîngele meu e roșu și bun ? Nu e așa ?

Un mort, dacă, printr-o minune, ar fi rîs și ar fi vorbit, n-ar fi rîs și n-ar fi vorbit mai rece, mai uscat și mai sînistru ca acea fantomă neagră care-mi bătu în geam.

Ar rupt-o la fugă. Pe la poartă mi s-au tăiat picioarele și abia m-am tîrît, cîțiva pași, pe malul șanțului de la șosea.

Răsăritul bătea în profir. Cocoșii cîntau, lipăind din aripi. Brîiele de mușcele se zăreau într-o lumină leșioasă. Rîul Tîrgului venea cu șuietul său din depărtare. Iarbă era udă.

Poate că de frig, or de frică, adormii și nu mă deștepta decît numai la scîrțîitul asurzitor al unui car încărcat cu scînduri, coborînd de la herăstraiele din Rucăr. Soarele era sus.

Vegheasem toată noaptea în picioare ; nu mîncasem mă dureau coastele ; mi-era frig ; răcisem ; ameteam. Mă prinse frigurile.

Intrai în odaia mea. Mă tolănii pe pat. Unde picai acolo adormii.

Cît oi fi dormit nu știu, dar visam că se făcea că un prieten, cum arar se mai găsesc pe lume, mă mîngîia pe frunte și pe mîinile mele înghețate.

Mă deșteptai. Deschisei ochii și rămăsei încremenit cu ochii țaglă, așa cum eram, trîntit de-a curmezișul patului cu gîtul strîmb și cu vinele de la gît supuse. Vroii să strig Căscai gura, dar n-auzii nimic. În fața mea sta nemișcat acel om necunoscut. Privirea lui mi se părea că mă judecă mă osîndește și mă execută.

— Nu fi copil, n-ai de ce să te sperii, îmi zise el blajin și mă potoli. Ai dormit în șosea ; ai răcit ; o să-ți treacă ; nu e nimic ; de tot te poți lecu, afară de dezgust și de în-
doială.

Și văzînd că dau să vorbesc fără a izbuti, îmi luă o mînă într-ale sale, mă mîngîie, apoi începu să-mi vorbească zîmbind :

— Am să-ți dau o sticlă de vin ; s-o bei toată, să mă-nînci bine și-o să-ți treacă. Sunt doctor, adică am învățat medicina și nu mai cerc să vindec pe nimeni. Diseară ai să afli tot ce ai vroit să afli. La toate am fost osîndit pe lume, dar să mă crează oamenii și nebun, după ce sunt nefericit, ar fi mai mult decît mi-este dat să rabd și să tac.

Mi-aduse o sticlă de vin, pe fundul căreia se vedeau mănuchiuri de țintaură.

Și plecă.

Am băut tot vinul. M-am dus la birt ; am mâncat zdra-văn, m-am rătăcit de-a lungul râului pînă la podul care taie aproape pe la jumătate calea dintre Cîmpu-Lung și Nămăești. Țărancele, cu fotele roșii și cu cămășile albe, sumese într-un șold, nălbeau pînzele, copii dăsculți și numai în cămăși groase și ridicate pînă la burta lor, doldora de prune și de mere, bălăceau prin șuvițele de apă ce se coteau din matca râului iarăși în matca lui.

Eu băteam cu bastonul pietricelele și mă gîndeam cum, fără de voie, furam tainele unui suflet atît de bun ca al vecinului meu.

Morile vuiiau de-a lungul apei, vînturînd prin spițele lor late talazurile limpezi și clăbucite de spumă. Pivele își bocăneau cracii groși și grei, bătînd, ghemuind și strivind abalele.

IV

Pe înnoptate m-am dus acasă. Toate cîte îmi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii și nu-mi lămureau acea noapte fantastică.

Pe la zece ore ușa se deschise. El apăru în prag, îmi ticăi inima și abia putui crede urechilor cînd îl auzii chemîndu-mă :

— Poftim la mine dacă vrei. Am ceai și tutun bun. Și-o să vorbim, mai ales că n-ai știut să-ți stăpînești curiozitatea. Nu e bine să furi cu coada ochiului, nici să tragi cu urechea pe la geamurile oamenilor. Dacă te-ar plăti cineva pentru aceleași fapte, ți-ar fi rușine, ți-ar suna în minte cuvîntul de *spion*... deși nu plata, ci faptul înjosește.

Mă luă de mîină și mă duse în odaia lui. Pe masa de brad erau două cărți, două ceaiuri care-și afumau aburii

căldicei și mirositori, și cuțitașul de hirurg pătat cu sînge închegat.

Cu frica în sîn, m-așezai p-un scaun. El era în fața mea. Aprinserăm cîte o țigară. Sorbi de două-trei ori din ceai și începu să vorbească, ca un om zăpăcit de gînduri, care nu știe cum să și le adune.

— Ei, ei, îmi zise el, oftînd ușurel, omul de cînd se naște vine cu jumătate de soartă în el. Cînd un copil rămîne nepăsător la zgomote, la ocări, la bătăi, și nu se gîndește decît la mîncare; cînd nu simte milă de cergători; cînd se-îndoapă cu duminicatul din urmă, fiind sătul pînă în gît, mai bine decît să-l dea cuiva; cînd chinuiește pisicile și cîinii; cînd strînge lucru peste lucru, jucărie peste jucărie, acest copil a sosit cu jumătate de noroc în lume. Dacă împrejurările nu l-ar suci din calea lui firească, el, desigur, va fi, la mare, un calic, un nemilos, un necinstit, un egoist. Nu-i mai trebuie nimic ca să fie fericit, afară poate de puținică deșteptăciune, pentru ca să-și aleagă frizura bine, să-și scuture hainele bine, să-și lustruiască ghetele și să mință întotdeauna. Ai putea, aproape cu siguranță, de la un mic semn, să deosibești, cu douăzeci de¹ ani înainte, care copil va ajunge un om procopsit și fericit și care va muri cum a și trăit; sărac și nefericit. Dacă pe la vîrsta de cinci-șase ani deschipe niște ochi blegi și reci, nepăsători, mari și uscați, nu mai rămîne îndoială că prostia simțurilor la el e în strînsă legătură cu prostia creierului, și aceste două prostii sunt de ajuns ca să-l ferească o viață întreagă. Dacă, din contră, ochii lui se măresc și se micșorează; dacă se string nervos în pleoape și se desfac repede pînă la frunte; dacă clilesc fără ordine și dacă minia, ca și bucuria lui i se aprind în luminile lor, e de ajuns ca să te încredințezi că această viață care-i scapără în priviri pornește dintr-un foc de viață din aluatul aprins al

¹ În textul de bază : douăzeci ani ; corectat cf. ed. 1887.

scierului, și aceste două vieți sunt de ajuns pentru ca
să-l chinuiească întreaga lui viață, mai ales în lumea
noastră, șireată și proastă, lustruită și ignorantă până la
albatăcie. Eu, neajungând nimic și necunoscându-mă
nimeni, pot, fără să crezi că mă laud, să-ți spun că din
întâmplare am sosit pe lume un copil viu, neastâmpărat,
hidos, necumpătat în toate, amestecând râsul cu plînsul
într-o clipă, simțitor, dureros de simțitor, căci de mic
am deosebeam între o palmă și-o vorbă rea sau urită. Un
singur cusur aveam : eram sărac. S-a fost de ajuns...

Aci se opri din vorbă. Sorbi din ceai. Ridică din
umărul drept și făcu pe nas de câteva ori „hî-hî“, ca și
cum ar fi râs. Apoi începu, clipind des :

— Nu știu dacă d-ta înțelegi pe deplin cuvîntul
să-ră-ci-e ?

— Îmi pare rău că-l înțeleg...

— Nu e vorba de sărăcia-lipsă, ci de sărăcia care te
alungă să-ți slugărinești viața în casele bogate ale
parveniților. Piinea ți se pare amară, vinul acru, hainele
te ard, salteaua — umplută cu pietre, și perna pe care-ți
pleci capul — înțesată cu mărăcini. Toți acești îmbogățiți
prin șarlatanii și furturi sunt convinși că plătindu-ți un
serviciu îți cumpără și viața. O, Doamne, dar te uiți cu
scîrbă și cu milă la ei... Nu știu cum să-ți îndulcească
viața măcar d-ar avea vistieriile împărățiilor toate. Cu
mult mai bine trăiesc cîinii și slugile la vatra lor bogată
și toantă. Sfîrșisem bine liceul. Urmam la medicină. Dam
lecții la copiii unui falit milionar ; copii răi, rău nărașiți,
leneși și gugumani. După trei săptămîni vorbeam despre
progresele copiilor. Eram la masă. El, un om gros în
pîntece și în ceafă, închis și ciupit în obraji, ținea într-una
că să-și facă copiii militari ; milităria e *carieră sigură* mai
ales cînd ai *cevașilea cheag*. Ea, o femeie uscată și naltă,
ales cînd ai *cevașilea cheag*. Ea, o femeie uscată și naltă,
înfiptă la vorbă, încăpățînată și necăjicioasă, nu lăsa de
loc cu deputăția. Deputăția este o meserie care duce

departe. M-am amestecat în discuție, căci mi-era silă să ascult. Le-am spus cât de multe lipsesc copiilor și cât de multe le mai trebuiesc.

— D-ta prea observi multe, prea știi multe și prea vorbești mult, îmi răspunse el, zuruindu-și inconștient banii din buzunar.

Pentru prima oară vorbeam cu ei. Pentru prima oară vorbeau ei cu mine.

A doua zi, bineînțeles, mi-am luat cărțile și-am plecat în voia întâmplării. La douăzeci de ani, pe pământ și sufer, lesne se încăpotează un culcuș de trai.

După cîtăva vreme mă pripăsisem la un mare funcționar. Dam lecții la o fetiță de șapte ani, destul de frumușică, destul de deșteaptă, și destul de leneșe, și destul de răsfățată. Era primul și singurul copil la părinți. Acești oameni mi se păreau mai buni, mai de omenie.

El, om liniștit, nici prost, nici deștept, și nu învățase multă carte ca să-și vatăme inteligența sa mediocră. Era era frumoasă, tînără, vie, îi plăcea discuțiile; nebuna după *Rolla*¹; recita² binișor *Le Saule*³ și *Steluța* lui Alecsandri, mai ales acel singur vers genial și simplu „Pe cînd eram în lume tu singură și eu“, îl spunea minunat, cu toată melancolia, cu toată părerea de rău adîncă și omenească ce i se cuvine.

Aci iar își tăie cuvîntul. De astă dată surise iar amestecat cu acel „hî-hî“ trist și obicinuit. Răsuci o țigară, o aprinse la luminare; mă îndemnă să-mi beat ceaiul și începu să-mi povestească cu o ironie, așa de ciudată, că parc-ar fi rînjit la cineva.

¹ Vast poem al lui Alfred de Musset; publicat în 1833.

² În textul de bază : *recitea*.

³ Una dintre cele mai cunoscute poezii ale lui Alfred de Musset, publicată în 1830.

— Doamna era foarte bună cu mine. Vorbea, râdea, discuta ceasuri întregi. Vroia să afle ce-mi place și ce nu. Ne certam mai pe toți poeții mari și, după ce mă ațîța la discuție, mă asculta privindu-mă lung și nemișcat, sfîrșind mai întotdeauna prin a-mi da dreptate și a-mi mărturisi că-i place grozav cum vorbeam și cum citesc.

Eu mă înroșeam și ea râdea.

Ne făcusem destul de prieteni, doar nu ne ziceam pe nume și nu ne ziceam nici într-un fel.

Într-o zi discutam împreună dacă un vestit poet al nostru a iubit ori ba, ca un adevărat artist și poet, și dacă poeziile lui de iubire răspund la porniri adevărate și profunde. Ea zicea că da, eu susțineam contrariul.

— Ce vrei, acele versuri ușoare, limpezi, bogate, acele comparații fericite, acea credință în dragostea lui sunt niște dovezi puternice că poetul a simțit și a știut să spuie ce simte.

— Nu, eu nu sunt de părerea d-tale, îi răspunsei eu. Versurile lui sunt ușoare pentru că nu spun nimic. O muzică de silabe nu poate fi decît ușoară. Limpezimea lor le vine nu din profunditate, ci din indiferență. Cînd spui lucruri pe cari orice om cu bun-simț, tolănit fără grije pe o sofa moale, le poate spune, ar fi și păcat să nu fii limpede, mai ales cînd toată viața ai ciripit în versuri. Comparațiile lui, în genere, ca toate celelalte figuri, sunt, după formă și după cum tind să lumineze și să învieze o idee, nefirești și școlărește căutate. Bogăția la el e lipsită de mișcarea și de căldura vieții. Tocmai felul acestei bogății dovedește că scriitorul nu vede, nu simte și nu înțelege¹ deodată. Cînd vede și simte, nu înțelege; cînd vede și înțelege, nu simte. Și cînd vede, simte și înțelege, atunci desigur că este vorba despre ceea ce omului ordinar de tot nu i-ar trece prin minte. Atîtea diminutive, atîtea figuri căutate și moarte, atîta nepătrundere în inima omenescă, atîta cumpătare în vers,

¹ În textul de bază, *nu o înțelege*; corectat cf. ed. 1987.

atita blindețe de simțire, atita duioșie de cuvinte, toa-
acestea ți-arată pe omul cu temperament molfu și fericit.
Aș putea zice că numai cînd descrie ce vede și înseamnă
ce umblă în gura poporului, numai în aceste cazuri
destul de bine, este chiar un artist desăvîrșit. Iubire
ca și toate celelalte patimi ce nu se pot vedea, pentru
au rămas comori ascunse, pe cari niciodată nu le-a putu-
găsi. Cine iubește are căldura logică și retorica tempera-
mentului lui, nu se încurcă în imagini și în cuvinte
trec prin mintea oricărui școlar bun și moșier deștept.

Ea mă luă de braț și eu tresării. Mi-era cald. Mi-era
silă. Nu înțelegeam bine. Mi-era frică. Toată vitejia de
cuvinte pieri. Amuții, fără să-mi dau seama bine de ce.
Și nici acum nu-mi aduc aminte dacă, plimbîndu-ne prin
odăi și iarăși întorcîndu-ne pe urmele noastre, am sco-
vreo vorbă.

Pentru prima oară prietenia ei mă umilea. Dacă
ar fi fost o femeie după drumuri, dacă nu m-ar fi plăcut
și nu mi-ar fi dat să mănînc, mi-ar fi făcut plăcere să
dura brațului ei rotund apăsător într-al meu ; aș fi iubit-o
dacă n-aș fi apucat să cred că este cinstită.

Mă surprinsese. Mă uimise. Îmi răsturna toate cre-
dințele mele. Și mai ales cînd a auzit clopoțelul de la
ușe, ș-a tresărit la brațul meu, și-a alergat veselă și
mîngîietoare înaintea bărbatului său, îți mărturisesc că
am înghețat în picioare.

Și mi-a făcut un rău nespun cînd mi-am simțit năvra-
tatea sîngerată și cînd curățenia iluziilor mele mi-a
părut că este o curată prostie. Nu este simțire nobilă care
să nu se zguduie cînd vrăjmașul ei ți-o surprinde dormi-
tînd și ți-o izbește repede.

Toată noaptea, un singur gînd am tors în creier. Dacă
a cercat să mă iubească, desigur că mîine mă va urî.
Am fost atît de neghiob și de rușinos cu dînsa, am văzut-o
atît de înjosit prefăcută între mine și bărbatul său, încît

ea o să vădă în mine un frate nesuferit, care surprinde păcatele unei surori mai mari.

O săptămână nu mi-a vorbit. Ea tăcea, eu tăceam. Altă greșeală de care vedeam bine că-i pare rău. Nevorbindu-mi, ea simțea că se acuză de o vină care poate că nu fusese decît un caprițiu ușor și trecător, o pompărie mai repede a singelui spre creier, o amețală a închipuirii, o iluzie ce arunca pentru o clipă drepturile bărbatului asupra unui tînr necunoscut...

După o săptămână, într-o sărbătoare, ea veni spre mine. Eram singuri. Zîmbi, dar trist și răutăcios. Și, ca și cum și-ar fi adus aminte de ieri, îmi zise :

— Va să zică, d-ta susții că ce admiră o lume toată sunt niște copilării rimate, că lumea se înșală și că numai d-ta ai dreptate...

Nu știu cum — parcă nu mi s-ar fi întîmplat nimica — prinsei la vorbă, și învîrtește la foi, și despică la versuri, și înhață figurile cari mi se păreau mai ordinare și mai nepotrivite și, cînd socoteam, după vechiul și prietenosul obicei că ea o să mă aprobe, o auzii că-mi zice c-o minie ascunsă cu mult meșteșug :

— D-ta prea citești multe, prea știi multe, prea observi multe și prea vorbești multe...

În acel minut, ca printr-o minune, mi se păru că văd supt pielea ei tot organismul brut al falitului. Aceeași frază, aceleași cuvinte, aceeași minie și același dispreț.

Aș fi dorit să-i spui ? „Puteai să mă dai pe ușa afară ceva mai puțin crud“. Curajul mă părăsi. Cine crede că dreptatea are și îndrăzneală nu știe ce spune.

A doua zi am plecat și de la înaltul funcționar. De astă dată trist, cu un început de îndoială, de dezgust și de nu știu ce boală, ale căreia efecte fizice le simțeam pretutindeni, dar mai ales în creier.

Neputînd sta la nimeni, m-am hotărît să mă fac copist, pentru ca să pot sfîrși medicina.

În secția noastră trebuia să facem un raport ministrului de domenii.

Șeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport, ciornă lungă de mai multe coale, fără nici un ordine, fără nici-un înțeles ; greșeli de fraze, de cuvinte de punctuație ; greșeli de logică, motive slabe ; lipsă de studii ; lipsă de fond, lipsă de formă.

Am arătat șefului câteva greșeli prea grosolane și sumedenia de nerozii.

— D-ta prea știi multe, prea observi multe...

Desigur, toată lumea se învoise ca să mă tortureze cu aceleași cuvinte nesuferite.

Șeful meu fusese rău, dar înzecit de rău pentru mine fără să știe. Nemaiputându-mă stăpîni, cercai să-i dovedesc cîtă dreptate am. Era nimicit în fața mai-micilor săi. Și înroșit sfecclă, a bătut cu pumnul în masă, căci avea cînd data manie d-a imita pe ministrul său, și mi-a răspuns furios :

— Nu ești bun de nimic ! Te amesteci în toate mărarul. Ei, ce e ? O să cază cerul pe noi ? Ce este raport ? Un raport... Un raport... Parcă o să-l citească d-l ministru... că altă treabă n-are...

— Nu știam că d-l ministru cere rapoarte pe care le citește, răspunsei eu.

— D-ta prea vorbești multe ! Să-l copiezi așa cum e. Cu aceste cuvinte îmi întoarse spatele, mormăind : Pofti tocmai cin' s-a găsit !

Am tăcut, deși fierbea sîngele în mine.

Și de cîte ori, discutînd cu prietenii mei, venea cu vro idee nouă, pe care nu o puteau afla în lecții nenorocit de mărginite ale doctorilor noștri, toți sfîrșeau cu o ironie rea și înțestată :

— Mă, dar multe mai știi și mult mai vorbești !

La primul examen de anatomie răspundeam profesorului după același autor după care își jefuia el lecțiile. Asupra unei dezvoltări mă opri din vorbă :

— Ce autor susține aceste lucruri ?

I-am spus numele pe care-l cunoștea destul de bine.

— Nu e adevărat !

— D-le doctor, e așa cum spui eu. În cea din urmă ediție are o notă de două pagine care nu se găsește în primile ediții.

— Destul, n-o să învăț carte de la d-ta !

Așteptam rezultatul examenului. Eram galben. Tremuram de necaz. Doctorul Marcovici¹ tocmai ieșea din cancelarie necăjit, strigînd cît îl lua gura.

— Bravo ! are dreptate elevul, și îl respinge ! Profesor de *buchi*, iar nu de facultate !

Cum mă văzu, mă înhăță de haină.

— Bine, nene... ai căzut la examen ! Și, după o înjurătură strașnică, zise restit : Măi frățioare, ești băiat sărac și știi că înveți carte, dar de ce nu-ți păzești gura ? Cînd un guguman susține că n-ai dreptate și cînd acel guguman ți-e examinator, închide gura și taci. Cazi la examen pentru că ai citit p-o ediție nouă, și el nu are decît pe aceea pe care a tradus-o pe de margini cînd învăța la școală. Și nu știi ce i-ei mai zis, că ține într-una că ești obraznic și că vorbești prea mult. El e ignorant și afon. De, ce să-ți fac !...

Am rămas uimit. Pămîntul mi se învîrtea supt picioare. De m-ai fi tăiat, n-ar fi curs picătură de sînge.

Mă dusei acasă.

Era noapte și lumînarea mi se isprăvisese în sfeșnic. În mine se hotărîse desăvîrșit caracterul revoltatului. Stam lungit în pat, cu ghetele în picioare și cu pălăria turtită.

Pentru ce toți oamenii îmi impută că vorbesc mult ? Pentru ce și prietenii, și cei pe cari abia îi cunosc, și ignoranții, și cei cu carte, și perversii, și cei blînzi din

¹ Marcovici Alexandru (1835—1886), medic român ; a făcut studii la Paris. Profesor de clinică medicală și terapeutică la Facultatea de medicină din București.

În secția noastră trebuia să facem un raport ministrului de domenii.

Șeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport, ciornă lungă de mai multe coale, fără nici un ordine, fără nici-un înțeles ; greșeli de fraze, de cuvinte de punctuație ; greșeli de logică, motive slabe ; lipsă de studii ; lipsă de fond, lipsă de formă.

Am arătat șefului câteva greșeli prea grosolane și sumedenia de nerozii.

— D-ta prea știi multe, prea observi multe...

Desigur, toată lumea se învoise ca să mă tortureze cu aceleași cuvinte nesuferite.

Șeful meu fusese rău, dar înzecit de rău pentru mine fără să știe. Nemaiputându-mă stăpîni, cercai să-i dovedesc cîtă dreptate am. Era nimicit în fața mai-micilor săi. Și înroșit sfecclă, a bătut cu pumnul în masă, căci avea cînd data manie d-a imita pe ministrul său, și mi-a răspuns furios :

— Nu ești bun de nimic ! Te amesteci în toate mărarul. Ei, ce e ? O să cază cerul pe noi ? Ce este raport ? Un raport... Un raport... Parcă o să-l citească d-l ministru... că altă treabă n-are...

— Nu știam că d-l ministru cere rapoarte pe care le citește, răspunsei eu.

— D-ta prea vorbești multe ! Să-l copiezi așa cum e. Cu aceste cuvinte îmi întoarse spatele, mormăind : Pofti tocmai cin' s-a găsit !

Am tăcut, deși fierbea sîngele în mine.

Și de cîte ori, discutînd cu prietenii mei, venea cu vro idee nouă, pe care nu o puteau afla în lecții nenorocit de mărginite ale doctorilor noștri, toți sfîrșeau cu o ironie rea și înțestată :

— Mă, dar multe mai știi și mult mai vorbești !

La primul examen de anatomie răspundeam profesorului după același autor după care își jefuia el lecțiile. Asupra unei dezvoltări mă opri din vorbă :

— Ce autor susține aceste lucruri ?

I-am spus numele pe care-l cunoștea destul de bine.

— Nu e adevărat !

— D-le doctor, e așa cum spui eu. În cea din urmă ediție are o notă de două pagine care nu se găsește în primile ediții.

— Destul, n-o să învăț carte de la d-ta !

Așteptam rezultatul examenului. Eram galben. Tremuram de necaz. Doctorul Marcovici¹ tocmai ieșea din cancelarie necăjit, strigînd cît îl lua gura.

— Bravo ! are dreptate elevul, și îl respinge ! Profesor de *buchi*, iar nu de facultate !

Cum mă văzu, mă înhăță de haină.

— Bine, nene... ai căzut la examen ! Și, după o înjurătură strașnică, zise restit : Măi frățioare, ești băiat sărac și știi că înveți carte, dar de ce nu-ți păzești gura ? Cînd un guguman susține că n-ai dreptate și cînd acel guguman ți-e examinator, închide gura și taci. Cazi la examen pentru că ai citit p-o ediție nouă, și el nu are decît pe aceea pe care a tradus-o pe de margini cînd învăța la școală. Și nu știi ce i-ei mai zis, că ține într-una că ești obraznic și că vorbești prea mult. El e ignorant și afon. De, ce să-ți fac !...

Am rămas uimit. Pămîntul mi se învîrtea supt picioare. De m-ai fi tăiat, n-ar fi curs picătură de sînge.

Mă dusei acasă.

Era noapte și lumînarea mi se isprăvisese în sfeșnic. În mine se hotărîse desăvîrșit caracterul revoltatului. Stam lungit în pat, cu ghetele în picioare și cu pălăria turtită.

Pentru ce toți oamenii îmi impută că vorbesc mult ? Pentru ce și prietenii, și cei pe cari abia îi cunosc, și ignoranții, și cei cu carte, și perversii, și cei blînzi din

¹ Marcovici Alexandru (1835—1886), medic român ; a făcut studii la Paris. Profesor de clinică medicală și terapeutică la Facultatea de medicină din București.

La un consult, d-rul Marcovici — care mă iubea și respecta în mine, el, vorbărețul, pe omul tăcut, el, omul de geniu, care n-avusese unde să se dezvolte, pe omul de talent sărac și nebăgat în seamă — m-a chemat și pe mine ca să-mi dau părerea.

Era la un bolnav bătrîn, vădov și uscat de o ftizie lentă, nesimțită, împiedicată în drumul ei de bunul trai și de dese călătorii în țările calde.

După o lună l-am pus pe picioare.

Peste cîteva zile am primit o scrisoare de la bătrîn. Mă ruga să viu pe la el. Cum m-a văzut, m-a strîns de mînă foarte prietenos. Mi-a mulțumit de buna îngrijire în timpul boalii și, mai nainte de a-i putea spune vreun cuvînt, îmi zise repede :

— Nu, nu, d-le doctor, Marcovici m-a încredințat că numai și numai d-ta m-ai scăpat. Și Marcovici e doctor mare, cinstit și sincer.

Am mîncat la el. Și-a fost de ajuns.

Mîncam de trei ori pe săptămîină la bătrîn.

Avea o singură fată, de 18 ani. Micșoară, delicată, blindă, sfioasă, ușoară la mers, nu i se auzea decît fișiiul mătăsos al rochiilor sale învoalte¹. Palidă, cu nasul subțire, cu gura mică, cu buza de jos răsfrîntă puțin, cu două gropițe în obraji la orice zîmbet, cu ochii albaștri migdalați, umezi, buni și limpezi, puși supt niște arcuri de sprincene subțiri și pierdute în templele ei albastrii. Părul bălai, tremurînd fir cu fir la fitece mișcare a capului, i se lăsa din creștetul frunții în cosițe mlădiate după urechile ei mici și albe.

Niciodată n-am întîlnit o ființă a cărei viață dinlăuntru să se zugrăvească mai bine în mlădierea moale a trupului², în pielea străvezie a obrazilor, în privirea melancolică și blajină a ochilor și în glasul dulce, tremurător, prelung, ca un cîntec ce se perde în depăr-

¹ În textul de bază : învoalate ; corectat cf. ed. 1887.

² În textul de bază : sufletului ; corectat cf. ed. 1887.

tare. Voință slabă, aproape moartă; simțire caldă, delicată, dar vagă. O impresie plăcută, primită prea repede, pentru ea era o adevărată durere; tresărea ca și cum s-ar fi tăiat; se rumenea, își pleca fruntea în mâini și ochii i se umezeau; plăcerea și durerea în ea erau așa de impletite, că nici una, nici alta nu puteau naște și trăi decît împreună.

Surîsul ei era melancolic; veselia ei era tristă; mulțumirea ei adîncă o slăbea, o moleșea, o așeza încetisor pe scaun, ca și cum ar fi fost amețită de friguri. Era o minune ciudată: tăcută, blîndă, suferind și neavînd nimica, nevroind nimica, necăutînd nimica, întotdeauna pe gînduri, privind liniștit și departe, ca și cum și-ar fi desfășurat ziua ceea ce visase noaptea.

Așa cum era, te mișca, te atrăgea în atmosfera palidă și tristă ce plutea și se învîrtea în jurul ei.

Neavînd răbdare și plăcere de a citi, cîntînd la piano rar și încet, să fi zis că supt degetele ei piano era un pieptene de oțel care-și zbîrnie dinții de un mosor pătruns cu ace; fiindu-i silă să se gătească; neplăcîndu-i plimbarea, lumea și zgomotul, mintea i se încheia cu cîteva adevăruri aflate de ea singură și spuse atît de simplu, încît de multe ori mi se părea că nu spune nimic. Mai tîrziu m-am încredințat că acest cap delicat, neavînd nici un grăunte de cultură, neînvățînd nimic din discuțiile oamenilor, de cari fugea prin instinct, brodea uneori adevăruri de o profunditate uimitoare.

Cunoștea viața, înțelegea natura printr-un soi de devinare¹ învălmășită în imaginile ce-i aprindea în creier. Și în tot ce văzuse i se părea că domnește neclintit o armonie desăvîrșită și neînțeleasă.

Era dar o minte înaltă dar săracă, o naivitate curată dar bănuitoare, o mută care-și vorbea sieși prin gesturi, prin monosilabe, prin încremenirea trupului drept pe

¹ De la *deviner* — a ghici (fr.).

picioare ș-o goană de priviri ca două săgeți cari se duc alături, departe, departe, dincolo de zarea care-ți joacă înaintea ochilor și de care niciodată nu te poți apropia.

O vijelie vine ; norii se grămădesc ; lumina se posomorăște ; fulgerile scapără lăncile lor de foc, frînte pe marginile negre ale norilor ; ploaia de vară cade șiroaie bășicate. Ea privește lung, neclipind, apoi întoarce spatele acestei lupte înfiorătoare și ridică din umărul drept. A privit, a înțeles în felul ei, și-a desfășurat gîndurile și-a vorbit prin ridicarea umărului.

Seara, la ceai, cîțiva prieteni d-ai casei vorbesc despre cruzimile războiului cu Franța, despre nerușinările sceptice ale politicei noastre. Femeile vîntură intrigele obișnuite ale capitalei. Ea ascultă fără să se miște. Și, după multă vreme, cînd ce a auzit s-a îmbucut într-un sistem al ei de a rîndui lumea, zice blînd :

— Oameni... Oameni... Bieții oameni !

Și în aceste crîmpeie de gîndire își grămădea toată filosofia de un dezgust anemic, organic și nevinovat.

Mintea ei rînduia imagini fără cuvinte, înțelegea și dezlega ca o surdo-mută. Și melancolia și-o desfășura prin gesturi întocmai cum un pianist și-ar executa un caprițiu pe un dactilion.

În cuvintele „Oameni ! oameni !“ spuse de ea încetinel și pe gînduri, ca un copil care ar cere apă buimăcit de somn, eu simțeam cum vrea de lămurit să spună că oamenii sunt răi, sunt proști, sunt grosolani, nefericiți și fatal tîrîți, din firea lor, în războaie, în intrigi, în calomnii, în brutalități, în vecinică neodihnă.

O înțelegeam pe deplin.

Și niciodată nu mi-a dat de ochi ca doi oameni cu naturi deosebite, pe căi deosebite și din cauze cu totul contrarii, să ajungă a se întîlni, a se simți, a se înțelege, a se potrivi și a se iubi fără voia lor, cum ni s-a întîmplat nouă.

Ea bogată, eu sărac ; ea curtenită, eu izgonit și desprețuit ; ea slabă, mică și palidă, eu voinic, mare și rumen ; ea slujită de o familie întreagă de slugi, eu slugărniciind totmai cînd viața are mai mult amor propriu și mai curat entuziasm ; ea ignorantă ca un copil ce abia se înalță cletinîndu-se pe picioare, eu obosit d-atîtea tomuri, d-atîtea experiențe, d-atîta știință de carte și de meditații, cit abia poți înghesui într-o bibliotecă ; ea trăind o viață de vise, eu reducînd lumea la o mașină care se mișcă și se cumpănește pe picioare și pornește în tăria unei mișcări inițiale care nu se stinge decît atunci cînd oasele se usucă, mușchii seacă, nervii se apătează și arterele se îngroașe. Astfel ne întîlnim pe aceeași cale.

Și totuși, cită asemănare : ea tăcînd și desprețuind din lipsă de viață, din cauza unui singe subțire, sărac de acele milioane de globule roșii, vii, calde, sărac de focul vieții cari arde și se aprinde tot atît cît arde ; eu tăcînd și desprețuind din cauza unei vieți colosale, izbită, strînsă, închisă, neînțeleasă, ghemuită și insultată de prostia neumană a lumii în care mă învîrtisem.

Într-o zi — venisem cam devreme pentru masă — îmi întinse mîna. Mîna era rece, slabă, moleșită, ca o blană de pisoi mic.

I-am strins-o într-a mea.

— Ce mîna caldă ai, îmi zise ea. Ah ! și ce bună căldură ! o simț cum mi se ridică pînă la gît, pînă la cap...

Nu știam ce să-i spui. Pentru întîiași dată o auzeam vorbind mai mult.

— Da, urmă ea, ai o căldură care-mi dă viață. Numai șuvițele de soare ce să strecoară în odaia mea mă fac să simț aceeași plăcere.

Tăcu. Începu să tremure, fără să-și ia mîna din mîna mea.

— Poate că nu ești bine...

— Ba nu, sunt bine, dar poate că nu sunt întreagă... Nu sunt ca ceilaltă lume... O gălăgie îmi face rău... Un

rîs nestăpînit îmi face rău... O vorbă rea spusă pe socoteala altuia îmi face rău... Cum își bate ceaiul cu lingurița bancherul cel pleșuv și cum și-l soarbe de lacom și de gras îmi fac rău... Glumele necuviincioase ale cocoanei Eugenia îmi fac rău... Graba tinărului moșier, cu care vroiește să mă slujească, îmi face rău... Laudele mincinoase ale prietenelor mele îmi fac rău... Iacă de ce sufăr... Încolo, cînd sunt singură, mă simt liniștită... Sunt bine fără a simți acest bine... Lumea se învîrtește în minte ca un haos de umbre rele... Numai d-ta îmi faci bine, fără să știi, ascultînd, tăcînd și citeodată sperînd cu cîteva cuvinte prostia fricoasă a celorlalți...

Mă înroșisem.

M-am uitat apăsător la dînsa. Rumenise în amîndoi obrazii, și ochii ei albaștri și mari, pironiți în jos, erau încărcăți cu lacrimi.

Nu știam ce să-i spun.

Îmi venea s-o mîngîi, îmi venea s-o sărut. I-am întins o mîină pe umăr, apoi, fără să vreau, am apropiat-o de gîtul ei alb, am ridicat-o mai sus și-am lăsat-o să alunece ușor pe rotunjimea obrazului pînă supt bărbia palidă și străvezie ca un măr de ceară.

A trecut o lună de zile. În tot acest timp nu mi-a vorbit.

Dar mă privea lung, mă căuta, mă îngrijea la masă, la cafea și la ceai, mă ruga din ochi să mai stau serile cînd ceilalți oameni se risipeau pe la casele lor. Cînd slujnica îmi aducea dulceață, se uita cercetător la linguriță, la paharul cu apă și mai ales la dulceață, poruncind întotdeauna numai din dulcelețurile cari, după cum băgase ea de seamă, îmi plăceau mai mult.

Îmi dădea mîna.

Mă îngrijea.

Se uita la mine.

Se gîndea.

Tăcea.

Atîta tot.

Eu nu cutezam să crez nimic. Și mărturisesc că mie, celui izbit și dezgustat, că mie, celui obosit, sceptic și mort înainte de a trăi, îmi plăcea atît de mult, încît mi-era spaimă de ideea că i-aș fi indiferent.

Mi-era dragă ca un caz rar, de o stare patologică ce putea trece drept stare fiziologică. Puținătatea de viață îi ucisese toate pornirile brutale, lăsîndu-i neatinsă puterea de abstracție și de idealizare. Chiar la trup, această sărăcie de viață o oprise la acele mărimi, cumpeniri și forme delicate și naive peste care natura, de regulă, pune apoi carne și iarăși carne, pentru ca prăsila ei să poată birui toate vrăjmășiile ce se ridică contra vieții.

Îmi era dragă ca un suflet rar aruncat în neștire în lumea nesimțitoare, moică, fudulă, putredă de mici viții cari se înnoadă mai mult cu prostia decît cu marea destrăbălare a nervilor.

Mi-era dragă pentru că palmuia cu desprețul tăcerii toată nerozimea guralivă și înțepată ce mișuie pretutindeni, în saloane, la mese și mai ales acolo unde ordinea firească ar avea nevoie de mai multă sfințenie și tăcere.

Mi-era dragă pentru că la nimeni ca la dînsa senzațiile nu se ridicau și nu se topeau, în stare de sentimente, mai curat, mai nobil.

O iubeam și mi se părea o cumplită rușine de a-i mărturisi că o iubesc.

Pe la începutul lui iulie, într-o zi, bătrînul mă deșteptă din somn fără de veste.

— Doctore, îmi zise el zguduindu-mă de braț, fata mea e bolnavă.

Am sărit din pat.

M-am îmbrăcat înaintea lui într-o clipă.

Neputînd să-mi potrivesc legătura, am rupt-o.

Cînd m-a luat de mîină ca să mă sui în trăsură, m-am suit, dar am sărit dincolo. Dorința de a pleca, de a mă

duce, de a o vedea mă zăpăcise. Mi se părea că trăsura nu mai pornește, deși nici bătrînul n-avusese vreme să se suie alături. Am ajuns. Eu cel dintîi am pus mina pe clanța ușii de la odaia ei.

— Doctore, n-ar fi bine s-o vestim, ca să știe, ca să...

M-am înroșit.

Ea era întinsă în pat, cu ochii închiși, cu tîmplele înrouate de sudoare, c-o mină pe frunte și acoperită pînă la gît c-o velință albă.

Am rămas singur cu dînsa. Mi-am apropiat un scaun de pat. I-am luat o mină într-ale mele. La toate întrebările îmi răspunse gales și blînd :

— N-am nimic, n-am dormit astă-noapte. N-am nimic ; m-am gîndit. N-am nimic. Oh ! Aș fi dorit să nu te întîlnesc niciodată, și doresc să te văz totdeauna ! Dacă îndrăznesc atît de mult e tocmai fiindcă mi se pare că mi se va sfîrși viața, că nu mai pot trăi, că nu m-auz decît dintr-o depărtare nedeslușită. Visez, visez. Poate că sunt bolnavă, dar n-am nimic...

Înmărmurisem. Miinile îmi tremurau. Gîngăni cîteva cuvinte idioate. Mă plecai să-i sărut mîna și, stînd cu buzele pe mîna ei, nu izbutii s-o sărut.

— Nu e așa, doctore, întrebă ea oftînd, nu e așa că lumea și viața sunt așa cum ți se par ție ? Nu e așa că lumea și viața sunt în cap la noi ? Că dacă sunt rele sau bune, sunt la noi în închipuire rele sau bune ? Nu e așa că dacă iubești pe cineva îl iubești fiindcă ai găsit un om care intră ca într-un calapod în omul-iluzie care s-a născut și trăiește în cap la tine ? Nu e așa că dacă urăști pe cineva e că acest cineva îți pocește iluziile tale, intrînd în ele tocmai ca un cocoșat care s-ar îmbrăca cu vestimentele unui om bine făcut ?

— Da, da, i-am răspuns eu, minunîndu-mă de atîta adîncime de minte într-un cap ignorant ca al unui sălbatic.

— Doctore, ești omul care mi se născuse în minte și pe care mi-era frică să-l caut... Dacă crezi că n-o să mor, iubește-mă... Dar numai dacă crezi că o să trăiesc... Oh ! aș vrea să trăiesc ! Aș vrea să trăiesc ! Acum, aș vrea să trăiesc...

Plîngea fără zgomot, ca și cum și-ar fi adus aminte de-o fericire uitată. Lacrămile i se spărgeau între gene, alunecînd la vale și p-un obraz, și pe celălalt. Îi sărutam mîna, repetînd într-una :

— O să trăiești !... O să trăiești !...

Apoi își retrase binișor mîna de supt buzele mele, zicîndu-mi :

— Du-te, te rog, aș vrea să dorm... După un somn lung, odihnitor, o să mi se pară că tot ce ți-am spus ți le-aș fi spus de un an de zile... Altfel, mi-ar fi rușine să te privesc drept în față...

Bătrînul mă aștepta în pragul camerii.

Cum mă văzu, mă luă de mîna, mă tirî la el în odaie, mă așeză pe un fotoliu, întrebîndu-mă pripit :

— Ce are ? E bolnavă greu ? Ce are ? D-ta știi că eu numai pe ea o am ! Ce are ?

— Nimic. N-are nimic. Și dacă ar avea ceva, nici doctorul n-ar putea să-i dea vreo rețetă, nici farmacistul n-ar putea să prepare rețeta, dacă doctorul i-ar da-o.

— Va să zică, poate fi primejdie mare, zise bătrînul, tînuind ochii spăimîntați asupra mea.

— Da, pentru că iubește...

— Pe cine ? întrebă bătrînul tresărind.

— Mai bine ar fi să-ți spuie ea...

Bătrînul se uită în ochii mei.

Cînd am plecat, mi-a dat mîna de trei ori ; de trei ori m-a dus pînă la ușe și iarăși m-a întors ; apoi mi-a șoptit :

— Aș dori să fii d-ta...

Am plecat. Mă împiedicam de pietrele de pe stradă, deși mergeam cu capul în jos. Când am intrat în casă, un client mă aștepta, voind să mă consulte. I-am scris o rețetă.

— Ah ! n-o să mai fiu singur ! N-o să mai fiu singur !

Acel domn mi-a luat rețeta. M-a privit ciudat, a plecat și când a ajuns în mijlocul drumului a rupt rețeta și-a aruncat-o în vînt. Bucățelele de hîrtie pluteau legănîndu-se. Clientul și-a mai aruncat privirile încă o dată îndărăt. Desigur, credea că sunt nebun. Eu am rîs cu poftă și m-am tolănit pe-o canapea. Am adormit.

VI

Aci își tăie povestea. Sorbi de pe fundul paharului ceaiul rece și gălbui ca chihlibarul, își trecu mîna peste fruntea asudată, oftă, făcu de cîteva ori pe nas „h-hi-hi“ și dădu din cap.

— Mă îngrozește acea fericire de un an de zile ! Când mi-amintesc că pacea și blîndețea ei s-au stins, durerea care mă încinge e ca un foc ce mi s-aprinde din tălpi pînă la creștet ; gura mi se amărăște, ca și cum mi s-ar sparge în ea o băsică de fiere ; apoi, un fior rece, ca un șarpe umed, mi se încolăcește în sus pe șira spinării. Să nu te înțeleagă și să nu te rabde, să nu te îmbrățișeze și să nu te iubească decît o singură ființă, și această ființă să te părăsească de veci ! Și în veci să n-o poți uita ; să-i auzi glasul în urechi ; să-ți stea țaglă înaintea ochilor niște ochi albaștri, cari se închid a moarte ; să simți pe pielea mîinilor urmele slabelor și recilor ei strîngerii de mînă ; și, privind un munte, ascultînd lăutarii ori gonind în fuga zvăpăiată a drumului-de-fier, în toate și oriunde, s-aud necontenit dorul ei cel de pe urmă : „Ah, și cum aș vrea să trăiesc !“... Spune-mi d-ta dacă n-aș avea dreptul să cer socoteală lui Dumnezeu și să-l

insult, ca p-un ciine, căci a născocit lumea asta numai ca să-și sature răutatea sa eternă ! Spune-mi d-ta dacă n-ar trebui să-mi strivesc ochii, ca să nu mai văd înaintea lor cea din urmă cădere a pleoapelor peste frumoșii săi ochi !

După ce se șterse de sudoarea care-i brobonase fruntea și tâmplele, trînti cît putu mîinele pe masă. Paharele răsunară. Eu tresării speriat. Ochii lui erau roșii și așa de căscați, că păreau gata a se spinteca. Se sculă după scaun. Începu să se plimbe prin odaie, făcînd niște pași largi și apăsăți.

— În sfîrșit, domnule, zise el c-un glas sălbatic, eram cu dînsa în Italia, la Pisa. Oh ! frumoasa Italie, cu cerul ei vioriu și adînc, cu soarele ei — potop de lumină și de viață —, cu pămîntul acoperit cu vii, cu iasomie și cu portocale, pămînt care te ametește cu aburii săi de vin, cu miresmele sale de flori și de fructe ; Italia, cu nopțile argintii, cu năprasnicele clădiri, cu cîntăreții și tragedienii săi zvăpăiați și nemuritori ; fericita Italie, grădina lumii, visul Nordului, basmul popoarelor, pentru mine va rămînea mormîntul în care mi-am închis de vecie marea mea iluzie, căci era cea dintîi iluzie fericită a unui nefericit dezgustat deodată cu laptele pe care l-a supt, de la primul scutec sărac care l-a înfășeat ! Nici aerul curat și viu, nici căldura potolită și încărcată cu viață, nici frumusețea fără de pereche a priveliștilor care zguduie și trezesc în organisme stinse pofța și rămășițele vieții n-o întremau din acea lîncezire funebră. Îngălbenise, apoi se albise solbă. În jurul obrazilor i se rotunjeau ape de marmură vineție. Și răbda liniștit, privind la mine blajin, fără vorbă, fără părere de rău, fără spaimă de moartea care se lățea pe nesimțite și îi sfredelea cele două mari centre ale vieții : inima și creierul. Aș fi vrut să plîngă. Să se răscoale contra lui Dumnezeu și a științei omenești... Aș fi vrut să-mi spuie ce-o doare, să mă blesteme, să mă urască, să întoarcă ochii de la mine și să înceteze odată cu

acele priviri de o blîndete şi de o răbdare supraumană.. Nu-i auzeam glasul decît rareori, şi îngîna :

— Ți-am spus, ți-am spus să nu mă iubești dacă știința ta te-ar încredința că n-o să trăiesc... Simț o milă adîncă, răpindu-mi cele din urmă nopți de odihnă, cînd mă gîndesc c-o să te las iar singur pe lume... Încolo, nu știu dacă mai simț ceva... Sunt așa de slabă, că nu mai am putere de a iubi și conștiința limpede d-a ști că iubese.

Nu-i răspundeam nimic. Îi sărutam mîinile. Gîndurile mele era un fel de ceață cari-mi obosea creierul.

În ziua cînd a născut eu am simțit o durere monstruoasă în adîncul rărunchilor. Am încremenit de spaimă privind chinurile de care natura are nevoie pentru a-și descărca viața în proaspețile ei prășile. Trei zile și trei nopți n-a deschis ochii. Răsuflarea-i era slabă ; abia aburea pe o mică oglindă. Inima îi bătea rar, neregulat, și cîteodată îi năpustea singele c-o minie neînțeleasă ; mîinile îi tresăreau ; fața i se lumina și buzele cercau să se dezlipească una de alta. M-am sfătuit cu unul din cei mai mari doctori italieni, un bătrîn bun, un savant al cărui zîmbet dovedea că-n fața problemelor mari, de la care atîrnă moartea sau viața, rămăsese sceptic și fatalist ca cel mai umil ignorant.

— Domnule, îmi zise el, după ce cercetă cu de-amănuntul pe bolnavă, ca și cum i-ar fi făcut o adevărată disecție cu ochii, iacă un caz de boală care mă face din nou să crez că medicina, cu cît se apropie mai mult de o știință pozitivă, cu cît vrea mai mult să pipăie, să vază, să guste și să auză organismul omului, cu cît vrea să se închiză în anatomie și fiziologie, cu atît cîștigă și pierde deopotrivă de mult. Nu aş vrea ca oamenii de știință să crează în basmul unui suflet așezat într-o hotărită parte a trupului, nici într-un suflet materie eteriană, care tremură, și pătrunde, și circulă, deosebit de om, în tot lăuntrul omului ; dar aş dori să nu se

disprețuiască cu atîta ușurință o stare psihologică care trebuie să fie cu mult mai subtilă, mai greu de studiat și de înțeles. Această stare psihologică trebuie să fie cauza, iar starea fiziologică — efectul. Eu socotesc că de multe ori buna stare, ordinea și vigoarea fiziologică sunt zăpăcite, slăbite de un dezgust sufletesc ascuns, bolnăvicios, covîrșitor, și adesea scăpînd din lumina conștiinței bolnavului și din inteligența disprețuitoare a savantului. Soția d-tale, născută din părinți bolnavi, de cînd a deschis ochii, de n-ar fi avut un cap predispus la gînduri, viața trupului nu i-ar fi fost răpită și arsă numai de creier. Acum, după emoragia din urmă, slaba ei viață este o minune a sistemului nervos. Fii bărbat. Eu nu crez într-o scăpare. I-ar trebui nu să-i vindecii viața, ci să-i torni o nouă viață, să o naști a doua oară. Încearcă, dacă vrei, transfuziunea. Un sînge curat ar putea face o minune. Dar un sînge ferit de boale, moștenit curat din mai multe generații, un sînge în stare de progres, în care viața să fie îndesată și cu puțință de a zămisli viață acolo unde moartea a început. În orașul nostru, ca în orice oraș vechi și cult, nu știu dacă vei găsi un astfel de om.

Apoi bătrînul doctor se uită peste ochelari, zbîrci fruntea sa albă și mare, mă strînse de obraji, iar se uită lung la mine și-mi zise trist :

— De, nu știu, firește, dacă d-ta te hotărăști, dacă vrei, dacă crezi... dacă-ți iubești mult, mult soția...

— Domnule doctor, o iubesc, o iubesc, o iubesc ! Ea a dat iluzii de fericire unui dezgustat, eu îi dau tot sîngele meu cu o plăcere pătimașe și fericită !

Așa i-am răspuns și într-o clipă mi-am scos haina și vesta. După ce bătrînul m-a pipăit și mi-a frecat cîtva mușchii de la mîini, a plecat să-și aducă instrumentele trebuincioase la această operație, de care spînzura, ca într-un fir de păr, întreaga mea fericire, îngînînd în pragul ușii :

— Bine, bine, ai un sînge care ar învia un cadavru putred de mai multe săptămîni...

Cînd doctorul s-a reîntors, m-a găsit plîngînd la capul ei. Dormea, amorfise... Era cu putință să se mai deștepte ? Plîngeam, și înaintea ochilor mei toate lucrurile păreau întunecate.

Ea zîmbea, întinsă și străvezie ca o bucată de ceară.

Ah ! și ce plăcere sălbatică am simțit cînd doctorul mi-a deschis o vîină de la cot !

Îndată ce sîngele meu a început să intre și să se împrăstie în corpul ei mic și moleșit, buzele începură a-i tresări, a se rumeni, a învia. Pleoapele crăpară puțin și ochii i se arătară ca două fășii albastre și umezi, apoi i se deschiseră mari și încărcăți cu lacrimi. În privirea ei neclintită să vedeau mirarea, frica, dorința de a ști ce se petrece în ea și în jurul ei. În privirea ei vie, tăiată de clipiri repezi, se vedeau o nouă viață, un avînt puternic, un dor de trai nemărginit, o senzație ciudată de căldură și de fericire. Mîinile i se încălziră ; chipul i se luminează, i se aprinse de voință și de plăcere. Eram fericit. Și nu m-aș fi clintit din loc pentru nimic în lume, de spaimă ca nu cumva tubul care unea cotul meu cu vinele ei să se spargă or să se miște. O bășicuță de aer de-ar fi pătruns în căile circulației, mi-ar fi ucis sărmanul meu ideal, care începuse a se deștepta.

Dar cînd voi să spuie nu știu ce cuvînt de mulțumire, fața i se albi din nou, buza de sus începu să-i tremure, dădu ochii peste cap, gura i se umezi, lacrămile începură a i se întinde în două șiroaie pe amîndoi obraji. O convulsie epileptică. Vărsă. Doctorul întrerupse operația.

Am văzut pe-o canapea. Pierdusem cunoștința. Auzeam ca prin somn pașii doctorului și glasul lui.

— Se poate... E de mirare... Ciudat... Nu se știe...

Cînd a plecat, m-a zguduit și mi-a șoptit în ureche :

— Mă întorc îndată. Nu pierde nădejdea. Vom încerca cealaltă transfuziune, *transfuziunea mediată*. Încep să nădăjduiesc.

Peste două ore m-am deșteptat.

Visasem și nu-mi aduceam aminte nimic din câte-mi trecuse prin minte. Chipuri urite, crîmpeie de vorbe, zgomote, plîngerî, coșciuge, bătăi de clopote, un vîrtej amestecat, fără șir și fără înțeles. Îmi zbuciumase creierul. O viață monstruoasă de chinuri, iacă ce-mi fusese aceea amărîre a trupului meu zguduit de dureri și desființat de neodihnă și de vegheri. La urmă se făcea că plutesc în apa Arnului. Cînd m-am deșteptat eram scăldat într-o sudoare rece din tălpi pînă la creștet.

Ea dormea cu fața în sus. Nasul i se subțiasse, ochii i se afundaseră în cap, închiși în niște rotocoale vinete. O clipă mi-apăru ca moartă.

Durerea se prefăcu în nesimțire.

— Ei bine, a murit, a murit, nu face nimic !... Și eu oi muri... Toată lumea moare... Natura întreagă moare... Cine poate opri în loc jocul fatal al legilor neîndurate din univers ? Revolta noastră ?...

Ș-am început să rîz.

Dar cînd am pășit pragul, cu gînd de a-mi vedea copila, asupra căreia mărturisesc că-mi fusese scîrbă să-mi arunc privirile, am amețit, m-am rezemat de zid și, fără să-mi simț durerea ¹, am început să plîng.

M-am tîrît pînă la leagănul fetei, în odaia d-alături. Și ea dormea cu fața-n sus și cu mîinile pe piept. Desigur, toată lumea adormise în jurul durerii mele ! Și așa de micuță, abia sosind pe lume, era de mirare cum semăna mă-sei. Aceleași linii delicate și frumoase, aceleași sprincene **negre** și subțiri, aceeași frunte, aceeași bărbie ca un merișor **de ceară**, același chip galben, același trup slab. Un adevărat triumf al slăbiciunii ! O glumă crudă a naturii

¹ În textul de bază : *durere* ; corectat cf. ed. 1887.

care dăduse la o parte pe cel puternic pentru a continua pe cel plătind.

În această ființă stoarsă de viață vedeam bine năzuința haină a ei d-a stinge o spiță din omenire. Ș-am întors capul cu dezgust de la ceea ce ar fi trebuit să privesc cu plăcere.

Această ființă vie mirosea a două cadavre !

Peste trei zile doctorul s-a hotărît la a doua transfuziune.

Mi-am deschis vinele ca și întâiași dată.

În nesiguranța mea eram fericit, privind ca fermecat la bătrînul doctor, care bătea sîngele într-un vas de sticlă pentru a-i scoate fibrele.

Eram liber. Îmi luase numai sîngele. Puteam să iau parte la operație. Și deși mă simțeam aiurit, parcă creierul mi s-ar fi ridicat în sus din țeasta capului, totuși credeam că ajutorul meu va fi de un folos hotărîtor la izbînda încercării.

Ne-am apropiat de patul ei.

Mișca. Asudase la tîmple. Cerca să-și deschidă pleoapele grele. Încremenisem. Cînd doctorul a început să-i pompeze sîngele, din nou a început să învieze. Buzile i s-au rumenit. Ochii i s-au deschis mari și albaștri, umezi și frumoși ca niște ochi frumoși cînd zac d-o boală lungă.

„Oh ! să nu-i închiză, că moare ! În ochi i s-a grămădit toată viața !“

Aste gînduri îmi trecură prin minte ca un fulger și înghețai. Mina ei rece mă apucă de mijloc, mă atrase spre dînsa, mă apropie de gura ei, mă sărută și-mi șopti :

— Degeaba ! degeaba ! Ah ! și cum aș vrea să trăiesc...

Mă sărută încă o dată, așa de apăsător, că parcă ar fi voit să intre în buzele mele, oftă și, cînd închise ochii, de s-ar fi stins soarele, creierul meu nu s-ar fi înecat într-un potop de noapte mai neagră și mai înfiorătoare !

Căzusem în genuchi.

N-am mai simțit decît cea din urmă zgîrcire a trupului ei și înțepenirea cumplită a mîinilor, cari mi se implctiseră pe după gît.

Greutatea trupului meu moleșit mă dezlipi de acest cadavru scump și mă rostogoli pe parchet fără cunoștință.

O săptămîină întreagă mi s-a părut că m-am plimbat, c-am vorbit, că m-au certat oamenii, că m-au trîntit în pat, că bătrînul doctor îmi pomenea de nu știu ce știință... Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat... Nu știu nimic... Niciodată nu mi-am adus aminte...

După o săptămîină m-am deșteptat prins de friguri. Pe un scaun, lîngă mine, sta doctorul citind un jurnal.

— Unde e, doctore, unde e ?

Atît am putut să-i strig. —

— Nu vorbi așa de tare, îmi răspunse el, apucîndu-mă de mîină. Trebuia s-o înmormîntăm ca pe orice creștin, ca pe orice mort. E datoria noastră, a celor vii, să nu lăsăm putreziciunea, cu duhoarea și lividitatea ei înjositoare, să insulte trupul și chipul unei ființe pe care am iubit-o. Lîngă un cadavru un sentiment de rușine și de religiozitate ne coprinde pe toți deopotrivă. Care om corupt, sceptic, ateu ar îngădui ca natura să schilodească înaintea lui un trup odinioară cu voință, cu simțire, cu viții și cu virtuți ca și ale lui ? Care om nu s-ar gîndi că prin acea stare de nesimțire și de pace veșnică va trece și el ? Cine, în fața unui cadavru diformat și sfredelit de viermi, nu și-ar închipui trupul său în prada murdăriilor de cari natura are nevoie pentru a-și relua materia înstrăinată din sînul ei pentru o clipă ? La ce-ți slujește știința d-tale dacă țipi ca un copil și insulti ca un sălbatic de mai multe zile, fără să ai conștiință ? E o profunditate tristă, dar nobilă, în care trebuie să pătrunză un om ca d-ta, mai ales cînd știe din ce e alcătuit omul. Noi, studiind legile naturii omenești și cunoscîndu-le, le datorăm o supunere mai demnă decît a celui din urmă nenorocit, care

nu pricepe de ce mănincă, de ce doarme, de ce se luptă, de ce se naște și de ce moare.

Mi-am coprins fața în mâini, m-am întins, parcă aș fi voit să-mi ies din piele și, năbușit de plîns, i-am răs-pun revoltat :

— Ah ! doctore, ești mare și drept, dar la ce sunt bune cuvintele tale ? În urechi auz neconținut dulcele ei glas ; înaintea ochilor, chiar de mi i-ai scoate, văz neconținut niște ochi albaștri închizîndu-se a moarte ; pe pielea miinilor simț apăsîndu-se urmele slabelor și recilor ei strîngerii de mînă ; în fundul creierului mă arde cel din urmă dor al ei : „Ah ! și cum aș vrea să trăiesc !“

— Gîndește-te că ai o copilă care îi seamănă întocmai...

— Atît mai rău ! În capul celei vii voi vedea totdeauna un cap de mort, pentru care cu bucurie mi l-aș fi zdrobit pe al meu între două pietre de moară...

Și coprins de furia de a mă strînge de gît, am sărit din pat cu părul vulvoi și m-am reprezentat la fiarele feres-trelor.

Acolo, vîntul răcoritor mi-a liniștit mintea bolnavă.

Arnul, gălbui și liniștit, alunecînd fără vuiet pe supt arcurile podurilor de piatră, m-a amețit. Pămîntul mi se învîrtea sub picioare, vechile palate pisane se clătinau pe tălpile lor. Ș-am căzut în brațele bătrînului doctor.

— Cel puțin e frumos locașul ei de odihnă ?

Două săptămîni am stat lungit în pat, dormitînd, aiurînd, visînd, cerînd apă ziua și noaptea, neînțelegînd nimic. nesimțînd nimic. părăindu-mi-se că umblu, că stau, că pe-trec, că riz, că plîng, că sunt într-o trăsură mare, că mă sui în turnul plecat al Pisii, că plutesc pe dasupra unei ape întinse, că mă ridică cineva c-o sîrmă în sus, în sus, și că plutesc în aer peste întreaga lume.

Cînd m-am sculat din pat eram slab și galben. Lumea mi s-a părea o minune din care nu făceam parte.

Mă simțeam azvîrlit în prăpastia unei liniști fără fund.

Mă plimbam încet prin odaie. M-am oprit la fereastră. Pe Lungarno¹ trecea un regiment de bersaglieri cu muzica în frunte. Ei, ca niște jucării de plumb, și frumosul lor marș, ca și cum un copil ar fi cîntat printr-un pieptine acoperit cu foaie de țigare.

Mi-am aruncat ochii spre Baptistier. Maiestosul Baptistier al catedralei din Pisa ca o oală răsturnată cu fundul în sus.

În odaia de alături țipa un glas ascuțit.

— Cine plînge acolo ?

O servitoare, o italiancă scurtă și groasă, mi-a răspuns:

— Fetița d-voastră.

— Fata mea ? Ce fată ? Ah... bine... las-o să plîngă...

— Doriți s-o vedeți ?

— Nu, nu doresc...

— Ce frumoasă și ce delicată e !

— E frumoasă ? E delicată ? Bine... Nu face nimic...

— Și seamănă cu doamna, așa de mult ! așa de mult !...

— Seamănă cu doamna !... Bine... Lasă să semene...

Și eram liniștit, profund de liniștit. Desigur, altcuiva îi era milă în mine. Altcineva se mai încerca să plîngă în mine, un om din trecut, o conștiință adormită or moartă, care tresărise ca prin minune, galvanizată de cuvintele „și seamănă cu doamna așa de mult !”

M-am însănătoșit, dar am rămas slab, galben și liniștit.

Într-o zi m-am dus cu doctorul ca să-mi arate mormîntul ei. În *camposanto* (cimitir, cum îi zicem noi, popor nerespectuos și sceptic), i-am văzut mormîntul proaspăt, nebatătorit încă, negătit cu flori, ars de soare și ne-

¹ Bulevard principal în orașul Pisa din Italia.

plîns de nimeni. M-am uitat la dînsul ; l-am măsurat cu ochii ; l-am deschis în închipuirea mea și n-am văzut pe nimeni... Un coșciug gol, o pernă albă, de care nici un cap nu se rezema, un giulgiu alb, care nu înfășura pe nimeni...

Am îngenuncheat din voința și priceperea mușchilor de la picioare. Am plecat capul în jos, căci de la ea, fără nici o poruncă, junghietura s-a frînt din cauza instinctului muscular care apleacă capul cînd se îndoaie genuchii. Ochii mi-au umezit o clipă, căci glandula lacrimală se contractă puțin cînd plecăm capul, cînd apăsăm sprincele pe ochi și ridicăm în sus mușchii feței de la rădăcina nasului.

M-am ridicat de pe mormînt : inimă moartă, cum venisem.

Am luat pe doctor de braț și-am plecat spre casă. În fața unui atelier de sculptură m-am oprit. Am poruncit un monument frumos ; am dat cît mi s-a cerut ; și porînd înainte, am întrebat pe bunul doctor, care mă privea lung :

— Nu e așa că o să fie cel mai frumos mormînt ? Aș vrea să ne întoarcem, să plătesc însutit, ca în toată Pisa să nu fie alt monument mai frumos !

— Știi, îmi răspunse el strîngîndu-mă de braț, că eu crez în trecerea sentimentelor dintr-unele într-altele, întocmai cum lumina se poate schimba în mișcare, mișcarea în electricitate, electricitatea în căldură și căldura în lumină ? La d-ta durerea s-a schimbat într-o vanitate sinistră și liniștită. Ferește-te de liniște. Liniștea în d-ta poate deveni organică și te poate sorbi atît de mult, încît să nu-ți rămîie, spre deosebire de un cadavru, decît puterea involuntară de a nu te descompune și libertatea fizică de a te mișca.

Aci se opri.

Își luă capul în mâini. Se odihni. Arpinse a nu știu cîtea țigare. Dădu din cap. Făcu pe nas de cîteva ori „hî-hî“, ca de obicei. Și începu iarăși cu un glas înfundat și obosit, parcă mi-ar fi vorbit dintr-un dulap închis :

— M-am întors în țară. M-am retras la moșia ei părintească. Și aproape trei ani de zile n-am vorbit cu nimeni. În această vreme, nu s-a publicat nici o carte, nici o dare de seamă despre transfuziune, în nemțește, în franțuzește și în italienește, fără să le fi citit.

Uram pe toți doctorii cari se ocupau de această operație, mai ales pe de Belina, căci, după cum spun niște „arhive de fiziologie“ 1870, pagina 43, din 175 de cazuri a vindecat bine de tot 85. Și am o manie care nu m-a părăsit nici pînă azi, să rup și să arz la miezul nopții toate volumele ce-mi vin din străinătate privitoare la transfuziune.

Îmi blestem sîngele că n-a fost în stare să-mi vindece idealul.

Dar copila mea se făcuse de trei ani. Era slabă, cu ochii albaștri, și umezi, și frumoși ca ai ei. Era ea, din tălpi pînă la creștet. Era ea, micuță și tristă. Era ea, de trei ani.

Și-ți închipuiești oroare mai presus de răbdarea omească cînd această fetiță îmi zicea „tată“ și-și împletea subțirelile ei brațe pe după gîtul meu, și cînd eu mi-apropiam buzele de fruntea ei ca s-o sărut, buzele înghețau tremurînd. În frumosul și nevinovatul cap al copilei eu vedeam capul uscat și mort al ei. Și, lăsînd-o repede jos, îi ziceam fără milă :

— Du-te de te joacă, du-te, du-te...

Într-o zi am scapat-o din brațe. A plîns.

Am deschis un volum sosit de curînd, în care era vorba despre un nou aparat de transfuziune mediată.

Frumusețea naturii mi-era indiferentă. Treceam prin holdele aurii, prin cîmpiile înflorite, ori coboram o vale mocirloasă, mi-era deopotrivă.

Un singur gînd : ce strică biata copilă ? O iubesc eu or nu ? Ar trebui să-i dau în genuchi, tocmai fiindcă poartă frumosul și nobilul ei chip. E cu puțință ca durerea să fi făcut din mine un ciine liniștit, fără pic de iubire și fără pic de milă ?

Oh ! cît m-am silit, cît mi-am frămîntat mintea ca să aflu dacă iubesc or nu p-acest copil, al meu ș-al ei, ușurel ca o umbră, blond și auriu ca luceafărul, blînd ca o sfință, fraged ca un lăstar crud și trist ca un ochi de mort care se închide !

Și se uita la mine sfios, gata să plîngă, gata să zîmbească, cerșindu-mi mîngîierea mea adormită.

Mintea i se dezvoltase, singură de la ea, într-un chip surprinzător.

Era de șase ani trecuți.

Într-o seară, după ce umblasem toată ziua, m-apropiam de pridvorul caselor, obosit și fără nici un gînd. Cui nu i-ar fi plăcut cea seară de vară, întinsă ca un zăbranic fumuriu peste toată aria nemărginită a cîmpiilor ? Cine n-ar fi admirat cerul fără pic de nori, cupolă uriașe, în creștetul căruia cîteva stele, ca niște ochi de argint, începuseră a clipi ? Cine n-ar fi ascultat cu plăcere întoarcerea vitelor de la pășune cu bălăngăitul lor depărtat, cu strigătele flăcăilor perdute în orăcăitul broaștelor gălăgioase ? Cine nu și-ar fi deschis inima toată la odihna acestei blînde seri ? Numai mie nu-mi erau date pacea și bucuria sufletului. Abia suisem trei trepte de la pridvor cînd auzii glasul bun și bolnăvicios al fetei mele. Vorbea cu doica parcă ar fi vorbit cu o mumă.

— Doică, mie nu mi-e bine, și nu mă doare nimic....

— Ei, draga mamei, ai ostenit, toată ziua colo, colo...

- Aș, nu, toată ziua am dormit pe canapea...
- Cine știe... Să văz fruntea. Cam arzi...
- Doică, dar nici tata nu e bine...
- De unde știi ?
- Dac-ar fi bine, ar fi mai vesel...
- Dar nu e vesel ?
- Dacă ar fi vesel n-ar citi atât de mult... Cine știe ce caută în cărțile lui cu coaste, cu picioare și cu capete de oameni tăieți... Mie mi-e frică de cărțile lui...
- Dar nu citește, mamă, toată ziua.
- Când nu citește, ce folos, rătăcește pretutindeni, parcă i-ar fi urite lucrurile și oamenii din casă...
- Ei, ce-ai vrea tu, dragă, să facă ?
- Eu aș vrea, aș vrea — dar să nu mă spui — aș vrea să mă mîngîie, să mă sărute și să se joace cu mine. Eu nu știu cum sărută tata, și ce mult aș dori să știu ! Când vrea să mă sărute, odată se întunecă și mă scapă din brațe. Eu îl iubesc mult, mult, și mi-e frică de el... Eu îl iubesc, dar el nu mă iubește... Îmi vine să-i dau toate jucăriile și să-i zic : îmi plac foarte mult, dar ia-le și iubește-mă... Doică, mie mi-e cald... Și mi-e sete... Și mi-e silă... Aș vrea să mă culc...

A plecat spre odaia ei, oftînd ca un om bătrîn.

De mi-ai fi dat foc, nu m-aș fi încălzit mai mult. Acele vorbe bune și nevinovate, acel oftat din fundul rărunchilor, acea melancolie bolnavă m-au zguduit și m-au trezit din împietrirea mea fatală. Am plîns ca un copil cînd se pierde de mă-sa și mi-am deșirat în minte tot trecutul nefericit. După ce m-am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mîini, cu ochii închiși și surd la aiuala întinsă a satului, m-am sculat. Am făcut doi pași, împleticindu-mă. Simțeam întreaga greutate a durerii mele, dar mă simțeam părinte. Învinsesem acea liniște mormîntală. Mă simțeam om. Eram sigur că-mi iubesc

fetița. Și ce altă fericire aș fi dorit mai mult ? Mi-am șters nădușeala de pe frunte.

— Tot am pentru cine trăi !

Cînd pusei mîna pe clanță, tresării. Cînd deschisei ușa, rămăsei în prag. Plecai umilit capul în jos. De astă dată mie mi-era frică de dînsa.

O iubeam.

M-apropiai de pat. Se culcase. Adormise cu o mîină supt obraz. Îi pipăii fruntea. Ardea ; tresărea. Era slabă, străvezie ; urechile, lustruite ; zgîrciul nasului îi albea pe supt pielea subțire ; mînușitele deșirate ; pieptul îngust și cilindric. Doctorul cerceta și părintele suferea la capul acestui copil de o frumusețe vagă și de o delicateță plăpîndă.

Pe o masă ardea o luminare. Mă sculai să o dau la o parte din ochii ei. Și cînd erăm cu spatele spre dînsa am tresărit auzind-o :

— Tata ! tata !

Se deșteptase.

O sărutai pînă nu mai știui de mine.

Ieșii afară, de rușine. Nu-mi mai putui stăpîni lacrimile. O idee îmi fulgeră : „Arde, arde, să mistuie înaintea de a trăi ! Oh ! și este același obraz, același cap, aceeași ființă care îmi moare supt ochi de două ori.“

A doua zi cînd am văzut-o era tot în pat.

M-a privit lung și blind, ca și mă-sa. Toată viața îi năvălise în ochi, ca și mă-sei. Privirile ei largi mă cîmpîndeau, mă ardeau, ca și ale mă-sei. O sărutai de multe ori. Și ea, mîngîindu-mă cu mîinile slabe și alunecoase, mă tortură, fără să știe, cu aceste cuvinte :

— Ah ! ce bine-mi pare ! Ce bine săruți tu, ce bine săruți tu, tată ! Ce bine îmi pare că sunt bolnavă !

O lăsa să doarmă.

Ieșii cu capul în jos, simțind pe grumaji piciorul neîndurat al soartei, care m-abătea la pămînt. Intraî în bibliotecă. Privii repede peste toți autorii de medicină.

Căzui pe un scaun. Tot ce știam vinturai prin minte. Nimic. Am răsfoit un vraf de tomuri. Nimic.

Contra unui rău atât de mare, înghesuit într-un piept atât de mic, cine putea să lupte ? Și-apoi nu era ea altă ființă care pierrea, ci tot cealaltă : murise de anemie, murea și de oftică. Un foc mare se stinsese, și din el mai plutea în întunericul lumii o slabă scînteie. Trebuia să se stingă.

Mă întorsei în odaie ca să o văz. Vream să încerc ceva, fie chiar de mi-ar fi murit în mâini.

Cînd deschisei ușa, mi se păru că se învîrtește în pat. Eram sigur că doarme. O privii mult stînd în picioare și, fără să vreau, mormăii cufundat în gînduri :

— O ! ce buze albe ! Ce buze albe ! Ce obraji galbeni !

Plecai deznădăjduit. Îmi trebuia aer, aer, aer. Apucaî, peste cîmpi. Nu mă întorsei decît cu noaptea în cap. De-a dreptul la dînsa m-am dus. Era deșteaptă și mă aștepta. O văzui și mi s-a părut că mă înșelau ochii. Atîta viață în ochi ! Și gura ei atât de rumenă !

— Ce obraji frumoși ! Ce buze vii ! Ce buze rumene !

Mă apropiai de dînsa ca să o sărut, ca să-mi vărs focul. Oh ! cine m-ar putea crede fără a înmărmuri ? Fusesse deșteaptă, îmi auzise spaima de buzele ei albe și și le făcuse cu văpsea de pe pereți.

Atîta răbdare și jertfă dumnezeiască de la un copil de șase ani îmi zdrobi toate puterile.

Căzui ca o cîrpă lîngă dînsa.

Corpul îmi murise și capul mi să părea că are să sară în bucăți de o revoltă oarbă.

Am plîns.

Am sărutat-o.

Am adormit lîngă dînsa.

Vecinul meu se opri iarăși din vorbă. Era alb ca varul. Oftă. Se sculă în picioare. Se uită pe fereastră și zise restit :

— Ce proști suntem ! Soarele e de mult pe cer, și noi cu luminările aprinse !

În adevăr, afară era ziuă albă. Dar eu încremenisem uitându-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Un leu furios închis în zăbrele de fier. Se opri lângă mine și mă strînse de braț.

— Ce te uiți la mine ? Ce mai vrei ? Nu mi-a fost destul ? Nu ți-e de ajuns ? Fluviile n-au ieșit din albiile lor, munții nu s-au prăvălit... A murit și ea, ca și mă-sa, iacă tot !

Mînia îi da un aer așa de mare, că mi se păru că se izbește cu capul de tavan. Tremuram vargă. După cele din urmă cuvinte, ca prin minune, fața i se liniști, ochii i se micșorară ; mă lăsă de braț ; îmi întinse mîna prietenește și îmi zise liniștit :

— Iartă-mă dacă te speriai. Un moment de mînie, care trecu și nu va mai veni. În noaptea aceasta mi-am trăit din nou nefericita mea viață, și desigur că va fi cea din urmă noapte din viața mea. Liniștea mă va înghiți din nou. A avut dreptate bătrînul doctor italian. Liniștea mea a devenit organică. Între un cadavru și mine nu sunt alte deosebiri decît puterea involuntară de a nu mă descompune și libertatea fizică de a mă mișca. Crez că de acum înainte chiar mania de a citi noaptea mă va părăsi. Cea din urmă tresărire de viață s-a stins cu această noapte, ca și cum ar fi fost cel din urmă acord dureros cu care se încheie și se stinge o simfonie tristă...

VIII

Cînd am ieșit din odaia lui și am dat de soarele cald, mi s-a părut că ies dintr-un mormînt la lumina bună a zilei.

Înșiruită de-a lungul șoselei, o ceată nebunată de domni și de doamne goneau călări spre Rucăr.

Eram amețit.

Mă plimbai pe terasa din mijlocul orașului, poreclită „*Bulevard pardon*“ de mulțimea care se plimbă pe dînsa și se izbește la fitece pas. Gîndurile mi-erău împrăștiat. Peste trei zile am simțit o prietenie adîncă pentru acest nefericit doctor.

Vorbea puțin, rar și despre lucruri neînsemnate. Și nu vorbea decît cu mine.

Într-o zi, pe Podul Mogoșoaiei, îl văzui întins. cu mîinile cruce pe piept și cletănîndu-se între îngerii auriți ai dricului negru, urmat de o mulțime de rude, desigur, cu bătistele la ochi. Privirea mi se întunecă de cîteva lacrimi.

Și de nu l-aș fi văzut cu mîinele pe piept și dus cu picioarele înainte, aș fi crezut că e viu, că se plimbă într-o trăsură mai ciudată și mai caraghioasă decît a unui oarecare prinț grec.

Aș fi crezut...

Între liniștea lui de altădată și liniștea lui de mort, nici o deosebire.

BURSIERUL

Din maidatele, vara împodobite cu flori și iarna cu zăpadă, de la umbra castanilor verzi și stufoși, unde se adunau bătrînii cu snoavele lor, dă la vatra cu jeratic c pind ca ni te ochi de aur, în jurul căreia se prigoreau bunele mele surori,  din at tea c ntece, își basme, își pove ti, c nd ai avut ochi,   chipuire își   nim , să te pomen  ti închis în ni te ziduri înalte, să te izbe ti de chipuri străine își reci, de inimi domoale își nepăsătoare, de maimari cari nu vor să   tie de c ntece își de basme... iacă cea mai mare nefericire din via a mea !

Dezordinea își sclavia liceului, masa bursierilor, soioasă își murdară, duhoarea bucatelor grase, cafelele cu lapte mirosind a c ne plouat, plescăitul lacom a optzeci de tovarăși, își pedagogii cu ifosul lor de parveni i, a  za i în c p   iile celor două mese lungi... iacă ce mă înfioară își astăzi c nd mă gîndesc la acea via   de   apte ani.

Eram de doisprezece ani. Nu cuno team pe nimeni din tot dormitorul.

C nd lampa din mijlocul tavanului cu arabescuri albe își cenu ii se stinse,   chisei ochii, ascultai răsuflările os-

tenite și grele ale bursierilor și mi se păru că sub mine să deschide o prăpastie fără fund... Unde era blinda mină a mamei, ca să-mi vire plapăma pe sub mine și să-i simț cele trei degete atingându-mă pe frunte, la mijloc și pe umeri, în semn de cruce, iară eu să adorm sub paza ei și a crucii?... Unde era Lăbuș, câinele meu, cu care hoinăream toată ziua? Unde, pisica neagră, care mi se to-lănea d-a lungul spatelui?... Înțelesei că fericirea și libertatea mea periseră și, închizînd ochii ca să adorm, simții pleoapele umflate de lacrimi.

Acei cari schimbaseră lacom codru pe pîne și bucă-țica de brînză pe o cafea și pe trei feluri de bucate, dezbrăcîndu-se voios de zdrențele lor ca să se îmbrace cu tunica de bursier, acei cari de mici se gîndiseră că în-vățînd carte multă vor ajunge bogați și fericiți, acei cari din întîmplare nu gustaseră farmecul mîngîierilor și nu auziseră vorbă bună intrînd pe ușa părinților lor... aceia nu vor înțelege de ce mă podidi plînsul și de ce somnul și odihna nu se lipiră de mine pîn' la revărsatul zorilor.

Mîngîierea se prefăce în trebuință fatală a vieții; li-bertatea, gustată de mic copil, este viața însăși. Și nu vorbesc de libertatea care dă naștere la atîtea neînțelegeri și lupte.

Libertatea mea?... Goana din cîmpiile fără margini... șanțurile sărite dintr-o aruncătură... vîrfurile dudului bătrîn, în care mă suiam, înecîndu-mi ochii în albastrul cerului... colindările de prin stuțișurile de soc cu flori mirositoare... găitanele verzi presărate cu rochițele-rînduncii, învoalte și străvezii, ca niște pîlnioare de ceară...

Libertatea mea era fără păcat, frumoasă, cu poteci șerpuite printre ciucuri de flori sălbatece, cu drumuri gâl-bui adîncite în depărtări, pîrînd că fug și să înfig în fără-fundul cerului...

Năluciri fermecătoare.

În prima noapte de tortură mă simții înjosit, rob, năbușit de atâtea păreri de rău. Închideți un pui de leu în gratii de fer și îndopați-l cu carne proaspătă... va privi lung îngusta sa încăpere, va închide leneș și ofilit ochii și-și va pleca binișor capul pe labe, visînd, desigur, puștiul cald și nemărginit.

Mă vînduseră ai mei pe o învățătură neghioabă și perversă.

În nopțile de iarnă, cînd viscolul mă trezea în sforăitul celorlalți, îmi dășiram în minte frumusețile de odinioară, și toate se încheiau cu ticăloșiile din clasă.

Un profesor bătrîn și rău. Tace ca o momîie. Deschide gura parc-ar fi un mort care-și scuipă pămîntul din gură și slomnește îndesat prin știrbiturile dinților : „Afu-risitul !“ Altul, gros, roșu-verzui, ca un ficat ; fără git ; cu ochi umflați și repezi ; minile îi bănănăie în toate părțile ; înfige degetele în urechile cuiva și scrișnește : „U ! boule !“ Altul, soios, c-un palton larg și vechi ; nu-l încheie niciodată ; ciupit puțin de vărsat ; cu ochii verzi, barba albă ; țipă pițigăiat, parc-ar fi o femeie : „La loc, găgăuță !“

Cum s-au prefăcut într-o clipă nevinovatele mele plăceri !

Cine mi-a mototolit nemărginita perdea pe care să zugrăveau cîmpiile mele, cerul meu, zilele și nopțile mele, smălțuite cu flori și semănate cu ținte de aur ? De mi-ar fi lăsat barim pisica și cînele, poate că mi-ar fi curs mai puține lacrimi pe declinările latinești, învățate de spaimă, ca să nu deschiză asupra mea ochii reci și răi profesorul neclintit și galben ca un mort, în jețul catedrei !

Nici un cîine n-a fost mai încolțit de vrăjmași.

Cartea, pe care trebuia s-o născocim noi (afară de doi-trei profesori, toți ceilalți nu deschideau gura decît ca să ocărască), colegii mei, rău năraviți, spioni și lași,

afară de câțiva săraci, sălbatici, prinși ca cu arcanul, pedagogii îngîmfați, provizorul, un neamț cu favoritele roșcate pînă la brîu, directorul, un suflet bun, strigînd de se auzea cale d-o poștă, economul, clipind des numai dintr-un ochi, bucătarul, cocoșat și cu mustăți lungi și groase, bursierii din clasele superioare, cu palmele gata pe bătaie... iacă vrăjmașii mei !

Clopoțelul care ne speria din somn, iarna, la cinci ore, cu noaptea în cap... apelul... rugăciunea pe care n-am vroit s-o zic niciodată, cu toate pedepsele ce am suferit... meditația cu fearele groase... vizita pedagogilor, cari mă făceau să tresar fără să ridic ochii din carte... clasa... zgomotul zvăpăiat al externilor... masa cu duhurile ei... culcarea și bătaile cu pernile... așa de repede veneau una peste alta, că eu, copilul libertății, al seninului și al nemărginirii, îmi simțeam inima rănită și neînțeleasă, chinuită și nemîngîiată de nimeni, ea, răsfățata de odinioară !

Multe nopți am plîns cu fața în pernele glodoroase. Și cînd lacrimile se zvîntară, mă pomenii altfel de cum fusesem.

Strigam ; dam dracului ; înjuram ; ca și ceilalți. În umezeala sălii de meditație, cu băncile murdare și încărcate de litere și necuviințe, cu atîtea chipuri nespălate și oțelite de nevoi, injuriile aveau un mediu prielnic ; blestemul plutea în aer : n-aveai decît să-l sorbi și să-l azvîrli. Lupta pentru aceeași tablă, pentru aceeași cretă, pentru aceeași luminare năpădea sîngele la cap, smîcea mînele din încheieturi. Pumnii mei începuseră a se încheșta mai des și mai grabnic ; gesturile mi se zvăpăiau ; fața mi se aprindea și mînia mă întuneca, fără să prinz de veste.

După doi ani mi-era ușor să răstorn mesele, să trîntesc băncile, să dărîm soba, să dau cu planșeta și cu lemnele de la sobă.

Tot ce mă înconjura mi-era dușman.

Viața din liceu îmi ucisese iluziile. Ea înlocuise rugăciunea cu blestemul și mă învăluise într-o coajă de fer, egoistă și rea.

Și, cu toate acestea, ascundeam în mine o viață, străină celorlalți, blindă, frumoasă, neînțeleasă.

Ghemuit într-un colț pe care niciodată nu l-am părăsit, cu tîmplele strînse între pumni, mut și cu ochii pe jumătate închiși... parcă mă văz și astăzi... Tăcerea avea farmecul gîndirii ; gîndirea, farmecul nălucirilor ; nălucirile mă absorbeau din lumea reală...

În mirosul greu al atîtor inși, cînd dușmăniile ațipeau o clipă, mă visam cu fața în sus, în mijlocul cîmpiilor, sub coviltirul adînc al cerului.

Pină nu mă mișcam pe banca de lemn și nu simțeam masa cenușie, miresmele florilor din nări, albastrul infinit din ochi și concertul de păsări din fundul urechilor nu dispăreau. Mișcarea aceea, ca un vînt care mi-ar fi stins lumina din lumea iluziilor mele.

Deștept, eram rău... violent... uram ; visînd, eram bun, liniștit... iubeam.

Aș fi dat în genuchi înaintea lumii ; aș fi iertat-o ; aș fi adorat-o ; dar să nu fi fost așa de îngustă, așa de lacomă și de laș închinată legilor aspre cari o cîrmuiau.

Liceul, murdar, ruinat. Uneori mi se părea ca un imens cadavru, iară noi, copiii, ca niște viermi, mișuînd într-însul.

Porțile se deschideau externilor. Priveam la roiul de școlari cum se ducea, zgomotos și vesel ; mă luam după ei, fără să vreau... și aceleași porți vechi de stejar mie mi se închideau... niciodată inimă bolnavă n-a jînduit mai dureros libertatea perdută !

Și d-atunci, cînd toamna îmi trece pe dasupra dunga de cocori și aud pe cîte un tovarăș d-ai lor țipînd și bă-

întindu-și aripele smulse, prin curțile bogaților, mă gîndesc că libertatea este dorul cel mai adînc al tuturilor vie-tăților de pe pămînt.

Uneori închipuirile din lumea de odinioară mă ador-meau cu capul pe bancă.

Iacă viața mea.

O luptă înviersunată între vis și realitate.

Cel mai crud dușman, acela care mă deștepta din col-tul de lîngă un dulap negru.

Dușmani mi-erău toți, fără știrea și voința lor.

Anii de chinuri trecură încet.

Capul mi se încărcă cu cunoștințe nesuferit de urite. Învățam de frică și de rușine. Iluziile amorțite se deștep-tau mai anevoie. Închipuirea nu mai clădea minuni într-o clipă. Limbile moarte și vii (haos de sunete noi pentru no-țiunile vechi și indiferente), aritmetica, geometria și al-gebra, cu socotelile lor reci, simbolice, micșorară focul sufletului meu încet-încet, pe nesimțite.

O ghiulea înroșită la foc, cînd o arunci în apă rece, azvîrlă apa în lături, o turbură ; apoi fierberea se liniș-tește ; apa acoperă ghiuleaua răcită de jur împrejur... În mine nu mai rămăsese decît un pic de căldură, o fărîmă de viață din focul și nebunia de altădată.

Trecuseră patru ani.

Mă îmblinzisem.

Slab și galben. Liniștit. Ascultam. Mă mișcam încet.

Din tot avîntul nu-mi rămăsese decît saltul mortal de la trapeze, în zilele de gimnastică. Cînd îmi desfășuram trupul în aer, plutind cu minele întinse, o plăcere ciudată îmi furnica de la călcîie pînă la creștet, îmi amintea visele fericirii pierdute.

În toată ființa mea, deșirată și slabă, învinsă și oprită în loc, nimic nu mă turbura, biruit de scîrbă și de anemie.

Neputînd fi cum venisem pe lume, nu puteam să fiu ca ceilalți.

Ca ei ar fi fost bine.

Cu ei, veselia și odihna. Cu ei, tinerețea, plăcerile furiși, cearta, murdăria și păcatul.

Cu ei, viața.

Cu mine, dezgustul, bătrînețea la cincisprezece ani, pacea singelui slăbit de fumul luminărilor ș-al lămpilor, de duhoarea meditațiilor ș-a sofrageriei, de năduful dormitoarelor și de umezeala zidurilor.

Din soare și nemărginire, la întuneric și umezeală.

Ceea ce mă mîhnea puțin erau șoaptele sfioase ale colegilor mei. Vorbeau încet și rîdeau. Adeseori schimbau vorba. Poate de rușine, poate de milă. Lingă un mort nu se vorbește de plăceri. Dar degeaba, le bănuiam șoaptele.

Iarna, la gura sobei, vorba se încingea pătimaș.

Unul, nalt, subțire, roșu la față, povestea frumusețea și meșteșugul unei femei tinere, „o brună, cu părul lung, cu rochia scurtă și cu ciorapii roșii“.

— Cum mă vede, mă ia de gît ; mi-a jurat că e ne-bună după ¹ mine, numai după ² mine ; și mă sărută, și mă strînge în brațe. De multe ori am amețit în brațele ei. Nu vă puteți închipui.

— Se poate, dar nu e ca a portarului, zicea un altul, gros și scurt. De cîte ori nu este nimeni în infirmerie, eu mă îmbolnăvesc. Doctorul îmi scrie o rețetă. Ea intră binișor pe ușe, cu condica medicamentelor. Îndată ce mă vede, aruncă condica, se învîrtește într-un picior, ochii i s-aprind de bucurie și, aducînd degetul la gură, după ce face : „Sut, sut, șiiit“, s-apropie de patul meu. Mă joacă în brațe. Îmi zice că sunt rotund și gras ca un purcel. Noaptea, tîrziu, tîrziu, cînd pleacă la bărbat-său, mă mîngîie pînă în pragul infirmeriei, apoi mă sărută șop-

^{1,2} În textul de bază : *de pe* ; corectat cf. ed. 1887.

tindu-mi : „Să nu fiu boinov mai mult ~~de~~ două zile, că rămi îndărăt cu lecțiile... Vai de mine, să au te dea afară din bursier !”

Își spun fericirile lor. Carnea li s-aprinde la gura so-bei. Cei mai mici ascultă din toată inima. Eu mă învîrtesc în plapîmă, cercînd zadarnic să nu-i auz. Ei vorbesc și se întind, oftînd, luminați de flacără.

— Eu, eu, î, eu, î, am găsit una, î (un blond gîngăit înjurînd la fiecare cuvînt), am găsit un, un bo-bo-boc de fată. O, î, î, o, cu-cusutoreasă, dur-durdulie. Mă scăldam în gîrlă, toc-tocmai la apă mică, și s-a amo-morezat de mine. S-a ui-uitat un pedagog la dînsa, dar ea nu s-a ui-uitat la el. E fata unui po-popă bătrîn. Vara peste uluci, bă-băiete, și la Florescu în grădină. Iarna, mai greu. O, o, iu-iubesc la nebunie...

— Dar mie (altul cu părul ca de arap și cu pestrii pe obraz) nu-mi iese din cap o fetiță de paisprezece ani. Să nu care cumva să vorbiți ceva ! Este sora unui bursier din clasa întâia. O dată am fost pe la ei, și d-atunci numai în scrisori o ducem. Ea plînge pe rînduri, eu plîng pe rînduri. S-o vedeți ce bună e și cum îi tremură mîna cînd mă ia de mînă ! Dacă am rămînea singuri acasă... măi, măi, ce fericiți am fi !... Mă-sa e văduvă, bună prietenă cu unul din profesorii noștri...

— Copilării, răspunse unul dintr-a șasea, se vede că n-ai trecut în cursul superior. Eu trăiesc bine, pe moale și la cald. Fără poezii, fără scrisori și fără parale.

— Cum ? Cum ? întrebă cel care se prăpădea după aceea cu rochia scurtă și cu ciorapi roșii... Cum ?... A mea, deși mă iubește, mi-e frică însă de... și cinci franci în fiecare săptămînă...

— Foarte bine. Nu meditez pe Ionașcu ?

— Și dacă meditezi pe Ionașcu ?

— Ionașcu, ca să fie un Ionașcu, nu trebuia să aibă o mumă ?

— Dar ca să fie un Ionașcu, nu trebuie să aibă și un tată, ziseră rîzînd doi dintre ei.

— Așa e, dar muma lui, înainte d-a fi muma lui, fiind săracă și frumoasă, știind franțuzește și cîntînd la piano ca să ajungă bogată, vara cu trăsură și iarna cu sanie, și cu operă, și cu rochii de mătase, și cu dantele, n-a trebuit să se mărite cu un Ionașc-moșier, Ionașc-bogat, Ionașc-bătrîn, Ionașc-urît, Ionașc-prost, Ionașc care să fie mai mult pe la moșii ?...

— Ei și ? ! Întrebă altul, care sta pe jos, lungit, cu fața în sus și cu minele încrucișate sub cap.

— Cum, ei și ? ! N-ai înțeles ? Ea e tînără, eu sînt tînăr. Ea brună, iute, caprițioasă, cu gura largă, cu buzele groase, roșii ca singele, gata să-ți spuie în urechi nebunii ; și eu sînt eu ; i-am plăcut fără să mă îndesc. Nu știți cum își trimete la plimbare băiatul și o fetiță mai mică și cum se uită la mine, parcă mă mănîncă, cînd zice : „E vremea frumoasă, să înhame caii la trăsură și să vă duceți la plimbare, copiii mamei“. Și ce sofa... ah ! ce sofa... Pe ea n-o mai încapî locul. Ce trup, ce brațe rotunde, ce buze cari ard, ce păr negru, ca niște valuri de păcură pe umerii ei albi ca laptele ! Numai nu plînge cînd plec duminica seara. Pe director l-a făcut imoral în fața copilului, fiindcă am învățat la Sfinții Grigore, Vasile și Ioan, și mi-a șoptit : „Ce n-aș fi dat să te văz !“

Plăcerile, în zăpușeala dormitorului, se revărsau, dăd pofte și piroteală. Vorbele lor mă frigeau ca niște cărbuni d-a lungul spinării. Închideam ochii. Somnul nu se lîcea de pleoapele mele ostenite.

Mă gîndeam la copilăria nevinovată și fericită, dar nimic din acest trecut mort nu se mai deștepta. Auzul era un vrăjmaș neînvins. Vream să desprețuiesc ce auzeam ; apoi eram curios să le aflu secretele. În sfîrșit, mă aprindeam. Dam la o parte plapăma. Oftam fără să știu de ce. Pedagogul intra în dormitor ; toți fugeau speriați ; începeau să sforăie furați de somn. Eu însă, nevinovatul, mă

frământam în pat fără să adorm. Mă chinuiam în aerul gros și greu, încărcat cu plăcerile și viciile celorlalți.

Viciile lor se întrupau înaintea ochilor mei închiși.

Mă apropiam de femeia cu rochia scurtă și cu ciorapi roșii. O vedeam răsturnată. Ca prin minune, zăream cum se apropia, ca din fumul depărtării, o sofa largă și moale. Pe sofa se rostogolea o femeie cu umeri rotunzi și albi ; ochii ei umezi se deschideau leneș, voluptos ; brațele i se întindeau spre mine ; se răsturna cu fața în jos, cu dantelele de la picioare mototolite, cu părul împrăștiat în şuvițe negre pe niște umeri albi ca laptele.

Acele femei, pe jumătate goale, dispăreau.

În fundul urechilor auzeam un vuiet depărtat.

O mulțime de spirite. Femei cu părul blond și parfumat, goale și ușurele, în contururi albastrii, pluteau în aer, licăreau, despicau spațiul ca niște săgeți de lumină și, surizînd, mă atingeau cu degetele lor subțiri și cu aripile lor aurii. O dată am prins mîna uneia ; mîna i s-a topit într-a mea și întreaga ei ființă s-a risipit în aer ca o pală de fum suflată de vînt.

Desigur, carnea revoltată viețuia și gîndea în locul creierului meu trist și adormit.

În vacanția Paștelui mă plimbam prin grădina internatului de pe albia Dîmboviței.

Cald. Caișii înfloriseră. Vrăbiile ciripeau în merii cu boboci rumeni.

Mă plimbam cu capul gol și cu ochii în jos. Hainele, pătate de cerneală, rupte și fără nasturi ; ghetele, largi și nelustruite.

Acele scene povestite, de cari la început mi-era frică, acum mi le desfășuram în minte. Îmi plăcea să mi le spun, să le schimb. În locul femeilor desfrîdate, o fată tînără, cu ochii în jos, rumenind la fiecă vorbă. Mă apropiam de ea. O luam de mînă. O priveam, o mîngîiam, o iubeam. Oh ! ce mult iubeam iluzia mea ! Ea înlocuise

cîmpiile netezi, cerul albastru, basmele și poveștile de odinioară. Reînviasem, aveam la ce gândi.

Din nomolul vițiilor născuse o iluzie.

Cine, la șaisprezece ani, neavînd pe cine iubi, nu și-a adorat năluca închipuirilor lui ?

A treia zi de Paște goneam după acel chip fantastic. Lumina soarelui juca în geamurile unei ferestre de la otelul „Neubauer“. Mă trezii din visuri. Privii la aceea fereastră. Cercevelele se deschiseră. O femeie tină, cu părul bălan, privi drept și lung la mine.

Tresării.

Blondă, albă, ca viziunea mea.

Era ea, desigur.

Voind să plec, nu putui mișca picioarele. Mă despărțea de dînsa grădina, un zid vechi, niște prăvălii mici și uliță. Nu-i vedeam bine decît părul blond și rotunzimea feței. Închipuirea îi zugrăvi ochii, niște ochi albaștri și limpezi ; îi potrivii gura cu două buze rumene și umede.

Sta nemișcată ca o icoană în pervazul ferestrelor.

O cream inconstient ; o adoram fără să vreau.

— Pot să trăiesc, am pentru cine !

Din acea zi viața mea era mai mare, mai puternică. Singele, repede ; răsuflarea, adîncă ; vedeam mai limpede, mai departe ; mîncam cu poftă.

— Mă va iubi !

Cum o văzui, mă repezii la peria de vax, lustruii ghețele întîiași dată în viața mea. Mă dusei în dormitor ; mă dezbrăcai ; un ac ; mă chinui să bag în ac ; cîrpii hainele cu ața albă, muiată în cerneală ; căutai nasturi și mi-i cusui ; întoarsei legătura pe dos, o fâșie albă cu bobite negre ; mă spălai pe ochi cu săpun ; mă peptănai în geam ; mă frecai pe dinți cu ștergarul. Haina, o redingotă veche, pătată. Mă dezbrăcai ca să mi-o spal.

La șase, cînd sună de prînz, eu intrai cel din urmă în sufragerie.

Toți băieții se uitară lung la mine, și unul din ei șopti vecinului.:

— Desigur, e *amorezat*.

Ce răutate ! Numai eu să nu iubesc ?

Hainele mă trădaseră. Să le fi lăsat îmbicsite și zdrențaroase. Mi-era frică și rușine. Mi se părea că toți se uită la mine și se întreabă :

„Unde e pata de sos care se întindea de la guler¹ pînă la pulpane ?... Unde sunt cele două petece cari i-atîrnau la spate ?... Pentru ce și-a cusut nasurii toți, cînd n-avea nici unul ?... Pentru ce s-a peptănat ?... Braavo !... și-a ales cărarea la o parte ! Braavo ! și-a lustruit ghetetele !“...

Cînd ieșii de la masă, auzii pe un bogătaş, un solvent, care în viața lui nu pricepuse nimic, șoptind :

— Mă miram eu de ce se învîrtea prin grădină ! trebuie să fie ceva.

Dacă cel mai prost bănuise așa de repede, ceilalți desigur știau tot. Mi-ardeau obrajii. Ce n-aș fi dat să tacă ! Cel care șoptise în urma mea era cel mai învierșunat dușman. Mă bătușem cu el. Nu-i vorbeam de doi ani.

E noapte.

Toți dorm.

Puteam să iubesc în tihnă.

O vedeam.

Se uita la mine.

Privirile ei mă ardeau. Părul bălai, ca niște sculuri de borangic, îi lumina obrajii, gîtul și umerii.

Cu capul pe genuchii ei... voi iubi, voi visa, voi po-vesti dragostea mea cu glasul tremurînd...

Și de cîte ori mi se părea că închide ferestrele, întin-deam mînele și-i ziceam :

¹ În textul de bază : sos *la guler* ; corectat cf. ed. 1887.

— Mai stai, luminează adevărată !

A doua zi, cum se crăpă de ziuă, tresării din somn. Mă îmbrăcai în vârful picioarelor și mă repezii în grădină. Ajungînd în locul de unde puteam să privesc în fereastra ei, plecai capul în jos, sfios, rușinat și-mi zisei :

„Dac-o fi la fereastră ?... Dacă, ridicînd ochii, voi întîlni ochii ei ?“...

Priyii spre „Neubauer“. Fereastra era închisă : perdeaoa, lăsată în jos. Ciudat, mi-ar fi fost frică să o văz la fereastră și, văzînd că nu e, mă întristai.

O adevărată luptă, ca și cum m-aș fi desfăcut în două ființe :

— Așa iubește cineva cînd iubește ? Nu știe nici măcar că o aștept ?

— Dar e frig... abia s-a luminat de ziuă... Și de unde să știe ?... Nu i-ai spus nimic...

— Dar ea mi-a spus ?...

— Nu vezi cum tremuri ?... Soarele n-a răsărit...

— Dac-ar fi la fereastră, mi-ar fi cald. Nu e frig. Oh ! nu mă iubește... nu mă iubește !...

— Nu se poate. E scris. Erai singur în lume. Goneai dup-o închipuire ; o fereastră se deschise, și ea răsări ca o nălucă blondă...

— Și cum m-a văzut, să mă și iubească ?

— Da...

— Așa e... eu cum am văzut-o am iubit-o...

Am tremurat degeaba.

Nu s-a arătat.

Am plecat spunîndu-mi neconținut : „Mă iubește... dar e frig... e de dimineață...“

În dormitor, cald. M-am trîntit în pat. Am început să plîng. De frică să nu deștept pe cineva, mi-am îndesat fața în pernă.

Am adormit.

Pentru toți răsărise soarele, pentru mine nu. Mi-
era frig.

S-o mai văd încă o dată !...

Soarele era sus.

Mă învîrtii prin grădină amețit. Așteptai să se arate
la fereastră. Inima mi se bătea speriată la fitece zgomot
care venea dinspre otelul „Neubauer“. În sfîrșit, fereastra
se deschise ; ea răsări iarăși, în alb, cu părul despletit ;
privi drept și nemișcat în grădina liceului. Soarele îi po-
leia obraji. O clipă mă uitai la ea și plecai ochii în jos,
amețit de acea frumusețe care mi s-arăta în depărtare ca
o lumină, ca o speranță.

Ridicai ochii din pămînt. Fereastra se închisese. Ce
laș ! să n-o privesc mai mult ! Timiditatea mea să nu-i fi
părut despreț ?

— Mai arată-te o dată...

Abia sfîrșii aceste cuvinte, și un rîs cu hohote auzii
în spatele meu.

Prin uluci zării mai mulți înși.

Clopoțelul ne chema la masă.

Cînd intrai în sofragerie, toți mă spionară cu privirile.
Dușmanul meu, cu care nu vorbeam de doi ani, ridea cu
lăcrimi și șopăia cu cîțiva, furișind coada ochiului spre
mine.

Nu mîncai nimic.

Cîteva zile nu privii pe nimeni drept în față.

Prima seară după vacanția Paștelui.

În dormitor. Toți se adunară în patul vrăjmașului meu
și începură să-și povestească izbînzile. Ascultam, vîrit în
plapămă. M-aș fi robit tuturoră numai să nu fi pomenit, în
rîs, de curatul meu păcat.

Ș-acum aud crudele cuvinte cu cari îmi străpunseră inima. Ș-acum cred că Dumnezeu n-a plăsmuit nimic mai rău pe pământ ca copiii.

— În Vinerea Patimelor, zise unul, eram la S-tul Spiridon în spatele unei domnișoare. O curtam de demult. Când îngenuche, rochia și fustele îmi veniră pe piept. Se uită la mine. Rîse. Eu mă îndesai în fustele ei. Timp de șase evanghelii ne iubirăm, și a doua noapte dupe Paște, ne întîlnirăm în grădina lor. E fata unui profesor de clasele primare. Deșteaptă, frumoasă, învățată. A terminat Școala Centrală. Doamne, ce trai trăii cîteva nopți !

— Eu, începui altul de la Călărași, la douăsprezece evanghelii, am cusut rochia unei cocoane de pardesiul directorului de prefectură. Să fi văzut, cînd s-au ridicat de jos, cum întindeau unul de altul ! Toată lumea a bufnit de rîs, mai ales că directorul se ținea cu acea cocoană.

— Ba eu, zicea al treilea, mi se pare din Pitești, eram nebun dupe o vară a mea. Dupe ce se ocoli crucea împrejurul bisericii, toată lumea plecă acasă, cu lumînările aprinse. Eu o duceam de braț. Dînd într-o uliță îngustă și pustie, am suflat în lumînări și, am rămas cu ea pe întuneric. Ce să vă mai spui...

Mă liniștisem. Începuse ploaia de laude și minciuni, cu unguroaice, cu căpitănese, cu fete de pension... Dar, din senin, auzii glasul sitav al dușmanului meu :

— Nu știți însă ceva nou... Sfinții fac poezii, oftează, se prăpădesc, ca oricare, dupe îngeri căzuți...

— Ce sfinți... ce îngeri ?

— Ia, pe unii de noi, sfiicioși și sfinți, i-am prins cu ocaua mică. De unde credeți că răsare soarele ?

— Din colo...

— Aș... de la „Neubauer“ ! Soare blond, descheiat la piept, cu părul vîlvoi... soare de chelnări... de cinci lei... și a învins pe „mitropolitul“ internatului...

Mă făcui lac de sudoare.

Parcă aș fi leșinat într-o baie caldă.

Începură să șopăie. Mi se păru că mi-aud numele. Oftai, cerîndu-le iertare cu acest oftat dureros.

Ei rîdeau, rîdeau, făcînd din inima mea o minge pe care o azvîrleau din mînă în mînă.

O ! unde erau cîmpiile în cari mă născusem, ca să pot plînge în voie, neauzit de nimeni ?

Dupe ce, cîteva zile, au șopăit între ei, ca prin minune se potoliră. Unii din ei deveniră mai buni ca mai înainte.

Gîndindu-mă cum m-ar fi putut chinui, îi iertai pe toți, ba chiar, d-aș fi îndrăznit, aș fi întins mîna dușmanului meu.

În toate zilele mă duceam în grădină, nespionat de nimeni, ca să privesc la fereastra ei. Noaptea, pe lună, înainte d-a ne culca, săream ulucile, dacă poarta grădinii era încuiată. Lumina din ferestrele ei mă fermeca. O zăream. Visul unei fericiri desăvîrșite mă sorbea și mă arunca la gîtul ei. Sărutările mele se îngropau într-o bărbie albă și rotundă.

De mi-ar fi spus cineva că la ea poate veni oricine, i-aș fi răsucit gîtul.

Ea n-avea pe nimeni în lume.

Era singură.

Nevinovată, ca și mine !

Se născuse numai pentru mine.

Și tîrziu plecam din grădină cu o senzație vie d-a lungul brațelor, ca și cum aș fi îmbrățișat-o, cu buzele arse de plăcere, ca și cum aș fi sărutat-o. Miresmele merilor înfloriți, plutindu-mi în nări, îmi da iluzia că aș fi sorbit parfumul acelor valuri de păr ușurel.

Iubirea mea era un extaz, o nebunie !

Chipul ei răsărea în aer. Încotro întorceam privirile, tremura, se stîngea și iarăși licărea blînd și fermecător.

De mi-ar fi strivit cineva ochii, în fața orbitelor goale aș fi văzut chipul ei !

De cînd ceilalți mă lăsaseră în pace, toată lumea era a mea.

Nu mai auzeam ocările din meditație, nici rîsul dăsrînat din dormitor. Nu mai simțeam mirosul greu al zidurilor vechi. Nu mai vedeam cu aceeași ochi triști cîrîpeul de cer care începea de la porțile înalte de stejar și se sfîrșea pe dupe pomii din fundul grădinii.

Mă miram, neputînd înțelege, cum tot ce mă înconjura se prefăcuse în cîteva săptămîni. Ura se schimbase în dragoste. Sclavia mi-apărea ca o deplină libertate.

Nu eram tot eu ? Nu era tot aceeași închisoare veche și umedă ? Nu erau tot aceeași oameni lacomi, săraci și răi ?

Ce frumoasă duminică de mai ! Lumina și căldura tremurau în aer.

Mă plimbam singur prin grădină.

Mă gîndeam la ea, așteptînd să se arate.

În geamurile ei se frîngeau razele soarelui. O pîndeam, cotînd pe cărările galbeni, gata să plîng, gata să-i zîmbesc.

Cît de încet trece vremea cînd aștepți ! Simți clipele timpului ! Le înnumeri și ascultîndu-ți inima cum bate, îți vine să strigi : „Mai iute, mai iute, timp nesimțitor !”

Obosit de așteptare, mă rezemai de tulpina unui măr.

Ea apăru la fereastră ; se uită la mine ; întinse o mînă, o aduse ușurel și lung la gură, apoi o destinse repede... Scutură o batistă albă... Mă chema ?...

Dispăru.

Înmărmurisem cu ochii în acel pervaz din care perise minunea mea. Obrajii îmi ardeau. Mi se păru că visez și că auz pe cineva care voia să mă deștepte. Mă striga.

— Domnule, domnule, hei, n-auzi, domnule ?

Mă întorsei spre poarta grădinii. Dintr-acolo venise glasul.

Tresării. Nu era vis.

Un ungurean cu o scrisoare în mînă.

— Ce poștești ?

— Coconița la care te uitai m-a trimes.

Imi întinse scrisoarea și plecă.

O pungă cu aur dacă aș fi avut, i-aș fi dat-o.

Privii în toate părțile. Sărutai plicul. Îl rupsei.

Nu știu de câte ori am citit rîndurile următoare :

„Sgumbul meu,

Te gum de-am văzud, de-am iubid, ziuo și noapde mă
cîntesc la dine, pîn-agum n-am iubid pe nimeni, vino ti-
zează, pe la 10 ore de-aștept. Vino, fino, fino, de sāruth te
mii teori. Fei afla gine zund.

Ata, ata, numai ada,

Bertha

Hotel „Neubauer” etajul 3, nr. 8“

După ce-mi îmbătai inima, recitind în minte cuvintele ei, mă dusei în dormitor și mă lungii cu fața în sus. Închi-
sei ochii și amorții în pat.

Germană... Bertha... Ce nume frumos !... Numai ger-
manele știu să iubească... Rîndurile ei, rău scrise, sunt
fermecătoare, tocmai fiindcă sunt rău scrise... Ea n-a voit
să-i scrie altcineva scrisoarea... Bine, scumpa mea Bertha !...
Literile sunt strîmbe și tremurate... Nu știe să scrie... Știe
să iubească... Mai bine că n-a învățat carte... E o inimă
curată și sinceră... Voi afla cine este... Mă iubește... Bertho,
Bertho, viața mea va fi jucăria ta !... S-o mîngii, s-o torturi...
numai s-o iubești... Eu să-ți torn apă limpede în mîni ca să
te speli... eu să te șterg pe obraji... eu să-ți închei ghețele
și rochia... eu să-ți dau părul pe spate... eu să-ți l curm pe
la mijloc c-o panglică albastră... eu să-ți „înțeleg” caprițiile,
numai din privirile tale... Ce dulce și curat vei zice tu „de
iubezg” !... Dacă ai vorbi bine, n-ai vorbi așa de draguț...

Închipuirea îmi lipea buzele de mînele ei albe, mi le
afunda în obraji ei rumeni, mi le îneca în părul ei învult.

Seara se lăsă ca un zăbranic sur.

Mă sculai din pat ; mă uitai pe fereastră. Pomii din
grădină, afundați în întuneric, ca niște fantome.

La nouă ore răspunsei la apel.

Ce bine că dușmanul meu lipsea !

Unul dintre cei mici ieși din rînduri și zise rugăciunea.

N-auzii nici un cuvînt... Mă gîndeam la ea... o vedeam...

De nu m-ar simți nimeni cînd oi fugi !

Intrarăm în dormitor. Ca niciodată, ceilalți se grăbiră să se dezbrace. Se vîrîră în plapămă. Nici o ceartă ; nici un zgomot ; nici o vorbă. În patru ani nu se întîmplase așa minune. Dupe o jumătate de ceas, toți sforăiau și, ciudat, mai tare ca de obicei.

Eram îmbrăcat. Mi se bătea inima.

Ridicai capul.

Încredințat că toți dorm, luai cearceaful de pe pat și ieșii în vîrful picioarelor din dormitor. Cînd închisei ușa mi se păru că auz pe cineva șoptind : „S-a dus...”

Mă oprii cu mîna pe clanță. Nimic. Desigur, visase cineva.

Încet-încetinel, trecui printr-o sală lungă și întune-coasă. În fundul ei, o fereastră da în grădină. Toate ușile fiind închise, pe nicăieri n-aș fi putut fugi decît p-acolo. Ajunsei la fereastră ; o deschisei ; privii în jos printre vergelele de fier de la al doilea cat. Băgai capul printre vergele. Cînd mă gîndii că ea m-așteaptă... înfipsei amîndouă mînele în vergeaua din mijloc ș-o zguduii. Degeaba. Încercai patru din ele. Degeaba. În sfîrșit, fără nici o nădejde, pusei mîna pe cea din urmă.

Oh ! cum mi-a tresărit inima !

Tocmai aceea sări din pervazul putred.

Legai un cap al cearceafului de vergeaua d-alături. Mă suii pe fereastră, îmbrățișai cearceaful și alunecai în jos, cletănîndu-mă ca o ghiulea atîrnată d-o funie.

Mi se sfîrșise cearceaful... și eu în aer...

Îmi dam drumul de la trapez, de la înălțimi de necrezut, dar întunecimea mă speria... Mi se păru că n-are fund...

Mă gândii la chipul ei auriu... fără voia mea, mi se descleștară mâinele... Căzui pe un morman de moloz și de cărămizi.

Încremenii cum căzusem... Niște tîrșiituri de pași...

Cine m-o fi urmărit ?

Mă tîrîi pe brînci pînă lîngă uluci, mă strecurai binișor în fundul grădinii. Cînd mă uitai îndărăt, văzui în întuneric fășia alburie a cearceafului cum se ridica în sus.

Mă urmărise cineva !

Ei și ?...

Putea să mă dea afară... Bertha mă aștepta !

Sării peste un zid vechi.

Într-o clipă ajunsei la hotel. Intrarea, luminată. Cînd ajunsei în sala lungă de la catul al treilea, eram rece ca gheața. Mi-era frig ; tremuram ; răsuflarea mi se oprișe. O lampă atîrna din mijlocul tavanului ; flacăra roșietică abia lumina sala îngustă și tristă.

Ajunsei la ușa ei ; întinsei mîna să bat în ușe ; mîna mi se muie din umăr și-mi căzu de-a lungul coastelor...

Cu cine șoptea ea ?... Desigur, glasul ei... Pe cine săruta ea ?...

Auzeam și trăiam, ori mi se părea că auz și trăiesc ?

Cine-mi sufla în urechi : „Soarele tău e de chelneri, soarele tău e de cinci lei ?“

Cînd mă gândii că e în brațele altuia, moleșită de plăceri și vîndută, cînd o auzii sărutînd pe cineva care-î zicea sugrumat : „Încă o dată ! încă o dată !“ mă năpustii în ușe... ușa se dete de perete, răsturnînd scaunele...

Înmărmurii în prag...

Dușmanul meu, în brațele Berthei ! El ?...

Voi să strig... nu-mi-auzii țipătul. Voi să azvîrl c-un scaun și nu putui să mișc mînele. Voi să mă repez asupra lor și, în fața mea, într-o oglindă, mă văzui vînat, cu ochii

albi, cu părul vulvoi.. Căzui greu și drept, ca o pîrghie de fer.

S-apoi nimic... întuneric... liniște.

A doua zi m-am deșteptat într-un pat din infirmerie. La capul meu citea bietul gîngăit, singurul care nu intrase în complotul celorlalți.

Cum deschisei ochii, începui să plîng cu focul cu care se plînge prima iluzie moartă.

Îmi înmormîntam inima și după rămășițele ei numai eu singur !

Prietenul meu mă consola :

— Nu mai plînge ca un copil. Ei, ce, ce-ce e... î... î... o... o... copil-pilărie. Pe... pe... el l-a, l-a dat afa-fară. Pe... pe tine te-a ierta-tat, că n-ai... n-ai fost nicioda-dată pe-pedep-sit. Ca... caută și tu o cu-cusotoreasă dur-durdulie, cum am gă-găsit eu. Vara peste uluci, bă-băiete, și la Flo-Florescu în grădină. Ia-iarna e mai greu, î... î... î... ascultă-mă pe mi-mine. Bertha-tha... era o... o... feme-meie de ci-cinci lei...

— Oh ! taci, te rog !

Îmi întorsei fața aprinsă de friguri și scăldată de lacrimi...

Sînt d-atunci douăzeci de ani. Astăzi îmi vine să rîz d-această nenorocire. Cine ar fi zis că eu voi ajunge un bun cîrciumar ș-un harnic moșier ? Cine ș-ar fi bănuit că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii grași, voinici și nebunatici ? Singura grijă a mea sînt ei.

Și tot ei ne dau un nesfîrșit prilej de ceartă. Nevastă-mea voiește să-i facă tobă de carte, și eu țin într-una :

— Să scrie și să citească. Sunt sătul de carte. Cîmpie nemărginită, șipote cu apă rece și străvezie ca sticla, umbră deasă, pădure, valuri ruginii de holde, pace și frăție, iacă ce le voi da. Sînt sătul de cartea noastră : spoială și amarăciune.

DOMNUL VUCEA

Auzisem eu de turci, de muscali și de nemți cu coadă ; ziua, la miază-mare, îi vedeam înaintea ochilor cu paloșele late, cu sulite lungi, călări pe cai, sărind gardurile mahalalei, ca și cum ar fi sărit o dîră de bou ; îi vedeam robind roate de copii și de muieri, lăsînd în urma lor jale și nori groși de pulbere.

Dar oricît m-ar fi spăimîntat și fericit lumea basmelor și-a poveștilor, cînd mi-aduceam aminte că de la Săt-Mărie o să trec la Școala domnească, din coloarea de negru¹, uitam și de turci, și de muscali, și de nemții cu coadă, și de „țara cocorilor“.

Mă apropiam cu gîndul, sfiicios, tremurînd, d-acea vestită școală, ca de un urs împăiat, gata să fug. Mi-era frică și mi-era dragă. Și mi-era dragă fără să bănuiesc nici cum e, nici unde e.

Două lucruri aflasem : că e „domnească“, iar nu cum era a noastră din curtea bisericii, și că dascălul e „profesor“, trebuind să-i zici „Domnul“, iar nu cum îi ziceam noi, la al nostru, „Nea Nicuță“.

¹ Sectorul II Negru, în trecut, una din cele patru unități teritorial-administrative în care era împărțit orașul București.

De pe la Sîn-Petru eu îmi luam ghiozdanul, îi treceam băierile pe dupe gît și colindam pe aceleași cărări din grădina noastră, zicînd că am plecat la Școala domnească. Uneori îmi legam de mijloc, c-un crîmpei din frînghia mamei, tăiat pe furiș, și pe Grivei, și-l luam cu mine. Cînele căska de căldură, repezea capul dupe muște, clănținînd dinții.

Eu îi vorbeam de Școala domnească :

— Hai, măi Grivei, măi, nu fi leneș. Acolo e școală, nu glumă... profesor mare și învățat, iar nu ca Nea Nicuță, care se încurcă cînd zice cazania... Măi Grivei, este așa de grozav profesorul că, d-ai vrea, chiar și tu ai învăța carte... Ci lasă muștele, nu fi prost... Să-i zici „Domnul“ că, de nu, îți mănîncă coada... Și să nu scoți limba d-un cot, că-ți mănîncă și urechile, bunătăt' de urechi, măi Grivei, măi...

Cîte nu spuneam și pisicii ! Parc-o simț și acum, ghemuită în sîn, caldă și moale. Torcea, cu capul pe gura cămășii, cu ochii leneși și galbeni.

— He ! he ! Martinico... hai la Școala domnească, că sînt profesori buni... Să nu-ți fie frică... Dacă ai învăța adunarea, îți dă un șoarice... la scădere îți dă doi... la fracții te face împărăteasa șoarecilor... Dacă nu te-i sili, să știi, dragă Martinică, că te ia de coadă, te învîrtește de trei ori și-ți crapă fierea de pămînt...

Voiam să sperii pisica. Pisica, sfîrr-sfîrr, închidea pleoapele leneș și nepăsător, iar mie îmi treceau fiori reci d-a lungul spinării, căci eu credeam pe profesor atît de mare, că mi-l închipuiam mai mare și mai tare ca tata chiar... Doamne, dar dacă, în loc să ia pisica de coadă, m-o înhăța pe mine d-un picior ?...

Se ducea chieful pe copcă, și mă întorceam acasă, înșirînd pisicii vorbe de mîngîiere :

— Lasă, Mărtinică, nu fi fricoasă că Domnul e bun... nu bate la palmă... nu pune în cîrcă ca să tragă la spete... nici nu te-așterne cu tălpile la falangă, ca Nea Nicuță, cînd bea ce-a strîns cu discul.

Mai erau cinci zile pînă la Școala domnească. Toate lighioile din curte aflaseră că va să mă duc la o școală mare. Cînele, pisica și cei patru cai ai tatii știau pe de rost cum trebuie să fie în ochii Domnului : nici unul nu s-ar fi dus fără botini în picioare, căci desculți nu i-ar fi primit decît Nea Nicuță, c-un sfaț pe lună.

Noaptea visam școala : un palat mare, mare și frumos, ca în basme, cu porți de fer, cu geamlîcuri, cu uși de cleștari, cu ziduri văpsite ca niște icoane, și mai împodobite decît steaua lui Nea Nicuță, încondeiată de Burghilea, zugrav vestit, căruia îi frecam văpselele între pietre numai ca să mă uit la el zile întregi cum din nimic scotea sfinți, îngeri, draci, cai ¹ și balauri.

Veni și ziua de Școală domnească.

Abia se luminase. Mă deșteptă frate-meu, care învăța la o școală și mai naltă, și citea pe cărți cu oameni cu pantalonii scurți și umflați, cu pălării mari, cu funde la cio-rapi, cu săbiile mai mult scoase decît în teacă. Mi-aduc bine aminte că unul sărea de la al cincilea cat, și c-o mîină își ținea pălăria. Grozav îi era de pălărie !

De la Nea Nicuță apucasem să citesc pe silabisite. Frate-meu mă învățase să citesc ca pe apă în cartea de citire. La „cînd cu ciurma lui Caragea, se răspîndeau orășenii prin sate și sătenii prin pustii“, nu m-ar fi oprit nimeni din turuială. O ziceam dintr-o răsufare. Ba uneori uitam să întorc foile și tot nu făceam greșală. Frate-meu mă mai învățase cele patru socoteli și fracțiile. Ce știam mai bine era tabla lui Pitagora. Mă învățase și istoria cu șase domni vestiți : Radu Negru, de care aș fi jurat că fusese român neam de arap ; Mircea cel Bătrîn, în capul meu, se încurca în barbă ; Alexandru cel Bun, ala vodă, vezi ; Ștefan cel Mare de care rîdeam să mă prăpădesc, gîndindu-mă că fusese așa de pitic că aprodul Purice se pusese piuă ca el, Ștefan cel Mare, să încalece calul ; Mihai Viteazul mă făcea

¹ În textul de bază : *draci, ca și* ; corectat cf. ed. 1892.

să tai cu nuiua vîrfurile de ştir şi de urzici cînd îl spuneam pe dinafară ; şi, în sfîrşit, Constantin Brîncoveanu mă făcea să plîng.de cîte ori îl tăiau turcii pe el şi pe coconii lui.

Şi spunea c-o să mă scrie d-a dreptul în clasa a treia. Mă deşteptă.

Tresării. Îmi tîcîia inima.

Şi-mi zise :

— Să nu-ţi fie frică. Să spui tare şi desluşit.

— Tare... da...

Şi nu vedeam înaintea ochilor de frică.

— Şi desluşit.

— Şi desluşit...

— Să nu tremuri.

— Să nu tremur...

Şi mie-mi clănţăneau dinţii în gură.

Mă îmbrăcai : mă spălai cu apă rece ; mă încălţai cu nişte pantofi noi ; mama mă pieptănă şi mă sărută pe frunte, aşa că o pricepui... „Să nu-ţi fie frică, să nu mă dai de ruşine“...

Ştiam eu în cîte feluri săruta mama : altfel de eram bolnav, altfel cînd o ascultam, altfel cînd învăţam lecţia, altfel de plîngeam şi voia să mă împace, şi cu totul altfel mă sărută cînd mă trimise la Şcoala domnească.

Pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele. Inima îmi zvîcnea cum îmi zvîcnea cînd alţii se încercau să-mi ia zmeul de coadă.

Şi tocmai departe, dincolo de S-tu Ştefan, frate-meu se opri şi-mi zise :

— Aici e şcoala.

Şcoala !...

Mi se opri răsufierea. Făcui ochii mari. Nu-mi venea să crez. Acea să fie Şcoala domnească ? Nişte case lungi, pitice şi dărăpănate. Dar n-avea porţi înalte de fer, căci n-avea de loc. În faţa şcolii, o veche pivniţă, plină cu gunoi ; în jurul ei, o curte mare cu bălării.

Așa case văzusem și eu.

Frate-meu mă lăsă în curte. O sumedenie de copii tipau, se zbeguiau, săreau într-un picior la șodron, se jucau cu simburi de roșcovă și cu nasturi.

Poi așa școlari mai văzusem și eu !...

De nu m-ar trînti... Și iacă, frate-meu mă luă de mîină și-mi zise încet :

— Să mergem în clasa a treia. Directorul mi-a dat bilet să te înscriu.

Cînd intrai în clasă văzui o vergea lungă, galbenă și lucioasă, rezemată de masa profesorului, a Domnului.

Domnul — un om nalt, slab, cu barba rară și înspicată.

Domnul era încruntat și galben.

Domnul striga pe băieți c-un glas ascuțit.

Băieții stau ca sfinții în bănci. Vro trei, cu urechile roșii și aprinse ca focul, în genuchi, lingă o tablă neagră ; lacrimile le picurau în cărțile deschise și aduse la vîrfurile nasului.

Vergea, lacrimi, urechi roșii, Domn uscat și nalt... Să dusesese curajul !... Dîrdîiam. Și frate-meu, după ce vorbi încet cu profesorul, îmi șopti :

— O să te asculte, să spui tare și deslușit.

Și plecă. Îmi venea să mă iau după dînsul. Și n-am plîns, nu de rușine, ci de frică.

Domnul se uită la mine cu niște ochi osteniți. Intrasem în pămînt. Cînd deschise gura, mi se păru că mă și înghite.

— Ei... băiete... de cîți ani ești ?

— De opt... am împlinit la Sîn-Petru...

Glasul îmi tremura ca și cum mi-ar fi bătut toaca pe beregată.

— Știi să citești ?

— Știu...

— Scoate „Lectura“.

Bag mîna în ghiozdanul făcut de mama dintr-o foaie de cuadrilat și scot *Lupul și mielul*. Așa ziceam noi cărții de citire, fiindcă începea cu : *Lupul și mielul*...

Ceru și el o carte ș-o deschise.

Mie-mi juca cartea în mîni și-mi jucă pînă căzu jos. Băieții rîseră.

Mă plecai să iau cartea. Domnul strigă așa de tare „tăcere !“, că încremenii cum eram, adus de mijloc.

Ia-ți cartea ! Deschide-o la foaia 50 și citește !

Luai cartea. O deschisei. Eu o întorceam la foaia 50, ea se întorcea la foaia 80, la *Ciuma lui Caragea*. La 50 era *Tentația*.

— Ci zi odată, motologule !

Eu, de frică, începui :

— Tentația !...

Cartea se deschise la foaia 80 ; și eu, trage-i tare și deslușit :

— Cînd-cu-ciuma-lui-Caragea-se-răspîndeau-orășenii-prin-sate-și-sătenii-prin-pustii...

Școlarii pufniră de rîs.

— Dăstul, văd că știi. Ce-ai învățat la aritmetică ?

— Adunarea, scăderea, înmulțirea, împărțirea și fracțiile vulgare cu adunarea, scăderea, înmulțirea și împărțirea lor.

— Cît fac 25 de măgari și cu 15 boi ?

Mă gîndii eu, mă răzgîndii. Îmi dam cu socoteala : asta nu e adunare, că frate-meu îmi da să adun tot lucruri de un fel, și așa zicea el că este adunarea. Ei, trebuie să fie înmulțire. Dar frate-meu ar fi fost mai bun, mi-ar fi spus cît a dat pe un măgar și pe un bou, ca să pot spune cît *fac* toți la un loc. Dacă văzui că nu se poate altfel, mă hotărî să răspund :

— Domnule, nu pot face socoteala pe măgari și pe boi, că tata n-are decît cai... la cai m-aș pricepe...

Eu știam că tata cumpăraseră un cal, pe Micul, cu 200 de lei.

Domnul rîse, școlarii pufniră, pe mine mă podidiră lăcrîmile.

— Fie și pe cai. Ei, acum să te văz !

Mă duc la tablă ; iau tibișirul ; îl scap de vro trei ori din mînă și încep să socotesc măgarii și boii în cai, pe prețul Micului, adică pe 200 de lei. Adun 25 de măgari cu 15 boi, înmulțesc suma cu 200 de lei și mă întorc spre profesor. El se uitase în jos și nu văzuse nimic din socoteala mea.

Tușesc bine și strig :

— Opt mii, Domnule !

Rîzi Domnul, și rîzi, și rîzi ! Cînd se potoli, zise, privind în tavan :

— Auzi, 25 și cu 15 să facă 8 000 ! Monitor general, ia-l și du-l în clasa a doua !

Monitorul general mă înhăță de mîneacă și mă scoase pe ușe afară. Pe drum îmi spuse : „T-ea dat îndărăt“.

Dupe cîteva învățături, deschise o ușă. Intrai în clasa a doua și dădui cu ochii de un profesor cu barba albă.

— Domnule Vucea, pe dumnealui l-a dat îndărăt domnul Petran.

— Ha, ha, tătarul, îndărăt tătarul... ha, ha, tătarule !... bine, tătarule !...

Așa încăpui eu pe mîna *Domnului Vucea*.

Dupe o lună de zile înțelesesem rostul învățaturii și cunoșteam bine pe domnul Vucea.

Mulți ani l-am visat. Chiar acum îl văz înaintea ochilor.

Scund, grăsuliu, cu părul mărunț și încărunțit, cu barba ascuțită, potrivită din foarfecă, mai mult albă, și albă ca zăpada în vîrfurile ei netezite ; niște ochi verzui, mici și repezi ; o față gălbuie, curată și fără pic de sînge. Iarna să cocoloșea într-o bundă cu blană lăptoasă, vara însă își rămîneau ochii la el de frumos ce era îmbrăcat : haină albă-

trie, pantaloni negri, jiletcă de dril năutiu, călcată și lustruită, un lanț de aur, gros ca pe deget.

Și ce curat ! Își ștergea ghetele cu batista, dădea neconținut bobîrnace gunoaielor de pe haine, și dupe bobîrnac sufla de trei ori, scurt și repede, și dupe ce sufla făcea din gîtlej : „hea, hea“.

Dar cînd mergea, Domnul Vucea nu era de fel ca ceilalți oameni. Ne uitam la el de departe. Pășea iute, mărunț, ușor, ca un șoarice, și scuipa în urmă cînd trecea pe lângă murdării ; dacă era noroi, călca din peatră în peatră, tot în creștetul pietrelor, scuturînd picioarele ca o pisică. La ușa cancelarii își coprindea barba în mîna dreaptă, ș-o netezea, ridicînd buza de dasupra în sus, ca și cum ar fi mîrîit ; mustățile și le clănțănea între degete ; deschidea mîna, sufla într-însa, tușea și intra pe ușă binișor, fără să i s-auză pașii.

Lecțiile mergeau strună. Nu învăța nimeni nimic.

Clasa avea șaisprezece bănci ; băncile aveau șaisprezece „primi“ și șaisprezece „monitori“ ; peste monitori erau trei „monitori generali“ : doi de învățătură și unul de „ordine“. „Generalii“ ascultau pe „monitori“ ; „monitorii“ ascultau pe „primi“ ; „primii“ ascultau pe școlarii fără grad. Școlarii dau „interes“ primilor, primii monitorilor ; monitorii ungeau pe generali ; iar generalul de ordine, care nu pune note la învățătură, ci numai însemna, cu o cruce, cu două și cu trei, pe cei ce nu sta smirna, cînd îi venea lui poftă „să se auză musca în tavan“, lua ce putea de la monitori, primi și școlari. Generalii băteau pe toți ; monitorii, de la primi în jos ; primii, pe școlari ; școlarii se tîrnuiau între dinși.

Pentru nota „rău“ nu dădeai nimic ; pentru „binișor“ : pine, brînză, măsline ; pentru „bine“ făceai bogaciul, simitul și plăcinta pe din două ; pentru „prea bine“, pe lângă celelalte, mai dăruiai arșice și condeie de fer noi ; pentru „foarte bine“, ceva gologani, mai ales din banii noi cari

tocmai p-atunci ieşiseră ; „eminenţele“, „eminenţa mică“ (e) şi „eminenţa mare“ (E), cu ajutorul băncuţelor şi a jumătăţilor de sfanţ.

Generalii arătau monitorilor să înveţe „d-aici şi pînă aici“ ; monitorii, primilor ; primii, şcolarilor.

De obicei, Domnul Vucea, cînd intra în clasă, noi fiind toţi cu ochii pironiţi în carte, începea să cerceteze notele. Pe „binişor“ îi trăgea de urechi, lui „rău“ îi trăgea la palmă cu linia lată, cu nuiiau sau chiar cu linia în patru muchi cînd să făcea foc.

Oh ! atunci era nespus de rău ! Se scărpină în barbă, repede de nu i să vedeau degetele, şi porunceă fără milă :

— Dă-i zece tătarului, dă-i zece !... ha ! tătarul !... zece !... cinci cum o fi şi cinci pe dungă !

Generalii trăgeau straşnic. De cîte ori auzeam „jart“, auzeam şi „aoleo“ ! Inima noastră, cît puricele, dodată să umfla şi ni se poticnea răsufierea.

Mi-aduc aminte că odată am strîns ban cu ban, din ce-mi da mama, pînă am făcut o jumătate de sfanţ. Două săptămîni nu luasem decît binişor şi rău. M-a zguduit de urechi, mi-a tras la palmă, iar în ziua cînd era să ajung la linia în patru muchi, la „cinci cum o fi şi la cinci pe dungă“, am dat monitorului o jumătate de sfanţ. În ziua aceea mi-a dat : foarte bine, eminenţe mici şi emineţe mari.

Domnul Vucea, văzînd aşa minune, s-a scărpinat în barbă ş-a rîs, un rîs necăjit.

— Ha, tătarul, vezi, tătarul, cînd vrea învaţă tătarul, dă-i trei pe dungă că poate şi nu vrea !

Lunea la Domnul Vucea, era de spus. Spusul era cronica mahalalelor. Vucea sta pe catedră, cu capul rezemat în mîni, coatele pe catedră. Un şcolar repezea mîna în sus, cu două degete întinse.

— Ha, ce este ?... S-a întîmplat ceva ?

— E de spus, Domnule Vucea.

— Bine, tătarule... spune, tătarule !

Și începea.

— Un geambaș da la praștie un cal neînvățat ; un copil mic, jucîndu-se și nebăgînd de seamă, a intrat în aria calului ; calul l-a călcat în picioare și l-a făcut praf ; pe copil l-au ridicat mort, cu capul zdrelit și learcă de sînge.

Domnul Vucea se cutremura, se îngălbenea și, încheindu-se la haină, zicea :

— Ha... tătăr de copil !

Se scula altul și începea.

— Lîngă noi au călcat hoții. În casă erau cinci copii. Doi dormeau cu mă-sa și trei cu tat-său... Mi-e frică să mai spui, domnule Vucea...

Vucea, tremurînd, întreba :

— Pe copii i-au omorît ?

— La trei le-au tăiat capul cu satirul... celorlalți le-au băgat pumnul pe beregată...

— Oh !... tătarii !... Dar pe mumă ?

— Mumei nu știu ce i-au făcut... ș-au strîns-o de gît cu ștergarul...

— Vezi, tătarii !... Ce i-or fi făcut ?... Ș-au omorît-o blestemații... dar pe bărbat ?

— Pe el l-au jupuit de la tălpi pînă la creștet, apoi l-a duminat bucățele și l-au făcut morman în mijlocul casei ; în vîrfurile mormanului i-au pus capul cu dinții rînjiți..

— Oh ! Oh !... cu dinții rînjiți !.. Pripășel, vin-aici, ticăloșule !... Vin-aici !

Pripășel era cățelușul lui creț, de care nu se despărțea.

— Vin-aici ! striga Domnul Vucea, și începea să se plimbe prin clasă.

Și al treilea se scula, că el știe una „mai frumoasă“. Apoi venea al patrulea și al cincilea, cu scorneli cari mai de cari mai încornorate.

Suna de ieșire. Rugăciunea. Să mîntuia clasa.

Dupe prînz, tot luna, era cercetarea vestmintelor și a pălăriilor. Vestmintele să fi fost curate și cîrpite. Pălăriile și căciulele cu băieri pe dupe gît, atîrnînd pe spate.

Domnul Vucea ne lua pe rînd. Dupe el mergeau cei trei generali : unul cu nuiăua, altul cu linia lată și cel mai înfiorător, cu linia în patru muchi.

Pînă să cerceteze pe toți, pînă să facă morală unora și pînă să bată pe cei de cuviință, clopotul suna de ieșire. Cu toții săream în picioare. Un general zicea *Împărate ceresc, Crezul și Lumină lină*. Domnul Vucea umbla binișor și pe furiș cu nuiăua în mînă, ca să umfle pe cei ce n-ar fi stat drepti și smeriți înaintea lui Dumnezeu.

Și adeseori, cînd ajungeam pe la „și iarăși va să vie să judece viii și morții“, s-auzea cîte un : „jart, trosc, pleosc, aoleo ! ha ! tătarule !“

Iacă lecțiile de luna.

Joia dupe prînz nu învățam, era odihna tradițională de la mijlocul săptămîinii. Dimineața era ordinea și *învățătura practică*. Domnul Vucea, însoțit de generalii armați, întreba pe fiecare în parte o sumedenie de lucruri cu răspunsurile lor știute de mai nainte.

- Cum trebuie să vie școlarul la școală ?
- Cu lecțiile învățate.
- Cum trebuie să stea școlarul în bancă ?
- Drept, cu căciula pe spate și cu ochii pe carte.
- Cum trebuie să meargă școlarul pe uliță ?
- Liniștit, să nu asmuță cîinii, să nu înjure și să nu se bată.

- Cîte nații sînt în Principatele Unite ?

- Mai multe, dar cei mai mulți și mai deștepți sînt cei patru milioane și jumătate de români, căci românul păcălește pe toți ceilalți, pe turc, pe muscal, pe neamț, pe tătar, pe popă și pe țigan.

- Cum deosebește românul pe grec de român ?

- Îl pune să zică : „retevei de tei, miriște de mei“.

- Și cum zice grecul ?

- Pițigăindu-și buzele, pelticind și stropind, zice : „retevela tela tin de la miliste mela“.

Se isprăvea și cu joia.

Puneam cărțile în ghiozdan, ne rugam pentru „minte, învățătură și sănătate, părinți și profesori“ și-o tuleam la poarcă, la arșice și la zmeu.

Sîmbăta era *rînduiala de duminică*. Minele, obrajii, urechile, gîtul și părul să fi fost spălate cu săpun, iar unghiile tăiate. Începea inspecția de dimineață. La palmă îți trăgea cu linia, peste obraji *lipea cîteva tatarului*, de urechi te *încălzea*, de păr te *da căteaua*, la ceafă *burdușea pe tatar*.

Cu unghiile era învrăjbit rău.

Dacă nu erau bine tăiate, făceai mina *puică*, strîngînd degetele floare, cu unghiile în sus, apoi, cu linia în patru muchi, *judeca puica tatarului*. Și era judecată grea, că ți-pam ca din gură de șearpe. Iar Domnul Vucea, jucînd pe picioare și scărpinîndu-se în barbă, ca și cum ar fi cîntat p-o chitară, rîdea, clipea repede și zicea mereu :

— Fă *puică*, tatarule !... Iată cum *zvîcnește tatarul*... parcă-l omori... Dă-i bine, general ! Mai una... mai cinci...

Și în loc să scază, suia mereu, de ce strigai mai tare.

Marțea, mercuria și vinerea.

Scotea pe un general la tablă ori la hartă. Monitorul general bolborosea capitalele cîtorva județe, făcea pomelnicul părților de cuvînt, încurca pe tablă un caz de înmulțire, la al cărui sfîrșit n-ajungea niciodată.

Domnul Vucea căsca, se freca la ochi, se scărpină în barbă, pînă i se ura.

— Destul, tatarule... Văz că știi... Bine, tatarule... Acum să prindem un tatar... Treci la loc. „Cuvîntul de ordine.“

Monitorul general striga cu glas tare :

— Ochii pe carte, gîndul la lecție, liniște profundă și făr' de mișcare. *Cinci dintr-o dată și oprit !*

„Cinci dintr-o dată și oprit“ însemna că cel ce va mișca o mîna sau va întoarce capul cît de puțintel va *mînca* cinci nuiiele la palmă și-l va închide la arest pînă noaptea.

Toți încremeneau cu ochii în carte.

Domnul Vucea închidea ochii. Să prefăcea că doarme (uneori dormea cumsecade). Își rezema capul în mini, acoperindu-și fața cu degetele resirate, ca să *prindă vrun tătar*.

Dupe un ceas de amorțire timpită, ne apuca amețea. Ne auzeam răsuflările.

Ideea d-a nu mișca ne obosea și capul începea să ne tremure. Locul unde fundul țestii să înjugă cu șira spinării ne durea. De eră vară, nădușeala începea să ne curgă pe obraji și pe dupe urechi, în jos, d-a lungul gâtului. Cu neputință ca cei mai slabi să-nu miște o mină, un picior ; sau, gidelați de șiroaiele de nădușeală, să nu vrea să se șteargă.

Dăstul !

Nelegiuirea se pedepsea.

Domnul Vucea tresărea vesel de pe catedră, se scărpină în barbă și striga mulțumit :

— Ha, tătarul ! Am prins un tătar ! General de ordine, cinci și oprit !

Cînd nu era *prinsul* era *pîritul de arșice*.

— Ei, ce drăcos mai are arșice ? întreba Domnul Vucea. Și copiii, unii răi, alții din prostie, începeau :

— Cutare a *spălat* pe cutare de zece capre ș-o mială.

— Ha, tătarul !...

— Cutare are un ciorap plin de solbe.

— Ha, tătarul !...

— Cutare are cinci ichiuri plumbuite, trei din dreapta și două din stînga.

— Ha, tătarul !...

— Cutare a făcut un „pui-de-giol“ de douăzeci de capre.

— Ha, tătarul !...

Și pe toți îi însemna. A doua zi trebuia să aducă ichiurile, caprele, mielele și solbele lucioase, căci altfel ar fi mîncat la palmă dimineața, dupe prînz, în toate zilele, pînă le aducea. Cel care n-avea atîtea arșice plîngea la mă-sa și la tat-său ca să-i dea parale și să cumpere cîte îi lipsea.

Dupe ce Domnul Vucea umplea cu oase toată cutia de la catedră, venea mezașul.

— Ei, acum să vedem, cum se vînd „gioalele“ ?

Și noi, gata :

— La S-tu Ștefan, trei capre ș-o mială la trei parale.

— La Olteni, patru capre.

— La Delea-Nouă, trei.

— La Lucaci, trei ș-o mială.

— La Troiță, ichiurile p-un firfiric.

Domnul Vucea împărțea comoara la care jinduiam cu toții. Însemna ce da fiecăruia, și în timp de trei zile trebuia să-i aducem banii. În ziua cînd primea paralele ne bătea fiecare... nu bătea pe nimeni !

Dar cînd perdea pe Pripășel... ce noroc pe unii mai mari !

Cîte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripășel.

— Eu știu o cățelușe în cutare uliță...

— Și eu alta frumoasă, pe dincolo...

— Eu, una albă și creată, a unui doctor...

— Ha, tătărul, e crai ticălosul ! Să mi-l găsiți, că mîhnesc pe cocoana... (Cocoana era femeia lui.) Ce crai de tătăr !... Mic ș-al dracului...

Și îndată plecau cîte zece după Pripășel, dar numai din cei mari și cari dovedeau că au bani să cumpere salam, suncă și cîrnați, ca să poată momi pe Pripășel.

Dar și noi, cei mai mici, aveam partea noastră.

În timpul verii, pe căldură și zăpușeală, Domnul Vucea asuda mult. Și ținea la viață ca un pusnic la Dumnezeu. Ne trecea pe toți într-o odaie — clasa noastră avea două odăi despărțite la mijloc c-o ușe — se dezbrăca, scotea cămașa și trimetea pe unul mai mic să i-o usuce la soare. Trebuia să-i întindem cămașa numai pe pelin, că altfel „cinci dintr-o dată și oprit“.

Într-o zi mă trimese și pe mine. Mărturisesc păcatul. Am trecut pe la putina cu apă și i-am trîntit pe cămașe

două câni, pline, rase. Pînă la patru n-a fost cu putință să se usuce. Și m-am plimbat de la cămașe la Domnul Vucea, spunîndu-i într-una :

— Nu se usucă, Domnule, e asudată rău.

Domnul Vucea n-avea slugi. Afară de bucătăreasă, slugi eram noi. Pe cei săraci și neîmbrăcați *nemțește* ne înșira pe *lista tîrguiei*.

Cînd ne-a rînduit la piață și la băcănie a strigat catalogul.

— Cutare !

— Aici !

— Ha, tătărul... nu e bun... cade cu coșnița...

Nu era bun.

Firește că nu.

Era voinic, sănătos, rumen la față, dar cu peliță subțire, mîni albe, pălărie de pai, frumos împletită și ghețe lustruite.

— Cutare !

— Aici !

— Bine... Bravo tătărul, bun !... pe listă.

Bun ! Slab și galben. Cizme groase și mari. Zdrențaros și cu mîni crăpate.

— Cutare !

— Aici !

— Prost !... Gură-cască... Uită-coșniță... Prost !

Așa. Prost ! Cu haine fumurii de vînător, gătănate cu verde, cu pantaloni scurți și cu cizme de lac. Copil de moșier. Pe vreme rea venea cu trăsura la școală.

Și, ciudat, aceștia nu erau buni nici pentru „cinci dintr-o dată și oprit“.

Cei goi, cei flămînzi, cei din marginea orașului, cei orfani, cei umiliți, cei bătuți — la coșniță.

Ne alegea doi-doi. În fiecare zi cîte o pereche nu venea la școală decît ca să strige : „aici — aici — de rînd la piață“. Și plecau acasă la Domnul Vucea, în Lucaci. Dupe ce tîrguiau, cocoana îi oprea toată ziua la deretecatul casei, bătutul saltelelor și măturatul curții.

Și ce lucruri bune țirguia Domnul Vucea din gura pieței ! Cum le mîncam cu ochii, înghițind în sec ! Jimblă caldă de la „Ochi-Albi“, albă, prăjită și cu coltuc revărsat. Mirosul, și făcea paralele ! Dar salamul, dar costița afumată, dar halva, dar migdalele, dar calupurile de ciucalată, dar alunele mari și năutul prăjit, dar stafidele galbene și curmalele din cutii ! Pe toate le duceam la încheietura cotului. Și cîte erau de bune, că mie-mi lăsa gura apă, atît erau de grele. Și o dată n-a zis Domnul Vucea : „Na și ție una, tătărul !“

Ce mă chinuiau, din piață pînă la cocoană, erau jimbla, salamul, alunele și migdalele. Eu întorceam capul de la coșniță, dar jimbla și salamul miroseau, iar alunele și migdalele sunau. Erau vii. Jimbla și salamul mă luau de nas ; migdalele și alunele mă luau de urechi ; toate mă întorceau spre coșnița în care purtam greutatea unei fericiri străine.

Să fi furat ?

Oh ! tăceți !...

Nu știți de cîte ori m-a chinuit acest gînd.

Și nu m-a oprit morala creștină. Eram sigur că Dumnezeu ar fi ținut cu mine. Dar de unde știam eu ce însemna băcanul într-un catastiv mic ?

Și n-ați cunoscut pe cocoana. Naltă, subțire, slabă și cu niște ochi... Doamne, ce ochi ! Ce ochi ascuțiți și cum îi jucau în cap ! Ochii ei, de m-ar fi ținut un sfert de ceas, mi-ar fi găurit fruntea și-ar fi trecut pe dincolo.

Cum îi aducem coșnița, deschidea catastivul, citea în gînd, mișcînd buzele, apoi se uita la mine : la mîni, la gură, la sîn, la buzunare. Mi se părea că mă dezbracă, că-mi scutură albiturile, rînd pe rînd, una dupe alta.

Dupe cum ne deprinsese să fim — lași, mincinoși, pîrîtori, leneși — ne-ar fi fost ușor să furăm, dar ochii cocoanei erau mai neîndurați ca morala creștină.

Eram sigur că ochii ei, dintr-o aruncătură, cîntăreau salamul și numărău alunele și migdalele !

Ce vise mărețe îmi sfărîmase mie Școala domnească ! În loc de palatele închipuie, cînd mă plimbam cu Grivei și cu pisica în sîn, găsisem niște case mici, murdare, cu tencuiala jupuită. În loc de un profesor învățat și blînd, căzusem în gheara unui bătrîn copilăros și rău.

Îl uram, și ura mea, de victimă nevinovată, n-avea nici o margine.

Să fi ars casa pe el, m-aș fi tăvălit de bucurie.

Acasă nu spuneam nimic. Mila mamei ș-a tatii mi-ar fi ucis cel din urmă pic de mîndrie. Ei, cari nu lăsaseră pe nici unul din frații mei să s-apuce de negustorie, sub cuvînt că pînă la stăpîn trebuie să fie „slugă“, să afle că eu, o dată pe săptămînă, *slugărnicesc* ?

Nu mă plîngeam, dar în fiecare seară, cînd mama mă punea să-mi fac rugăciunea, eu o sfîrșeam cu cuvintele : „Doamne, îndură-te și ia pe Domnul Vucea, că nu ne învață nimic, ne bate și ne trimete cu coșnița în piață !“

Cocoana, și ea mi-era urîță, dar mi-a făcut pe pofta inimii, m-a răzbunat de un an întreg de chinuri în cea din urmă zi de examen.

Eu și cu un prieten eram *de rînd*.

De dimineață ne-am dus acasă la Domnul Vucea.

Era în halat.

Îndată ce ne văzu :

— Bine, tătarilor, foarte bine, eminență mare, c-avem de lucru astăzi !

Într-un șopron, ne arată un maldăr de hamuri, verzi de mușită și cu alămurile ruginite.

— Iacă, tătarilor, pînă diseară e destulă vreme să curățați, să spălați și să ungeți hamurile.

— Dar pe noi nu ne-ai ascultat la examen, Domnule, și azi să sfîrșește examenul...

— Bine, tătarilor... nu face nimic... Știu eu că sînteți băieți buni...

Domnul Vucea avea o cabrioletă și două perechi de hamuri. Cînd venea vacanța cumpăra un cal, cînd începea școa'la îl vindea.

Amîndoi, și abia duceam hamurile. Noroc că, dacă eu eram de 9 ani, prietenul meu împlinea 14.

Curtea era mare și cu iarbă deasă, presărată cu pajuri galbene de pădăie.

Sub un nuc bătrîn, o fîntînă.

Lîngă ghizdurile ei, începurăm a freca cu moloz.

Domnul Vucea ieșise în pridvor, gata să plece la școală. Dodată, se auzi glasul înțepat al al cocoanei :

— Ascultă, unde pleci ?

— La școală, Bibiloi.

— Dar Pripășel ? E o săptămînă și nu l-ai găsit.

— Un tătar, Bibiloi, un craidon blestemat... O să-l găsim... Am trimes cincisprezece școlari...

— Și vino încoa odată !

Domnul Vucea, tremurînd, intră în casă. Cearta începu de la tîrguielile de țară, căci a doua zi de examen trebuiau să plece.

— N-ajunge !

— Ba ajunge...

— Icrele n-ajung !

— Ba ajung...

— Castanele n-ajung !

— Ba ajung...

— Salam ai luat puțin !

— Ba e destul...

Atunci vocea cocoanei se ascuți și se ridică sus de tot :
— Ajunge ? ai ?... E destul ? ai ?... Cînd zic eu că n-ajunge și nu e dăstul ?...

Și, dupe țipăt, se auzi „jart, jart, trosc, pleosc“. Iar Domnul Vucea, după fiecare trosnet, zicea repede :

— Ce faci, Bibiloi ? Stai, Bibiloi ! Nu da, Bibiloi ! Cumpăr, Bibiloi !

Coborî treptele pridvorului cu fața roșie ca racul.

Ce minune ! Ce bucurie pe mine ! Eu socotisem că numai el dă altora „cinci dintr-o dată și oprit“. Strașnice „cinci“ mîncase Domnul Vucea !

Leșinasem de rîs. Prietenul meu zicea neconținut :

— Ce faci, Bibiloi ?... Stai, Bibiloi !... Nu da, Bibiloi !... Cumpăr, Bibiloi !...

Abia mă potolii. Îmi ștersei ochii de lăcrîmi și întrebai pe prietenul meu :

— Cum se poate ?... Cucoana să bată pe Domnul Vucea ?...

El îmi răspunse cu un aer șiret :

— Îl bate. Cu a de astăzi, eu știu de patru ori. Îl bate. Ea e mai mică și el e prea mare. Ea e tinăra și el bătrîn...

Nu pricepui nimic. Mai mici ce eram noi, mai tineri ce eram, și tot el ne bătea pe noi...

Și frecînd curelele :

— Dumnezeu să-i dea zile multe cocoanei, că tot ea, pîn-o muri, o să fie mai mică ca dînsul.

Pe seară, sfîrșind frecatul și unsul hamurilor, trecusem în clasa a treia.

Cînd intrasem în Școala domnească eram de opt ani, știam cele patru operații și fracțiile. Acum eram de nouă ani, trecusem în clasa a treia, și nu mai știam decît adunarea și scăderea.

Dar ce-mi păsa mie !... Școală domnească...

Ș-am plecat vesel acasă.

Grivei, ca totdeauna îmi ieși înainte, dădu din coadă și-mi linse mînele.

— Măi Grivei, măi, să te ferească Sfîntul de Școala domnească !

A doua zi mă simții liber. Iertasem pe Domnul Vucea.

ÎNAINTE DE ALEGERI

Lăsîndu-te la vale pe șoseaua care pleacă din Slatina, avînd la dreapta zăvoaiele Oltului și la stînga șiruri de dealuri cu porumbiști, dacă gonești cu patru cai, în trei ceasuri sosești în Necule, comună mare, de trei mii de suflete, și reședință de suprefectură a plășii Dumbrăvile.

În Necule se află, pe lîngă taftul suprefecturii, judecătoria de ocol cu un judecător, un ajutor și un copist cumulînd și slujba de ușier.

În Necule furnică o mulțime de avocați, foști percep-tori, foști judecători, foști ajutori și foști pomojnici în plasa Dumbrăvile.

Țăranii și peste cincisprezece proprietari cultivă viile cari țin poștii întregi d-a lungul Oltului, d-a dreapta și d-a stînga șoselei județene. Proprietarii, moșnenii și țăranii stau binișor de pe urma vinului pe care-l petrec în județele Argeș și Muscel.

În Necule e mișcare, e viață, sînt patimi politice, sunt partide — și sunt multe — dar mai toate partidele trec de partea suprefectului, care trece de partea prefectului, iar prefectul, bineînțeles, de partea guvernului.

Mai toate partidele funcționarașilor, de cîte cinci pînă la zece persoane, cînd se schimbă guvernul, vorbesc la fel ; fac roată în jurul zapciului și mai ales a d-lui prefect, și discursurile lor parcă sînt gîndite, scrise și zise de un singur om, atît de mult se potrivesc.

Începe un avocat, nădăjduind la judecătoria de ocol :

— Ei, acum mai răsuf_lăm și noi, d-le subprefect, mai răsuf_lăm și noi...

— Da, mai răsuf_lăm și noi, răspund ceilalți.

Avocatul urmează, privind vesel împrejur :

— Am luptat mult, mult de tot ; în sfîrșit, am zdrobit hidra despotică a libertonilor, aruncînd-o cu capul în pulbere și noroi...

— Da, da, despotica în pulbere, despotica în noroi, așa e, așa e !

— Nu mai era dreptate pe pămînt...

— Nu, nu, nu mai era, firește că nu mai era !

— Întreaga omenire gemea sub jugul despotic.

— Vezi bine că gemea... vorbă e ? Gemea, nu glumă !

— Pruncul din mumă se zvîrcolea de biciul călăului...

— Da, da, se zvîrcolea, așa precum și noi toți ne zvîrcoleam.

— Acum a venit și rîndul nostru și, cu toții uniți, să zdrobim capul hidrei...

— Las-o pe noi...

— Acuma dreptatea se va înălța iarăși pe scaunul ei din Necule și va mîngîia pe cei nemîngîiați, pe cei flămînzi, pe cei dezmoșteniți, pe noi pe toți care am strigat pînă la cer...

— Pînă la cer ? Aida-de... pînă dincolo de cer !

— Acum, în colibile noastre, pentru noi, și copiii, și nevestele noastre, dreptate mare, mare de tot se va face ! Fericirea a sosit cu noul guvern, pentru neculeștenii împilați și cerniți, ca să zic așa, cu zăbranicul chinului !

— Bravo ! bravo ! bine a adus-o... bravo, ura !

— Să trăiască guvernul ! să trăiască d-l prefect și nea Niță, d-l subprefect !

Și cu toții se reped și sărută pe orator. El le cere iertare că „n-a fost pregătit, de fel, de fel, iacă, nici atât“, și, apucînd unghia degetului celui mare în dinți, o trosnește, repezindu-și mîna înainte.

Mai toți, din toate partidele, își zic : „E al dracului rău. Dar dacă se pregătea ?“

În urma unui asemenea discurs s-a hotărît ca să se adune cu toții la subprefect chiar în seara aceea. „Să vază ce e de făcut ; s-apropie alegerile ; nu e timp de pierdut ; e vorba d-a zdrobi capul *despoticei*“ (al hidrei).

În capul satului, d-a stînga șoselii județene, se ridică casa noului subprefect, a d-lui Niță Candel, proprietar al unei sfiori din Necule.

Casa lui este nouă, încăpătoare, cu o marchiză în față și învelită în tinichea. E una din cele cinci-șase minuni din Necule. Celelalte locuințe ? Aproape toate sunt bordeie învelite cu pămînt, că dacă n-ai vedea coșurile înfipte în spinarea lor pleoștită, n-ai ști unde se adăpostesc cele trei mii de suflete și mai bine.

S-a înnoptat.

Pe lîngă casele d-lui Niță Candel se învîrtesc doi strejari, unul cu pușcă, altul cu ciomag lung și gros, și strigă din cînd în cînd, prelung, unu dupe altul : „Cine-i acoloo ! Cine-i acoloo !“

Casele subprefectului sunt luminate. O adevărată lumină ; la șease perechi de geamuri, șease feșnice cu luminări de spermanțet. În salon, din mijlocului tavanului, o lampă mare de bronz ; sub lampă două mese, lipite una de alta și acoperite cu o față de masă cenușie, brodată cu roșu, galben și albastru — colorile naționale — brodată cu mînușita cocoanei Ghiolița de pe cînd era elevă cu *premuri* în pensionul călugărițelor din Galați.

În jurul meselor, partizanii suprefectului, partizani din toate partidele, funcționărași de toate colorile, uniți mai cu seamă de noul suprefect.

D-l Niță, subprefectul, soarbe din cafea și fumează talene cu un țigaret de chihlibar negru. Scrumul îl scutură cu îngrijire în farfuriuța ceștii.

D-l Niță e prelung în obraji, cărunți, cu mustața groasă și ploștită pe buze. Slab, nalt și bolnăvicios, abia a sosit de la Zeizon¹ pentru ca să susție „partidul din plasa Dumbrăvile, care, drept vorbind, nu și-a ales încă *leaderul de plasă*“.

În cealaltă parte — cocoana Ghiolița.

Grosocioară, bondoacă, cu părul negru și încrețit pe frunte, rumenă, aprinsă, cu ochii mari și repezi, c-o gură largă, cu buza de jos puțin răsfrântă, buză nervoasă, care-i tremură când începe și sfârșește cuvintele.

Ș-a pus rochia de mătase, o rochie limonie.

A venit și „rîndul ei“ ; e și ea, de ast' dată, stăpînă pe „hidra despotică, căzută de la guvern“.

Destul a fost umilită sub „biciul libertonilor, ea, femeie *de familie*“.

Cocoana Ghiolița bate cu pumnul în masă. Ea voiește, și d-l Niță trebuie s-asculte.

E tînără și voinică, d-l Niță e cam bătrîn și cam șubred, n-are încotro.

Între d-l Niță și cocoana Ghiolița, d-o parte și de alta, ceilalți beau cafea și fumează. Avocatul Ciupei, cel cu discursul, netezindu-și favoritele negre și lungi, cu ochii țintă în ochii cucoanei Ghiolița. Avocatul Andrin, un bătrîn scund, cu mustăți furate, lungi și albe, cu cioc de general, pleșuv, c-un creștet uscat și galben, cu obrajii flasci și argintuiți de barba nerasă de cîteva zile ; el e

¹ În textul de bază : *a sosit de Zeizon* ; corectat cf. ed. 1893. Zeizon — stațiune climaterică în Transilvania, astăzi Zizin (îngă Brașov).

avocatul țăranilor de cînd fiul său a ajuns ajutor de jude, chiar în comuna Neculele. Opiniile sale politice sînt „bănuite“, cam „amestecate“, căci a fost primar sub regimul „hidrei despotice“. Lîngă Andrin e președintele comisiunii *intelimare*. Un bătrîn cu lunete rotunde, legate la ceață cu două găitane ; capul lui și mai ales mustățile, scurtate din foarfecă drept pe buză, te fac să crezi că este un cojocar, iar nu un proprietar, și mai ales un președinte al *intelimarii*. E îmbrăcat cu un pardesiu castaniu, ieșit de soare și lung pînă la călcîie. Smicește din cap și înghină repede „da-nda — da-nda !“ chiar cînd nu vorbește nimeni. În fața lor, fostul arendaș al tîrgului din Necule, un tinăr cu mustața roșcată, cu ochii albaștri, cercel de argint în urechea dreaptă. Soarbe din cafea și zîmbește, și în zîmbetul lui nervos se vede o minie pe care o va spune aci, la d-l Niță, pentru ca să se lămurească odată „unde e hidra despotică și unde nu este“. La stînga lui, lîngă cocoana Ghiolița, doctorul plășii. Nalt și uscat, susținînd că dupe cafea două-trei romuri sînt „minunate, minunate, mai ales contra microbilor cari plutesc în aer, uite-așa, pretutindeni, și chiar în casa d-lui suprefect, cu miriadele de milioane“. Lîngă suprefect stă șeful poștii și al telegrafului „numit de hidră, dar gafa să moară pentru noul partid, el, prigonitul, al căruia loc era să fie la Slatina, iar nu acolo“. Pricor, telegrafistul, este mare și voinic, bea bine, duce mult și va fi „baza operațiunilor“ în alegerea delegaților, dupe cum a spus el însuși cocoanei Ghiolița, îndată ce a auzit din gura prefectului Coliban că noul subprefect al lor va fi d-l Niță, om harnic și opozant teribil, mai ales dupe ce fusese scos de *libertonii despoți* tot din postul de subprefect.

Pe lîngă aceștia mai erau vro zece avocați din comună, dar, știi, nu așa „un ce“, ca Ciupei și ca Andrin...

Pe la ora zece subprefectul se scoală în picioare, bate cu inelul într-un pahar și zice cu un glas plin de emoție :

— Do'n'lor, ședința este deschisă. Fiecare să-și spuie cuvîntul. Primejdia e mare, e mare, care cu toții o știm ! Și de aceea (tușește și-și șterge mustățile uitîndu-se în vîrfurile lor), și de aceea ședința este deschisă. Ghiolița dragă, să aducă vin pe masă... și de aceea... primejdia fiind mare... să se ceară cuvîntul. Dò'n'lor, să fie bine înțeles că eu nu dau cuvîntul decît numai la aceia cari vor să vorbească.

Cocoana Ghiolița cheamă pe vătășel.

Porunci de vin.

Vinul sosi.

Cocoana Ghiolița ceru cuvîntul.

Doctorul afirmă că „și vinul e contra microbilor“.

Ghiolița luă cuvîntul.

Tăcere adîncă. Nu s-aude decît gîlgăitul vinului turnat în marile pahare de cleștar, pe ale cărora dungi lumina lămpii joacă în mici curcubeie.

— Domnilor — începu coana Ghiolița, sprijinită pe pumnii încleștați — domnilor, e vorba aici de politica a mare ? sau de a mică ?

— Ba de cea mare, răspunse avocatul Ciupei, trăgîndu-și favoritele în jos și sorbind-o din ochi.

— De cea mare... îngîină președintele *intelimarii*, smîcînd din cap... da-nda, da-nda, vezi bine, de cea mare...

— De cea mare ! strigă telegrafistul Pricor, noi nu putem înțelege, siguramente, decît pe cea mare.

— Dacă e așa, reluă cocoana Ghiolița, amețită de succesul e, să vă spui eu ce face hidra despotică a libertonilor, să vă spui eu că învîrtește misteruri și le învîrtește la întuneric ; n-au curaj, ei, foștii infami ! Ei nu vin cu misterurile politicii pe față...

— Și de aceea, primejdia fiind mare, zise suprefectul, ducînd paharul la gură, și de aceea să fim toți ca unul...

— Nu mă întrerupe, Niță ! Nu mă întrerupe ! strigă cocoana Ghiolița. La mijloc e mai mult decît misteruri ! Libertonii din plasă s-au unit, și *leaderul* lor este în Slatina, fostul director general al Regiiei tutunurilor, iar *subleaderul* este la Goruni, fostul deputat al colegiului întîi. Și noi, domnilor (cocoana Ghiolița ridică pumnii spre tavan), neculeștenii, sîntem între două focuri : Slatina și Gorunii !

— Între două focuri ? întrebă mirat *intelimarul*, deschizînd ochii mari și speriați. Da-nda, în-da-nda, ce e de făcut ?... Ce e de făcut ?...

— Și de aceea, primejdia fiind mare... întrerupsese subprefectul, tușind și punînd mîna pe paharul cu vin.

— Lasă-mă, Niță ! strigă cocoana Ghiolița, amenințîndu-l cu pumnul. Sîntem între două focuri, între *leader* și *subleader*, între Slatina și Goruni... dar ce e și mai grozav, domnilor, focul este aci, în mijlocul nostru !...

— În Necule chiar ? Pînă aci cu misterele ? întrebă bătrînul Andrin, fostul primar de sub „hidra despotică“.

— Ei, asta nu credeam, da-nda, zise președintele *intelimarii*, smîcînd din cap, da-nda, da-nda... asta nu credeam, pre viața mea, că sînt om bătrîn !

— Dar eu crez, și sînt mai mult decît *siguramente*, zise telegrafistul Pricor ridicîndu-se în sus, și sînt gata să le sfărim *baza operațiunilor* !

— Și eu crez, ba mai mult, sînt convins, cum te văz și mă vezi, strigă fostul arendaș al tîrgului din Necula. Eu crez, și degeaba se miră d-l Andrin. Tocmai d-sa, fostul primar al hidrei, s-a găsit să se mire ? Eu nu mă mir. Urechile opozițiunei sînt chiar aci, între noi. D-l Andrin știe prea bine. O ! o ! știe mai bine ca noi toți !

— Protestez ! protestez ! zise revoltat bătrînul Andrin, ridicînd mîna dreaptă în sus. (Mîna îi tremura.) Protestez ! Lumea mă știe ! Niciodată n-am fost contra

guvernului ! Nici un guvern nu s-a plîns de mine ! Ba mai mult... sînt gata și acum !...

Cocoana Ghiolița bătu cu paharul în masă și-și reluă cuvîntul.

— Domnilor, v-am spus că focul este chiar aci, în comună ! Focul este dasupra capetelor noastre, ca să zic așa !

Președintele *intelimarii* tresări ; se uită în sus și, nevăzînd nici un foc, îngîină de cîteva ori „da-nda, da-nda“ și aduse la gură un pahar cu vin.

— Domnilor, și ca să vă dovedesc că focul este în mijlocul nostru (la mijlocul lor erau patru sticle mari cu vin negru), n-am decît să vă întreb : unde sînt proprietarii noștri ? La misteruri, în brațele hidrei ! Unde sînt ceilalți avocați ? Unde ? Răspundeți-mi !

— În brațele hidrei !

— Unde sînt moșnenii ?

— În brațele hidrei !

— Unde sînt proprietăresele ?

— În brațele hidrei !

— Unde sînt avocașesele ?

— În brațele hidrei !

— Și știți cine învîrtește misterurile aci, în Nécule ?

— Cine ? Cine ? întrebare cu toții deodată, repezindu-se în picioare.

— Fostul judecător, fostul infam, fostul bandit, avocatul Panaitescu !

— El va da foc comunei ? mormăi președintele *intelimarii*.

— El ? el ?... el ? răcni Pricor telegrafistul, răsturnînd o sticlă cu vin, pe care o ridică atît de repede, încît un pic de vin nu se vărsă. El a aruncat pe proprietari, pe avocați și pe moșneni, cu nevestele lor, în brațele hidrei ?... El ? Ei bine, domnilor, hotărîți ce e de făcut cu el și voi face !

— Ioane, mai adu patru sticle cu vin, mari, negre, zise suprefectul, ridicînd patru degete în sus.

— Acest om trebuie desființat de pe fața pămîntului ! strigă cocoșana Ghiolița, retezînd aerul cu mîna, ca și cum ar fi învîrtit o sabie.

— Desființat sau *convertit* ! zise telegrafistul Pricor, aducînd mîna, ca și cum ar fi tras pe cineva de păr. *Dar convertit... bine-bine, uite-așa... siguramente... bine de tot, nu glumă !*

— Convertit, mizerabilul ! zise doctorul de plasă, care pînă acum băuse neconținut. Trebuie bine convertit, căci a devenit centrul microbilor opozanți.

— Convertit, mișelul mișelilor, zise suprefectul, bînd al șaptelea pahar cu vin.

— Să-l convertim, chiar mine seară, strigă telegrafistul. E invitat la onomastica lui Ilie grecul ; sîntem cu toții invitați ; să mergem cu toții și să-l prindem, siguramente, la un *adică politic*, și pac, trosc, pleosc, pac, pînă l-om converti la pămînt !

Așa le vorbi Pricor telegrafistul, a căruia mînie nu era întrecută decît de furia cocoșei Ghiolița. Și se scărpină în palma dreaptă, strigînd :

— Ah ! ah ! aaaah ! de ce nu este aci fostul infam, fostul bandit, să-l convertesc dintr-o singură palmă !

— Prea bine, să-l convertim, zise fostul arendaș al tîrgului din Necule, să-l convertim, dar dacă e vorba să vorbim de politica *a mare*, eu cum rămîi ? Cum rămîi eu, cu tîrgul arendat, în socoteala mea, d-lui președinte al interimarii ? Cît pierz eu ? Și de ce să pierz cînd sînt cu ai noștri și mă dau de mîni și de picioare d-lui Niță și d-lui guvern ? Vreau să știu, *unde e hidra despotică și unde nu este* ? Cariera mea de *june tînăr* este zdrobită de fostul primar, de preaiubitul și preavenerabilul d-l președinte, aci de față, dupe cum la Slatina se găsește sluj înaintea *leaderului opus*, fostul director general al tutunurilor. Eu în politică știu așa : una și cu una fac două !

Bob numărat ! D-l Niță e zapciu ? Este ! Doctorul e doctorul plășii ? Este ! Pricor are poșta ? Are ! Ciupei este la favoruri ? Este ! D-l Andrin este avocat și fiu-său ajutor de jude ? Este ! Și eu ?... păgubaș de târg ! Cum s-o învățesc ? Ba nu zău, cum s-o mai învățesc ? !

Și isprăvind acest discurs, fostul arendaș al târgului, abia stăpînindu-și mînia, puse mîna pe pălărie.

Bătrînul Andrin se făcuse mic și-și ștergea sudoarea de pe fruntea sa galbenă și zbîrcită.

Președintele *intelimarii*, arendașul târgului, îngîna : „Da-nda, nda-nda“, uitîndu-se la unghii.

Cocoana Ghioala deschise gura de mai multe ori ca să vorbească și o închise, scrișnind din dinți, neștiind cum să înceapă.

Doctorul mormoi, înghițind un pahar de vin : „...microbii opoziției plutesc în aer și chiar aci, în casa d-lui suprefect, cu miriadele de milioane“.

Avocatul Ciupei se întinse de favorite și, rămîind cu un fir negru și lung printre degete, îl suflă, uitîndu-se dupe el cum se clătena în aer.

Suprefectul tuși de cîteva ori, apoi luă cuvîntul :

— Ei, tinerete, tinerete ! Să vede că ești tînăr ! Zis-am noi că nu vei avea târgul ? Îl vei avea ! Îl vei avea, și d-l președinte al interimarii va fi ales primar. Dă *dumnealui* (și arată pe președinte), dăm și noi (și se arată pe el).

— Așa da, zise entuziasmat fostul arendaș al târgului.

— Așa da, nda-nda, îngîna *intelimarul*, dă *dumnealui* (și întinse degetul arătător asupra suprefectului), dăm și noi (și își întoarse degetul drept în mijlocul pieptului). Da-nda... dăm și noi !...

Pacea se făcu. Entuziasmul se ridică din nou.

— Și de aceea, primejdia fiind mare, începui iar subprefectul, amețit de vin și de succesul diplomației sale, primejdia fiind mare... care cu toții o știm... să ne unim, și mîne, chiar mîne seară, să-l convertim pe fostul infam !

— Merită convertire, zise avocatul Ciupei privind în ochii cocoanei Ghiolița, căci învîrtește mai mult decît mistere politice. Dacă ați ști, cocoană Ghioliță și d-le Niță ! Dacă ați ști... l-ați nimici cu desăvîrșire de pe fața pămîntului !

— Ce ? strigă Ghiolița roșindu-se ca para focului, căci știa dumneaei ceva. Ce, d-le Ciupei ? Spune, d-le Ciupei, spune îndată, că mă perdeți, pe loc, în ochii d-voastră, a tuturor !

— Spune, Ciupei, îți ordon să spui, se resti d-l Niță suprefectul, vîrșind d-a lungul mesei un pahar cu vin. Îți ordon, Ciupei, și eu, cînd e primejdie și ordon, trebuie să te supui... chiar dacă ți-aș ordona să nu, tot să da ! Așa sunt eu... cînd ordon, ordon !

Suprefectul tăcu. Trînti pumnii pe masă, vîrșind un alt pahar cu vin.

Toți încremeniră cu ochii la Ciupei.

— A scornit vorba de amor, răspunse Ciupei privind în jos. De, nu știu ce, nu știu ce fel... amor... respingere... gelozie... el... cocoana Ghiolița...

— Cum ? strigă cocoana Ghiolița. Să se ridice e-el pînă la mi-ine ? !...

Și, dupe ce-și mușcă degetele, începu să plîngă și se repezi la gîtul suprefectului.

— Ascultă, Niță... ascultă, Nițisor... dacă poți... răzbună-mă, Niță !... răzbună-mă, Nițisor !

Cocoanei Ghioliții îi veni rău.

Suprefectul și avocatul Ciupei o duseră pe mîni ; ea zvîcni din mîni și din picioare și strigă : „Răzbunare ! răzbunare !“ ca și cum ar fi dat chiote, deși și ea, și ceilalți erau convinși că leșinase.

Subprefectul și avocatul Ciupei o lungiră în pat, în camera de culcare.

Ghiolița zvîcnea mereu cînd din mîni, cînd din picioare.

— Trebuie să-i scoatem corsetul, zise avocatul Ciupei d-lui suprefect.

— Eu nu mă pricep, răspunse încurcat suprefectul, tușind de cîteva ori... dar primejdia fiind mare... care cu toții o știm... dacă te pricepi tu, dragă Ciupei... mă îndatorezi... primejdia fiind mare...

Avocatul Ciupei se plecă la pieptul cocoanei Ghiolița, un piept tînăr și tare.

Suprefectul, convins că el, un om binecrescut, nu trebuie să lase adunarea, și mai știind că Ghiolița leșină cam des, lăsă pe Ciupei s-o îngrijească și trecu în salon.

Cum-îl văzură, cu toții jurară că vor răzbuna pe cocoana Ghiolița.

Avocatul Ciupei veni și el vesel și le spuse :

— Fiți pe pace, e mai bine ; a deschis ochii ; ne-a poruncit s-o răzbunăm !

— S-o răzbunăm, da-nda, s-o răzbunăm ! zise *intelimarul*, aducîndu-și aminte că odinioară a văzut pe cocoana Ghiolița plimbîndu-se pe lună cu „fostul infam“ și cîntînd *Doi ochi am iubit într-a mea viață*.

— S-o răzbunăm ! mormăi avocatul Andrin, aducîndu-și aminte că, trecînd prin zăvoiul de pe malul Oltului, auzise un „ah“ și un sărutat și, pîndind în capul zăvoiu-lui, văzuse, cu ochii lui, mai întîi pe „fostul infam“ și apoi pe cocoana Ghiolița.

— S-o răzbunăm ! zise doctorul, aducîndu-și aminte că acum cîteva luni d-l Niță nu era acasă ; că el era la cocoana Ghiolița ; că lua cafeaua sub marchiză ; că se trata contra microbilor cu rom, dupe sistemul său ; că a rămas stăpîn pe sticla cu rom ; și că „fostul infam“ s-a plimbat cu cocoana Ghiolița ; și că tratîndu-se prea mult contra microbilor, a adormit cu capul pe masă ; și

că. dășteptindu-se, n-a mai văzut nici pe „fostul infam“, nici pe cocoana Ghiolița.

— S-o răzbunăm... înginară vro doi, amețiți, cu ochii roșii și cu mustățile ude de vin.

— Vă mulțumesc. Văz cît iubiți pe nevasta mea, pe acest inger, care cu toții o știți. Și acum, jurînd, și primejdia fiind mare, să închinăm !

Erau la al optulea rînd de patru sticle cu vin negru. Ş-apoi alt rînd, și altul...

Închinară pentru guvern, pentru prefect, pentru suprefect și pentru cocoana Ghiolița.

— Aici sunt de *pălere*, zise *intelimarul*, da-nda, ca pentru una ca iubita *noastă*, cocoana Ghiol-Ghiol-Ghiolița, să închinăm de trei *oli*.

După ce închinară de trei ori, suprefectul *ordonă* avocatului Ciupei, abia mișcînd limba în gură :

— Ordon, Ciupei, ca aaamic și ca frat-te, ordon... vezi și du-te... află... care cu toți o știți... vezi și du-te ca s-o vezi... cum ?... primejdia fiind mare... dacă Ghiol-Ghiolița este bine... care cu toții... îți ordon ca aaa-mic și ca fra-a-te. Și cînd eu, eu, Niță Candel, ordon... s-ascuțați... să te duci chiar dacă... chiar dacă ți-aș zice să nu, tot să da... cînd ordon, ordon !

Suprefectului i se muiară picioarele și căzu pe scaun.

Avocatul Ciupei înghiți un pahar de vin, își netezi favoritele surîzînd și răspunse :

— Cînd ordoni d-ta, d-le Niță, chiar să nu, eu tot da ! Cînd ordoni, ordoni !

— Cînd cineva, cineva ascultă... bîlbîi suprefectul, voind să se scoale dupe scaun și neizbutînd... cineva ascultă ca tine, ca tine ajunge... adicăte... ajunde de parte...

Avocatul Ciupei se duse, închizînd binișor ușa salonului.

D-acum încolo nici unul nu se mai ridică de pe scaun.

Un vătășel, dupe ce d-l prefect îi zisese „îți ordon“, arătându-i sticlele, turnă neconținut vin în pahare.

Vorbeau toți odată.

Doctorul susținea teoria microbilor, lăudînd vinul ca cel mai bun „anti-anti-antidot contra microbilor cari plutesc în aer, iiii... uite-așa, cu miliardele de milioane, chiar în casa d-lui suprefect“.

Bătrînul Andrin zicea mereu : „Trăiască guvernul ! acest guvern care nu se cheamă nici așa, nici așa, ci altfel cum am auzit eu... nu că e de rușine... da' uite, îmi umblă prin gură și nu pot să spui“.

Intelimarul : „Eu primar, domle Niță, da-nda, și panc ! toți libertonii la dubă, da-nda“.

Telegrafistul Pricor și suprefrectul se resteau unul la altul, deși erau de aceeași părere și chiar cu aceleași cuvinte : „fostul infam, convertit, convertit, convertit fostul bandit, trosc, pleosc, trosc, trosc, convertit la pămînt“.

Masa cenușie, brodată de cocoana Ghiolița cu galben, roșu și albastru, learcă de vin.

Dupe o jumătate de ceas apăru și avocatul Ciupei, cu ochii umezi, cu obrazii rumeni, și, așezîndu-se lîngă d-l Niță, îi zise :

— Să n-ai nici o grije. Doarme... doarme ca un copilaș !

— Bravo, Ciupei, răspunse suprefectul, legănîndu-și capul, la dreapta, la stînga, înainte și îndărăt. Vin' să te sărut, Ciupei, văz... văz că... văz că-mi... văz că-mi ești... acum văz că-mi ești amic !...

Suprefectul, dupe ce se izbi în nas, voind să-și șteargă lacrimile de bucurie, sărută pe Ciupei.

Intelimarul adormise cu capul pe masă și sforăia ; bătrînul Andrein se izbea cu capul în piept ; fostul arendaș al tîrgului, răsturnat pe o canapea, scuipa scrumul țigaretei, căci o băgase cu focul în gură.

Doctorul, cu capul pe masă, cu ochii închiși, mormăia : „microbi, microbism, materialism și chiar Dumnezeu este un imens microb, compus iiii... din miliarde de milioane de microbi, de aceea este infinit, etern și pretutindeni“.

Numai Pricor și Ciupei se țineau bine.

Suprefectul bea încă și da să vorbească.

— Să-l convertim chiar mâine seară, la masa grecului, zise Pricor.

— Da, răspunse Ciupei, înghițind un pahar cu vin.

— Eu, eu, îngină suprefectul... învîrtind capul că și cum ar fi fost un bulgăre de pământ înfipt într-un vîrf de nuia... eu nu... nu pot... nu pot nimic decît... decît să-i iau caii... caii de re... de rechi... de rechiziție, pentru mane... manevre...

— Bravo, d-le Niță, bravo idee !

— Eu... eu nu pot... ca suprefect, care... care se... care se respectă... nu pot nimic decît... decît și... și să-l pui de pa... de pază noaptea... în co... în comună...

— Bravo, d-le Niță, bravo idee !

— Eu... eu... eu nu pot nimic ca supre... suprefect decît să-l... mătur din... din co...

— Din comună... răspunseră ceilalți doi.

— Da... șopti suprefectul și, nemaiizbutind să slomească ceva, arăta cu mîna d-a lungul pieptului, închi-zînd ochii.

— Îl arde, șopti Pricor.

— Îl arde, răspunse încet Ciupei.

— D-le Niță, să vă punem pe canapea ?

Suprefectul dădu din cap.

Pricor și cu Ciupei îl lungiră pe o canapea.

Suprefectul deschise ochii stinși, căscă gura, dar nu putu să mai spuie nimic.

— Să-l convertim ?

Subprefectul dădu din cap.

— Pe fostul infam...

Suprefectul dădu din cap.

— Chiar mine seară...
Suprefrectul dădu din cap și închise ochii.

Toți adormiră.
Unii pufuie, alții horcăie.
E trei noaptea.

Afară s-aud strejarii, unul dupe altul : „Cine-i acoloo ?
Cine-i acoloo ?...”

A treia zi, de dimineață, s-a răspîndit zvonul în sat
că fostul judecător, avocatul Panaitescu, „a mîncat o sfîntă
de bătaie, sor' cu moartea, din care nu se știe d-a scăpa”.

Fostul judecător este „fostul infam”.
L-au *convertit* !

P.S. — Abia s-au sfîrșit alegerile. Neculeștenii sim-
teau încă gustul banchetului d-lui Niță Candel, supre-
fectul plășii Dumbrăvile, și o veste tristă înfioră pe în-
tregul partid din localitate : *se schimba guvernul* !

Suprefectul — trist ; doctorul se tratează și mai straș-
nic contra microbilor ; avocatul Ciupei a mai rărit-o de pe
la cocoana Ghiolița ; președintele *intelimarei* oftează în-
gînînd : „da-nda-nda-da”... bătrînul Andrin se întreabă
dacă vrun guvern s-a plîns de prințipurile lui politice ;
Pricor telegrafistul bate mereu, din ordinului d-lui Niță
Candel, și întreabă pe prefectul Coliban despre noile mis-
tere politice.

Vestea că guvernul — care nu era *nici așa, nici așa*
(nu că era de rușine) — cade a spulberat întreaga clădire
politică a neculeștenilor. Nu se mai întrunesc. Abia se
văd cîte doi, cel mult cîte trei. Și se uită lung unul la
altul, și dau din cap, și-și zic :

- Așa e ?
- Da, nda-da...
- Nu ți-am spus ?
- Ce ?
- Știi d-ta...

— Ei, da... așa e !

Și pînă nu s-a combinat noul guvern, neculeștenii n-au vorbit decît din ochi și cu monosilabe.

Bucuria partidului a ajuns la culme cînd a aflat că bătrînul¹ a luat în mînă frînele guvernului. În mijlocul întregului partid, opt și cu suprefectul nouă, Andrin a strigat :

— Tot el, *sireacul* ! Ce libertate, ce constituție ! Nu vrea să știe el de fleacuri !

Cînd însă *sireacul* a fost înlocuit de *concentrați*, un nou fior a străbătut Dumbrăvile. Și Niță Candel, scos de noul guvern, a zis trist, dar cu drept cuvînt :

— Înțeleg să cază guvernele, dar ce au cu suprefecții ?

Și președintele *intelimarei*, gonit de la primărie de noul suprefect, tot ceva cam așa nu înțelegea... „da-nda“...

1888

¹ Este vorba de Ion C. Brătianu (1821—1891). În martie 1888 se retrage din guvern.

IRINEL

Aşa am fost eu : să scriu tot ce-mi trece prin minte şi să nu spui nimic oamenilor.

Oamenii sînt teribili. Privire grea şi vorbă cu atîtea înţelesuri...

Nu pumnul, ci ochii omului mă sperie ; prin ei, ca prin nişte lunete, văd ce se petrece în adîncimea unei tăceri violene.

Da, sînt nesuferite aceste supape de lumină. Mi-e cu neputinţă să privesc în ele fără să mă cutremur.

Aşa m-am născut. Sînt mulţi ca mine. Un singur lucru mă deosebeşte de ei : eu am priceput devreme de ce sufăr printre oameni, fără a-i urî, iar ei urăsc fără să ştie de ce.

Dupe cum vedeţi, nu sînt curajos — ferească Dumnezeu ! — dar nici poltron. În faţa unui revolver nu tremur.

Dacă m-aţi vedea cum mă repez printre muncitori — închizînd ochii, bineînţeles — desigur că m-aţi crede un erou şi n-aţi înţelege de loc cum un asemenea cavalier să fie aşa de timid în faţa domnilor liniştiţi şi galanţi.

Dar cînd vorbesc cu o femeie frumoasă ?

An, femeile, femeile ! Nu, nu, ele nu vorbesc ca noi, nu privesc ca noi, nu se mișcă ca noi.

Cuvîntul lor e cald și amețitor.

Unei femei îi e de ajuns tinerețea și deșteptăciunea. Și, dacă e să vă spui drept, eu prefer deșteptăciunea frumuseții. Frumusețea este femeia dinafară, inteligența e femeia dinlăntu. O frumusețe prostănacă este un farmec mort. O urîță, știind să te taie cu o privire, se aseamănă cu o carte ale căreia scoarțe proaste ascund un coprins fermecător.

Femei urîte nu există, ci numai femei, femei bătrîne și femei proaste. Ba chiar cele bătrîne întineresc cu spiritul lor diabolic.

Să nu credeți că voi povesti ceva imoral.

Timidul revoltat, de odinioară, acum e tot timid, dar liniștit, cu o vastă iubire de omenire și mai ales de femei. Pesimistul de odinioară e astăzi un om blînd, insipid de dulceag ; și acela — vă cer iertare — care se trînteia desperat în pat și nu credea decît în pasiune și frumos astăzi este un *pu-ri-tan*, bineînțeles un puritan care... trebuie să vă spui... a început să aibă mai multă îndrăzneală cînd privește în ochii unei femei.

Să reviu.

Ceea ce mi s-a întîmplat mie, considerînd evenimentul pe dinafară, s-a întîmplat multora ; ceea ce însă se petrecu în sufletul meu, fără a fi un fenomen extraordinar, vă va interesa întrucîtva, dacă nu credeți că nebunii și oamenii sănătoși se pot reduce la două formule, una coprinzînd pe cei cari iau visul drept realitate și alta coprinzînd pe cei cari neagă realității orice pîrticică de vis.

Oamenii se deosibesc așa de mult unii de alții, că cea mai mare greșală a filosofilor stă în reducerea omenirii la un tip sau chiar la mai multe tipuri.

Cîți oameni, atîtea tipuri, atîtea lumi, atîtea probleme. Și dacă e ceva care aseamănă pe oameni între ei, e toc-

mai ceea ce-i aseamănă cu tot restul animalelor : a mânca, a dormi, a umbla, a se înmulți...

Afară de această asemănare, alta nu mai există.

Iacă de ce-mi vine să rîz de mulțumirea părinților cînd văd că ochii copiilor seamănă cu ochii lor, fără a se întreba dacă prin acele șticle albastre și drăgălașe vor pătrunde aceleași impresii și se vor răsfrînge aceleași imagini...

Mă iertați, clina copilărească a filosofiei a fost pururea patima capetelor slabe și mai ales a oamenilor fără acțiune.

Sînt timid. V-am spus-o și vă rog să nu vă îndoiiți.

Cîte mi s-a întîmplat din pricina aceasta nu vă pot spune. Ar fi prea lung și ați rîde prea mult de mine, fără ca să iau și eu parte, privind, bineînțeles, cu ochii în jos.

Să încep.

Cînd îmi muriră părinții, amîndoi în același an, eram mic, mi se pare de șapte ani.

Am voit să-i plîng pe amîndoi — pe amîndoi îi iubeam. M-am apropiat de cosciugul lor. Nu eram singur.

Trebuie să știți că tata a lăsat o avere frumoșică.

Erau dar la capul lui mulți cari nu-l putuseră suferi.

Se vorbea de un testament.

Mi-aduc aminte de unul din familie, despre care tata zicea : „Nu ne-a mai călcat pragul, nu mai știu ce este supărarea“.

E crud să vă spui : fratele lui, unchiul meu. Un om foarte bun, cu un singur cusur : perduse toată averea în cărți. Am găsit în hîrțile tatii o sumedenie de polițe d-ale lui, iscălite frumos, cu floare, dar neplătite.

M-am apropiat de catafalc, convins că voi plînge cum nimenea nu mai plînsese.

Casă părintească fără părinți !

Cineva mă luă de mină și-mi zise, sărutându-mă pe amândoi obrazii : „Iorgule, Iorgule, plîngi, Iorgule, pe acela care nu se va mai întoarce !“

El.

Unchiul cu polițele.

Și cînd să mă podidească lacrimile, l-am privit. Mi-am întors ochii și-am întîlnit atîtea perechi de ochi, că... mi-a fost rușine și n-am mai plîns.

O ! e teribil lucru să-ți fie rușine să plîngi cînd suferi !

Vedeți ce timid sînt ? Ați înțeles ? E greu de priceput. D-voastră sînteți altfel. Nici unul nu vă asemănați cu mine.

Mai degrabă veți înțelege de ce, știind perfect de bine lecția, n-am răspuns nimic în fața unui profesor vestit, cunoscut în toată țara. O ! un profesor mare ! La fitece lecție începea :

— Un profesor trebuie să fie părintele vostru !

— Educație ! Educație, pedagogie, sistem nou !

Și cînd s-a restit la mine și mi-a strigat : „Educație ! Pedagogie ! Sistem nou ! Ochii-n sus !“... am ridicat capul, dar întîlnind niște ochi pedagogicești, mi s-a-nclăștat fălcile și, din lecția cea mai bine preparată, m-am ales cu un zero la catalog.

Mă prind că asemenea timiditate o înțelegeți.

Fiecare din d-voastre ați pățit-o în fața pedagogiilor și a profesorilor cari v-au fost ca niște adevărați părinți.

Să nu credeți însă că în toți frica a fost la fel. Unii s-au gîndit la muia, alții la notă, alții la urechi, puțini la premiu, și cei mai mulți, la repetenție. Unora le-a zvicnit inima, multora li s-a împiedicat răsufllarea, la puțini li s-a ridicat singele la cap, la cîțiva le-a venit amețelă.

Mie nu-mi pasă nici de bătaie, nici de premiu, nici de notă rea ; simțeam însă doi ochi cari mă pironeau drept în mijlocul frunții. Fără ei aș fi spus toate regatele, marile

ducate și ducatele Germaniei, cu capitalele și cu orașele „cele mai principale”, ca pe apă, pe nerăsuflete.

Ce n-aș fi dat să mă lase profesorii în pace, ca să învăț degetele cele mari, unul împrejurul celui alt, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai încet, dupe cum lecția curgea mai repede sau mai pe gândite.

Pedagogia a fost dușmana mea. Mi s-a părut că această știință a fost inventată ca să mă chinuiască și să mă facă de râs.

Tocmai tirziu am înțeles că pedagogia s-a născocit pentru unii profesori neghiobi — există — și pentru unii școlari model, cari nu există.

Eram așa de bun și de timid că, împlinind 21 de ani, n-am voit să ies de sub tutela unchiu-meu, fratele mamei, om blînd ca și mine, rușinos ca și mama.

Îmi vine să rîz... Nu cumva vă spui vro minciună?... De ce v-aș spune?... Nu vă cer nimic, nu-mi cereți nimic, de ce să vă minț?

Și adevărul e că nu v-am spus de ce n-am luat socotelile tutelii și de ce-am rămas în aceleași case albe ca laptele — mai ales noaptea pe lună — cu pridvor, cu trepte de stejar, cu stîlpi cu flori la capiteluri și cu brățări pe la mijloc.

Îmi plăceau casele?... Da.

Iubeam pe unchiul meu, care-mi îndoise averea?... Da.

Mi-era rușine ca, îndată ce ajunseseam vîrstnic, să-i cer socoteala, ca și cum m-aș fi îndoit de cinstea lui?... Da.

Ei și?...

De aceea rămăsesem eu la epitropie? Dacă v-ați uita cam la o parte, m-aș înroși și v-aș răspunde: da. Iar de m-ați privi, chiar acum cînd, mi-a răsărit multe fire albe, ca un copil vinovat, v-aș spune:

— Nu, nu e adevărat că iubeam așa de mult casele în care crescusem și pe unchiul meu care mă crescuse...

Mai era cineva p-acolo, afară de un văr, cam, de aceeași vîrstă ca mine, afară de unchiu-meu (mătușa mea murise), afară de case și de un cîne lăptos... mai era cineva...

Ei, acest *cineva* pe cîți ștregari nu strînge de pe drumuri, pe cîți timizi nu-i ametește, pe cîți negustori nu-i prefăce în poeți, pe cîți filosofi nu-i scoate din fire, suflînd în sistemele lor, ca în niște pînze de păianjen !

E nespus de fermecător acest *cineva*, care te face să rămîi sub tutelă, cînd au trecut 24 de ore dupe ce ai împlinit 21 de ani și ai un venit de 15 000 de lei !

Mi se pare că ați ghicit secretul.

Oh ! femeile, femeile !

Ce-or fi avînd ele cu timizii și cu filosofii ?

Nu era tot aceeași *Irinel* cu care mă jucasem d-a „cirip-cirip“ ? Nu era aceeași nebună, cu rochiile pînă la genuchi, ai cărei ciorapi albi se înverzeau pînă seara ? Nu era același drac zvăpăiat care își arunca cartea în pridvor cînd se întorcea de la școală și mă prindea de gît cu amîndouă mînele ca să o duc în cîrcă ?

Copilul devenise femeie. În locul ochilor, de o infinită naivitate, se aprinsese două văpăi de demon.

Și acum *Irinel* mă lua de mîină.

Dar era de 15 ani... și de mult mîina ei era alta : mai caldă, mai nu știu cum. Veselia ei nu mai era egală și continuă ca altădată. Nu mai vorbea repede și într-una.

Și dacă-i ziceam :

— *Irinel*, ce crezi tu, o să plouă astăzi ?

Sau :

— *Irinel*, mai sînt două săptămîni pînă la vacanția mare, nu e așa c-o să fii fericită, ca și altădată, cînd om pleca la Slănic ?

Irinel tăcea și privea drept înainte. Eram sigur, că nu se uita la nimic, că nu vedea nimic.

Tăcerea ei mă amenința și îi ziceam, cu glasul pe jumătate, ca și cum aș fi fost vinovat :

— Irinel, abia veniși de la pension și ți s-a urît ?

Și, drept răspuns, începea o veselie exagerată. Și rîsete, și vorbă, și istorii începute, dar nesfîrșite...

— Tu nu știi, îmi zicea ea, tare și repede, ce scrisoare mi-a arătat o amică a mea... Numai eu am citit-o... și cu altă fată... și cu sora ei... și mi se pare că a arătat-o și altora... Am ris să mă prăpădesc...

Și Irinel începea să rîză. Și rîdea, rîdea, pînă ce lacrimi îi curgeau pe obraji ei rumeni. Apoi, dupe ce ofta, începea :

— Îi scrie... tremurînd... de niște stele... două numai... cari ard și îi vorbesc... Cum o să ardă stelele de care e vorba?... sînt cărbuni?... Cum să vorbească stelele?... Nu pricep... Ș-apoi... gheață... topire... marmură... litere de foc... minăstire... sinucidere... Ah !... *Pauvre Marie !*¹ Mi-e milă de ea... De cîteva ori ne-am luat de gît și ne-am sărutat, ne-am sărutat și-am început să plîngem... Trebuie să știi, Iorgule, că ea-mi citește, în fiecare luni, cîte-o scrisoare pe care se văd urmile crețe ale unor lacrimi mari, și eu, abia stăpînindu-mă să nu bufnesc de ris de „*stelele gemene cari-l ard și-i vorbesc*“, trebuie neapărat să plîng... și să mă crezi că plîng din toată inima... *Pauvre chérie !*²...

Irinel, gata să plîngă, după ce rîsese cu atîta poftă, băga de seamă că eu plec ochii în jos, ca și cum aș fi fost supărat, și mă întreba răutăcios :

— Iorgule, ce crezi, azi plouă sau nu ?

Asemenea scene se petreceau dimineța. Irinel, pînă seara, îmi zicea *poftim*, în loc de *na*, broda sau cînta la piano în loc să ne plimbăm prin grădină.

Totă ziua simțeam o ură teribilă, de timid, în contra „celor două stele cari vorbeau“.

¹ Sărmana Maria ! (fr.).

² Sărăcuța ! (fr.).

Trei ani am petrecut această viață de vise îndrăznețe în timpul săptămînii, de frică și de întristare, duminică, de planuri minunate, amînate din zi în zi, ascunse cu ipocrizia extraordinară a timizilor și a inocenților.

În fine, dupe o vacanție petrecută la Slănic, m-am hotărît.

Cînd plecă la pension, abia îndrăznirăm să ne sărutăm. Ce sărutare rece ! Nu ne-am uitat unul la altul. Mi-aduc aminte că eu priveam la o canapea și mi s-a părut că buzele mele au atins o stofă galbenă și aspră în loc de obraji pietroși și rumeni.

M-am hotărît.

Și eram sigur că nimic nu putea să sfărîme hotărîrea mea eroică.

Ca să prind curaj, în prima noapte m-am gîndit la scena ce, neapărat, duminica viitoare, avea să se petreacă. Toată noaptea n-am dormit. În întuneric vedeam grădina, vedeam pe Irinel, mă auzeam, o auzeam.

Cocoșii cîntau. Stam lungit, cu fața în sus, cu ochii închiși. Asudasem de curajul din scena închipuită.

— Irinel, vrei să mergem în grădină ?

— Nu, *merci* !

— Nu se poate, trebuie să ne plimbăm !

Înțelesese că sînt hotărît să-i spui ceva grav. Asemenea curaj impune.

Cocoșii cîntau. Miezul nopții. Ploua de vărsa. Fulgerile, ca niște șerpi de lumină, prinși o clipă în perdelele mele.

— Irinel, să mergi cu mine ! Nu vezi ce zi frumoasă ? Am găsit un ciorchine de corniță coaptă. Toată săptămîna l-am păzit...

— Nu, *merci* !

— Imposibil... trebuie să mergi... Am să-ți spui ceva...

— Ce ?

Și mă piróni cu ochii.

Atîta lumină cine să rabde ? Mă uitai în jos. Revoltat de frică, simții un curaj de erou. Ridicai capul.

— Trebuie să vii !

În viața mea nu poruncisem nimărui... ei îi poruncii !
Întuneric beznă. Ploua. Mă întorsei la perete. Închisei ochii.

Se făcea o Duminică minunat de frumoasă. Și cu același curaj îi mai zisei o dată :

— Trebuie să vii !

Și o luai de mîna și îi spusei ceea ce de doi ani voiam să-i spui :

— Irinel, te iubesc !... Tu mă iubești ?... De ce taci ?... De ce pleci ochii în jos ?... Spune-mi : vrei să plec din casa unde te-am văzut crescînd ?..

— Rămii !

Ne-am îmbrățișat.

S-a isprăvit.

Doamne, ce curaj are omul cînd iubește !

Nădușeala se răci pe mine cînd mă gîndii că *scena nu se petrecuse încă* și că trebuia să se petreacă *întocmai*. Frica de așa curaj mă îngheță în plapîmă.

Se lumina de ziuă. Adormii încet-încetinel, reîncepînd aceeași scenă.

— Irinel... vrei să ne plimbăm...

— Nu... *merci* !

— Ba da... Trebuie...

Mă deșteptai pe la zece ore.

Unchiul meu mă întrebă :

— Iorgule, nu ești bine de te-ai sculat așa tîrziu ?

Eu mă știam vinovat.

— Aș, nu... o carte... am adormit tîrziu...

Urechile mi-ardeau, ca și cum le-aș fi fost lipit de o sobă ferbinte.

Pridvorul mi se învîrtea sub picioare.

În minutul acela îmi trecu prin minte un gând care mă ameți.

Irinel ca Irinel, dar cu unchiu-meu ce curaj să am ?

Cum, el, om bătrîn, cu obiceiuri sfinte, să vază, la vreme de bătrînețe, în neamul lui, căsătorie cu dezlegare domnească ?

De ce sta în picioare înaintea mea ? Și cum mă privea ! Mă înțelesese. Mă cîntărea. Desigur că-i treceau prin minte cuvintele pe care eu le auzeam dăslușit, ca și cum cineva mi-ar fi șoptit la ureche : „Nu credeam, nepoate, ca tocmai tu să-mi scoți copila din minte ! Ce-ar zice biată mă-ta d-ar trăi și te-ar vedea ?”

De ce nu pleca bătrînul dinaintea mea ? Mă privea pe mine, sau se uita într-altă parte ? Nu știu dacă vinovatul este rău, dar judecătorul e crud. Și judecătorul meu creștea ca un zid între mine și Irinel. În urechi îmi răsuna sentința pe care el, eram convins, o dăduse : „Ce tineret stricat ! Bătrînii se duc, și cu ei se duc și bunele obiceiuri.”

Aproape să caz dupe scaun. Unchiu-meu îmi zise :

— Iorgule tată, tu n-ai luat cafeaua... Mi se pare că nu ești bine... ai ?...

Ce ironie !

Cuvintele lui, mai dulci ca altădată ?

Degeaba. Îl înțelesesem.

Să te ferească Dumnezeu de un om bun care te osîndește. Și e destul să te simți vinovat în fața unui om bun și drept.

De ce-or fi născocit oamenii pedeapsa ? Pedeapsa este alinarea vinovatului. Aș fi dorit ca unchiu-meu să și-o pronunțe. Dar, nu ; el mă prinsese, mă judecase și, în loc de pedeapsă, plecă și-mi trimise o cafea cu lapte și două cornuri.

În viața mea n-am simțit o tortură mai mare.

Desigur că ne văzuse plimbându-ne tăcuți, iar nu veseli ca altădată. Înțelesese de ce Irinel stă, unele duminici, închisă în casă. Știa de ce adormisem tocmai despre ziuă. Și, cine știe, poate că mă auzise strigînd prin vis : „Irinel, Irinel, te iubesc ! Tu mă iubești pe mine ?“

Cum, unchiu-meu să văză pe fata lui măritată dupe băiatul sor-sei ? Să se facă de rîs la vreme de bătrînețe ?

Și de ce ?

Pentru caprițiul unui băiat crescut și îngrijit de el ?

Dar cum crescuserăm noi, Irinel și cu mine, nu eram veri buni, ci frate și soră. Și d-ar fi rămas vorba numai pe condica civilă... dar cum era să calce el legile bisericești ?

Toată săptămîna, dimineata, seara și peste zi, la masă și la cursurile universitare, același gînd.

— E imposibil !... Mă mir cum nu am înțeles... Imposibil...

Sîmbătă, pe la ora 6, văzui vechea noastră trăsură. În ea, unchiul meu, alături, Irinel.

Privind de pe treptele pridvorului la părul alb și la bucele blonde, rîsei, abia stăpînindu-mi lacrimile :

— Imposibil !

Irinel sări ușor din trăsură, se apropie de mine.

Era veselă. Ne sărutarăm. Să mă credeți : mi se păruse că sărut în aer.

— Dar ce ai, Iorgule ? Ești așa de palid ! Ai slăbit, or mi se pare mine ?

Înainte de a-i răspunde ceva, unchiu-meu se grăbi, se grăbi :

— Nu știu ce are Iorgu... mi se pare că e bolnav și nu vrea să spuie...

O ! o ! nu știi ce am, unchiule ? Nu știi ce am ? Ți se pare că sînt bolnav ? Nu vréau eu să spui ? Și d-ta spui ce ai ? Sfînt om... dar d-o ipocrizie...

Credea că nu-l înțelesesem.

Lui Irinel îi răspunsei încet :

— N-am nimic, Irinel... Dar tu ești bine ?

D-aci înainte, un an de melancolie.

De ce v-aș spune că slăbeam, că îngălbeneam, că răceam cam des și, cu o plăcere ascunsă, exageram o mică tuse când mă plimbam cu Irinel ? Ați văzut atîția oameni slabi și galbeni și ați citit atîtea romanuri cu amanți cari ofticează, cari se împușcă sau se aruncă în mare, că a vă povesti eu cum slăbisem, cum mă apucasem de biliard, cum începusem să beau bere, ajungînd uneori pînă la trei halbe, v-aș face să căscați.

Nimic extraordinar în iubirea și melancolia unui timid. Cine se oprește, fie măcar și-o clipă, în fața unui om care suferă și tace ?

Și eu am tăcut de la S-tă Marie pînă la Sîn-Petru.

— Ce ai ?

— Nimic...

— Ești bolnav ?

— Nu, unchiule... Nu, dragă Irinel...

În sfîrșit, ziua grea și mare sosi.

Irinel sfîrșise pensionul. La 20 iunie își adusese tot de la școală.

Chiar în ziua aceea întrebă repede pe unchiu-meu la ce băi plecăm și, aflînd, intră la mine în odaie.

Eu citeam, trîntit în pat, minunatul discurs al lui Kogălniceanu, tipărit în fruntea *Letopiseților*¹.

Mă hotărisem să las dreptul și să învăț literile și istoria.

Cum o văzui, sării în sus. Ea se învîrți repede într-un picior. Rochia păru o imensă rochiță-a-rîndunicii. Dupe ce se învîrți, rîzînd și bătînd în palme, se opri înaintea mea, îmi făcu o *reverență*, întinzîndu-și ușurel rochia de amîndouă laturile, și mă întrebă cochet :

¹ Documente istorice publicate de M. Kogălniceanu în 3 volume, în 1845, 1846, 1852.

— Mon cher cousin¹, poți să ghicești unde plecăm var-asta ?

— Nu, Irinel, răspunsei eu, exagerînd tusea care devenise mai mult un tic.

— Ce-mi dai să-ți spui ?

Și dupe ce iar se învîrți lovindu-mă cu rochia peste picioare, și rise, și bătu din palme, mă întrebă foarte serios :

— Îmi săruți mîna cu respect, ca la o cocoană bătrînă, dacă ți-oi spune ?

— Da, Irinel.

Și tusea obligată își jucă rolul.

— Nu, mai întii să-mi săruți mîna.

Îmi întinse o mînă, pe care o sărutai trist și cu poftă.

— Și p-asta.

— Și p-aia, Irinel.

— La Mehadia ! Mi se urîse cu Slănicu.

Se învîrți prin casă, de ast' dată așa de repede, că rochiile i se-nălțară pînă la genuchi. Eu mă înroșii, ea se înroși. Apoi, izbucnind într-un ris argintiu, se repezi la mine și-mi zise :

— Să jucăm o polcă... Eu cînt... Eu să fiu cavalerul... Eu să te port...

Tocmai atunci auzii pe unchiu-meu.

— Irinel !... Irinel !... Unde ești ?

Ea dispăru într-o clipă.

Mă trîntii în pat. Luai *Letopisețile*. în loc să citesc, începui să mă gîndesc. „*Irinel ! Irinel !*“ Cel dintîi, repede, aspru, răutăcios, cel de-al doilea, mai lung, mai dulce, mîngietor chiar. Desigur, a voit s-o dreagă, să mă înșele. Să crez eu că nu s-a gîndit la nimic. Dar ce-a însemnat acel „unde ești“ ? Am înțeles cum a zis „unde“. Aci era tot înțelesul întrebării. Nu că avea să-i

¹ Scumpul meu văr (fr.).

spuie ceva, dar dorea foarte mult să știe: „unde“ e. Adică nu care cumva e la mine în odaie? Atîta pază e umiltoare pentru un orfan de care a îngrijit o viață întreagă și i-a îndoit averea, ca să aibă dreptul să-i zică, c-o singură vorbă, c-o singură privire: „Așa știu eu să răsplătesc pe un ingrât, pe un tînăr care nu seamănă bătrînilor ce se duc și înmormîntează cu ei moravurile sfinte din țara asta!“ Acest „unde ești“ prea fusese cusut cu ață albă. Ce, nu știa el unde era ea?

— Ah! unui orfan nu-i e permis să iubească!

Ușa de la odaie se deschise. Irinel apărură în prag.

Ce nefericire... să-ți vezi fericirea în prag și să știi că nu-l va trece, că va rămînea acolo, așa de aproape, și totuși infinit depărtat de tine!

Irinel se apropie de mine.

Știam eu că ea trecuse pragul, dar că fericirea mea rămăsese dincolo. Înțelesesem că bătrînul o trimisese într-adins, prefăcîndu-se, și mai bine, că nu bănuise nimic.

— Știi ce mi-a spus tata? În ziua de Sîn-Petru o să ne vie un-mosafir. Un mare negustor.

Ce mai era ș-asta?

— Și ce ți-a mai spus?

— Nimic... a, ba da... să tăiem curcanul cel mai gras... să fie curat și frumos așezat în casă... că mosafirul e deputat, bătrîn... că e... nu știu mai cum și ce fel...

Dupe ce Irinel mă certă și rîse de mine că tușesc ca fetele din pension cari fac pe doctor să le dea fer și vin vechi, mai mult pentru vin decît pentru fer, plecă.

— Uf! bine că e bătrîn!... Dacă ar fi fost tînăr?...!

În ziua de Sîn-Petru mă sculai cu o frică care mă făcea să tresar la fitece zgomot.

Ce... nu s-a mai văzut bătrâni smintiți însurați cu fete de 18 ani ?...

M-am plimbat trei ceasuri prin curte.

Așteptam pe acest rival cu nerăbdarea cu care așteptam uneori pe Irinel. Mă înșel sau nu ? Aceeași senzație, identic aceeași se petrecea în mine, așteptând obiectul urii ca și când așteptam pe acela al iubirii... Voiam să-l văz... mai curînd... într-o clipă... să-l cunosc... să aflu cine era...

Pe la zece ore, o trăsură se opri în dreptul porților.

A sosit.

Cînd îl văzui începui să rîz. Prea era slab, prea era bătrîn ! Elegant, nu e vorbă : cu redengotă neagră și cu legătură roșie. L-am salutat cu respect și, pot zice, cu dragoste. Căit că urisem pe un astfel de bătrîn cu părul alb ca zăpada, mă dusei liniștit în grădină.

Ce nepăsare în toate !

Ușa de la grădină se deschise ca și cum vîntul ar fi trîntit-o. Irinel apărui. Privi în toate părțile și, văzîndu-mă, se repezi spre mine. Vîntul îi flutura rochia de batistă albă cu bobîțe negre.

Era galbenă. Mă luă de mîna. Mîna îi tremura. Vroind să vorbească, îmi zise de mai multe ori :

— Stai... stai... stai să răsufliu...

Apoi tăcu și mă privi.

Ce privire !

Ochii ei scînteiau ; albastrul lor mi se păru un ocean revoltat, fără fund, fără țarmuri.

Privii în jos, prostît de o spaimă neînțeleasă. Îmi văzui ghetile și mă gîndii : „Azi mi le-a făcut ori nu ? Firește că da. Nu mi le face în toate zilele ?“

— Iorgule, știi de ce-a venit bătrînul ?

— Nu, îi răspunsei eu c-o liniște stupidă.

„Mi-a făcut ghetile... ori a fost rouă...“

— Iorgule, știi ce mi-a zis tata ?

— Nu.

- Să pui rochia de *fulard*.
- Rochia de *fulard*?... A care-mi place mie ?...
- Dar știi de ce să mă gătesc ?
- Firește că da.

Ea tresări. Eu continuai, ștergându-mi o gheată cu batista.

- Firește că știu... Nu este azi sărbătoare mare ?
- Ah ! îmi răspunse ea trântindu-mi mâna de care mă ținea, nu știi nimic ! Ce om indiferent și nepriceput ești !

Indiferent ?

Înțelesesem tot din privirea și emoțiunea ei și cu o liniște care, desigur, nu era a mea, mă plecai și-mi ștersei și cealaltă gheată.

— Bătrînul a venit, a venit, Irinel...

Era albă. Buza de jos îi tremura. Lumina ochilor i se întunecase.

— Bătrînul a venit... Irinel... Ei, și ?... O să deju-neze cu noi ?... Atît mai bine... O să fim mai mulți la masă...

Eu vorbeam ?... Nu eram decît eu și ea în grădină...

— Bătrînul a venit, a venit ! îmi răspunse ea, aco-perindu-și ochii cu amîndouă minele. Bătrînul a venit, pentru ca cineva să se ducă din casa asta !... El are...

Irinel începu să plîngă.

— Ce are ?...

— Un băiat, inginer...

— Inginer ? A învățat ingineria ?...

— Da, a învățat ingineria ! răspunse furios Irinel. Da... a învățat in-gi-ne-ria, și cineva o să se ducă din casa asta !

O văzui cum se opri în pragul porții, cum s-aplecă ușurel și, luîndu-și poala curată a rochii, își șterse obrajii de lacrimi.

Mă uitai lung dupe ea, apoi mă lungii cu fața în sus sub o boltă de pomi roditori.

Ce de viață în natură ! Merile îndoiau ramurile groase ; unele vrăbii ciripeau, scuturînd din aripi ; altele cădeau grămadă, încăierate într-o luptă desperată. Pe fața mea soarele ploua rotocoale de lumină. Simții lacrimile alunecîndu-mi în urechi, mă sculai în picioare, mă uitai spre porțiță și zisei coprins de o melancolie infinită :

— Doi se vor duce din casa asta...

A doua zi prezentai unchiului meu o falsă recomandatie în scris, — a unui doctor — care mă obliga să mă duc la Bourboule ¹, sub pretext că sufer serios de plămînul stîng.

Să trec mai repede peste acest moment.

Am sărutat mîna unchiului meu și pe Irinel !... Pe Irinel !...

Trecusem hotarul țării. Priveam pe fereastra deschisă a vagonului la întinsele cîmpii ale Ungariei. Începui să mă gîndesc. Dar dacă nu m-ar fi privit așa de adînc ? O privire fixă mă ametește. Dar dacă mi-ar fi spus ea mie ce-aș fi voit să-i spuî eu ei ? Timiditatea, în gradul acesta, să fie una din formele nebunii ? Dar ce curaj mi-ar fi trebuit ?... Cum aș fi mărturisit unchiului meu ?... Irinel nu-mi era ca și soră ?...

Imposibil !... Fusesse fatal !...

Locomotiva gîfii și scoase un șuierat asurzitor... Cîteva lacrimi pe fereastră... Căutai cu ochii încotro ar veni țara și cam încotro ar cădea casa și grădina unde fusesem fericit... Un semn cu mîna și zisei oftînd :

— Adio, Irinel !...

1890

¹ Stațiune balneo-climaterică în Franța în apropiere de cheile Rîului Dordogne.

PARAZIȚII

I

Cosmin așteaptă pe doi prieteni. E singur, la o masă rotundă, în grădina „Costandin“. Cu capul rezemat în mîna dreaptă, privește fără a clipi. Nici „băieții“ cari gonesc cu farfurii, sticle și pahare, nici mulțimea zgomotoasă și lacomă nu-i turbură privirea melancolică.

În grădină se aud, din toate părțile, strigătele obi-cinuite : „Băiete, o baterie !“, „O idee !“, „La moment !“, „Un patrician !“, „Gaata !“, „Pîrjoala, Mitică !“, „A sosit !“, „Un taifas, la a cincea !“, „Soseș-teee... pe telegraf !“ Peste zarva aceasta piruie naiul lui Dinicu. Maistrul muscalagiu cîntă *Ciocîrlia*, o scăpărare uimitoare de sunete.

Pentru Cosmin lumea, așa de vie și de apropiată, se proiectează într-o depărtare tăcută și fumurie. La lumina felinarelor oamenii îi par ca niște umbre nehotărîte în conturul lor. Cosmin închise ochii săi obosiți și, în înturericul de o clipă, îi licări tremurînd, ca într-un vis, o grădiniță cu liliac, o scară răsucită ca un melc colosal, un pat murdar în care zace un bătrîn cu capul mare,

cu părul alb, lung și rar, și o femeie frumoasă, tinăară încă, voind să-l mîngîie pe el, care se înfiorase de aspectul bătrînului. Tresări, parc-ar fi simțit furnicaia mîngîierilor prelungindu-i-se pînă pe după umerii osoși. În fundul acestei iluzii, două priviri, albastre și triste, tremurată ca două flacări de spirt cînd sunt aproape¹ să se stingă. Cosmin dăschise ochii, bătu în masă și zise aspru unui chelner :

— Băiețe, o țuică !

Cosmin bău țuica.

Rupse o bucățică de pîne.

— Ce aveți ? Dă-mi o listă !

— Îndată, să vie, răspunse băiatul, plecînd cu niște pași dăspicați.

Cosmin își netezi colțul părului de pe frunte. Chipul lui uscățiv e obosit. Ochii negri și mici se sting și se aprind neconținut. Curat îmbrăcat. E oarecum elegant în niște haine gata.

După cîteva minute de nehotărîre începu să citească lungul șir de bucate. Ceru o ciorbă de perișoare. Și pe cînd lungea buzele ca o pîlnie ca să soarbă, cineva îl bătu pe umăr. Era Candian, unul din cei doi prieteni. Tinăr, blond, cu ochii albaștri și cu mustățile învoalte. Ochelari legați în aur.

— Te aștept d-un ceas, zise Cosmin. Mănoiu nu vine ?

— *Mon cher ami*², răspunse pripit Candian, m-am încurcat la „Noua generație“. Era o bancă... era o vije-lie... băiete, șterge scaunul, nu vezi că este ud ?... uf ! ce cîrciumă infectă !...

— Îndată, domnule !

¹ În textul de bază lipsește *aproape* ; introdus cf. ed. 1892.

² Scumpul meu prieten (fr.).

— Era o bancă, continuă Candian, frecîndu-și minele, monstruoasă. Se ridicase de la o mie la douăsprezece. O *razuară*¹ de prima ordine. Opt, nouă, opt, nouă, și pontii, șapte, cinci, bac, patru.

— Va să zică, ai pierdut ?

— Eu ?... din contră... am cîștigat... Cine pricepe jocul ca mine ? Eu totdeauna voi cîștiga, iar Mănoiu totdeauna va pierde. Îndată ce am văzut pe Titeanu tăind, l-am rugat să mă ia cu o sută. Are un noroc... idiot ! E singurul bancher... *mon cher ami*, trebuie să fii *bê-bête*² ca să pontezi contra lui.

Candian avea obiceiul să spuie cînd cîștiga că cîștigă totdeauna, iar cînd pierdea că pierde totdeauna. Dar și cînd pierdea, și cînd cîștiga, susținea că nimeni, ca el și ca Titeanu, nu pricepe „bacaraua“. „Bacaraua e un joc de noroc la care proștii n-au noroc.“ Foarte mulțumit de axioma lui... da, a lui, deși a auzit-o de la un general, la „Jockey-Club“.

— Mănoiu pierdea mult ? întrebă Cosmin, făcînd semn amicului său ca să vorbească mai încet.

— Era la al optulea bilet de o sută. Ce-i pasă ! Avea trei mii de lei...

— Mă mir.. fără avere... fără ocupație... păcat... o viață pierdută...

— Viață pierdută ? De ce ? Te-i fi gîndind la examene. Ei, *mon cher*, cartea și facultatea sunt pentru cei slabi. Mănoiu este un filosof al secolului. Socoteala lui este mai profundă ca a naivilor de geniu. Ce poți s-ajungi cu o licență în drept ? Magistrat ? trei sute de lei pe

¹ La jocul de cărți, partidă la care toți jucătorii pierd în favoarea bancherului ; de la fr. *raser* — a *rade*.

² *Bête* — dobitoc (fr.).

lună. Avocat ? Cîți ani să caști gura pe la ușile tribunalelor ? Și cu cîtă răbdare și cu ce mijloace ajungi la o clientelă modestă ? Și-apoi samsarlicul domină profesia. Ca să izbutești în avocatură, îți trebuie tot atîta, cum să zic, tot atît de puțină conștiință ca și cînd ai izbuti să faci bani fără profesie.

— Mai încet. Te aud oamenii. Se cunoaște veselia omului care a cîștigat la joc. O veselie nervoasă și rea.

— Rea ? de ce *rea* ? Ba nu zău, aș vrea să știu cu ce și-a făcut milionul avocatul Pelea ! ? Și tu nu ai atîtea degete la amîndouă mînele cîte case are el în București. Fiecare cărămidă din casele lui este un delict, fiecare zid, un testament forțat, fiecare casă, o crimă. Și plecîndu-se la urechea lui Cosmin : Administrează averea unei bătrîne cu istericale. Un altul stă patru ceasuri pe zi la tribunal și la curte, fără nici un proces, numai ca să-și justifice veniturile misterioase. Dar cel cu sindicatul falimentelor ? De ce pledează numai la aceeași secție ? Și cum pledează ? Și cîștigă patruzeci-cincizeci de mii de lei pe an.

Cosmin nu mai mîncea, ascultînd la amicul său.

— Ți s-au răcit perișoarele, îi zise Candian sugînd un rac. Te surprinde ce-ți spui ? Așa e lumea care triumfă. Tu ești tînăr... abia de doi ani în București... puțin...

Candian mîncea și vorbea cu o repeziciune uimitoare.

— Peste cîțiva ani vei înțelege de ce atîția ramoliți au cu miile de franci pe lună, de ce cutare militar scandalos a ajuns colonel, de ce un cartofor ordinar ne reprezintă țara în străinătate și de ce un falit, de trei ori simplu și o dată fraudulos, se plimbă într-un cupeu cu coroană de marchiz. Și eu am crezut în examene, dar acum sunt prea cuminte ca să mai rîză de mine

niște profesori ignoranți și leneși. În marea luptă a vieții nu este o lege fatală a meritului care să puie pe fiecare la locul lui. Oamenii de diferite valori, închiși în societate, nu se aseamănă cu lichidele de diferite densități turnate în același vas. Da, *mon cher*, în natură știm de mai nainte care va fi dasupra și care va fi dedesubt. În lume, însă, sunt nebuni cari conduc pe oamenii cuminți, sunt pungași cari înpart dreptatea oamenilor cinstiți, sunt arlechini cari legiferează pentru popoare serioase. Ei, ce a făcut pe nebuni, pe pungași și pe arlechini ca să se ridice și să domnească ? Examenile ? Universitățile ? E altceva, Cosmine... e altceva... Este marea artă d-a nu roși de nimic și de nimeni !

— Prea bine, șopti cu asprime Cosmin, făcînd semn amicului său ca să vorbească mai încet, poate să ai dreptate, dar noi vorbeam de altceva. De unde are Mănoiu atîtea parale ?

Candian bău un pahar de vin, își îndreptă ochelarii și răspunse zîmbînd :

— Secretul vieții este profund, și arta ei, vastă.

— Nu pricep, răspunse Cosmin, plecînd ochii în jos, ca și cum s-ar fi rușinat de ceea ce nu pricepuse.

Candian îl lovi, repede și scurt, cu dosul palmei peste piept și începu să rîză.

— Nu pricepi ? Eu crez că de un an de zile ai priceput. Cosmin tresări și zise răstit unui chelner :

— Băiete, castraveți acri ! Cu ce să mănînc fleica ?

— La moment... să viie !

Chitaristul cînta o romanță de Cavadia¹. Roșu, cu capul pe spate, pișca, patetic și cadențat, coardele chi-

¹ Bariton și compozitor român, autor al unui mare număr de melodii pentru voce și piano.

tarii. Banda îl acompania, ușor și prelung. Dinicu, cu naiul la gură, sufla binișor-binișor în țevile groase și înalte.

— O cafea turcească... cu rom !... strigă Candian.

— Un *tai-fas*... să viiie ! La mo-ment... potrivită... cu caimac și cu romul ei... să viiie !...

— Ești la prima foaie a vieții, continuă Candian, suflînd în țigare. Oh ! ce bine ai s-o înțelegi ! De unde are Mănoiu parale ?... Nu știi de unde... Apoi, după o pauză : Cu ce trăiește versificatorul nostru ? Cu versurile ? Operile lui, la băcănie. Cu gazetăria ? Abia se îmbracă. Marea artă, Cosmine, nemărginita artă pe care tu, oricît te-ai înroși, o înțelegi, o bănuiești cel puțin. Unii din tinerii de astăzi au înțeles-o pe deplin. Și, după cîtva timp, șopti, ca și cum și-ar fi vorbit sieși : *A mea...* mă costă... chestie de noroc...

Cosmin se uită drept în ochii lui Candian, și în privirea lui era întrebarea : „A ta, te costă ? cînd n-ai de unde, cum te costă ?“

— Numai eu am fost așa de copil ca s-o iubesc sincer, pe cînd ea ar trebui să mă iubească. Și, să-ți spui drept, n-am de ce mă sfii, pe ea ar trebui s-o coste.

Cosmin se uită țintă în ochii amicului său. Candian începu să rîză.

— *Mon cher ami*, reluă Candian după ce aruncă cîteva rotocoale de fum pe cari le risipi suflînd în ele, capitalul tinereții unora le dă femeie, altora le dă femeie, casă și masă...

Cosmin, de felul lui palid, se aprinse în obraji ; tuși de cîteva ori ; răsuci o țigare ; sorbi din ceașcă, deși nu mai avea cafea ; se căută în buzuhare fără a ști ce caută ; scoase batista ; o puse pe masă ; scutură firimiturile ; aruncă jos șervetul și batista.

— *Mon cher...* continuă vesel Candian după ce bău două pahare de *înfundat*... altora le dă femeie, casă, masă și bani, și la cei de geniu, femeie, casă, masă, bani și pozițiuni sociale. Mănoiu a ajuns pînă la bani. Cei mai puțin dăștepți se opresc numai la *masă*. Ce copilărie! Dar după femeie, casă și masă absolut nimic nu se mai poate măsura cu ceea ce deja au comis...

Cosmin privi în tăișul cuțitului și îngîmă :

— Da, da, ai dreptate... tot ce urmează după primul păcat nu se poate compara cu primul păcat...

— Și pînă acum nu mă gîndii decît la bărbații cinstiți, bătrîni și nenorociți, cari au greșit să se însoare cu femei tinere. Dacă e vorba însă de bărbații cari se ridică și se îmbogățesc prin turpitudini... o ! în acest caz problema morală se schimbă. În acest caz păcatul comis contra lor este o dreptate, fiind pedeapsa păcatelor comise de ei ; în acest caz crima chiar e mai de valoare decît virtutea, căci izbește acolo unde virtutea și legile nu pot să izbească. Banii unui cămătar, Cosmine, i-aș hrăpi cu amîndouă mînele El a furat, eu fur El scapă prin imperfecțiunea legilor și eu prin slăbiciunea femeii. Pentru ce aș imita virtutea lăse, care-și descoperă capul înaintea lui și-i întinde mîna ? Ş-apoi, el a furat numai pentru el, eu, risipind, fur pentru multă lume : pentru birjar, pentru Capșa ¹, pentru teatru, pentru croitor, pentru femei, pentru amici și chiar pentru săraci cînd nu mi-e lene să bag mîna în buzunar ; și dacă fur pentru cineva mai puțin, este, desigur, pentru mine. Mănoiu are dreptate...

— Mănoiu are parale... răspunse Cosmin, și ceru a doua sticlă de vin.

¹ Cafenea bucareșteană, pe Calea Victoriei, loc de întîlnire al scriitorilor și artiștilor.

— Și parale, și dreptate. Xantup este un spoliator bătrîn și nerușinat. A fost toptangiu, a dat faliment. A dăschis o prăvălie de albituri, a dat faliment. A făcut multe și n-a scăpat decît grație unui prelat prăpădit după grațiile nevestii-si. A luat cu arendă un mare domeniu al statului și n-a plătit arenda nici pînă astăzi. În sfîrșit, a stat un an la pușcărie pentru al treilea faliment. Acum are două milioane, avere trecută pe numele nevestii. Și creditorii se uită lung la el, ba unii îl salută. Și cînd legea este neputincioasă față de Xantup, și cînd cîns-tea întinde mîna lui Xantup, și cînd virtutea salută pe Xantup, este cineva mai puternic decît legea, decît cîns-tea și decît virtutea : Mănoiu, Madame Xantup trăiește cu Mănoiu, și Mănoiu cu milioanele lui Xantup.

— Da... dar e dezgustător, e dezgustător, zise Cosmin, tîrîndu-și degetele.

Dinicu cînta *Miserere*,¹ și naiul lui izbutise să smulgă aplauzele mulțimii. De la o masă se auzi glasul răgușit al unui faimos bețiv, urmașul degenerat al unei mari familii :

— Ah ! aaah ! la-să-mă... la-să-mă, Dinicule... să mă vezi mort, Dinicule... încă o dată *Trovatorul* !²

Un tînăr cu chef, bufnind de rîs, strigă :

— Bravo, Prințule, ești nemuritor !

Cîțiva ofițeri aplaudară, rîzînd cu hohote.

Dinicu începu iarăși *Miserere*.

— Iacă cine, în felul lui, este un artist neîntrecut, zise Candian, arătînd amicului său pe *Prințul* de care rîdea lumea. Așa de mult bea, că nu mai mănîncă.

¹ Arie patetică din actul al IV-lea al operei italiene *Il Trovatore* de Giuseppe Verdi (1813—1901).

² *Il Trovatore*, operă italiană ; libretul de M. Salvatore Cammarano și muzica de Giuseppe Verdi.

Citeva măslinae și doi-trei țiri, trași prin spuză, și încolo, toată ziua, țuică, vin și pelin. De unde bea ? De unde bani ? N-are chioară lăascaie și bea neconținut. Te rog, privește-l. Abia se ține pe picioare. Nu vezi cum caută altă masă cu alți cunoscuți ? Ce artist, *mon cher*, ce artist ! Cu cât meșteșug se supără pentru ca ceilalți să rîză și el să aibă dreptul ca să le zică : „Haiti... ai rîs ?... o sticlă de pelin... și nici două, că te plesnesc !“ Într-o zi Mănoiu i-a pus sare în paharul cu pelin. Prințul a băut, a trîntit paharul jos, a ridicat sprincenele, parc-ar fi fost un bas în rolul lui Mefistofele, și-a rînjit cei doi dinți negri din gingia de sus și a strigat răgușit și sata-nic : „Mănoiu, mi-ai stricat *șmahul*, păcătosome ! Băiete, să treci la domnul patru oca de pelin... ai auzit ? marș ! marș ! că te plesnesc !“ Noi am rîs, băiatul care ne servea a rîs, dar Prințul și-a asigurat pelinul pentru o noapte. Ce artist, *mon cher*, ce mare artist !

Cosmin închise ochii, și în acea clipă îi scăpără iarăși tabloul de la început : un cap năuc, afundat într-o pernă soioasă... și mîngîierile furișate ale aceleiași femei... și cei doi ochi albaștri, melancolici, muștrători...

Vîntul începu să bată. Frunze late se dăsprind din ramurile platanilor și legănîndu-se în aer cad tremurînd și ușurel.

— Îmi pare rău că n-a mîncat și Mănoiu cu noi. Sunt două luni de cînd nu l-am văzut. Poate să plece peste trei zile...

— Unde ?

— La Cîmpulung.

— Singur ?

— Da.

— Și *madame*... Șasa Malerian... rămîne... în București ?

Cosmin se resti la băiatul care-i servea :

— Dumitre, socoteala !

— Nu mergi cu mine la „Noua generație“ ?

— Nu, n-am fost niciodată și nu cunosc pe nimeni !

— Și dacă nu-i cunoști ? Mai întâi că toți sunt cu ochii la bancher... dar tu ești încă fată mare... în curînd te vei convinge că anii de modestie sunt ani pierduți...

— Zece și șaptezeci și cinci, domnule Cosmin, zise chelnerul, citind repede pe un carton roșu : „Zece bani țuica, douăzeci pînea, unul și cincizeci *înfundata*, cincizeci supa, șaptezeci fleica, trei și cincizeci *ruginita*“...

— Bine, bine, îi zise Cosmin, aruncînd pe masă un bilet de douăzeci de lei.

Chitaristul, cu capul întins pe spate, cînta „doi ochi am iubit *într-a-mea viață*“, iar Prințul repeta, scuturînd din cap, „unul chior și altul cu albeață“.

În stradă cei doi prieteni se dăspărțiră.

— Cînd ne mai vedem ? întrebă Candian.

— Nu știu, răspunse Cosmin. *Șansă bună* dacă te duci la „Noua generație“.

— Nu crez, căci astă-seară avem o *bacara spartiană*.

Jocul de cărți cu femeii îl numeau cei din cercul lui Candian și Mănoiu „academie liberă, palestre sau bacara spartiană“.

II

„Același, același cinic“, șopti Cosmin, apucînd pe Strada Academiei.

Cerul era senin ; stelele sclipeau ca niște ochi de aur ; un vînt ușor, în zăpușeala acestei nopți de iulie. Zidu-

rile dogoreau. Cosmin mergea fără să știe încotro. În capul lui, o adevărată răscoală. Venise la birt ca să uite o mulțime de impresii, și acum pleca mai turburat de cum venise. Viața sa i se desfășura cu o limpezime neîndurată. Scenele îi păreau atît de vii, că le trăia din nou în clipe repezi, întocmai cum le trăise altădată în zile și nopți lungi.

Cînd a venit din orașul B... și s-a înscris la Facultatea de drept, era sărac, rău îmbrăcat și hotărît să învețe carte. Ce vis frumos, primul lui vis : să rabzi, să lupți, să învingi, și înaintea învingătorului lumea să-și dăscopere capul. Acum s-a dus sărăcia lucie, dar cu ea s-au dus și iluziile.

Cînd a intrat în sala Facultății de drept era cel mai rău îmbrăcat. Ce-i păsa ? Va fi cel dintâi la examene. La început acest „ce-mi pasă !“ fu pentru provincial o supremă mîngîiere. După cîteva săptămîni însă începu să-și pearză farmecul. Într-o zi, intrînd în odăița lui săracă, dăschise un volum de drept roman. După cîteva minute de citire ochii îi alunecară pe rîndurile negre ca pe ceva luciu. Colegii săi, cu cămăși curate, cu haine croite pe trupul lor, cu ghetelustruite, cu ceasornice și lanțuri de aur, cu mănuși, cu portofolii la subțioară. El, cu o redingotă veche, neagră odinioară, cu pantaloni roși, cu ghetel scilceiete, cu cămașea mototolită și de o culoare nehotărîtă. De astă dată, „ce-mi pasă !“ îl întristă. Rîndurile dreptului roman începură a juca. Pleoapele i se închiseră puțin, iar împrejurul literilor tremură fantastic o bură de scînteie albastre. De ce cînd ceilalți discută o chestie de drept, cum de obicei se întîmplă în anul întăi, nu se găsește unul ca să-l întrebe și pe el ce crede despre cutare controversă ? De ce cînd ies de la cursuri ei pleacă discutînd, iar pe el îl lasă singur, îndărăt, cu caietul de note

În mină, un sul sărăcăcios de hirtie vinătă ? Și de ce cu toții se adună în jurul unui fleac, strîns încheiat într-o redingotă de postav fin ? Chiar profesorii — unul care se încurcă la citațiile latinești, greșind neconținut timpurile, și altul care citește pe niște foi îngălbenite de douăzeci de ani — chiar și ei nu se uită la el, ca și cum nu ar fi în clasă. Ah ! nu e de loc o copilărie. În liceu, același lucru. Cu cît erai mai rău îmbrăcat, cu atît observațiile erau mai aspre și mai nedrepte. Șapte ani a luat premiul al doilea pentru că un coleg al său era bogat și fiul vicepreședintelui Camerii. Firește, „premiul întâi” venea la școală îmbrăcat ca o păpușe, cu părul lins și cu cărarea aleasă drept din creștetul capului. „Ce-mi pasă !” a zis șapte ani. În facultate, în cîteva săptămîni, se dezgustă ca de o jucărie potrivită numai cu o vîrstă oarecare. În liceu „ce-mi pasă !” era puternic ca iluziile unui copil. Și-apoi, cine înșira pe tablă mai repede ca el formulele algebrice ? Cine desemna mai corect mașinile din fizică ? Cine răspundea la toate mai bine ca Iorgu Cosmin ? Acum lucrurile s-au schimbat. La facultate, proștii dau din cap ; prostia este bine îmbrăcată și are neamuri cunoscute ; iar tu stai smirna, cu zdrențele pe tine, sau iei serios note, pe cînd prostia continuă a da din cap, prefăcîndu-se că scrie. În facultate ești deja în lume : judecat după aparență. Nimeni nu are vreme ca să te examineze și să te cunoască. Of ! ce n-ar fi dat Cosmin ca să-i fi pus o dată la concurs, o singură dată ! Dar concursul este arma copiilor. În lume aparențele hotărăsc, și obicînuitul „ce-mi pasă !” devine ridicul. Cu cincizeci de lei pe lună pentru casă, masă, îmbrăcăminte și cărți este cu neputință.

După două luni de la sosirea lui în București, se hotări să ocupe un loc de copist. La tribunale, la ministere, pretutindeni în sfîrșit, cei mari și-au aruncat de

sus o privire rea asupra lui. Rău îmbrăcat, fără sprijin, nici barim o carte de vizită cu cîteva cuvinte...

Două luni și-a plimbat în zadar, pe la diferite autorități, redingota înverzită de soare, ghetile scilceiete, pantalonii cu cogemite genunchi, fruntea umilită și obrajii aprinși de rușine. S-a hotărît să dea lecții la vrun pension, fie și de domnișoare. Una dintre directoare, care de un an de zile anunța continuu că-i trebuie „un profesor, bacalaureat, care să predea matematicile și istoria la patru clase gimnaziale, și gramatica, caligrafia și desemnul, la două clase primare“, cînd l-a văzut s-a uitat lung la el și i-a zis ; „Domnul meu, îmi pare foarte rău, domnul meu, că te-ai deranjat, dar mi s-a recomandat un alt tînăr, domnul meu“. O lună de zile a mai citit acel anunțiu în ziare. Firește, *domnul meu* fusese rău îmbrăcat. Avusese dreptate tatăl său, un bătrîn grăfier din orașul B... : „Fătul meu, îți dau tot ce pot să-ți dau, dar n-are să-ți ajungă. În București viața este scumpă, și tu ești mare. Dacă ai vrea, te-aș trimete la profesorul Paul Malerian. Îl cunosc de mult. Și el și nevasta lui sunt oameni buni și stau bine. Crez că cu plăcere te vor găzdui. Voi plăti ceva, iar restul să-ți fie de haine, cărți... ești de douăzeci de ani... nu mai ești copil.“ Cu cîtă mîndrie răspunsese atunci : „Ce-mi pasă ! voi trăi cum voi putea !“ După o jumătate de an de răbdare și de luptă, Iorgu Cosmin se hotărî să ceară de la tat-său scrisoarea umilitoare cu care să cerșească adăpostul unor necunoscuți, al doamnei și al domnului Malerian. Dar cum or fi aști oameni ? Buni ? Atît nu e destul. Or fi avînd copii ? Tatăl său nu-i spunea nimic în scrisoarea care se termina cu aceste cuvinte : „Te vor primi cu bucurie. Ești mare, fii cuminte. Eu sunt bătrîn, ca mîne o să închiz ochii.“

Stradele i se clătinau sub picioare. Făcea un drum la sfîrșitul căruia imaginația îi dăschidea o prăpastie.

Înima i se bătea cum numai la examene o simțise. Mîndria inocentului de douăzeci de ani era învinsă. Nu făcuse nimic în viața lui, afară de *premiul al doilea* din liceu, și totuși, i se părea că se aseamănă cu un erou care întinde mîna și cere de pomană.

Oh ! prima scenă... ce lumină !... ce întuneric !... A intrat în curte. Un cîine lăptos îl latră. Cîinii nu pot suferi pe cerșetori. I s-a bătut înima, apoi n-a mai simțit-o. A pus mîna pe telul clopoțelului. A sunat. În adevăr, a sunat. S-a sfîrșit. Ce rău era îmbrăcat ! O servitoare i-a dăschis și l-a întrebat pe cine caută. Ce-a răspuns nu și-aduce aminte. I-a dat scrisoarea. Servitoarea l-a poftit în intrarea de jos. „Domnul Paul nu este acasă. Coconița e sus.“ Sus s-aud două glasuri fagede : „De la cine e, mamă ?“, „Cine-ți scrie, mamă ?“ Aude, sau i se pare ? „Bătrînul Cosmin, un om de treabă, care a găzduit pe Malerian cînd a fost greu bolnav.“ „Cînd a fost tata așa de bolnav, mamă ? Ce boală, mamă ?“ „Înainte d-a se însura... Acum bătrînul Cosmin se roagă ca să primim în casă pe fiul său, *neputînd altfel* să urmeze la facultate. *E foarte sărac*.“ Iorgu Cosmin vroi să fugă, dar nu i se dăzlipiră picioarele. „*Săracul*, să-l primim, ai ? ce zici, mamă ?“ „Bietul Cosmin, ne vorbește de plată. Îi e rușine... vrea... să ne plătească ceva... Băiatul trebuie să fie afară... Să-i dăm odăița din fund... Tat-său a făcut un mare bine lui Malerian.“

Nu, *săracul* nu e afară, e în sală. A auzit tot. Oh ! cei de sus să isprăvească odată... o femeie... două domnișoare... vorbesc... le e milă de dînsul... „*săracul*“... „odăița din fund“... „Mamă, o să mănînce cu noi ?“ Un glas rău. Desigur, nu este al aceleia care zisese repede „să-l primim, mamă“. „Mamă, la masă să nu-l pui lîngă mine.“ Ce rușine ! Abia-și stăpînește lăcrîmile. Un lung

oftat umplu sala. L-or fi auzit? Conversația s-a oprit imediat. O femeie scobori scările. Înaltă, mlădioasă, cu ochii negri, scinteietori, ca de pisică. O mină îi alunecă pe plimbul scării, iar cu cealaltă își ridică puținel rochia, ca să nu se împedice. Ce picior elegant! Pielea ghetelor, ca elitrele de cărăbuș. Doamna Sașa Malerian. Cosmin pleacă ochii în jos; își vede ghetetele; cea din dreapta e ruptă. Mai bine și-ar fi cumpărat o pereche de ghetete decît pe Demangeat¹. Cu tot dreptul roman nu poți să cîrpești o gheată. Ce curios! Îi vine să rîză de ghetetele lui. Cînd doamna Malerian se apropie, el nu mai simți nimic.

Frumoasa doamnă îi vorbește blind. Totuși, privirea ei parcă-l taie. Nu-i răspunde decît: „Da, nu, da“. Frumoasa doamnă i-a dat brațul. Se urcară pe scară. Se împiedică de cea din urmă treaptă. Ce bogată sală! Plante cu foi mari, ghivece cu zambile, două portrete, mărime naturală, ea și, desigur, el, d-l Paul Malerian. Ce urît și bătrîn, pe lîngă ea!

— Valeri, Gelina! strigă doamna Malerian.

— Un glas rece și ascuțit.

Să fi strigat altcineva în acest gît rumen și rotund?

Ușa din dreapta se dăchise binișor. Sunt ele. Și în fundul urechilor le aude cuvintele. Care a fi zis: „Să-racul, să-l primim, ai, ce zici, mamă?“ și care: „Mamă, la masă să nu-l pui lîngă mine!“

— Fetile mele, d-le Cosmin, Valeri și Gelina, așa-i zicem noi, din Angelina.

Valeri, aidoma ca mă-sa. Aceiași ochi, același nas subțire cu nări mișcătoare, aceeași frunte, același păr negru, aceeași talie, același glas limpede și tăios. De-

¹ Joseph-Charles Demangeat, jurisconsult francez, profesor de drept roman la Facultatea de drept din Paris începînd din 1862.

sigur că la masă nu va sta lângă dînsa. Gelina e blondă, cu părul ca un fum, palidă, subțirică, foarte subțirică, și ușoară ca și rochia ei de fular alb cu bobite negre. Ce ochi ! Albaștri, leneși și melancolici. Desigur, Gelina zisese : „Săracul, să-l primim“... Și cuvîntul „săracul“ se scuturase de mila nesuferită cu care se încarcă pe buzele tutulora. Și el putea să-i zică : „Săraca, ce puțin sînge ! Săraccii ochi, ce melancolic privesc !“

Și d-aci încolo ?

Cosmin se șterse de nădușală. Ajunsese la Episcopie. Cinismul lui Candian îi răscolise viața, îi aprinsese imaginația, îi dășteptase conștiința. Se opri. Privi la trăsuri, la felinare, la oamenii cari se plimbau ca să răsuflă de căldura de peste zi. Se încercă să vadă, să vadă mult și bine, ca să-și oprească gîndurile. Imposibil.

Dacă s-ar întoarce la birt ? O idee. Ar putea bea, singur la o masă, deși nu are obiceiul să bea.

Da, a scăpat de vestmintele sărăcăcioase. Paul Mallerian nu-i ia nici un ban. Și de ce l-a îngrijit ca p-un copil al său ? A aflat mai tîrziu... „Ești mare... să fii cuminte ?... parcă așa se sfîrșeau toate scrisorile tat-său. Era în adevăr mare, dar cuminte... ce va să zică a fi cuminte ?... Cît de cuminte își închipuia că mîngîie obrazii palizi ai Gelinei cînd sufla în luminare ! Ce cuminte se adîncea în ochii ei albaștri și misterioși ! N-ai auzit niciodată de glasuri care mîngîie cu orice cuvînt ? Ș-apoi, frumusețea este în noi, iar nu afară din noi. Dintr-o privire, dintr-o ridicare sfiicioasă a rochiii, dintr-o vorbă, dintr-un suris, noi dregem nasul, colorăm ochii și părul, dăm o voluptate fermecătoare formelor... nu batem joc de ochii noștri și de perfecțiunea statuelor...

Urită ?... Frumoasă ?... Despre toate acestea răspund iluziile fiecăruia. Ochii nu sunt de vină. Și nimeni nu e de vină. Chiar acum, când se simte rob de altcineva, ce poate să zică despre acele licăriri albastre ? Că sunt reci ? Or fi, dar cu adîncimea și misterul unor prăpăstii.

Ah ! Doamne, de ce nu i-a spus nimic... nici un semn... absolut nimic...

În locul ei altcineva a vorbit. Ești de carne și de nervi, simți și te naști cu patimi, ș-apoi, de douăzeci de ani... și inocent !... Nimeni nu-și dă seama de puterea fatală a inocenței... Este dăstul să-ți șoptească : „Ce-o fi aceea... tu nu știi, și alții sunt fericiți“... Îngerul rău este curiozitatea inocenței. Sașa Malerian a suflat... a stins cele două lumini albastre... a vorbit așa, că inocența lui i-a șoptit : „Ce fericire !“ Cine ar fi rezistat la fericire ?... Ochii ei sunt verzi, cu scînteii roșietice, ca de pisică lacomă...

La început a fost ca la toate începuturile... Un braț care se încolăcește de brațul tău, înfiorîndu-te... Un surîs neînțeles și plin de înțelesuri vagi și căldicele... O răsuflare apropiată de obraji... O mică greșală... să se rezeme cu pieptul de masă tocmai unde sunt mînele tale... și să simți pe mîni un pept rotund și apăsător... tot din greșală... „Ah ! pardon !“ Ș-apoi un surîs viclean, care-ți spune clar : „Ce naiv ! nu vezi că nu m-am înșelat ?“... Apoi un vals în trei pași... o încercare... Iarăși o greșală... a uitat ușa dăschisă când își pune corsetul, și pieptul i se mișcă puternic... tot din greșală... În sfîrșit (inocența fiind prea sperioasă), o *vorbă*... una singură... Cele două lumini albastre și melancolice... fiind numai de șaisprezece ani, n-au avut curaj să o spuie... Și lacrimi... și sărutări... frica d-a nu fi auzite le dau farmecul pe care niciodată nu-l vor avea în libertate deplină...

Cine nu s-ar fi convins ? El n-a putut rezista. O pasiune violentă nu poate trăi în brațele unui bătrîn urît, gîrbov și năuc... Cum să n-o crează ?... S-a uitat la ea și s-a uitat la el !... Ş-apoi, cînd Saşa i-a spus durerile vieţii, cu lacrimi cari îi măreau ochii, i-a fost cu neputinţă să nu o crează, să nu o înţeleagă, să nu o ierte şi să nu o iubească.

Paul Malerian a agonisit pînă la patruzeci şi cinci de ani, ban pe ban. Profesor, cărţi didactice, lecţii private, viaţă calică. A ajuns cu bani şi cu moşie, apoi a căutat o fată tînă, frumoasă şi săracă. Ce greşală neiertată pentru un negustor ! Pe cînd strîngea un capital, risipea pe celălalt, şi tocmai pe acela care trebuia unei fete tinere şi frumoase. Bătrînul fusese maniac şi poate că e nebun. Cinci ani înainte ca să se însoare, l-a apucat o furie, şi-a luat averea pusă în bonuri, s-a suit în tren şi, sosind în oraşul B..., a intrat într-o casă din apropierea tribunalului, fără să ştie a cui este. S-a culcat şi a adormit cu banii risipiţi prin odaie. Grăfierul Cosmin, întorcîndu-se acasă, l-a găsit dormind astfel. Un necunoscut şi atîtea bonuri ! După trei zile, i-a trecut, şi-a venit în fire şi, socotindu-şi avutul, nu-i lipsea nici un ban. De unde ştia Saşa acestea ? Furii i-a venit de mai multe ori. Într-o zi, ea citise o scrisoare adresată lui Cosmin, grăfier la tribunalul din B..., uitată de Malerian pe biurou, în bibliotecă... acolo unde el a cerut acum să-i puie patul... unde geme cu capul afundat într-o pernă murdară...

Cum dar să nu te învingă acest corp care se mlădie şi te apasă, aceşti ochi măriţi de suferinţă şi de pasiune ? Cum să nu cedezi unor sărutări care se sapă în obrajii tăi ?... Ce de viclenii, cîte minciuni, cîte curse întinse bătrînului !... Cum s-a schimbat odăiţa din fund !... La miezul nopţii, uneori şi mai devreme, s-aud nişte paşi uşori

și un fișit de fuste ca o adiere de vînt. Este ea. Ea cu mîna ei încuie ușa.

Mult timp n-a priceput nimeni. Nici el ? Dar de ce adeseori, după miezul nopții, se plimba cu pași mari prin odaie ?... Spunea pe dinafară versuri din Horățiu... Nici cele două lumini albastre, care îi turbură fericirea, n-au bănuț nimic ? Dar de ce se uită așa la dînsul, pironindu-și ochii drept în ochii lui, pînă cînd îl învinge ? Nu se poate, ea știe, cel puțin el simte aceasta, este convins fără nici un fel de probă. Ce fericire degustătoare !

Numai atît ? Ceva mai grav. De o lună, Paul Malerian a căzut la pat. Să vaietă că-l doare. Ce l-o fi durînd ? Nu spune. A gonit pe doctor și a poruncit să-i coboare patul în biblioteca a căreia ușe dă în intrarea de jos. Nu vrea să-i primenească patul. Mînele uscate îi cad ca niște oase pe capul lui mare, afundat într-o pernă galbenă și soită de nădușală. Pînă acum trei zile înghițea cîteva linguri de supă, la dejun și seara, pe care i le da Sașa cu mîna ei. Și după ce o mîngîia, începea să plîngă, repetînd aceeași frază pe care o spunea de două luni de zile : „Sașo, iubita mea, omul nu moare decît după ce-l uită ceilalți“. Valeri plînge sus și îi e frică să-l vază. Numai Gelina îi vorbește de mai multe ori pe zi și, cînd se urcă sus, se uită la mine și mai lung și mai neclintit.

Cea din urmă fază. Aseară a strigat Sașei : „Fugi... du-te... odăița din fund... să nu te vază fetele !“

În sfîrșit astăzi, pe la șapte ore, pe cînd cobora scara în virful degetelor, o clipă i-a zvîcnit inima. Bătrînul vorbea tare. L-a auzit bine, și cele din urmă cuvinte îi sună și acum în fundul urechilor : „Mi-ze-ra-bil grăfier, mi-a lăsat banii și mi-a răpit onoarea !“ Un hohot de rîs și-apoi nimic. El a fugit, da, a fugit, și bătăile inimei nu i s-au potolit decît după ce a venit Candian.

E fericită sau nefericită asemenea viață ? Iacă întrebarea care-și puse Cosmin reîntorcîndu-se la „Costandin“, hotărît să bea, să bea mult, să fumeze și să uite tot.

E unsprezece ore, noaptea. Cosmin se așează la o masă din fundul grădinii și cere o sticlă de vin negru. N-au mai rămas decît prea puțini oameni, și toți beau, rîd, discută, strigă. Prințul n-a plecat. E la o masă între doi ofițeri. O țigare stinsă i-atîrnă pe buza de jos. Din cînd în cînd strigă la sublocotenentul care-l trage de barbă : „Lasă-mă... uf ! fugi ! piei dinaintea ochilor mei, piei, scîrnăvie !“ Dinicu începu *Ciocîrlia*. În grădină e un miros greu de vin, de tutun și de bucate. Mesele sunt ude și pătate de cafea. Cei cari au mai rămas cer „baterii“, țigări, „taifasuri“ și „tararale“ cu coniacul lor. Nu e unul care să nu soarbă din cafea sau să nu ducă la gură un pahar de vin cu borviz. Cosmin ceru a doua sticlă de vin. Băiatul care-l servește dăstupă sticla privindu-l mirat. Nu l-a văzut niciodată bînd așa de mult și în neștire. Aprinse o țigare ; o fumă repede ; aprinse alta, și alta, apoi ceru un pachet, „cu carton, mari, de un franc“.

A treia sticlă. Cosmin bea repede, nervos ; ochii i s-au înroșit și-i lăcrîmează. În fundul urechilor aude un vuiet depărtat. Niciodată n-a simțit așa greutate la tîmple. Ei, dar ce să fie ! Firește că nimic... Ce ciudat ! Să se sperie el, tînăr și viguros, de un bătrîn bolnav și nebun !... Și cum se sting¹ coloarea și puterea ochilor albaștri... O copilărie... Farmecul lor nu e decît un caprițiu al imaginației... Ce e iubirea ? Caprițiu ?... Boală ?... Ce vin rău și prefăcut... Desigur că e prefăcut... Ce-a băut pentru ca să-i vie amețală ? Nimica toată. O ! el poate mai mult... este tînăr... Să mai vie a patra sticlă. Cît de ridicole i se par toate cîte

¹ În textul de bază : Și se sting ; corectat cf. ed. 1937.

fi trecuseră prin cap. Adevărate nebunii... Este o artă a vieții, o mare artă, pe care acum a priceput-o... Iacă, colo, Prințul, cu cîtă artă lasă pe ceilalți să rîză de el pentru ca să le bea vinul... Ce artist, în felul lui !... Adică cum au făcut atîția calici milioanele ?... Nu sunt oameni politici a căroră înaltă poezie bănească și socială o datoresc femeilor ?... Legile sunt neputincioase în fața acestor uzurpatori... Virtutea salută vițiul... Și un băiat care ar grămădi biblioteci întregi în capul lui naiv ce-ar putea ajunge decît „un-trei-sute-de-lei-pe-lună“ ?... Ce dracu, parcă aude glasul și risul lui Candian !... Aș, vinul e prefăcut... Încă un pahar, va fi cel din urmă, iar nu ca celalt... Candian e un cinic... Cum e cu puțință să se sperie de un bătrîn ?... Ș-apoi ce-a făcut ?... L-a înșelat ?... Nu... E și natural, și drept... Nu se însoară cineva la cincizeci de ani cu o fată frumoasă, sănătoasă și de șaptesprezece ani... Ai ?... Parcă de șaptesprezece i-a spus Sașa... Așa e... Oare nu e revoltătoare această împerechere a șaptesprece ani cu cincizeci ? Cincizeci parcă i-a spus Sașa... Pe cine a înșelat ?... Și mai întîi cine a înșelat ? Bătrînul. El a înșelat natura, care pururea se răzbună... El a torturat atîția ani — și ce ani lungi ! — pe o femeie tînă, frumoasă și voinică... În acest caz vițiul este mai nobil ca virtutea... Virtutea ar fi monștruoasă... Păcatul, dacă păcat este, a scăpat o victimă din brațele unui schelet... O veneră lîngă un cadavru !... Ce caraghios... E de rîs... (Cosmin rîse și își aprinse țigarea.) Ba nu, zău, este de rîs... Și ce trebuie să fi fost în seara de nuntă !... Zău că e de rîs... nu e trist de loc... Marea artă e d-a arunca la o parte scheletul și d-a răzbuna natura insultată... Nu cumva acest gînd l-a spus în gura mare ?

— Ce poftiți, domnule Cosmin ? îl întrebă un băiat somnoros, cu șervetul aruncat pe umărul stîng.

— Socoteala !

A plătit. Nu știe bine cât. În urma sa auzi glasul răgușit al Prințului.

— Uf ! ce păcătos ! umblă drept ! marș ! drept, puică, să mă vezi mort !

— Cui o fi zis ! mie ? nu crez, bombăni Cosmin... Ce artist... Ce mare artist în felul lui...

E hotărît să meargă drept și repede. Nici vorbă că nu va fi așa de laș încît să-i fie frică de un bătrîn. Să îndrăznească ! Scrișni din dinți, ridică pumnii și îi repezi în jos, ca și cum ar fi trîntit pe cineva. Sîngele îi năvăli la cap.

Pe la douăsprezece ore ajunse în dreptul porților. Puse binișor mîna pe clanța porții. Se opri un moment, apoi o dăschise cu zgomot.

— Ce lașitate... să-mi fie frică de un bătrîn !

Din colitura stradei se auzi un fluierat ascuțit. Serjentul de noapte. A trîntit prea tare porța ? Întîiași dată a băut atît de mult. A fugit d-acasă ? A zis ceva bătrînul ? Da, și avea dreptate, ca proprietar însă, iar nu ca om... Trebuia să afle, era fatal... Vinul a fost prefăcut... O, marea artă îți dă casă, masă, plăceri, bani și pozițiune socială... cine se oprește la mijlocul drumului este un prost care răpește tot și nu se alege cu nimic... Cînd a plecat de la „Costandin“ lui trebuie să-i fi zis : „Drept, păcătosule“ !... Ce artist... ce nerușinat !...

Serjentul fluieră a doua oară. Cosmin tresări, aducîndu-și aminte că s-a oprit în poartă.

Va să zică, îi e frică ?... Marea artă cere curaj, și el este poltron... El, și poltron !

Cosmin se opintea, ca și cum ar fi fost înhamat la o căruță încărcată, făcu doi pași și se cletănă. Pămîntul i se învîrtea sub tălpi... Vinul a fost prefăcut... dar lampa din bibliotecă de ce-o fi arzînd așa de tîrziu ?... La bătrîn

e lumină... Poate că-l așteaptă pe el... (Un fior rece îi trecu d-a lungul spinării și începu să vadă mai limpede.) Dacă ar merge încet, încet, ca o pisică, ca să nu-l simtă nimeni, pînă sub fereastra luminată?

Binișor, în vîrfurile picioarelor, stăpînindu-și răsufierea, se apropie de zid și înaintă, oprindu-se la fiecare pas ca să asculte. Da, nu-i e frică, ideea însă că bătrînul l-ar aștepta e mai presus de forțele lui. Ușile cari dau în balconul de la al doilea etaj pocniră. Cosmin tresări și se lipi de zid. Cineva ieșise în balcon. Și nu este o părere. Îl întreabă șuierat : „Tu ești ?“ E glasul ei, e Sașa, ca un sul alburiu. Cosmin tresări și răspunse încet, abia îndrăznind să se dezlipească de zid : „Da, eu, am venit tîrziu“, „Te-am așteptat, șopti Sașa. Ca să nu vorbim mult, caută în batista aceasta, du-te, vezi, citește. Să nu pierzi nimic.“ O batistă căzu sub balcon, lîngă treptele de piatră, și Sașa dispăru, închizînd ușile incetinel.

Pe unde să treacă ? Pe lîngă ferestrele bibliotecii ? E lumină. Doarme bătrînul ? Îl așteaptă pe dînsul ? Înăuntru e lumină, afară e întuneric, desigur, n-o să-l vadă. Și totuși, e mai bine să se tîrască pe brînci. În întuneric păru o broască colosală. Luă batista și se întoarse. În dreptul ferestrei luminate se opri... N-ar putea privi măcar o clipă, măcar cu un ochi ? E ceva... o greutate care-l trage la pămînt și o sfoară nevăzută care îl ridică în sus, în sus, pînă la fereastră, măcar o clipă, ș-apoi, p-aci ți-e drumul !... Nu se mai gîndi. Ca și cum și-ar fi luat vînt ca să sară o prăpastie fără fund... privi numai o clipă. Colțul perdelei ridicat. Desigur, pe el îl aștepta. Bătrînul izbutise să se scoale din pat. E în mijlocul odăii, c-o bluză peste cămașea de ziuă, cu picioarele goale, curmate de la genunchi, ca doi pari strîmbi. Își mestecă limba și privește

la un revolver de pe măsura de noapte. În loc de ochi, două rotoace vinete, două gropi întunecoase. A dăschis gura. Și-auzi numele dăstul de bine. O ! e înfiorător !...

III

Cosmin se repezi pe poartă. Dacă nu s-ar fi temut de sergentul care dormea în colțul stradei, ar fi rupt-o la fugă. Emoțiunile și, mai ales, acei ochi înfiorători i-au zguduit conștiința. Beția însă îi stăpânește trupul. Mînele îi tremură ; picioarele — slabe, și de pe la genuchi în jos parcă ar fi încăputate. Pe Strada Doamnei îi e așa de greu... Se razimă cu fruntea de niște uluci... „Ai băut prea mult, domnule“, îi zise un serjent ieșind din întuneric. Cosmin tresări. O nădușală rece îi brobonă fruntea. S-a ușurat... E mai bine, un fel de bine ca după friguri. După ce pipăi buzunarul de sus al redingotei și se încredință că n-a pierdut batista Sașei, plecă repede, fără a răspunde sergentului, care-l întreba mereu : „Ți-e mai bine, domnule ?“

Pe bulevard, la lumina unei lămpi, scoase batista, o desfăcu. În ea, un plic. Rupse plicul. O scrisoare și două sute de lei. Citi repede rîndurile strîmbe cu litere mari. Sașa îi scria ca să nu vie acasă. Pe Malerian îl apucase furiile, strigase, rupsese mai multe scaune, luase un revolver, se încuiase în bibliotecă, strigînd că „o dată cu el a venit și rîndul altuia !“ L-a așteptat mult timp prin curte, neștiind ce să facă cu „nebunul“. Valeri are spasmiuri de frică. Scrisoarea se termina spunîndu-i ca să se ducă la un otel, să închirieze o odaie și să-i trimeată adresa a doua zi de dimineată. După mii de îmbrățișări venea un poscriptum. „Te împrumut cu 200 de lei“. Cosmin mototoli scrisoarea și vîrî banii în buzunar.

Îl „împrumuta“. Al doilea „împrumut“. El ține socoteala, știe tot ce i-a dat, și neapărat că va plăti aceste datorii. Tot... tot... afară de parale ! Banii nu sunt ai ei, ci sunt muncii, para cu para, de acela care zace în bibliotecă. N-a putut lupta contra pasiunii unei femei, unei nefericite, dar simte că nu trebuie să cază în rîndul lui Candian și al lui Mănoiu. Nu cumva și ei vor fi început prin a se „împrumuta“ ?

A ajuns în Calea Victoriei.

Poate că dacă Sașa nu întrebuița cuvîntul „împrumut“, l-ar fi scăpat de un scrupul de conștiință. Ea a voit să nu-i atingă amorul propriu, și tocmai această *evidentă* voință îl supără. Alt cuvînt nu găsea ? Uneori cuvintele sunt mai puternice decît faptele. Cîte nu fac oamenii ocolind să-și spună ceea ce fac. Bunul trai l-a schimbat, l-a prefăcut. Se simte slab, fără curajul de odinioară d-a se îmbrăca oricum și d-a trăi cum o da Dumnezeu. Orice-ar face, nu crede că a doua zi să fie așa de energic ca să-i trimeată banii înapoi însoțiți de cuvintele : „Am înțeles cuvîntul *împrumutat* și mă grăbesc d-a-mi plăti datoria.“ Și chiar dacă ar avea curajul ca să se arunce în voia soartei, cu Sașa cum rămîne ? Iubirea ei, oricum ar fi, e nemărginită. Cine nu a văzut-o cum îl îngrijește cînd se întîmplă să-l doară vreo măsea, nu-și închipuiește cum îl mîngîie, cum tremură și cu cîtă delicateță îi pune pe obraz o perniță caldă, cu sare, bineînțeles după ce l-a sărutat, cu lacrămile în ochi, în locul unde-l doare. Într-un rînd Gelina era bolnavă de friguri tifoide și pe el îl durea capul. Pentru Sașa nu era decît un bolnav în casă, și încă bolnav greu, îl durea capul. „Ce e [mai] mare rău pe lume decît durerea de cap ?“ Și Gelina tocmai acum se bolnăvi ! Nu face nimic ; îi trece ei, că n-are decît friguri... Durerea de cap însă... „nu e nimic mai rău pe lume ca durerea de cap !“

E ceva monstruos în iubirea Sașei, dar el s-o judece ? El e singura ei speranță și mîngîiere, el e fericirea și idealul unei ființe pentru care tinerețea a fost un lung șir de amărăciuni.

La Biserica Crețulescu bătu, lung și lugubru, două ore după miezul nopții. Cîțiva măturați tirșiau leneș lungile lor tîrnuri.

Unde să se ducă ? La ce otel ? Ar fi cutreierat toată noaptea dacă tăcerea și pustietatea stradelor nu l-ar fi oboșit. Simte însă că nici în pat, într-un hotel, n-ar putea dormi.

În dreptul palatului un cupeu se opri. Cineva sări pe trotuar, întinzîndu-i mîna. Era Candian.

— Tu, și noaptea, la ora asta ? O fată mare așa de tîrziu ?

— Am fost la un prieten, îngîna Cosmin, dar tu ?

— Ți-am spus că avem la mine „academie liberă“ cu dame foarte cumsecade și cu șampanie. La unu m-am pomenit cu cupeul ei. Mă chema, spuindu-mi că e bolnavă. Știi, nu pot să aduc la academie o cocoană mare, un nume ilustru. Sunt oarecari forme, *mon cher*. M-am dus și n-avea nimic. M-a primit rîzînd și cu ceai. De cîte ori petrec o seară acasă mă pomenesc cu cupeul. E d-o gelozie ! ho ! ho ! Dacă ar ști... dar pe fecior și pe vizitiu îi plătim și eu, și ea. Abia scăpai. Și, dacă vrei să-mi faci o mare plăcere, nu te mai duce acasă, ai cu mine, să vezi și tu „palestrele“. Sunt vro cîteva femei adorabile, și avem un diavol de nouăsprezece ani neîmpliniți, un diavol... A moștenit două milioane... Să vezi ce elegant taie băncile. E și o blondină, o nemțoaică adorabilă, e cu el, și nu știe decît să rîză, să bea șampanie și cîteva cuvinte, *obt la Manoi, apataș bancher, pun, pun la Lizi sau praafo, Lizi ! Cînd bate, căci joacă și ea contra amantului ei. E o frumusețe... O petrecere... Te rog să vii cu mine...*

Acasă nu, la otel e nehotărît, pe stradă e prea trist și prigonit de atîtea gînduri, mai ales de imaginea fioroasă a bătrînului. Ei, și dacă s-ar duce ? Poate că încercîndu-și norocul va îndoi capitalul și va putea plăti Sașei.

E ostent, slab și coprins de o adevărată boală în acea parte a sufletului care voiește și nu voiește.

— Merg, răspunse Cosmin.

— Te rog însă, *mon cher*, să fii mai vesel.

— Făgăduiesc, și nici n-am de ce să fiu trist.

La cel din urmă cuvînt, îi trecu prin minte figura sinistră a lui Malerian. Cosmin se strînse în umărul prietenului său.

— Ce, ți-e frig ?

— Aș, nu, nu vezi c-am nădușit ?

Dincolo de Episcopie cupeul apucă la dreapta și, după cîteva minute, se opri pe Calea Dorobanților, în fața unor case cu două etaje. Candian șopti cîteva cuvinte vizitiului, îi strecură o piesă de cinci lei, se întoarse către Cosmin și-l întrebă, arătînd spre etajul de sus :

— Îi auzi ?

În adevăr, strigătele și aplauzele lor se auzeau din stradă.

— Vesel, *mon cher* !

— Fii sigur, răspunse Cosmin emoționat.

IV

Candian îmbrînci ușa salonului și zise cu o voce teatrală :

— Domnilor și doamnelor, vă prezint pe Iorgu Cosmin, un tînăr *non plus ultra* ¹ !

¹ Mai departe nu se poate merge (lat.) — fără egal.

Mănoiu, un brun, cu părul creț, cu mustățile ascuțite, se ridică în picioare la masa de bacara și strigă :

— Ura ! Să trăiască Iorgu Cosmin !

După el cinsprezece guri repetară : „Să trăiască Iorgu Cosmin“.

Recomandația se făcu repede ; erau grăbiți ; îi aștepta bancherul gata d-a porni, la dreapta, la stînga și la mijloc. Mai întâi cu doamnele. Firește, „sunt oarecari forme în viață“. *Madame* Linica Theodorescu, *madame* Sevastița Pirigumenos, domnișoara Lizi Gottlib, cea cu „prafo, Lizi“, domnișoara Laura D..., pe numele de artistă, Loradonna, căci în curînd „va vorbi lumea de o nouă astră pe cerul muzicii cînd se va hotărî să studieze canto“, domnișoara Zozo, „un drăcușor șarmant, o nebună delicioasă“, după espresiile lui Candian, și coana Anica Mitulescu, o femeie ca de vro 45 de ani, atît de groasă că, pe scaun, pieptul i se unește cu pîntecele. Coana Anica îngrijește de apartament și de Candian.

Pe trei din domni îi cunoștea. Pe Alexandru Mănoiu, pe un student de la Drept din seria de acum șapte ani și pe d-nu N..., revizor școlar, doctor în litere și filosofie de la Gand¹.

Candian îi prezentă pe ceilalți. Domnul Pantazi, gros, lat și înalt, cu favoritele lungi și cănite, rentier, Georges Panicu, „diavolul“, clipește nervos și vorbește pripit, „singurul lui cusur ; încolo, inteligent, spiritual și *irrezistibil* în fața oricărei femei“, Mitică Fileanu, un tînăr ciupit de vîrsat, cu părul roșu, cu ochii albaștri și mici, ca două mărgele în fundul capului, are un unchi milionar în Craiova, și n-are „nici *atîtica* altă rudă“ (Candian își arătase vîrfurile degetului celui mic). Petre Leon, Mișu Popovici și Ionel Ludoveanu, „trei tineri plini de talent“.

¹ Oraș în Flandra orientală.

Candian, văzînd graba cu care se pregăteau toți ca să se așeze la masa verde, îi rugă să bea mai întîi cîte un pahar de șampanie în sănătatea noului prieten, Iorgu Cosmin.

— Coană Anico, *leagă-nă-te*, te rog, și prezintă-ne trei sticle extrasec.

Coana Anica se legăna în mers, parcă i s-ar fi scurtat, pe rînd, cînd piciorul drept, cînd piciorul stîng. Coana Anica însă încremenise cu ochii la biletele de bancă din fața lui Panicu. Perduse mult și de aceea auzea foarte cu greu. Candian vroi să schimbe rugăciunea în „pașolt ¹, coană Anico“, dar Georges Panicu îl întrerupse, clipind repede. Vorbește diavolul ? Se făcu tăcere.

— Ca-Candian, să trag taaa-lia-asta, ș-apo-poi să șam-șam-șampani-nizăm. Ce-cer scu-cuze don'lui Co-Cosmin.

— Să-i facem plăcerea, răspunse Candian (apoi mai încet la urechea lui Cosmin), e *irrezistibil* diavolul, taie băncile cu o eleganță neîntrecută și n-are decît nouăsprezece ani neîmpliniți. E irrezistibil !

Panicu perduse trei mii de lei cu o eleganță neîntrecută. Toți ciștigau, și revizorul, și studentul în drept, și Mișu Popovici, și Mitică Fileanu, și talentatul Ludoveanu, pentru ca să nu vorbim decît de acei cari n-avuseseră *cu dinșii* decît douăzeci pînă la cincizeci de lei. Numai Mănoiu și coana Anica Mitulescu perdeau. Ah ! coana Anica ? Nu mai auzea, nu mai vedea, nu mai mirosea, murise în ea tot, afară de o răsuflare grea și de o idee fixă : „Dacă n-ar fi aruncat mult pe primele lovituri, ar fi avut acum cel puțin 1.000 de lei“.

Panicu începuse cu o înfierbîntare războinică. Diavolul care nu împlinise încă nouăsprezece ani (ce talent !) trimetea cărțile la dreapta și la stînga c-o iuțeață într-ade-

¹ Marș ! (șterge-o) (rus., trecutul verbului *itti*, alterat).

văr minunată : zbîrniau răsînd postavul, ca niște săgeți scăpate din arcuri.

Candian se retrase la o parte cu Cosmin și începu să-i vorbească despre cei de la masa verde. Sunt numai pasiune. Oricare din ei, dacă ar fi studiat frumoasele arte, am fi avut și noi „Renașterea Italiei“. Să-i vezi despre ziuă, ce ochi scînteietori, „geniali“ chiar, în figurile lor palide de „savanți“. „Să se organizeze forțele productive și creatoare ale României și se va vedea de ce sunt capabili acești cunoscători profunzi ai vieții moderne. Revizorul este un savant în toată puterea cuvîntului, dar ce vrei să faci în țara românească ? În Franța de mult ar fi ajuns academician și profesor la Sorbona.“ Ionel Ludoveanu poate că e „primul condei“ în ziaristica noastră. Acel cap tătăneț închide în el un talent excepțional. N-a trecut decît patru clase gimnaziale și scrie articole de fond într-un ziar modern cu „aspirațiuni de ordine și de propășire“. Mitică Fileanu e tot ce a produs Craiova mai inteligent. Au vorbit și ziarele de modul strălucit cu care și-a susținut licența în drept la Paris. Profesorii „l-au strîns de mînă“, numindu-l, după afirmațiunea organului la care colaborează Ludoveanu, „*notre cher collègue*“¹. Un singur cusur are, și „poate că e o calitate“, e un fel de „socialist oportunist“ în politică. Are un program de idei atît de personale, că nu e de părerea nici a radicalilor, nici a socialiștilor din țară, și de aceea nu s-a sfiit a iscăli trei programe în șase luni cu ocazia a trei alegeri, dar, după cum zice el, toate la un loc alcătuiesc programul lui, bazat pe patru idei fundamentale : „Patriot ca român, conservator în fața diplomației europenești, socialist în fața capitalului și democrat în fața poporului“. Pantazi, un om serios

¹ Scumpul nostru coleg (fr.).

„d'un savoir faire“¹ și d-o energie fără pereche. La cărți e tipul cel mai tare. Privește câte o jumătate de ceas și-apoi pontează. El e organizatorul seratelor noastre, și revizorul, în limba lui de savant, îl numește „Salone al Fortunei, singurul care a știut să smulgă banda de la ochii norocului“. *Rentier*, e o vorbă. „E cel mai mare artist în felul lui.“ Cîștigă bani mulți, dar îl și costă. Cum să nu-l coste Linica Theodorescu ? A trecut ea de 30 de ani, dar e neîntrecută „în misterele sexului“. Dacă ochii ei, mari, negri și galeși n-ar bate-n galben, ar fi cei mai frumoși ochi din România. Într-o seară revizorul i-a zis „ochi de bou“. Linica s-a făcut foc, el însă i-a dovedit că așa zice Omer celor mai frumoși ochi din antichitate. E tare revizorul, nu e slab decît la pungă și la joc. Aruncă toată leafa p-o singură carte, și dacă perde, o lună de zile ne face „teoriile șansei“. Laura D... (niciodată nu i se spune numele de familie, un nume glorios în analele noastre), *Loradonna*, e slăbiciunea lui Mănoiu. „Se mai consoală de Xantupinoaia.“ ...Ia privește cum se apropie Ludoveanu de Sevastița Pirigumenos ! Pentru el ar fi un mare noroc. Dintr-o dată ar ajunge acolo unde Mănoiu n-a ajuns decît după multă răbdare și experiență. Și ea îl chinuiește cu un surîs rezervat. E și tînără, și frumoasă. La *palestre* nu vine decît rar, și „așa, pentru un gust“. Bărbat-său, un grec bătrîn, a plecat la băi, bolnav „de stomah, de ficat, de rinichi și, după cum spun unii doctori, și de inimă“. Ea s-a asigurat de un testament făcut de jurisconsultul B... și a rămas în București „sub pretext, *mon cher*, că iar e însărcinată“. Cînd aude grecul de așa ceva — căci o apucă în fiecă an în timpul cînd trebuie să plece el la băi — îl podidesc lacrămile de bucurie și-i depune, regulat, 5.000 de lei la Maurice Lévy. Scena se termină cu declarația solemnă a lui Pirigumenos : „Țu, Sevasti, mu rog, si mi-n-

¹ Capacitate de a se descurca ; abilitate, șiretenie (fr.).

gropa. eu porunțescu si rumui“. Și Sevastița, cu cîteva zile înainte de plecarea lui Pirigumenos, simte greață, oarecari ameteți, n-are poftă de mîncare și se desperează de scîrba ce trebuie să rabde o mumă pentru copilul ei. Anul acesta Pirigumenos, sărutînd-o, i-a zis : „Sevasti, știi de acum un an am avutu presentimentu și ci-am spusă. Sevasti, baga la capu și nu lăpăda“. „E convins, zise Candian, rîzînd în hohote, că în fiecă an Sevasti leapădă mai nainte d-a se întoarce el de la băi. Anul trecut l-am întîlnit la o serată și l-am întrebat : «Ce mai faci, nene Pirigumenos ?» Știi ce mi-a răspuns ? «Cum, nu știi ? ! în avgust am perdut un buiatu, o minune de buiat ! anu trecut o feta, anu ăsta un buiatu... merge bine, merge mine... nenea Pirigumenos !»“

Cosmin zîmbi, privind la Sevastița.

— Ai tras ! Ai tras ! strigă de la masa verde coana Anica c-un rîs forțat. Nu se poate, diavolul mamei, ai tras !

Lui Panicu îi căzuse un *trei-ochi* din pachet, cu care, peste șapte al lui, făcea tocmai *bac*. Se puntase pe amîndouă tablourile peste 1.500 de lei. Panicu clipi ametețit și, mai încurcat ca oricînd, dădu să spuie că nu trăsese, ci că-i alunecase cartea.

— Să mă, mă esplic. Eu n-am atin-tins-o ; a că-căzut, a alune-ca-căt sin-gu-gu-ră. Să mă judece co-co-coane-le !

— Frumos, musiu Panicule, frumos de tot, adică ce, eu nu țiu de cocoane ? ! zise Mituleasca, sculîndu-se după scaun.

Linica Theodorescu, Sevastița Pirigumenos și Loradonna o apucară de mîni, mîngîind-o fiecare cu cîte o vorbă bună : „Coană Anico, dragă“... „Anicuțo, fata mea, ce-o să fii dacă nu cocoană ?“, „Lasă, coană Anico, că trebuie să se schimbe șansa diavolului ; n-o să ție pînă mine ; ce,

„ești copilă ?” Adevărul e că coana Anica, ca și ceilalți, și mai mult decît ei, pierduse neconținut. Domnișoara Zozo sări la gîtul coanii Anichii, o sărută și p-o parte și pe cealaltă și, după ce-i șopti ceva la ureche, coana Anica se liniști. „Irrezistibilul” plăti amîndouă tablourile, „fi-fi-fiin’ că așa e e-el”, spre bucuria tuturilor, mai ales a talentaților Petre Leon și Mișu Popovici. După ce se liniștiră, Lizi Gottlib trase paralele zicînd : „Pun, pun la Lizi ! praaafo, Lizi !” Georges Panicu o apucă de bărbie și-o mîngîie, vroidînd s-o imite : „Pra-pra-pra-fos, Lizi”.

Candian arătă lui Cosmin pe Zozo.

— Ea, *mon cher*, a făcut pace, ea, c-o vorbă, c-un sărutat. Ce drăcușor șarmant ! Privește-o, Cosmine, ce bărbie rotundă, ce ochi umezi ! Dacă ar ști *cealaltă* cît iubesc eu pe Zozo ! Numele ei ? Zozo. Pronumele ? Zozo. Din părinți ? necunoscuți. Chiar ea ne spune rîzînd că, desigur, tată n-a avut și se îndoiește dacă a avut și mamă. Revizorul zice : „Zozo s-a născut ca Venus, din valurile... lunei”.

— Dar tînărul Panicu cine e ?

— Dacă mă crezi, nici eu nu știu bine. O invenție a lui Pantazi. Solone are un talent extraordinar d-a descoperi asemenea tipuri. A moștenit de curînd două milioane. Un an de zile a plimbat, pe la diferite petreceri de noapte, pe un alt tînăr, tot așa de bogat. Acela a trecut frontiera cu o doamnă din lumea mare. Acum a găsit pe Georges Panicu. Toți îl fac haz. Aruncă paralele cu atît sînge rece, că revizorul îi zice „forța morală personificată”. Băieții — Popovici, Leon, Ludoveanu și alții — se prăpădesc după el. Coana Anica îi zice *irezestibelul*. Pe Lizi Gottlib a luat-o dintr-un liceu de domnișoare ; fusese profesoară de canto, de limba germană și de pictură. Nu e urîta nemțoaica. Și are haz Panicu, o pune să joace contra lui, de *cabulă*.

— Pe cea din urmă lovitură, zise Pantazi c-o voce de bas profund, pui și eu doi napoleoni.

— Joacă Solone ? zise Candian. Pui și eu o sută de lei pe tabloul lui Zozo. Nu zău, pune și tu douăzeci de lei, e *punctul lui Solone* !

Cosmin se sculă de pe scaun.

— Bine.

— Stai, Georges, nu porni, Iorgu Cosmin te onorează.

— Așa te vreau, Cosmine, strigă Mănoiu, frecîndu-și mîinele.

Femeile se uitară curios la Cosmin. Juca întîiași dată. Se simțea coprins d-o veselie neînțeleasă. Uitase tot în această lume gălăgioasă și pasionată. Bancherul „dădu lovitură” și perdu pe ambele tablouri.

— E lovitura lui Cosmin ! strigă Mănoiu. Să șampanizăm în onoarea lui Iorgu Cosmin !

Femeile, cu coana Anica în frunte, repetară : „În onoarea lui Iorgu Cosmin !” Domnișoara Gottlib își innu-mără paralele : „Pun, pun, Lizi, praaafò, Lizi !”

Coana Anica dispăru ca să focă rost de șampanie. Georges Panicu declară că nu perde decît „ci-cinci mi-mii de lei în to-to-tal”.

Pînă să aducă șampania, se împărțiră în mai multe grupuri. Mănoiu luă de braț pe Cosmin și-l întrebă ce mai face, cum o duce cu studiile.

— Dar Sașa ? E bine ? Frumoasă femeie !

— Bine, răspunse Cosmin.

— Și Malerian ?

— Și... Mă rog, Mănoiule, coana Anica e rudă cu Candian ?

— Aș, rudă ! Coana Anica a fost de pe vremuri cea mai vestită „procuristă”. Acum trei ani cît p-aci să deschiză un pension de... cum a văzut ea la Paris. La Paris se dusesse anume pentru aceasta. Întîlnind pe Candian la Șosea și făcîndu-și cunoștința, i-a propus...

— Ce ?

— Nu ce crezi. Să-l recomande unei doamne... doamnă cu care trăiește astăzi. O văduvă de vro 40 de ani și un venit de 150 000 de lei. Cu o condiție : coana Anica să-l supravegheze. Și coana Anica, ca o femeie cu minte, ia din toate părțile și lasă pe băiat să-și facă gusturile, ba chiar ea i-a găsit pe Zozo, o fată în adevăr delicioasă.

Cosmin se puse pe gânduri. Cum ? Așa, pe nevăzute ? Numai după trup, după vîrstă și după bani ? Și el, Cosmin, cu atîtea scrupule ! Ce a făcut în comparație cu ei ? Este el vîndut, ca orice carne proaspătă, după mușchi și frăgezime ? Ar putea să nu se mai gîndească dacă n-ar fi acel cap mare cu ochii ca două gropi întunecoase și dacă nu l-ar prigonii privirea albastră și senină a Gelinei.

Ludoveanu, student în drept, Petre Leon și Mișu Popovici vorbeau încet p-o canapea. Ludoveanu le făcu semn :

— Tare e Solone ! A găsit unul și mai și decît cel de anul trecut. Habar n-are de cărți ! Încă o ședință, și ne scoatem lunile de băi. Știți ce a făcut Zozo pe tabloul ei ? L-a arătat același *nouă* de două ori.

— Și n-a observat ?

— Poți să joci cu el cum vrei. E orb.

Revizorul se opri în dreptul lor și, trecîndu-și mîna prin părul lui lung, zise, încîntat de el însuși :

— La spartani, tinerii nu vorbeau decît între ei. Sunteți demni de acea eroică cetate ! Apoi, rîzînd : Cum v-a mers la „palestre“ ?

— Cîteva sute de fiecare, răspunse studentul în drept.

Revizorul făcu semn lui Ludoveanu.

— Tînărul publicist se sculă repede.

— Cum mergi cu Sevastița ?

— Cam greu.

— Nu te-arăta prăpădit. Ar fi păcat, Ludovene. E frumoasă. E frumoasă, tânără, cu avere, și-ți spui eu... îi place. Dar... ceva mai imperial.

— Am înțeles.

Între revizor și publicist, o veche prietenie.

Panicu povestea doamnelor cum, la vârsta de 16 ani, era să divorțeze pe femeia unui prefect dacă brutalul administrator al județului nu l-ar fi închis contra legilor și nu și-ar fi bătut femeia în „sec-secolul“ nostru.

Peptul coanei Anichii intră pe ușă, și o salvă de aplauze o primiră în salon. După ea, o unguroaică cu șampania.

Se ridică toaste pentru toți. După afirmarea lui Panicu, nimeni nu este în stare să bea mai multă șampanie „bubună“ fără a se „a-me-me-me-meți“ ca el. Adevărul e că bea neconținut, ciocnind cu „ne-ne-ne-nea Pan-pan-ta-ta-ta-zi“, care n-a isprăvit nici primul pahar. Bea, vorbește fără să-l mai înțeleagă nimeni, strigă, sărută mâinele „ge-ge-ge-gentil-lelor do'ane și do' don-șoare“. Coana Anica a prins limbă și le mărturisește că pe cine a iubit mai mult a fost pe un tânăr care semăna așa de mult cu irezistibilul Panicu... îl vede înaintea ochilor.

— Și să mă ierți, musiu Panicule, continuă coana Anica, ștergându-și lacrimile, să te sărut și să-mi vărs focul de altădată.

Risete și aplauze. „S-a aprins coana Anica !“, „Să vie pompierii !“, „Focul de altădată care se varsă acum este o iubire și virtu-oasă și virtu-oală. Amor platonico-heghe-lian“. Observația revizorului atrase felicitările lui Ludoveanu și puse pe coana Anica pe gânduri. Mai târziu nu uită să-l întrebe încetinel : „Ce-o fi aceea ? nu e vro boală ? Nu prea mă simt bine.“

Tinerețea, veselia, șampania, libertatea și căldura răpiră pe Cosmin, ca un torent care smulge o rădăcină fără adâncimi. A fost dăstul primul pahar de șampanie, ca un curent căldicel să i se ridice de la ceafă în obraji, la temple, în sus și profund, încurcând și ștergînd imaginile triste, pregătind, în conștiința lui obosită, alt cîmp pentru alte grupări de impresii fermecătoare și necunoscute pînă atunci. Și al doilea pahar, al treilea. Lumea e cum ești. Sigur, omul trist este dușmanul lui însuși și al omenirii. Impresiile trebuie să se șteargă una după alta, una pe alta ; cine se gîndește mereu la o nenorocire e mereu nenorocit ; numai bolnavii suferă continuu de aceeași impresie. Dacă tu nu te vei ierta și iubi, cum să te ierte și să te iubească alții ? Numai nebunii refuză d-a lua parte la banchetul lumii. Urtarea este suprema mîngiere a tuturilor, și buni și răi. Să nu ne împotrivim naturei : noi suntem jucăriile ei, iar nu ea servitoarea noastră. Ochii lui Cosmin scînteiară.

— La -ce te gîndești, Cosmine, îl întrebă Candian, întinzîndu-i un pahar de șampanie.

— De unde știi că mă gîndesc ?

— Nu bei ?

— Al patrulea, e prea mult.

Prea mult ? De ce ? Dacă măsoari fitece lucru, ajungi la revolver. Revolver ?... Ce-a fi făcînd Paul Malerian ? Nici el nu îndrăzne... privea la revolver... și ce ochi !... Prostii... Candian nu este atît de cinic cum i se păruse lui. El și-a vîndut tinerețea pentru mulți, nu numai pentru el. Și ce-ar fi cîștigat omenirea dacă Candian, în loc să fi fost recrutat de coana Anica, ar fi ajuns un grăfier sau un judecător de instrucție ? Nimic. Cealaltă probă. Ce perde omenirea dacă Candian împarte banii unei văduve decăzute ? Absolut nimic. Ei, și dacă Panicu aruncă banii, de ce n-ar culege și el ? Numai așa ar putea să scrie Sașii : „M-ai împrumutat și mă grăbesc să-mi plătesc datoria“.

Se apropie de Candian și-l întreabă :

— Dar Panicu ce are de gînd ? Nu ne mai taie o bancă ?

— *Monsieur Georges*, strigă Zozo, dăstulă curte. Pe cine vrei să mai învingi ? E timp d-o bănculiță.

— Cărți noi, musiu ¹ Panicu, zise coana Anica luîndu-l de gît, ori ți-e frică de băieți.

— Mi-mie ? Nu mă cu-cunoști, co-co-coană Anico, răspunse Panicu. Într-o-tr-o zi am pe-pe-per-per... spu-ne ne-ne-ne Pan-Pan-Pan-tazi ²...

— Rău, neică, răspunse Pantazi, ți-am spus. Erai în casă la mine și mi-a părut foarte rău. Așa om energic și liniștit vă declar că, eu, unul, n-am mai văzut. A pierdut douăzeci de mii de lei în două ceasuri, și rîdea, făcea chef...

— Forța morală personificată ! zise revizorul.

— Așa e, așa e, beau acest pahar în sănătatea lui *Georges Panicu*, strigă *Loradonna*. Și după ce bău paharul de șampanie, termină cu o scară : a, a, a, a, a, a, a, a...

Toți se adunară în jurul ei, iar Panicu declară că „o asemenea sca-sca-ră merită o. o. o. o“... O „bancă“, vroi să zică, mișcînd minile ca și cum ar fi dat cărți. Roșu ca para focului, cu ochii turburi și lăcrîmoși, se încurcă de toate scaunele pînă la masa verde. Șampania și tutunul lucraseră serios asupra „irrezistibilului“. Domnișoara Lizi se așeză la dreapta lui. Coana Anica îi prezentă două pachete de cărți pe o tavă de argint. „Ca pe împărați te servesc, musiu Panicu !“ Servise și mulți împărați coana Anica ! În cîteva minute dăte două mii de lei. „Ce dracu, se gîndi Cosmin, care se așezase la joc, cînd perde, perde numai bilete întregi, și cînd cîștigă nu se puntează decît

¹ În textul de bază : *musu* ; corectat cf. ed. 1892.

² În textul de bază : *Pa-pa-pa-tazi* ; corectat cf. ed. 1892.

jumătăți.“ I se pare lui, ori ceilalți își retrag regulat jumătate din *mize* când perd ?

Coana Anica se sculă de la joc, dădu brațul lui Pantazi și ieși din salon. După câteva minute se întoarseră iarăși la braț. Se crăpa de ziuă. O lumină slabă și albicioasă pătrundea prin storurile ferestrelor.

— Dacă dăschideți un geam, vă tai și eu o bancă, zise rizînd Pantazi, și începui să se plimbe cu minele la spate.

— Solone descinde în rîndul muritorilor ! exclamă revizorul.

— Ce mi-mi-mi... (Ce minune, vroi să zică Panicu, care obosise dînd din mîni la dreapta, la stînga și la mijloc.) Să mă ră-ră-ră-răz... (Adică îi venise rîndul să se răzbune.)

Georges Panicu era foarte respectuos cu nenea Pantazi. Avea și de ce. Cui îi pare rău cînd perde ? Lui Pantazi. Cine îl sfătuiește ca să nu joace oriunde ? Pantazi. Cine-l introdusese în grupuri așa de vesele, de culte și de inteligente ? Cine dovedise celorlalți că este „irrezistibil“ în fața oricărei femei ? Și cine făcea istoricul „marilor lovituri“ date de el, fără a păli, ca un adevărat erou al jocului ? Firește, nenea Pantazi. Iacă de ce Georges Panicu se grăbi să pearză și cele din urmă lovituri și dădu locul lui Pantazi.

Pantazi începui să amestece cărțile.

Puntatorii se sculară ca să-și întinză oasele. Ludoveanu luă de braț pe revizor. Cosmin începui să se plimbe. Iar i se învîrtea pămîntul sub picioare. N-ar fi fost nimic dacă nu l-ar fi durut capul. Din întîmplare, trecu pe lîngă revizor și Ludoveanu și, fără să vrea, auzi câteva cuvinte : „Să nu puntezi mult la Pantazi“, zisese Ludoveanu revizorului. „Știu“, răspunsese revizorul. De ce să nu punteze mult ? Și de ce răspunsese celălalt „știu“ ? Știa ceva ? Cosmin mai avea 100 de lei. Îl doare capul. Îi e greață.

— Gata ! zise Pantazi aruncîndu-și favoritele pe umeri. Cine taie ? *Mon cher* Panicu, vrei ?

Panicu scîpă de cîteva ori cartea cu care vroia să taie, o *damă de treflă*, „cu care, cînd taie el, pra-praf să alege de bancher“.

— O să te că-că-că...

O să te căiești, vrei să zică el lui nenea Pantazi, cu o evidentă părere de rău, căci tăiasc cu dama de treflă. Așa e el, nici chiar lui nenea Pantazi nu-i poate tăia decît cu dama de treflă. Nu mai joacă decît să taie cu altă carte. Cine se pune cu cabula ?

— Gata, zise a doua oară Pantazi, și fiecare își luă locul, avînd cîte o cafea turcească în față.

În bancă erau 500 de lei.

— *A che-che-cheval* ¹, îngîină Panicu, și cîștigă pe amîndouă tablourile.

Pantazi surise și aroză ² banca. De trei ori perdu, apoi strică cărțile și ceru altele. Coana Anica se grăbi a-i prezenta un pachet, pe care Pantazi îl puse la dreapta, și începu să vorbească c-o repeziciune neobicinuită, să rîză, să gesticuleze și să glumească cu toate femeile. „Gata !“ strigă Pantazi, și întinse pachetul de cărți lui Panicu. I se păruse lui Cosmin, sau în adevăr Pantazi nu se atinsese de pachetul pe care-l adusese coana Anica ? Îl doare capul afară din cale, dar își va încerca norocul. Panicu ceru o damă de treflă și tăie. Era 1.000 de lei în bancă. De astă dată „*à che-che-cheval*“ perdu pe amîndouă tablourile. Și jocul începu tacticos. Toți punctau puțin. Numai Panicu arunca zvăpăiat biletele, încredințat că pînă la urmă dama de treflă va „so-so-ta“ ³ banca. Abia ajunsese la jumătatea cărților, și Pantazi își înzecise capitalul.

¹ Călare (fr.). La jocul de cărți, a miza pe două tablouri deodată.

² A distribui ce se cuvine jucătorilor (fr. : *arroser la banque*).

³ A cîștiga toți banii mancherului (fr. : *faire sauter la banque*).

Cosmin perduse tot. Candian îl împrumutase cu trei sute. În câteva lovituri le perdu. Candian îl împrumută din nou și-i recomandă să punteze *mai puțin*, căci așa se întâmplă uneori : „Sunt bănci *razuare*“. Cosmin nu-l ascultă. Cum e cu puțință să aibă cineva așa noroc ? E ceva în hazard care-l revoltă, și ar fi în stare să se arunce și el p-o carte. Nu se poate, trebuie să câștige odată ! Ah ! și capul ! A băut prea multă șampanie. Cafeaua nu i-a făcut nici un bine. Îi vine amețelă. Să nu i se întâmple ca pe Strada Doamnei... ce rușinos ar fi !... A mai rămas cu cincizeci de lei. Să-i arunce pe toți. I-a aruncat. A pierdut. E galben ca ceara și-i vine... Făcu semn lui Candian. Candian îl privi mirat și, neștiind ce are, îl întrebă :

— Să-ți mai dau ?

— Nu, răspunse Cosmin, strângînd din fălci. Afară... afară...

— În odaia mea de culcare, îi zise Candian dîndu-i brațul.

— Unde vă duceți ? întrebă Zozo, rîzînd.

— Venim acum, răspunse Candian.

Dar nu s-a întors decît el, spunînd celorlalți că amicului său nu prea-i e bine, nu e obicinuit cu șampania și cu nopțile albe, e „o fată mare“.

— Unde și-a făcut educația ? întrebă Sevastița Piri-gumenos.

— În pension la călugărițe, răspunse rîzînd Lora-donna, unde am învățat eu să scriu scrisori cu chei.

— Ce, vă jucați cu cheile ? zise coana Anica, bătînd pe umeri pe musiu Pantazi.

Rezultatul acestei talii : Georges Panicu perduse tot ce avusese în buzunar, mărturisind că rareori *dama de treflă* l-a trădat așa de grozav. Dar, cum izbuti el să

îngîne, va plăti Lizi pentru dama de treflă. Și Lizi răspunse : „Pun, Șorjic, pun !“

— Așa e ? întrebă Ludoveanu pe revizor, într-un colț al salonului.

— Da, răspunse revizorul, apoi, uitîndu-se la Panicu, care adormise pe un fotoliu : doarme ca Anibal după Capua !

Iorgu Cosmin e în odaia de culcare a lui Candian. I-a trecut greața, capul însă îl doare, mai ales în fundul ochilor. Tot e în mătase și broderii. Pe masa de toaletă vro zece sticlute cu parfum, cu apă de Colonia, cu brian-tină. În odaie, un miros aromatic și greu.

Uf ! s-a mai ușurat ! Îi venise rău. Șampania, fumul de tutun, gălăgia, jocul, mai ales jocul, îl făcuseră să-și pearză conștiința. I se păruse că el e altul, și ce curios este acest sentiment d-a te crede altul decît ai fost pînă atunci. Să vezi cum unul se stinge și că în pielea celui stins o nouă viață s-aprinde. Apoi un vîrtej care te soarbe și cineva care te scoate de braț afară, afară, la spațiu, la aer, la răcoarea tremurătoare a dimineții. Prima impresie cînd te trezești pe un așternut moale e neapărat plăcută, după o lungă călătorie... ce călătorie ?... Patul, de la picioare, i se învîrtește încet și lin, așa de lin, că această dulce rotațiune îl gîdelă d-a lungul trupului. A dormit ? E bolnav ? Cosmin nu știe. Bolnav sau nu, acum își dă seama de un secret al jocului și se înfioară... Coana Anica iese din sală cu Pantazi... Ludoveanu previne pe revizor ca să nu punteze mult, și acesta răspunde : „Știu“... Pantazi vorbește, rîde, gesticulează, glumește, cum nu e obiceiul lui, și, fără să amestece noul pachet de cărți, îl prezintă lui Panicu... Candian, împrumutîndu-l a doua oară, îl po-

Vățuiește să punteze mai puțin... Și toți, pînă și cel mai pasionat, Mănoiu, să joace așa de cuminte, lăsînd pe Panicu singur să azvîrle tot ce avea în buzunar?... S-a convins. Cărți măsluite. Ce rușine! Un tînăr milionar, înfumurat și fără experiență, aruncat în mijlocul acestor oameni... și să nu se găsească unul care să-i strige : „Nu vezi că te înșală ?“ Tutulor le trebuie bani și iar bani. La-comi și fără milă, au căzut pe el ca niște omizi pe un pom înflorit. Acum un an a fost în Muscel. Dincolo de Moșoroae a văzut un brad — cel mai nalt și cel mai falnic din acest codru secular, dar trist, aproape uscat — acoperit cu un fel de scamă fumurie, ce curgea de la ramuri în jos. Un rucărean i-a spus că încă doi ani, și vijelia va abate pe „Domnul brazilor“ din cauza milioanelor de parazite cari l-au supt, încetul cu încetul, de la rădăcina din stîncă pînă la vîrfurile din nouri. Cum ar putea să se scuture de parazite un Georges Panicu, un creștinizat de noroc, care bea, fumează și joacă, fără să fi împlinit măcar nouăsprezece ani ? Și după ce el va cădea sub mulțimea și mîncărimea parazitelor, altuia îi va veni rîndul, tot așa de tînăr și de bogat... Cît de luxoși apar, la Șosea, paraziții de ambele sexe !... Parazit de parazit, de partizit, ca niște ghirlande otrăvitoare se întind de la om la om și-si trec din mînă în mînă averile altora. Amanta lui Candian a moștenit pe bărbat-său, un mare proprietar. Candian își umple buzunarele de la văduvă. Coana Anica scutură buzunarele lui Candian. Domnișoara Zozo trăiește în socoteala amîndurora, și cine știe cine întinde de buzunarele domnișoarei Zozo... Parazit !... Scîrboasă viață !... Ușoară viață !... Nu ți se cere decît lipsa totală a simțului moral. încolo poți să fii dăștept, cult... de talent... Atît mai bine, vei fi un parazit mai armat, mai perfect și vei ataca mai sus !... Și el e parazit ?... De mult simte că se

duce în jos, în jos, dar cel puțin pînă acum cădea în lumină. Din noaptea aceasta a intrat pe gura unei prăpăstii fără aer, fără lumină, fără fund... cine-l mai poate reda luminii și seninului?... Ce senine sunt privirile Gelinii! Ochii ei sunt adinci ca cerul, și părul, cînd se peaptănă, îi cade, ușor și luminos, ca aureola Fecioarei de pe icoana la care se închina el cînd era mic... Cînd era mic?... O grădină mare cu pomi înalți... dealuri, cu vii... orașul... casa... fără mumă... Ce rău e să nu ai mumă... Cine să te mîngie?... Ah!... Ah!... Nu mai simte nimic...

Ce vis frumos! Era cu Galina la un șipot rece din coastele cu vii ale orașului său natal. Să te întorci la copilărie, aducînd cu tine tot ce-ai găsit mai divin, iacă un vis fericit!

Cosmin se freacă la ochi. Nu e copil, nici pe dealurile cu vii stufoase, și nici nu are lîngă dînsul pe... ci pe Candian.

— E douăsprezece ore, *mon cher*!

— Da? Aș vrea un pahar de apă, mi-e grozav de sete!

— Dar ce ai?

— Sunt dezgustat..

— Ei, ce-ai făcut?

— Am băut, am jucat, am jucat și m-am convins de un lucru revoltător.

— Ce? întrebă Candian, și se înroși puțin, apoi privi la prietenul său cu un surîs milos.

— A! e ceva mizerabil!

— Ei, spune, ce e, ce-ai văzut, sau ce ți s-a părut?

— Nu mi s-a părut, am văzut!

— Ce-ai văzut?

— Pantazi a jucat cu cărți măsluite.

— Da, ai dreptate, răspunse liniștit Candian.

— Și cărțile erau potrivite pentru Panicu.

— Da, așa este.

— Și voi știți !

— Se înțelege că da.

Cosmin, revoltat de atîta liniște, strigă, privind țintă în ochii lui Candian :

— Este o crimă ce faceți voi cu acel nenorocit !

— Convențional, așa e, ai dreptate, răspunse Candian, natural însă, nu. Te rog să crezi, *mon cher*, că Georges Panicu n-a muncit pe paralele lui nici cît au muncit, ast-noapte, Pantazi și coana Anica. A moștenit.

— A moștenit, n-a muncit, dar e proprietatea lui, și nimeni nu are dreptul să i-o fure...

Lui Cosmin îi tremura glasul de emoțiune.

— Dar bine, *mon cher*, zise Candian rîzînd, după ce că e proprietar, tot alții să-i păzească proprietatea ?

— Candian ! Candian ! strigă Cosmin apucîndu-l de umeri, voi nu vă dați seama de ce faceți ?

— Nu, căci am trecut de criză. În curînd și tu vei fi mai liniștit ca mine.

— Eu ?

— Da, Cosmine, da, mai liniștit ca mine.

Afară, în spațiul fără tavan, Cosmin se simți mai bine. Încă o dată se simți liber înainte d-a-l înghiți acea prăpastie fără aer, fără fund, fără lumină...

V

Niciodată nu se va mai întoarce. Glasul lor, sitav de ris și de băutură, îl aude în fundul urechilor. Privirile lor șirete, figurile lor obosite și palide le vede încă, ne-

știind cum să și le șteargă din minte. Dar încotro ? Nicăieri ! Fără casă, fără prieteni buni și onești, fără mângâiere și fără ideal. Îi e foame și n-are parale. La cin' să ceară ? Nimeni nu-i va da, afară de ea, ea care l-a obișnuit, de doi ani trecuți, să nu aibă nici o grije, nici o mîhnire, nici o durere.. Altădată putea să rabde. Fusesse bine armat contra tuturor împrejurărilor, suferind cu înlesnire, cu naivitate, cu eroism. Acum se simte învins. Dacă cineva i-ar fi zis la timp „sărăcia nu dezonorează“, sau „sărăcia d-acum va fi gloria ta“, nu ar fi cerșit un adăpost străin, care l-a transformat, l-a moleșit și l-a făcut să tremure la orice impresie neplăcută. Degeaba ! Așa s-a întîmplat, și acum se simte neputincios în lupta pentru existență. Ce ușor e să faci planuri cînd altul ți-aprinde focul iarna, cînd altul îți face ghetele și îți întinde masa ! E chiar plăcut. Fără griji, leneș, tot d-a gata, și în fundul acestei odihni, un viitor iarăși d-a gata, ca și cum lumea n-ar merge fără asemenea monarh nepăsător... Nici o grije, nici chiar grijea bestiei... Și după o asemenea viață ?... Oboșit, înfomat, tremurînd, fără bani, fără amici, întinzînd pe Calea Victoriei, neștiind unde va mânca astăzi și unde se va culca diseară. Să se reîntoarcă la viața d-odinioară ?... Dar cu ce ? Unde sunt vechile arme ? Și examenile nu și le-a trecut. I-ar trebui o forță extraordinară, și el simte bine că din această forță nu are decît o pîrticică : onoarea d-a nu ajunge ca un Mănoiu, ca un Candian, ca un Pantazi. Ațît nu e de ajuns. A face, iar nu a nu face, a lupta cum trebuie, iar nu a te scîrbi de lupta altora... Ce mult se cere... Îi e foame, cel puțin acuși să aibă ce-i trebuie.

Ce curios l-au privit doi domni ! Desigur, e descompus. Nu s-a uitat în oglindă. E și ridicul. Mai bine rămînea la Candian. Dacă s-ar întoarce ?... Iar acolo ? Să-i spuie

că n-a mincat, că n-are unde dormi, că nu se mai poate duce la... Imposibil... Nici o mină curată care să-i susție, nici un cuvînt amical. Să scrie lui tat-său ? Se căută prin buzunare. Nimic. Parcă i-a dat un rest de la birt. Unde l-a pus ? După o noapte ca aceea cum. să-și mai aducă aminte ? Se uită la ceasornic. Unu. Ceasornicul i l-a dat tat-său. Cit o fi scris bătrînul grăfier pentru acel ceasornic ! Să-l amaneteze. Dar dacă cămătarul va privi bine în figura lui ? Te pomenești că-l întreabă de unde are ceasornicul ! E ușor să răspunzi „*e al meu*“, cu un ton semeț, cînd ai alt chip, dar după o noapte de rușine nu e așa de ușor.

Cosmin, abătînd pe Strada Clementei, cu capul în jos, cineva îl opri repede.

— Ce faci ? de unde vii ?

Șașa Malerian !

— Unde-ai dormit ? Ești bolnav ? îl întreabă ea luîndu-l de braț. Brațul Șașei tremura.

Ce să răspundă ?

— Ce ai ?

— Nimic, răspunse el, abia îndrăznind să ridice capul.

Și voind s-o întrebe și el ce are, văzînd-o cu cercuri vinete în jurul ochilor, nu avu dăstul curaj, neștiînd cum să-i zică, *tu sau d-ta*.

— Tu ai ceva, Cosmine ! Minele reci ! Ai friguri ! Oh ! Doamne, toate odată !

— S-a întîmplat ceva ? întreabă Cosmin, aducîndu-și aminte de ceea ce văzuse în bibliotecă.

Șașa îl întoarse pe Strada Vămii și, ducîndu-l în ulicioara strîmtă și umbrită de salcîmi care dă în curtea Bisericei Bradului, începu să-i vorbească repede, privind în toate părțile :

— Să nu te sperii... Nu e nimeni de vină... Oh ! Doamne, bine că te-am întâlnit... N-a trecut un ceas după ce te-ai dus... eu nu adormisem... nu știam unde ai plecat... Am auzit o detunătură de revolver... Cum mi-a zvicnit inima din loc... Dacă s-o fi întors ?... Și m-am gândit la tine... Gelina a sărit din pat strigînd : „S-a împușcat!“... „De unde știi ?“... Ea nu mi-a răspuns... A aprins lumina-rea și s-a repezit pe scări... M-am dus și eu... Am deschis ușa... Să nu te sperii... zăcea întins în bibliotecă...

Cosmin își retrase brațul de la brațul ei. Se șterse de nădușală.

— Săracu' Malerian ! mormăi Cosmin și, aproape în același timp, simți stingîndu-se în el o frică adîncă.

— Să nu te sperii... Așa a fost să fie...

Cosmin tăcu. Așa a fost să fie ! Și totuși, nu s-ar fi putut să fie altfel ?

— Sașa, răspuse el, Sașa, mi-e frică... Cine l-a ucis ?

— Mai încet ! El singur, răspunse Sașa, cu mirare și cu grije. Nu fi copil... nu fi copil !... De ce ți-e frică ?... Dacă nu te întâlneam ! Ce-ar fi zis lumea să nu te vază !... Trebuie neapărat să vii acasă... Gîndește-te...

— Ai dreptate...

În adevăr, ce ar zice lumea ? Trebuie curaj, curaj mare în marea artă a vieții. Candian are dreptate. Și acest gînd îi dădu curajul s-o întrebe :

— Un' te duceai ?

— Am lăsat pe fete cu soră-mea și vroiam să tocmesc doliul. Te rog însă pe tine. Șade rău să-l las singur.

Îi dădu parale, îl strînse de amîndouă mînele, îi spuse încă o dată să nu se sperie și se depărtă, privind îndărăt pînă ce dispăru.

Cosmin se întoarse în Calea Victoriei. Se opri, așteptînd o birje liberă... E de mirare... De necrezut... Primul

mort pentru care trebuie să cauți pe ciocli. Tot el să-l îngroape?... Care om a putut să zică : „Eu am fost mai tare decît împrejurările ?“ Omul e slab, e decăzut, e păcătos... foamea îl face să tremure... Trebuie să intre la „Costandin“ să mănînce ceva... Dacă n-ar întîlni pe Prințul... Ce ironie !... Să-i mănînce și din paralele de înmormîntare !... În care autor citise o legendă stranie... O femeie, împreună cu amantul, și-a ucis bărbatul și doi copii vitregi. Scena se petrece într-un castel așezat pe malul unui torent. Castelul cu turnuri înalte e cufundat în păduri seculare. Femeia plinse toată ziua de ochii servitorilor. După înmormîntare, pe la miezul nopții, se închide cu amantul ei într-o sală vastă, cu pereții acoperiți cu armuri și cu portretele strămoșilor bărbatului ei. În mijlocul sălii, masă întinsă, cu bucate delicioase, cu vase de argint pline cu vin spumător. Se așează unul în fața celuilalt. Afară, vijelie. Fulgerile întunecă flăcările torțelor înfipte în felinare. Torantul se umflă și rostogolește stînci mari, smulse din maluri. „A ce miroase carnea ?“ o întrebă amantul, scăpînd furculița din mînă. „Mănîncă, îi răspunse ea, mănîncă, e de căprioară.“ „De ce e așa de roșu și de gros vinul ?“ întrebă amantul, scăpînd cupa de argint în mijlocul mesei. „Strugurii au fost prea copti“... Și n-apucă să sfîrșească, că vîntul se umflă și sparge ferestrele vechiului castel. Amantul se ridică în picioare și, abia putînd să vorbească, îi zise, arătînd la portretele care se mișcau de vijelie : „Tu nu-i vezi ? Se mișcă și ne-arată ! Nu-i auzi ? Bătrînul acela, îmbrăcat numai în zale, a dăschis gura. N-ai auzit cum ne-a zis : «Mîncăți din ei, beți din ei și nu știți a ce miroase carnea și vinul ?»“

Cosmin iuți pasul. Își scoase pălăria. E nesuferit de cald. Ce închipuire sălbatecă ! Sfirșitul legendei : amantul înnebunește și se aruncă pe fereastră în torentul de

sub zidurile castelului, iară ea cade moartă la picioarele
acelui bătrîn fioros, îmbrăcat numai în zale... Dar ce are
a face această istorie cu foamea lui ? Închipuire de oameni
bolnavi. Toată epoca feudală e plină de asemenea orori.
„Pi ! ce prostie !“ Ştie de ce i-a trecut prin minte acel
basm fără gust. „Mi-am închipuit că voi mînca din para-
lele de înmormîntare.“ O copilărie ! Tot atît de vinovat e
el ca şi fabricantul care a făcut revolverul, ca şi acela care
a inventat iarba de puşcă... Abia îl mai ţineau picioarele
de foame. „Trebuie să mănînc !“ Şi dispăru în grădina de
platani de la birtul lui „Costandin“.

VI

A doua zi toate ziarele din capitală anunţau moartea
tragică a „veteranului profesor Paul Malerian, unul din
stîlpîi culturii şi redeşeptării noastre naţionale“. Organul
„moderat cu aspiraţiuni de ordine şi propăşire“, la care
colaborează cunoscuta pană a lui Ionel Ludoveanu, de-
scria pe larg viaţa „de virtute şi de muncă eroică a lu-
ceafărului cultural“. După ce pomenea toate operele di-
dactice ale răposatului, încheia : „A trăit, s-a jertfit, a lu-
minat. Şcoalele noastre să-şi cernească drapelele. Unui
sufle mare, un mare omagiu ! Din viaţa lui a scăpărat
lumina, din ţărîna lui va renaşte virtutea ! Fenix pe care
revoluţiunile nu l-au putut stirpi din mijlocul popoarelor.
Ce martir ! Cînd a crezut că naţiunea nu mai poate aş-
tepta nimic de la el, ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un
glonţ de revolver !! Înainte de toate însă, noi, toţi elevi
ai lui şi ai operilor lui, să imităm exemplul d-lui ministru
al instrucţiunii publice, carele, şi astă dată, s-a grăbit
a dovedi că-şi înţelege înalta misiune : d-sa a delegat pe

eminentul revizor, d-nu N..., ca să salute la mormint pe acela care a luptat pentru ordine prin disciplină, pentru propășire prin lumină“. Se cunoștea pana lui Ludoveanu, în colaborare, desigur, cu revizorul școlar, mai ales în partea privitoare la „ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un glonț de revolver“. Sașa rugase pe Cosmin ca să dea notițe pe la toate ziarele, pentru că (după cum recunoștea și ea) bătrînul avea drept la toate onorurile¹. Cît pentru dîric, nici vorbă, de clasă întâia. Douăzeci de popi, un arhiepiscop și un episcop vor oficia slujba în Biserica Sf. Gheorghe și la Cimitirul Șerban-vodă. Colegii lui Malerian vor purta panglicele și perna de catifea, încărcată cu toate decorațiile : serviciul credincios, „Bene-merente“, clasa a doua și întâia, „Coroana“ și „Steaua României“. Sașa Malerian, pentru ea și pentru fete, a poruncit un mare doliu, rochii lungi și zăbrănice de la pălărie și pînă în pămînt. Gelina s-a împotrivit, susținînd că „exagerațiile îi fac rău“. Firește, Sașa i-a închis gura, aducîndu-i aminte că „se cuvine a fi mai respectuoasă cu sfintele rămășițe ale părintelui ei“.

Cosmin e în odăița din fund. Și-a pus coatele pe masă și capul între mîni. E obosit, e nervos și nu poate să urmărească un șir regulat de gînduri. Da, și-a zis foarte bine la birt : tot atît de vinovat e el de ce s-a întîmplat ca și acela care a inventat iarba de pușcă. Dar atunci era departe... Ce are a face distanța ?... Aproape sau departe, ori ai dreptate, ori nu ai... Și cioclii cari bat cu ciocanele în porți nu mai isprăvesc ?... Putea să mai trăiască ?... E o întrebare... Cînd cineva e așa de bolnav nu se poate zice că și-a scurtat zilele... L-a apucat furia ?... Altădată n-a fost nebul ? În adevăr a fost, și nu s-a omorît... Sașa

¹ În textul de bază : *onorile* ; corectat cf. ed. 1892.

plinge ?... Se vede că povestește cuiva cum s-a întâmplat... A povestit de o sută de ori. Femeilor le trebuiesc impresii... Ah ! să înceteze odată !... Ce nesimțire !... Și e nesuferit să simți în tine o a doua persoană care te judecă... De ce s-a ucis ? De ce i-a venit furii ? De ce s-a bolnăvit ? De ce altădată, fiind în aceeași stare, nu s-a gândit să-și curme zilele... Sunt unele cuvinte inocente cari te prigonesc... După doi ani trecuți, aude pe tat-său cum îi zice : „Ești mare, să fii cuminte !“... Dar îi aude glasul uscat, îl vede cum mișcă gura... Să fii cuminte... să fii cuminte ! E revoltător să auzi aceleași cuvinte... Cînd a început vina ?... Cum a început și ce putea să facă ?... Cum să reziste ?... Cine l-a îndemnat ?... Ah ! e un demon în om care își bate joc de toate planurile lui, de toate hotărârile lui și, după ce-l încurcă, se oprește asupra faptelor, și atunci e teribil de elocinte, de clar, de neîndurat. Atunci îți spune : iacă ce-ai făcut, iacă ce trebuia să faci. Și acestui demon oamenii îi zic conștiință !... Acest demon se bucură de frica care-l coprinde cînd se gîndește să se ducă în bibliotecă. El e care-i zice : „Du-te să-l vezi, ești dator să-l vezi, dar nu vei îndrăzni !“... Cine vine ? Un fișit de fuste, același fișit de acum cîteva zile... Ce caută ?... Ș-acum ?... E dezgustător !...

Cosmin sări în picioare. Sașa Malerian dăschise ușa. Nu mai găsise pe nimeni ca să-i spuie cum s-a întâmplat ? Iacă o ființă care știe ce vrea și nici acum nu e în revoltă cu demonul din ea.

— Ce vrei ? o întrebă Cosmin cu asprime.

— Cosmine, zise Sașa luîndu-l sfiicios de mîină, te rog să vii pînă jos...

— Unde jos ?

— În bibliotecă. Doi prieteni întreabă de tine, un jurnalist și un revizor școlar. Au venit să ia notițe, unul pentru ziar și celălalt pentru discursul de la cimitir.

— Și ce să le spui eu ?

— Te rog, *mon ange* ¹...

Cosmin își întoarse privirea spre fereastră. Sașa se opri din vorbă. Aștepta un răspuns. Ce va zice lumea care îi cunoaște ? Ce vor zice cei doi prieteni dacă Cosmin nu ar vrea să vie ? Iacă ce o muncește pe ea și nu îndrăznește să-i spuie. I se păruse că e bolnav. Cosmin mototoli un petic de hîrtie. Ce să facă ? Femeile... sunt nesimțitoare. Nu putea să-i zică altfel ? Iorgule, Cosmin, altfel, altfel, dar „mon ange” ? Ce este în el de inger ? Ce om are vreo parte îngerească ? „Mon ange” i-a zis în nopțile de plăceri și de rușine. Aceste cuvinte îi amintesc o fericire scîrboasă acum, cînd celălalt stă drept, cu mînele pe piept... De nu i-ar fi rușine, ar întreba-o dacă rana i se vede, dacă a închis ochii, dacă i-a închis bine... Ce laș !... Ea e bărbat, el e femeie... un bolnav fără voință...

— Te rog... trebuie să vii... zise Sașa mîngîios.

— Așa e. Trebuie să viu. Spune acelor domni că viu îndată, răspunse Cosmin fără a-și întoarce privirea.

— Mă duc, zise Sașa mulțumită, aproape veselă.

Sașa plecă. Cosmin se uită în oglindă. Slab, galben și cu pleoapele roșii. Se peptănă și ieși din odaie.

Dăschise ușa bibliotecii. Un miros greu de flori și de luminări. L-a văzut ! Da, s-au văzut unul pe altul ! O nădușală rece îl trece de la frunte pînă la genuchi... Ce nas enorm !... Un ochi i-a sărit, și în locul lui un rotocol de plastore roșietic.... Celălalt nu e închis bine... E ceva în fund care licărește, sau i se pare ?... Acel ochi e teribil... Dacă n-ar fi nimeni, ar fugi... „Mi-ze-ra-bil grăfier”... Îi aude încă cuvintele din urmă... Ce cap poartă pe umeri ? În el vorbesc toți, și morții și viii, și acel demon triumfător... A înnebunit ?... Acest gînd îl scutură, îi dădu curaj

¹ Ingerul meu (fr.).

și se îndreptă către prietenii săi. Le întinse mîna. De nu ar tremura ! Nu, nu a tremurat, e un curaj în momentele supreme pe care-l simte orice om.

Cîteva doamne. în picioare. O femeie bătrînă apără pe Malerian cu un mănunchi de busuioc.

— Cum te simți, d-le Cosmin, după o noapte albă ? îl întrebă încet Ludoveanu.

— Dragă d-le Cosmin, îi zise revizorul școlar, surîzînd, am aflat de la Candian că d-ta cunoști de doi ani pe bătrîn... că ai trăit sub protecția lui...

Da, îl cunoaște... așa e... sub protecția lui... ei și... unde vrea s-ajungă ?... Ce vrea să-l întrebe ?...

— Da, răspunse Cosmin, îl cunosc, de doi ani, relațiuni între el și tatăl meu...

Desigur, e cineva în el care vorbește. „Numai între el și tatăl tău ?“ E bine să se stăpînească. Cu acești oameni îți pierzi mințile !

— Foarte bine, domnule Cosmin, continuă revizorul. Îl cunoști bine. Eu sunt delegat din partea d-lui ministru ca să salut printr-un discurs pe valorosul profesor. Dacă ești bun, să-ți spui, încet și pe scurt, planul discursului meu. Aș dori să-ți dai părerea, fiindcă cunoști pe acela care o viață întregă a luptat „pentru ordine prin disciplină și pentru progres prin lumină“.

Ludoveanu se uită lung. Îi luase fraza, dar, pentru un prieten... Și el profitase de la revizor de figura cu Brutus, cu toate că un personaj sus-pus îi atrăsese atenția că Brutus este al demagogilor.

— Voi începe cu omul în sine, urmă revizorul, apucînd pe Cosmin de un nasture al redingotei, cu omul în sine. Cine a fost, ce este azi și ce va fi mîine ? În această parte a discursului mă voi opri asupra virtuții. Virtutea e

nota dominantă a omului care se duce, lăsînd o soție neconsolată...

Dacă mi-o spune tot discursul ? se gîndi Cosmin. E o comedie nesuferită pe care o joacă în urechile lui acest cartofor pe care l-a văzut, o noapte întregă, înșelînd la cărți.

— O... soție neconsolată, urmă revizorul, două fiici neconsolate și neconsolați pe toți aceia asupra cărora s-a întins generozitatea sa.

— Această parte e bine, îi zise Cosmin, năbușit de căldură. A doua parte.

— Îndată. Pe bătrîn îl voi compara cu un erou din prima epocă a republicii romane, cu Cincinat bunioară. Pe soție, cu o matroană al căruia ideal rămîne închis în *larii* casei... (*larii* fusese pronunțat gros și cu gura rotundă...) puritatea vetrei și creșterea în virtute a copiilor...

Cosmin citea prin geamurile bibliotecii : „Virgilius Maro, Marcus Tullius Cicero“. Revizorul îl trase de mîneacă. Puritate, virtute, larii, tot trebuia să asculte.

— Crez că e dăstul, zise Cosmin revizorului. Această parte va fi admirabilă.

— Și de ce voi face aceste comparații ? zise cam tare revizorul. Pentru ca să ajung la concluzia că sub cerul modern se găsește un templu antic, templul virtuței : casa lui Malerian ! Ș-apoi, într-o orațiune directă, mă voi adresa la toți cîți l-ați cunoscut (revizorul se aprinse : intrase o doamnă tînără și elegantă) cam astfel : amici ai lui, spuneți voi ce este casa lui ! Copii ai generozității lui, spuneți voi unde și-a așezat virtutea locașul ei favorit?... (Văzînd că nu-l ascultă doamna elegantă, scăzu glasul.) Și voi încheia rugînd pe Dumnezeu ca toate căminele să fie ca acela al lui Malerian, pentru mărirea și gloria neamului românesc.

Cosmin simți că răsuflarea i se oprește. Dacă și celelalte părți ale discursului vor fi tot așa, comedia va fi desăvârșită. Toți vor insulta pe acest nenorocit ? Ce crimă a comis ca să merite o asemenea batjocoră ? Cosmin simți o milă caldă, care îi aduse lacrimile în ochi, și începu să plângă, cercînd în zadar să-și oprească plînsul. Își cerea iertare prea tîrziu. Dacă ar fi avut dăstul curaj, ar fi dat în genuchi i-ar fi acoperit mînele cu sărutări și i-ar fi strigat : „Iartă-mă ! iertarea din urmă este divină, este eternă !“...

Revizorul, abia stăpînindu-și mulțumirea, îl luă de braț și îi șopti amical :

— Așa sunt toate inimile mari, ca a d-tale ! Să ieșim, te rog... Să-ți spui drept, sunt momente cînd eu, pe mine, mă fac să plîng.

Cosmin își retrase brațul cu un „te rog“ pe care revizorul nu-l înțelese. Ieși din bibliotecă. Sui repede treptele scării. Pe la mijlocul coridorului se izbi de cineva. Ridică capul. Era Gelina îmbrăcată în negru.

— Plîngi și d-ta, domnule Cosmin ?

Și-l privi senin și lung.

Ah ! acești ochi vii se aseamănă cu ai mortului ! Să răspunză ? Ce să răspunză ? Sunt oameni cari n-au dreptul să plîngă... Lacrimile lui fac parte din comedia revizorului, din minciuna tuturilor aceloră pe cari i-a văzut aseară jucînd și înșelînd. Și ea, ca o sfîntă îndurerată, nu se mișcă, stă drept, nu clipește, așteaptă un răspuns... Ce vrea ?... Ce vrea ?... Tăcerea ei judecă, osîndește, execută... Să fie rea, să-l insulte, să-l palmuiască, dar să nu-l privească așa... În sfîrșit, s-a smîcit din loc și s-a repezit în odaia lui. S-a aruncat în pat, cu capul în pernă. Aci e liber să plîngă, dar nu mai poate.

După ce Cosmin ieșise din camera mortuară, Sașa Malerian intrase, dorind să întâmpine pe soția unui doctor cu renume. Sașa Malerian primi politicos distinsele condoleanțe ale acestei doamne, care regreta că nu consultase pe „doctorul”, convinsă că l-ar fi scăpat. Nu doară că-și lăuda bărbatul, dar a făcut atâtea minuni ! Pe unul l-a scăpat după ce-i pusese lumina în mână. Sașa Malerian se șterse la ochi, mărturisind că îi pare rău de această greșală, și începu să-i povestească cum „s-a întâmplat cazul, când e să cază nenorocirea pe om”. „Mi-nchipuiesc, dragă doamnă, câtă suferință și ce pierdere ați încercat.” Sașa însoți pe doamna, „ce fusese atât de gentilă”, pînă la scară, apoi se apropie de revizorul școlar și de Ludoveanu.

Ludoveanu îi făgădui că „dacă doamna va binevoi să-i dea, peste cîteva zile, mai multe detalii”, va scrie un studiu întreg.

— Negreșit, răspunse ea tînărului scriitor, să poftiți cînd voiți...

— Pierderea, doamnă, e dopotrivă de mare și pentru d-voastră, și pentru țară.

— Oamenii mari, zise revizorul ascuțindu-și glasul, sunt pentru popor ceea ce sunt părinții pentru copiii lor.

— Oh ! ai dreptate, domnule, răspunse Sașa, fără să fi înțeles bine două lucruri : cum sunt oamenii mari și cum sunt ei pentru popoare ?

— Să-mi dați voie, doamnă, zise revizorul, ca să vă espun, în cîteva cuvinte, planul discursului meu. Crez că e o înaltă datorie ca să fac cunoscut esența celor ce voi avea onoarea d-a spune corpului profesoral, elevilor și amicilor marelui profesor.

— Poftiți, domnule, poftiți, răspunse Sașa, făcînd semn bătrînei cu mănunchiul de busuioc ca să apere figura alb-vînată a lui Malerian.

Revizorul începu cu prima parte : omul. Nota caracteristică : virtutea ; căminul : templu antic ; concluzia : pentru gloria și mărirea țării așa ar trebui să fie toate casele. Când ajunse la orațiunea directă, „amici ai lui, spuneți voi... copiii generozității lui, spuneți voi“... Sașa începu să plângă, căzu pe un scaun și ceru un pahar cu apă. În camera mortuară nu mai rămăsese decât bătrîna cu apărătoarea. Revizorul era încîntat de efectul de *mîine*. Sașa felicită pe orator, asigurîndu-l că răposatul merită un asemenea discurs, rugîndu-l însă ca să-i permită o mică observație, privitoare la „înaltele fețe bisericești“. Oratorul se arată fericit într-o înghinare curtenitoare : „O ! doamnă... cum de nu... vă rog... nimic nu e perfect“...

— Aș dori să scoateți pe Brutus din discurs...

Revizorul își reluase fraza din articolul lui Ludoveanu : „cînd a crezut că națiunea nu mai poate aștepta nimic de la el, ca un alt Brutus *s-a străpuns* cu un glonț¹ de revolver“.

— ...Vă mărturisesc că nu cunosc viața acestui om mare. Îmi pare rău că s-a împușcat, dar istoria aceasta ar nemulțumi pe episcop și pe arhiereu, cari doresc să crează că s-a împușcat din greșală. Altfel, legea i-ar opri ca să slujească.

Revizorul se uită lung la Ludoveanu, parcă ar fi voit să spuie : „Acea figură a rămas numai a ta, și e genială“. Apoi făgădui că îl va compara cu alt roman, înlăturînd pe „Brutus din chestie“. O idee minunată avu Ludoveanu : să scoată într-o broșură, frumos imprimată, studiul pe care-l pregătește, precum și „clasicul“ discurs al amicului său.

Va costa maxim o mie de lei.

¹ În textul de bază : cu un alt glonț ; corectat cf. ed. 1892.

Saşa Malerian, încintată, abia-şi stăpîni bucuria. Le mulţumi. Îi însoţi pînă la poartă şi îi rugă să se ție de cuvînt „oricît ar costa“.

— Frumoasă femeie ! Femeie fără vîrstă ! zise Lu-doveanu.

— Genial tipograf ! răspunse revizorul. *O mie de lei* pentru *cincizeci* de pagine !

Şi începură să rîză.

VII

S-au întors de la cimitir.

Cosmin s-a trîntit cu faţa în sus în odăiţa din fund. O lumină tristă îi bate în geamuri : cele din urmă raze gălbui ale apusului. În ploapele sale ostenite strivi două lăcrîmi. Un suris melancolic i se opri pe buze... D-ar întîrzia cu masa... de nu ar auzi pe nimeni... de nu i s-ar deschide uşa... Aşa cum stă, vecinic ar voi să stea... Sunt momente cînd sufletele ostenite nu mai pot răbda pe nimeni... Un cuvînt i-a sfărîma acel echilibru estatic, aceea linişte tristă prin care vede tot ce s-a petrecut de ieri pînă astăzi... Faptele sunt aceleaşi, nici o iluzie nu le poleieşte. Dar, după cum tavanul i s-a ridicat, ca un cer înalt sub privirea lui neclintită, tot astfel şi faptele se afundă în timp, parcă s-ar fi petrecut acum douăzeci de ani, iar nu acum două ore... Comedia a fost mai crudă decît şi-o închipuise...

În Biserica Sf. Gheorghe un profesor de istorie a discutat o jumătate de oră data cînd s-a născut „bătrînul dascăl al tînărului popor român“. Un volum, *Primii noştri cărturari*, încercare necunoscută şi nevătămătoare, punea data naşterii lui Paul Malerian, din satul Mălăeşti, la 1815,

pe cînd istoricul, cu documente, cu notițe de prin cele dintăi publicațiuni periodice, cu autografele lui Heliade, Aricescu și Laurian, dovedea că „nu se putea naște decît în 1817”. Lumea vorbea încet despre alte lucruri. „Închipuiește-ți un moment că s-a născut la 1815, zicea un student vecinului său, știi ce s-ar întîmpla ?” „Nu.” „Malerian n-ar fi mort.” „De ce ?” „Dacă s-a născut la 1815, nu e mort, căci a murit cel de la 1817.” „Doamne, șoptea o femeie care se plictisise, vecinei sale, să vede că omul acesta ține răboajele arhanghelului Mihail.” Cînd oratorul ajunsese la valoarea operilor didactice ale răposatului, geografii, istorii sacre, naționale, universale, gramatici și cărți de lectură, episcopul întrebă dacă mai ține mult. Pe drum, pînă la cimitir, în mijlocul mulțimii, cite n-a auzit ! De ce s-or fi înșirînd oamenii după dricuri dacă e să vorbească de haine, de comerț, de politică și de scandaluri ? Înaintea mortului, cîntări ostenite, în urma lui, glume și petreceri. Cei mai respectuoși sunt aceia cari se desprind de alai și se furișează la cea dintăi răs_pîntie.

La cimitir a venit rîndul revizorului. S-a suit pe mormanul de pămînt proaspăt. Capul lui mic predomina, ca înălțime, toată mulțimea de școlari și curioși. După ce a aruncat mîna, căutînd un gest eroico-sacerdotal, a pornit cu prima parte. Nimeni n-a plîns. Sașa își ținea batista la ochi. Nici chiar cînd oratorul a ajuns la „spuneți voi... spuneți voi”, n-a produs nici un efect. Dîn cauza aceasta, sau poate fără voie, n-a trecut cu vederea figura cu Brutus. Afirma dar că răposatul s-a sinucis. Aci o adevărată scenă. Episcopul și arhiereul — alarmați. Sașa Malerian și-a luat batista de la ochi, lucru de care se vedea că-i pare foarte rău. Degeaba însă fulgera cu privirea pe orator, oratorul își terminase figura și lumea aflase că „veteranul, ca un alt Brutus, își străpunsese creierul cu un glonț de revol-

ver". După Brutus a urmat un lung şir de bărbaţi din antichitate, nici chiar Anibal n-a scăpat, căci şi el, „într-un moment suprem, a sorbit otrava eroilor“. Şi acela peste care cădea pământul, răsunînd în pleoapa coşciugului, nu expia decît o singură greşeală care nu privea pe nici unul din acei comedienţi... Lumea se dăpărtează trist, fiind cald, praf şi cale lungă... E ceva însă de care îi e frică să se apropie cu gîndul. Ce capriţiu şi pe Saşa, la întoarcere, să-l puie pe el cu Gelina în trăsură ! Pe drum nu simţea nimic, nici milă, nici căinţă, nici ruşine, nimic din lupta de pînă atunci. Aproape de casă a îndrăznit s-o privească. Peste figura albă a Geliniei, zăbranicul negru. O statuă de marmură vineţie. În clipa aceea, ea începu să plîngă, fără a se mişca. Şi fără să vrea o întrebare : „Plîngi, domnişoară Gelino ?“ Şi ea, cu o linişte supraumană şi cu un glas ca din altă lume : „Dar ce, vrei să rîz ?“ Şi acest răspuns îl dăşteptase ca p-un cloroformizat în mijlocul operaţiei.

Ah ! da, el e autorul acestei oribile comedii. El a încoronat virtutea în templul antic de sub cerul modern !
Ce ruşine !

Cosmin sări din pat şi încuie uşa. Cînd îl va chema la masă... să nu-i dea braţul... desigur, ea se va grăbi ca să-l cheme... Aşa e... Se aude cunoscutul fişit de fuste... Cel puţin acum ar fi trebuit să trimeată pe altcineva...

Bătu în uşă.

Cosmin strînse pumnii şi, după ce strivi între dinţi un „ah“, îi răspunse :

— La masă ? Bine. Viu îndată.

— Georges...

— Da, da, du-te, te rog, sunt dăzbrăcat.

Cîtva timp o simţi stînd cu mîna pe clanţă, apoi fişitul rochiilor se dăpărtă. De mirare că nu-i răspunsese :

„Ești dăzbrăcat ? nu face nimic, dăschide, *mon ange* !”
Cum n-o fi auzind glasul preoților : „Vecinica lui pomenire ! vecinica lui pomenire ?” Lui îi răsună în urechi ca niște trîmbițe... Ce curioși ochi are, cînd mîngîie îi sticlesc ca la pisică... Ceea ce nu pricepe e că de ieri o vede altfel... o simte... o înțelege cu totul altfel decît pînă ieri... Ce s-a schimbat în ea ?... Ce s-a schimbat în el ?... Și despre bătrîn alte gînduri... Altele ?... Dar pînă acum cîteva zile nu se gîndise de loc la el... De la revolta și ura din seara de la „Costandin” pînă la mila nesfîrșită de astăzi este o cale infinită... Cînd a străbătut-o ?...

La masă, Sașa l-a pus la dreapta. În stînga ei e sor' sa, *madame* Firica Ghimbavu, văduva unui băcan. Lîngă el, Valeri. În fața lui, Gelina. La început nimeni nu vorbea. Gelina privea neclintit în farfurie. Sașa turna neconținut în paharul Firichii, care bea și, după fiecare pahar de vin, zicea oftînd : „Săracu nenea Paul ! Dumnezeu să-l ierte !” Pe la friptură Firica prinse poftă de vorbă.

— Vai ! Sașo dragă, cînd mă gîndesc la cîte spunea revizorul, îmi vine... săracu nenea Paul ! Așa e... a muncit... nu putea să zică, că vă lasă pe drumuri... moșie, casă, vie, bani... săracu nenea Paul... Dumnezeu să-l ierte !... Acolo, cu virtutea și cu ... templul, a fost grozav de bine ! Și după ce mai bău încă un pahar de vin : Sașo dragă, cine era ăia de care pomenea el, Brutus, Cinatu, Lanibal, pesemne alți profesori ca nenea Paul, Dumnezeu să-l ierte ! Mă apucă fiori cînd mă gîndesc. Vezi d-ta ? Dacă nu se-mpușca, trăia și astăzi. Ar fi văzut și el fetile căpătuite. N-a avut parte, săracu nenea Paul !

Începu să plîngă cu hohote. Își suflă nasul și bău un pahar de vin. Cosmin plecă capul în jos. Gelina se sculă de la masă, spunind că o doare capul.

— Ai dreptate, Firico, zise Sașa, revizorul a fost la înălțime. Ce păcat că a pomenit de Brutus ! Episcopului nu i-a plăcut. Încolo, minunat ! Așa e, domnule Cosmin ?

— Da, răspunse Cosmin.

— Dar și tinărul Ludoveanu a scris tot ce s-a petrecut. Amîndoi vor scoate o carte despre Malerian, și nu costă decît o mie de lei. Nu e bine, d-le Cosmin ?

— Da, răspunse Cosmin.

— Numai atît costă, mamă ? întrebă Valeri.

— Da, *ma chère*, dar o fac așa de ieftin pentru că tat-to a fost un om mare. Nu e așa că e ieftin, d-le Cosmin ?

Sașei îi venea foarte greu să-i zică *domnule*, dar n-avea ce face, era Firica de față.

— Da, răspunse Cosmin.

Firica, voind să zică ceva, îi căzu furculița și, pe cînd o trăgea cu piciorul, Sașa se plecă repede spre Cosmin și-l întrebă :

— Ești bolnav ?

— Nu, răspunse Cosmin.

Firica ridică capul de sub masă. Era roșie, sudoarea îi curgea de pe obraji ei rotunzi.

— Dar cine era acela de la S-tu Gheorghe, Sașo dragă ? Doamne ferește ! Îl apucase alte alea. Ei, și dacă s-a născut la atîta și nu la atît, ce-a ieșit d-acolo ? Doamne, iartă-mă, că-ți vine să rîzi !

Firica începu să rîză și să se închine. Bău un pahar de vin. Se întristă. Aduse șervetul la ochi. Începu să plîngă, să suspine și să vorbească.

— Cînd mă gîndesc... la nenea Paul... ce om, Sașo... ce om !... moșie, casă, vie, bani, bani muncîți... și cînd să se bucore... să-și vază fetele căpătuite... ooh ! Valeri, oh ! Valeri plîngea, deși nu se gîndea la nimic.

— Plîngi, Valeri, plîngi, fata mea, urmă Firica oftînd, ce ai pierdut tu nu se mai găsește !

Să perzi ceva pe care să nu-l mai găsești ! Această frază emoțională pe Sașa și, văzînd că soră-sa se uită la Valeri, întrebă pe Cosmin, încet și mîngîietor, ca în serile de fericire : „Ești bolnav ? spune-mi, ce ai“ ?

Cosmin se rugă să-i dea voie ca să se retragă.

În pragul ușii lui, Sașa îl apucă de braț. Acest braț îl făcu să se scuture. Parc-ar fi simțit un șarpe. Ea îl privi cu niște ochi scînteietori.

— Ești bolnav ? Georges, ce ai ? Să chem doctorul ? Să-ți fac un ceai... să ți-l aduc mai tîrziu... ești bolnav... ai călduri !

Vorbea șuierat și nu-și dăzlipea ochii din ochii lui.

Cosmin își scoase brațul din al ei și-i răspunse dăschizînd ușa :

— Te rog, te rog, să nu vie nimeni la mine astăseară. Sunt ostenit. Nici doctor, nici ceai, nimic, nimic, nimic !

Cosmin se închise în odaie. Sașa se uită lung în ușe. Niciodată nu fusese atît de nervos și de aspru. *Nimeni !...* Să-l știe bolnav și să nu-l îngrijească... Revizorul a spus atît de multe... L-a emoționat... Așa e... liniștea o să-i facă bine.

Cosmin aprinde lumînarea. Se plimbă prin casă. În capul lui se bat impresiile, se rup gîndurile. Ar dori să fie singur într-o cîmpie nemărginită, să nu vadă om, să n-auză mișcare. În mijlocul pustiului să se culce, să doarmă și să nu se mai dăștepte. Să nu simtă, să nu dorească, să nu vadă decît o masă infinită de pămînt.

„Toată lumea a rîs de el, afară de o singură ființă !“... Numai acei ochi albaștri și senini au plîns de milă, de

iubire, de durere... Din ce vis nesuferit se trezește... N-a fost vis, ci realitate și rușine !... S-a încălzit în casa lui, s-a săturat la masa lui... Și el, el, care trăiește, ce-a făcut ? I-a dat foc casei ? I-a răpit averea ?... I-a batjocorit viața, apoi i-a pus un revolver în mână și i-a zis : ori te împuști, ori să-ți vezi casa casă de prostituție !... Nefericitul și-a ales moartea, iar el, el, prostituatul, a rămas stăpîn acolo unde n-a adus nimic, afară de rușine ! Sub ochii unui bătrîn generos și a unei ființe divine niciodată nu s-a comis o crimă mai stupidă la început și mai oribilă în urmă !... A greșit ?... O dată... de două ori... de zece ori... Trebuia să se oprească... Trebuia să plece, fără să se uite îndărăt... Aș, nu, liniștit, nepăsător, petrecea, se simțea fericit, înfumurîndu-și mintea că răzbună natura insultată de un bătrîn... El, judecător suprem ?... El ?... Un moleșit, un nesimțitor, un decăzut, un bețiv, un parazit murdar !

Cosmin se opri în mijlocul casei și, rotind o privire de om care-și pierde vederea, se izbi cu amîndouă palmele peste obraji. O ploaie de stele scăpărară înaintea ochilor.

Aude sau i se pare ? Cineva bate la ușe... Să nu vie ! Să nu vie ! Ar fi în stare să-i spuie tot ce au făcut și s-o întrebe : cum se numesc faptele lor ?... Bate la ușe... Prin cimitir răsună încă *Vecinica lui pomenire* ! și ea îi bate la ușe ?... Dacă e așa, să intre și să-i spuie dacă e nebunie sau crimă ceea ce au făcut ei ! Cosmin se repezi la ușe și-o trînti de perete... Și-a pierdut mințile ?... Ochii cari-l privesc sunt ai lui Malerian ?...

Picioarele i se muie. Se sprijini de colțul sobei, scăpă capul în piept și mormăi :

— Poftim, domnișoară, poftim...

Era Gelina, îmbrăcată în negru, așa cum fusese la cimitir.

— Domnule Cosmin, zise Gelina, și glasul ei curat tremură ca glasul unui soprano într-o catedrală, așa dori să-ți vorbesc, și grabnic, și dăslușit. Mama s-a culcat. Valeri doarme.

Gelina se roși, trecu o batistă pe la ochi și se opri câteva momente. Cosmin, cu liniștea unui om care nu mai simte, îi dădu un scaun și o rugă să stea și să vorbească, că el „o ascultă, da, firește, cu plăcere... o ! cum de nu... cu plăcere...”

Era alb.

— Domnule Cosmin, reîncepu Gelina privindu-l neclintit, a fost un om muncitor, cinstit și generos, și acum nu mai este. Și-l iubeam nu numai pentru că mi-era tată, ci pentru că, de când mi-aduc aminte, acest om mi s-a părut un martir. N-avea decît să mă privească, și mi-era de ajuns : știam ce vrea, știam ce-l doare, căci ori de cîte ori eram unul lingă altul, înțelegeam și sufeream împreună. Într-o zi însă, este aproape un an, într-o zi de durere pentru mine, am rămas singură, am înțeles numai eu ceea ce el nu bănuia încă. Din acea zi am suferit pentru amîndoi, pentru amîndoi și pentru un vis mare, stins într-o clipă de oroare... De ce te uiți așa ?... Te gîndești la altceva ?... Nu mă înțelegi, domnule Cosmin ?

— Da, da, am înțeles, am înțeles ! răspunse Cosmin, tresărind speriat.

— Multe zile și multe nopți am vroit să nu crez ; am încercat să spui ochilor mei că mint, că nu văd ! Într-un acces de friguri am vroit să mi-i scoț, dar n-am avut curaj... El a avut. Eu n-am avut curaj, și am văzut înainte... Oh ! domnule Cosmin, domnule Cosmin !...

Privirea lui aiurită căzu în jos. Strigătul ei plutea în aer, se învîrtea pe lîngă urechile lui, îl simțea sfrede-
lindu-i conștiința. Într-o clipă de revoltă ridică capul în
sus, dăschise gura, voind să-i zică : „Sfîrșește odată și
dă-ți veridictul !“ .

— Poftim, domnișoară... înțeleg... da, de ce nu !..

El a vorbit ?

Ceea ce îl zdrobi fu conștiința limpede că spusese
altceva decît voise, că era odios și ridicul !

Gelina îl privi lung. Pe figura ei se coborî un vâl se-
nin și blind.

— Dorești să sfîrșesc, domnule Cosmin ? Să sfîrșesc.
Sunt aici trei ființe cari nu pot trăi la un loc. Una din
ele trebuie să plece. Eu, d-ta și... Pe ea însă nimeni
nu are dreptul s-o dea afară. Dintre mine și d-ta, d-ta
ești acela care să hotărăști. Cine vrei să plece, acum,
îndată ?

Pe Cosmin îl podidi plînsul, un plîns binefăcător.

— Eu, domnișoară ! răspunse el acoperindu-și ochii
cu amîndouă mînele. Voi pleca îndată, dar, te rog, te
rog să-mi spui dacă vrodată mă vei ierta !

— Da ! răspunse Gelina plecînd repede. În prag însă,
se opri, îl privi cu ochii plini de lacrimi și-i zise : Din-
tr-un vis mare nu mi-a rămas decît o mare durere, dar
cel puțin... oh ! îți mulțumesc... acum, mai mult, n-ai
fi putut face...

Ușa se închise. Cosmin auzi în lungul coridorului niște
suspine năbușite.

Se șterse la ochi. Își luă pălăria și bastonul. Suflă în
luminare. Se coborî pe scara cea mică, care da în fundul
curții. Dăschise poarta și să repezi în stradă.

O imagine dezgustătoare îi trecu prin minte : i se păru
că se aseamnă cu un parazit greoi care părăsește un pat
străin, abia mișcându-se de gras și de nesimțitor.

Cosmin iuți pașii... E loc... e loc în lume când vrei să
fii cinstit... Dar încotro ?...

Oriunde !

MARELE DULCE

Cine, după război, n-a cunoscut pe cazacul Lomiliev ?

Grăsun, roșcovan, cu barba rară și cu părul ca untdelemnul, retezat drept pe ceafa lui rasă. Totdauna călare pe un cal mic și iute, care știa să facă atâtea mininui, că te prăpădeai de rîs. Da în genuchi, da din cap, murea, învia după porunca cazacului.

Lomiliev bea ca un adevărat cazac. De obicei intra cîntînd, cu ghiozdanul de hîrtii, în curtea consulatului rusec.

Într-o zi mă plimbam prin pădurea Băneasa ca bunul meu amic E. Discutam pe Zola. Amicul meu susținea că ceea ce va rămîne din acest scriitor va fi criticul, sistemul, direcțiunea, iar nu artistul.

Eram în toiul discuției cînd auzirăm un strigăt desperat : „Turki ! turki !“

Era Lomiliev ; călare ; cu sabia scoasă ; beat ; abia se ținea pe cal ; și gonea printre copaci ; lovea cu sabia în ramuri și striga : „Turki ! turki !“

Îl cunoșteam. Învățase românește. Altă dată îi dasem ceva de băut și ne povestise multe din război.

Cum ne văzu, își opri calul. Se munci cît se munci, și băgă sabia în teacă.

Dăscălecă.

Dăte drumul calului și îi porunci să se culce. Calul se culcă.

Lomiliev se apropie de noi împleticindu-se. Începu să rîză. Înjură pe „turki“. Se lungi pe iarbă.

— Ei, cazace, ș-acum te gîndești la „turki“ ?

— O... o... o... *slava Bogu...*¹ răspunse Lomiliev închinîndu-se.

Apoi făcu cu mîna ca și cum ar fi retezat capete cu sabia. Un gest cu care rămăsese din război.

— Ia spune drept-drept, cîți turci au murit în război ?

Cazacul își arată părul din cap.

— Și cîți muscali ?

Cazacul își arată părul din barbă.

În cap avea cazacul păr cu nemiluita, în barbă cîteva fire rari și pîrlite.

— Lomiliev, ai văzut tu pe țarul ?

Cazacul făcu trei cruci și răspunse :

— Da, l-am văzut peste Dunăre. Era ca un sfînt, ca moaștele de la Kiev.

— Dar pe Țarievici ?

— Și pe Țarievici... se uita parc-avea un nor sub sprîncene.

— De ce ?

¹ Slavă Domnului... (rus.).

— O... era mîniat... ți-era frică să-l privești drept în ochi.

— De ce ?

— Dumnezeu știe...

— Dar pe marele duce ?

— Pe care ?

Lomiliev începu să rîză, apoi se închină șoptind : „*Bogu ! Bogu !*“¹

Și începu să ne spuie cînd a văzut el întîiași dată pe batiușcă Kneaz².

Era copil.

Pe malul Volgei, în satul lui, într-o zi, sosi marele duce. Toți cazacii îi ieșiră înainte și-i sărutară mîna.

Copiii se țineau șir după el, și marele duce le împărțea copeici. Copiii luau copeica, se închinau, îi sărutau mîna și se dădeau la o parte cu smerenie.

Marele duce se duse la biserică. Sărută pe Maica Domnului, se mirui și lîngă o izbă întinse o masă mare.

Și bău, și bău votca bună pînă nu mai putu.

Se-nroșise ca racu ; ochii îi lăcrîmau parc-ar fi plîns ; și rîdea, și rîdea, și ciupea fetele cari îl slujeau la masă.

Și după ce iar a băut, s-a sculat de la masă și a poruncit să-i aducă trei cai pe care îi cumpărase în drum. Și cînd i-a adus caii, i-a sărutat, i-a bătut pe șale și a zis cazacilor, cari se uitau :

— Care din voi i-o întrece să fie ai lui !

Un cazac ieși din mulțime și zise :

— *Batiușca Kneaz*, calul meu îi întrece pe cîtetrei !

¹ Doamne ! Doamne ! (rus.).

² Tătucul kneaz (rus.).

Marele duce începu să rîză, și rîse, și rîse, apoi îi zise restit :

— Încălecă !

Cazacul se duse și veni într-o clipă călare pe un cal roib și costeliv.

Un soldat din ceata marelui duce încălecă pe unul din cei trei cai.

— Să știi, zise marele duce, că dacă îl întreci e-al tău, iar de nu...

— Să trăiești, *batiușca Kneaz* ! răspunse cazacul cu căciula în mînă.

Marele duce bătu de trei ori în palme, și cei doi vornici porniră.

Zburau !

Dăparte, dăparte, era un copac bătrîn.

Acolo trebuia s-ajungă.

Cazacul ajunsese întii.

Mulțimea puse ochii în jos surizînd.

Cînd călăreții se întoarseră, marele duce scrișni din dinți ; se cletănă pe picioare ; scoase un revolver din buzunar ; potrivi țeava drept în fruntea calului și trase.

Calul se învîrti împrejur și căzu ca un mal.

— Și p-al doilea ! strigă marele duce.

— Să trăiești, *batiușca Kneaz* ! răspunse cazacul.

Un alt soldat încălecă p-al doilea cal.

Marele duce bătu de trei ori în palme.

Cazacul ajunsese cel dintii.

Marele duce bău un pahar de votca și scoase revolverul. Mulțimea privi înmărmurită.

Al doilea cal căzu jos.

— Și p-al treilea ! strigă marele duce.

— Și... răspunse cazacul abia răsuflînd.

Cazacul izbea furios cu cnutul în pîntecile calului.

Un nor de praf învăluia pe călăreți. Se văd... se duc...
alătura... împreună... încă nițel... care a ajuns întîi ?...

Un cal a căzut lîngă copac.

Al cazacului.

Se întorc pe jos.

Cine a învins ?

Nu se știe.

Călăreții stau smirna înaintea marelui duce.

— Care a ajuns întîi ?

Oh ! ce clas !... Un fior rece trecu prin mulțime.

Cazacul tăcu. Soldatului îi tremurau fălcile.

Marele duce e vînat.

— Care ?

A scos revolverul.

L-a ridicat.

— El... răspunse soldatul arătînd pe cazac.

Marele duce îndreptă revolverul în dreptul calului.

Alătura sta cazacul drept ca o luminare.

A tras...

Mulțimea își acoperi ochii.

Cazacul a căzut !

Lomiliev începu să se închine și ne zise :

— *Batiuşca Kneaz* greşise... votca... greşise !

— Știi bine că greşise, Lomiliev ?

— Da, da, știu bine... și *batiușca Kneaz* a fost așa de bun, că a dat nevestii cazacului cinci sute de ruble... *cinci sute !*

Cînd ne întorceam în oraș, amicul meu îmi zise :

— Sint convins că marele duce *nu greșise*.

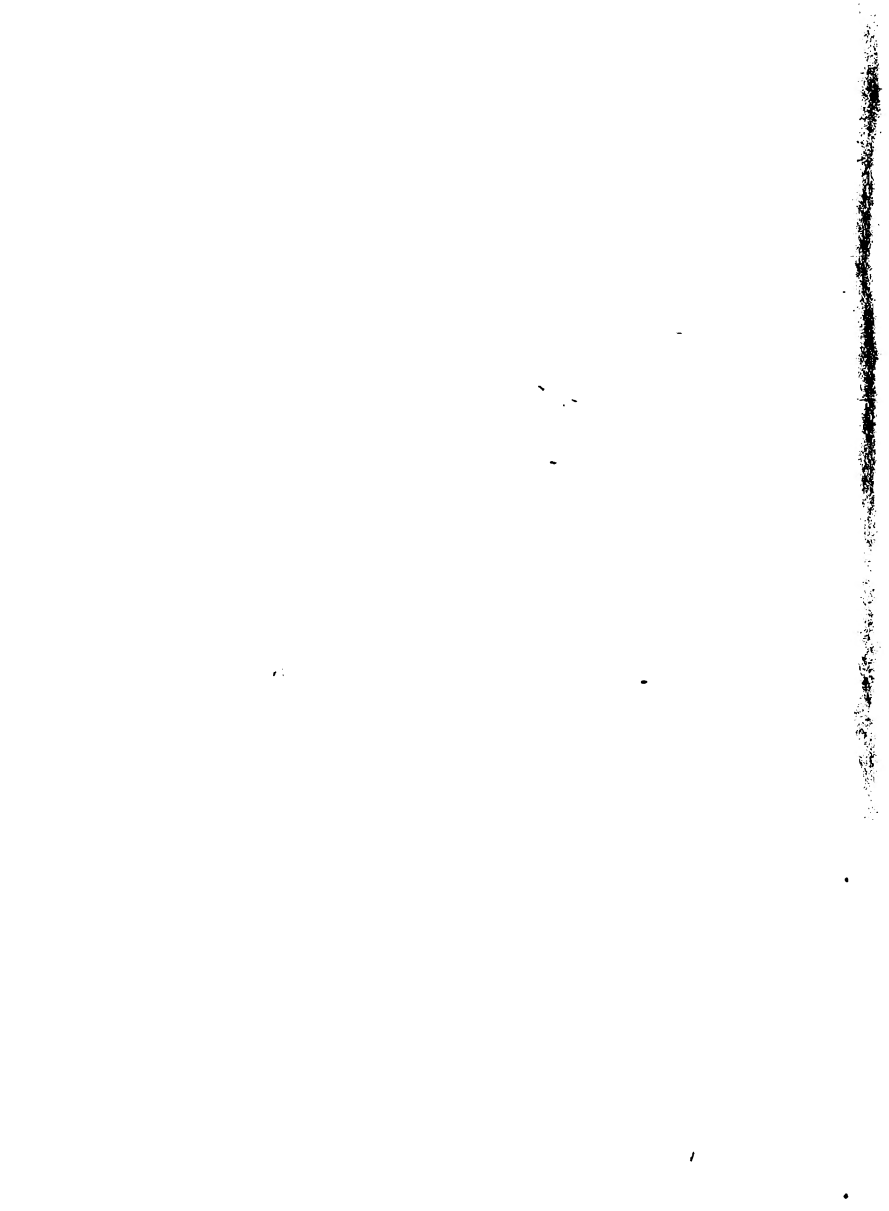
8
81
70
60
50
40
30
20
10
0
-10
-20
-30
-40
-50
-60
-70
-80
-90
-100

CUPRINS

Prefață	V
Tabel cronologic	XV

NUVELE ȘI POVESTIRI

Sultănica	3
Iancu Moroi	28
Răzmirița	51
Zobie	58
„Trubadurul“	67
Din memoriile Trubadurului	91
Milogul	118
Hagi-Tudose	128
Liniște, ...	147
Bursierul	190
Domnul Vucea	217
Înainte de alegeri	236
Irinel	253
Paraziți	270
Marele duce	338

Lector: ELENA MURGU
Tehnoredactor: AURELIA ANTON

Bun de tipar: 16.XI.1981. Coli ed. 16,98. C^ol^o
tipar: 11,5.

Comanda nr. 10 346
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
Piața Scintei nr. 1, București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

